

Fořtova národohospodářská knihovna

Sbírka překladů standardních děl národohospodářských

Vydává Česká společnost národohospodářská ● Řídí prof. Dr. V. Mildschuh

David Ricardo

Zásady politické ekonomie a zdaňování

Přeložili

Ing. Ant. Patočka a Prof. Václav Smetánka

V Praze 1934

Svazek

2

Nákladem a tiskem knihtiskárny Prometheus v Praze

ZÁSADY POLITICKÉ EKONOMIE A ZDAŇOVÁNÍ

FOŘTOVA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ KNIHOVNA

Sbírka překladů standardních děl národohospodářských

Vydává Česká společnost národohospodářská

Řídí prof. Dr. V. Mildschuh

Sv. 2

DAVID RICARDO

ZÁSADY POLITICKÉ EKONOMIE
A ZDAŇOVÁNÍ

V P R A Z E 1 9 3 4

ZÁSADY
POLITICKÉ EKONOMIE
A ZDAŇOVÁNÍ

NAPSAL

DAVID RICARDO

PŘELOŽILI

Ing. ANT. PATOČKA a Prof. VÁCLAV SMETÁNKA

S ÚVODEM

Doc. Dra FRANTIŠKA VALINY

*soukromého docenta národního hospodářství na právnické fakultě
university Karlovy v Praze*

1934

Nákladem a tiskem knihtiskárny Prometheus v Praze VIII, Rokoska 94

ÚVOD.

I.

Svým rozhodnutím, vydati jako druhý svazek Fořtovy knihovny Ricardovy „Principles of Political Economy and Taxation“, podává Česká společnost národohospodářská našemu čtenářstvu knihu jistě potřebnou. Již sama o sobě skutečnost, že na Ricardovi byly založeny všechny pozdější hospodářské nauky, ať již jej přijímaly nebo potíraly, či opravovaly a dále rozvíjely, vyžaduje, aby v každé národní literatuře bylo přístupno dílo, na které se všeobecně navazuje. Jeho znalostí vysvitne, co by jinak v pozdějších pracích buď uniklo nezpozorováno nebo nepochopeno. Ale vedle tohoto historického významu nepozbyl Ricardo ani za 127 let na životnosti. Je to především způsob Ricardovy práce. Veden svým nesporným geniem, dovedl se ponořiti až na dno všeho hospodářského dění a pak zkonstruovati na širokých základech obdivuhodnou síť závislostí. Kombinace různých stránek téhož jevu i různých jevů navzájem, důsledné zkoumání, jak jest je vysvětliti na podkladě všeobecné hypotesey, skvělé logické závěry, to vše může ještě dnes býti dobrou školou těm, kdož chtějí se zdokonaliti v hospodářském myšlení.

Vedle toho jsou Ricardovy „Zásady“ — které nejsou ovšem dílem lehkým — cvičným materiálem jak pro hledání správného výkladu a spojitosti, což nám začasté ukáže nové pohledy a vzbudí vlastní původní myšlenky, tak i pro hledání chyb a tím i uvarování se jiných, našich. Snad žádný spisovatel národohospodářský nevyžaduje opatrnějšího rozboru a liberálnějšího výkladu než Ricardo. Ale pracujeme-li se vším souvisícím materiálem, pře-

devším pomocí jeho dopisů, které psal význačným národohospodářům své doby, pomocí znalosti skutečných poměrů tehdejší doby a tehdejší literatury, dospíváme k výkladům, které zbaví Ricarda mnohých neoprávněných výtek. Právě vzhledem k nutnosti vykládaní bylo při překladu do češtiny dbáno co možná největšího přimknutí se k anglickému textu i za cenu neúhlednosti a nebylo důsledně používáno dnes obvyklých technických termínů, aby se tím nedával textu již smysl, o kterém nebylo zcela jisto, že mu jej Ricardo sám dával.¹⁾

II.

David Ricardo se narodil roku 1772 v Londýně. Rodina jeho otce pocházela původně ze Španěl, ale otec sám přistěhoval se do Anglie z Holandska. Zde jako obchodník na burse domohl se pěkného postavení i jmění. Svěho třetího syna Davida zapracovával do obchodu již od 14 let. Avšak mladý Ricardo brzy ukázal se velmi samostatným ve svých názorech, což dovedlo jej k tomu, že opustil židovskou víru a rozešel se se svým otcem. Následkem toho již jako 21letý muž musil se osamostatniti, tím více, protože se právě oženil s křesťankou, Miss Wilkinsonovou. Díky pomoci, kterou mu poskytli jeho přátelé na burse, podařilo se mu zde se uchytili a dokonce s takovým úspěchem, že v 25 letech byl již milionářem. To mu umožnilo dohnati, co v mládí na vzdělání zameškal. Obíral se nejprve exaktními vědami, avšak když r. 1799 dostalo se mu náhodou do ruky Smithovo „Bohatství národů“, přišel teprve jeho vědecký zájem na kolej, ke které byl Ricardo jak svým duchem, tak i praktickou činností předurčen. Ale teprve roku 1809 uveřejnil prvou svou národohospodářskou studii. Za

¹⁾ Poznámky v textu překladu, označené hranatou závorkou, pocházejí od vydavatele anglického originálu, podle kterého bylo překládáno, Sira E. C. K. Gonnera. Rovněž pokud jsou tam poukazy k úvodu, netýkají se tohoto úvodu, nýbrž anglického úvodu Gonnerova. V kap. II. jest současně používáno výrazu renta a nájemné, aby se uchovala původní představa nájemného, kterou Ricardo chtěl svým čtenářům za účelem realističtějšího chápání podati, i aby se platnost výkladů a závěrů rozšířila na vše, co si dnes pod terminem renta představujeme.

pět let opustil téměř svou činnost na burse a zakoupil si velký pozemkový majetek a stal se později členem Dolní sněmovny. Zde sice nevynikl jako řečník, ale zasáhl velmi účinně svou autoritou do státního života Anglie. Když byl na vrcholu své činnosti, všeobecně uznáván a obdivován, tu skosila jej roku 1823 smrt.

Osobně byl Ricardo velmi milý a čestný. Tyto vlastnosti byly příčinou, proč v počátcích jeho činnosti na burse dostalo se mu podpory od starších členů bursy a proč získal si veliký okruh přátel mezi prvními muži své doby. Zejména v rozpravách vynikl svou znalostí fakt i genialitou. Argumenty, stavěné proti sobě, zkoumal vždy pečlivě a nezáleželo mu na tom, zda to byl on, nebo někdo jiný, kdo nalezl pravdu. K životnímu úspěchu pomáhaly mu značně některé vlastnosti, kterými se vyznačuje semitská rasa. Byla to předně veliká představivost a záliba v abstraktním myšlení, spojená s důsledností a logikou, jakož i houževnatost a impulsivnost, které nepromarnily mu dne.

Jakkoli snad mnohým se zdálo (na podkladě Ricardových nauk), že to byl muž chladný a tvrdý, ba dokonce vzor kapitalisty a vykořisťovatele, přece opak je pravda. Byl přístupný, skromný a citlivý. Byl přítelem demokratických zásad, ochrany dělnictva: hlasoval dokonce proti zákazu odborových spolků dělnických a pro starobní pojištění atd.

Ricardova díla jsou:

„High Price of Bullion“. Dopisy v „Morning Chronicle“, podepsané „R.“, z 29. VIII., 20. IX., 23. XI. 1809.

„Reply to Mr. Bosanquet's practical Observations on the Report of the Bullion Committee“. Londýn, 1811.

„An Essay on the influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock; showing the inexpediency of Restrictions on Importation. With remarks on Mr. Malthus' two last publications, »An Inquiry into the Nature and Progress of Rent«, and »The Grounds of an Opinion of the Policy of Restricting the Importation of Foreign Corn«“. Londýn, 1815.

ÚVOD.

- „Proposals for an Economical and Secure Currency; with Observations on the Profits of the Bank of England”. Londýn, 1816.
- „On the Principles of Political Economy and Taxation”. Londýn, 1817. Druhé vydání, Londýn 1819. Třetí vydání, Londýn 1821. Toto vydání obsahuje značné změny.
- „Funding System”. Článek v příloze k „Encyclopaedia Britannica”. 1820.
- „Speech on Mr. Western’s Motion for a Committee to consider of the Effects produced by the Resumption of Cash Payments”. Londýn 1822.
- „On Protection to Agriculture”. Londýn 1822.
- „Plan for the Establishment of a National Bank”. Londýn, 1824. (Vyšlo po smrti Ricardově.)
- Poznámky k Malthusovým „Základům politické ekonomie”.
- Parlamentní řeči a výpovědi před komitéty.
- Dopisy.

III.

Chceme-li správně zhodnotiti Ricardovy „Principles”, musíme si uvědomiti, jak toto dílo vzniklo. Nebylo žádnou učebnicí, ani úplným systémem, nýbrž R. je napsal — jakkoli paradoxním se to může zdáti — především pro sebe a své přátele. Psal je, aby si sám vyjasnil některé otázky a aby mohl kontrolovati a srovnávati závěry, ke kterým na souvislých polích došel; anebo to byly výsledky debat, které s vynikajícími národohospodáři své doby vedl. Jen po velikém naléhání rozhodl se je uveřejniti. R. byl si vědom svého chabého slovního výrazu a nejasného podání. Z rázu práce jako soukromé vyplynulo nesystematické uspořádání a nedosta- tečná souvislost mezi jednotlivými líčeními a poučkami. Mnoho jest vypuštěno, protože R. sám, ani jeho přátelé toho nepotřebo- vali při myšlenkovém pochodu, anebo protože šlo o věci jim vše- obecně známé a samozřejmé. Pečeť surového, okamžitého tvo- ření jeví se pak jako jistá povrchnost a nehotovost. Ricardo sám doznával, že je ve svých úsudcích nedosti opatrný. Snad však právě tato volnost dovolila Ricardovi, aby v jednotlivostech jeho

ingenium mohlo plně zazářiti, snad to byl výsledek vlivu ovzduší bursovního a horečné aktivity nebo snad předtucha smrti (která se také v 6 letech dostavila), mu řekla, že nemá již na více času.

Ricardův původ z obchodnické židovské rodiny i jeho cesta od mladíka bez prostředků k milionáři osvětlí nám, proč pokládal za ústřední otázky a cíl hospodářské nauky způsob rozvrhu národního důchodu a nikoliv jeho opatření. UVědomíme-li si, že vše řešil z tohoto stanoviska, pak mnohé se nám stane srozumitelnějším. Ale byly tu nejen vnější vlivy, nýbrž i vědomí, že hospodářství neobsahuje nic absolutního, nýbrž pouze relativní vztahy, a tomu právě distribuce nejvíce hovoří. Protože distribuce byla konečným výsledkem celého předcházejícího hospodářského procesu, zdálo se Ricardovi, že v ní se musí projevit všechny změny, které se v hospodářství udály. Konečně byly přesuny v distribuci v tehdejších dobách velikého nedostatku statistik a ostatních hospodářských dat nejpatrnější, takže se s nimi nejsnáze mohlo pracovati.

Běžnou jest výtká, že Ricardo byl příliš nerealistický, že používal pouze dedukce a že zavedl do hospodářské nauky doktrinářství. Je pochopitelné, že podle tehdejších všeobecných názorů o charakteru každé vědy cítil Ricardo, že národní hospodářství potřebuje vybudovati systém pevných zákonitostí, aby mohlo býti uznáno za vědu, kterou on chtěl pěstovati. Viděl však také, že bez určitého systému, bez předpokladů pevných pravidel nemohla by se nauka vyplésti ze záplavy jednotlivých poznatků a jevů. Není myslitelné, že muž tak úzce spjatý s praktickými výdělečnými zaměstnáními, který též měl ohromné úspěchy v opatrování si peněz, by skutečně mohl býti cizí životu a byl by mohl vůbec v něm obstáti, kdyby byl býval opravdu doktrinářem od kosti. Pro Ricarda celý systém, který budoval, neměl býti konečným produktem, nýbrž pouze vodítkem a cvičením pro posuzování jednotlivých otázek. Není možno dosti zdůrazniti, že Ricardův zrak stále byl upjat k základním tendencím, které však pro rušivé vlivy se trvale nikdy zcela neuplatní. Ricardo výslovně uvádí v předmluvě, že jeho zásady potřebují zkoumání a že bude úkolem jiných, aby je sledovali až do všech jejich důležitých důsledků.

IV.

Když jsme si načrtli povšechné obrisy Ricardova díla, můžeme přistoupiti k vylíčení hlavních jeho pouček.²⁾

Hodnota. W. S. Jevons, zakladatel nebo jeden ze spoluzakladatelů nauky o hraničném užítku, velmi vehementně útočil na Ricarda, že prý nepochopil, co je příčinou hodnoty. Avšak, jak se zdá, bylo pro Ricarda samozřejmostí, že je to užitek, který rozhoduje o tom, jakou hodnotu mají věci pro lidi, a to užitek hraničný. Neboť mu bylo jasno, že u předmětů monopolních — jak on říká „ne libovolně rozmnožitelných“ — je to poptávka, která určuje jejich hodnotu. Avšak poptávka sama je mu jen výrazem jejich užitečnosti pro lidi. Zásoba těchto předmětů pak určí, ke které hranici poptávky možno až jíti. U předmětů volně rozmnožitelných Ricardo nevzal hraničný užitek proto v úvahu, protože zkoumal jen zásady základní a dlouhodobé. Kdyby dva jinak stejně užitečné (totiž stejné škály užitečností) předměty mohly býti dodávány jen s různými obtížemi, nemohlo by jich býti obou stejné kvantum. V dlouhodobém vývoji by různá množství určila, k čemu bude každého předmětu používáno — za samozřejmého předpokladu, že tu nějaké použití je. Hodnota dvou předmětů je výrazem pro poměr, v jakém se směňují. Tento poměr je výsledkem vzájemných množství, která lze si opatřiti stejným způsobem, totiž vynaložením stejných obětí. Kdežto Jevons upíral svůj zrak k daným množstvím jednotlivých předmětů a z nich pak odvozoval jejich hodnotu, soustřeďoval se Ricardo tedy (v souhlase s celým založením svého díla) nikoliv na daný stav, nýbrž k trvalému proudu hospodářství, t. j. k opatřování předmětů. Je jen dvojím formulováním téže věci říci, že ve výrobě dvou předmětů se půjde tak daleko, až jejich výrobní náklady budou ve stejném poměru jako jejich užitečnost, takže takto vyrobená množství se pak budou

²⁾ Plán překladu zamýšlel původně přeložiti též celou úvodní stať Gonnerovu k vydání Ricardových „Principles“, kteréžto vydání bylo pramenem pro tento překlad. Avšak z důvodů rozsahu knihy bylo od tohoto úmyslu upuštěno. Ani podání úvodní stati ve výtahu nezdálo se nakonec býti nejvhodnějším, takže tato sloužila jen ve velmi volné spojitosti za podklad tohoto úvodu.

směňovati — přes výrobní náklady — v poměru užitečností předmětů, anebo říci, že poměr výrobních nákladů určí, jak daleko se půjde v krytí dvou potřeb. Prvé značí koncentrovati se na stranu poptávky, druhé nabídky.

Ricardo viděl, že užitečnost nám jaksí pod rukou utíká a že ji odvozujeme ex post podle zjevů na trhu. Výrobní náklad zdál se mu však daleko konkrétnější veličinou. Věděl, že ceny statků souvisí spolu především tím, že jest možno přecházeti od výroby jednoho statku k druhému použitím těchž nebo některých výrobních prostředků. Přímé srovnávání výrobních prostředků však možné není, protože je jich tolik různých druhů a jejich vzájemná substituce je omezena. Ricardo potřeboval tedy naléztí jednotný výraz pro výrobní náklad. Na podkladě racionalistických úvah jevila se mu práce lidská spolu s přírodními silami jako hlavní zdroje hospodářského dění. Výrobním nákladem mu však bylo jen to, co musilo dostati svůj podíl³⁾ na výtěžku výroby, který byl směňován za jiný výtěžek. Při používání přírodních sil jde se od nejvýhodnějších až ke hranici méně výhodných. Na této hranici netřeba za bezplatné síly přírodní něco dávatí. Tak Ricardovi zbyla jen činnost lidská, a to jak přítomná, tak její výsledky z minula. Mezi prací přítomnou a minulou existuje souvislost, protože lze práci přítomnou převáděti v kapitál a kapitál v práci, jestliže se zanechává jeho udržování v neztenčené míře. Tak dostáváme z obou druhů prací jednoho činitele. Ricardo však byl si toho vědom, že to může platiti jen v jednoduchých poměrech.

Plně nedocenil, že i tam je to možné jen v omezené míře, která je dána poměrem již existujícího kapitálu k současnému množství práce a možností ubrati určitou částku konsumu ve prospěch tvorby kapitálu. Na jeho omluvu lze uvěsti, že tu měl ještě jiný předpoklad, který sám o sobě stačil k vyloučení zřetele na množství kapitálu při stanovení základu pro hodnotu, totiž, že se ve všech výroбах používá asi stejné kvoty kapitálu v poměru ku práci.

3) Za „přirozenou cenu“ pokládal R. takovou, která je nutná, aby daná poptávka byla stále kryta.

Každá změna v úroku pak by se dotkla všech statků stejně, takže jejich relativní posice by zůstala nezměněna. R. totiž měl stále před očima jen oběžný kapitál ve formě placených mezd, což snad v jeho dobách byla skutečně největší součást kapitálu. Protože mzdy podle R. byly všude stejně vysoké, bylo možno kapitál, který jaksí tvořil jejich příslušenství, vypustiti a srovnávati pouze množství práce, resp. vyplacených mezd.

Tam však, kde se používá mnoho fixního kapitálu, kde jeho trvanlivost a oběžná doba je různá, tam nastávají i podle Ricarda veliké modifikace. Ricardo však, bohužel, nepropracoval věc dále, protože pro svůj účel chtěl pouze dojiti k poznatku, že poklesem nebo vzestupem mezd budou se měniti poměrné ceny statků pouze podle toho, jak k jejich výrobě je používáno více či méně fixního kapitálu v poměru k práci. Později Ricardo řekl, že, kdyby měl správně vyjádřiti svůj názor, co určuje poměrnou hodnotu statků, odpověděl by: je to práce a čas.

Pokud se týče práce přímé, Ricardo byl si vědom její různovrstvnosti a rozdílnosti odměn. Poukazoval však na stupnici hodnot jednotlivých druhů práce, která se na trhu vytvořila a kterou prý možno pokládati za poměrně stálou. V důsledku toho je možno přepočítati všechny druhy práce na nejnižší druh. Nastane-li ve výrobních poměrech dvou srovnávaných statků změna, záležející na př. v nutnosti věnovati výrobě větší množství určitého druhu práce, lze si podle stupnice vypočítati, do jaké míry bude tím ovlivněn poměr cen. Ricardo tedy vypouštěl ze svých úvah dynamické přesuny ve mzdách různých kategorií zaměstnání.

Ricardo výslovně zdůraznil, že do výrobních nákladů, které rozhodují o ceně, nutno vedle mezd započísti též zisky (úroky), což později zejména přehlédl u něho Marx. Ricardo však nevěnoval pozornost tomu, jak se budou výrobní náklady měniti se změnou ve vyráběných množstvích, což by jej bylo přivedlo k jinému názoru na poměr zisků a mezd.

Teprve po těchto všech kvalifikujících omezeních a vysvětleních možno ponechati tvrzení o Ricardově názoru, že hodnota statků jest určována prací.

Vedle tohoto významu slova „hodnota“, t. j. pro výměnný poměr dvou statků (hodnota relativní), má R. hodnotu ve smyslu absolutním. Touto je mu množství práce. Klesá-li ono, zmenšuje se množství hodnoty, i kdyby se množství statků (celkové) zvětšovalo. Relativní hodnota je výrazem pro kvotu, kterou se účastní jeden předmět u srovnání s jiným na absolutní hodnotě. R. rozlišuje velmi důrazně hodnotu a bohatství. Je to zřejmě důsledek jeho východiska z obětí, nákladů. Jen tyto mu reprezentují hodnotu, nikoli jejich výsledek; hodnotu mezd neposuzuje podle toho, co si může dělník za ně koupiti, nýbrž podle toho, kolik to, co si za ně kupuje, stálo práce. Jestliže by se výroba na př. obilí znesnadnila, takže by vyžadovala více práce, stoupla by hodnota mezd. Absolutní charakter, který R. hodnotě v tomto smyslu dává, vystupuje zřejmě zvláště v tomto příkladě: kdyby v důsledku vynálezu se zdvojnásobilo vyrobené množství punčoch, tu by došlo ke zmenšení hodnoty, i kdyby počet zaměstnanců i doba pracovní zůstaly tytéž. Neboť by prý byla znehodnocena zásoba již vyrobených punčoch, která by reprezentovala nyní již méně práce. Pokud se týče měřítka pro hodnotu v tomto smyslu, prohlašuje R., že by to mohl býti jen takový statek, který by vyžadoval stále stejného množství práce k svému zhotovení. Jelikož lze sotva nalézt předmět, který po staletí by se vyráběl tímž způsobem — i když pomineme otázku poměru používaného fixního kapitálu k množství práce ve srovnávaných předmětech — musíme o tomto měřítku mluvit podle R. pouze hypoteticky. Zlato snad prý nám může sloužiti jako největší přiblížení se této hypothese.

Na sklonku života psal Ricardo Malthusovi, který chtěl zavésti jako měřítko hodnoty průměr z práce a obilí, že oba dva ztroskotali, protože neměnného měřítka hodnoty není. Jejich měřítka prý stanoví změny, plynoucí z nutnosti věnovati výrobě více či méně práce, ale obtíž spočívá v měnících se podílech, které připadají na mzdy a zisky (úrok); neboť pak bude změněna relativní hodnota podle toho, jak do srovnávaných předmětů vchází více či méně kapitálu nebo práce. To však měřiti nelze.

Renta pozemková. Vylíčov příčiny poměrné hodnoty statků, musil se R. vypořádati s ostatními zjevny, které sice na poměrnou hodnotu nepůsobí, jsou však nicméně velmi v hospodářství důležité. Ricardova teorie renty pozemkové byla nesporně jedním z největších zisků, které hospodářská teorie z jeho nauk měla. R. tu pochopil, že poslední člen v hospodářské serii je základnou, od které se počítá.

Podarilo se mu ukázati, že renta není něco, co by bylo uchvácená konsumentům, nýbrž že je to rozdíl mezi různými podmínkami konkurentů. Protože tedy má charakter zbytku, nemůže působiti na ceny. Není také zbytečná, neboť zajišťuje danému stavu nejvíce odpovídající hospodárné využití půdy.

Mzdy. Ricardovi se často přičítá původcovství železného zákona mzdového. R. v souhlase se svým všeobecným principem, že hodnota musí býti v poměru nákladů, potřeboval i práci, kterou si vypreparoval jako měřítko nákladů, podrobiti rovněž nějakému nákladu. Neboť množství práce, ať již za nezměněného počtu obyvatelstva nebo se zřetelem na jeho vývoj, nebylo žádnou pevnou veličinou. Čím však se řídí toto množství? V prvním směru vycházel R. z předpokladu, že pracovní kapacita existujícího obyvatelstva je plně využita — což ostatně jistě odpovídalo tehdejšímu skutečným poměrům (vzpomeňme, že Anglie prodělávala právě nejprudší náraz průmyslové revoluce). Množství práce mohlo se proto měniti jen poklesem nebo vzrůstem obyvatelstva. Ono bylo určováno náklady na udržení nebo opatření přírůstku dělníků. Aby tyto náklady byly kryty, musí dělníci obdržeti vše, co pokládají k svému životu za nezbytné. Mají-li to a mimo to ještě přebytek, který jim umožňuje vychovati děti ke stejné životní míře, bude se obyvatelstvo rozmnožovati, neboť pouze omezenost prostředků reguluje přirozenou velikou plodnost lidí. Práce má tedy jako každá jiná věc svou „přirozenou cenu“, ke které směřuje. Tato však podle R. není snad dána fysickým množstvím, nutným k uživení lidí, nýbrž jejich životním standardem.

Ricardo zřejmě však připouštěl, že se dělnický stav může pozvednouti a poukázal na cestu, která k tomu může nejbezpečněji

věsti: nikoli zvýšením podílu, který dělníci dostávají z národního důchodu, nýbrž stlačením množství práce, nutné k výrobě nejdůležitějších životních potřeb, čili zhospodárněním výroby.

Zisk (úrok). Ricardovy názory na principy, kterými se řídí výše mezd, úzce souvisí s jeho teorií zisků. Ziskem jest u něho míněn konglomerát podnikatelského zisku ve vlastním slova smyslu a úroku z kapitálu. Ricarda nezajímala ani absolutní výše úroku jako jeho poměr k výši mezd. Pro tento poměr jest rozhodným, kolik je kapitálu v poměru k práci a kolik je potravin a jiných nezbytností. Dělník musí dostati tolik, aby mohl býti živ. Teprve co zbude, je tu k dispozici, aby bylo rozděleno jako zisk. Jestliže k opatření nezbytností je zapotřebí více práce, která — jak jsme si již dovodili — representuje Ricardovi vlastní pramen národního důchodu, musí z tohoto nutně méně zbyti na zisk. Proto zisk podle R. závisí na výši „reálných mezd“.⁴⁾ Při tom ovšem může úrok, vyjádřen na př. v množství statků, stoupati, ale jeho podíl na národním důchodu bude menší. Pokud nenastane změna v reálných mzdách, závisí výše úroku na množství kapitálu v poměru k práci. Výše zisku jest směrodatná pro akumulaci kapitálu; množství kapitálu, který jest nezbytný, aby umožnil vydržování práce po dobu výroby, než se produkt dokončí, určuje jednak počet pracovníků, které jest možno zaměstnati a udržeti, jednak je směrodatné pro výši mezd, které z něho jsou vypláceny. Proto jediným bezpečným podkladem pro zvýšení mezd může býti vzestup produktivity. Ricardo byl přesvědčen, že úrok a zisk je nutností, nemá-li dojiti ke zhoršení hospodářské situace lidstva. K této podle něho však se vzrůstem obyvatelstva, který není doprovázen žádným vynálezem nebo objevem nových zemí, dochází. Neboť opatřování potravin stává se stále obtížnějším; v důsledku toho musí stoupati reálné mzdy, klesá zisk a stoupá renta. Tak nestoupá kapitál a mzdy ve statcích nemohou též býti zvýšeny. V tomto směru byl Ricardo skutečně pesimista.

⁴⁾ t. j. mezd, oceněných ve výrobních nákladech (práci a kapitálu) předmětů, na které se mzdy vynakládají.

Zahraniční obchod. Ricardova teorie je budována na jednotných hladinách všech hospodářských činitelů. Je to soutěž, která vytváří jednotnost hospodářství. Zisky se mezi povoláními vyrovnávají, mzdy rovněž a renta je přebytkem přes produktivitu hraničních pozemků. Vše je umožňováno prouděním činitelů uvnitř hospodářství. Toho není — alespoň v dostatečné míře — mezi zeměmi. Nemůže nastávat vyrovnávání výrobních nákladů a proto tyto nemohou určovat poměrnou hodnotu zboží mezinárodně směňovaného. R. pochopil, že je zapotřebí jiného principu. Jednotlivé země tvoří hospodářské jednotky. Jejich měřítko nedají se jinak srovnávat; pouze lze srovnávat relativní posici dvou mezinárodně vyměňovaných předmětů v národních škálách. Tak Ricardo formuloval zákon o poměrných nákladech, který zůstal až do dnešních dnů poměrně nejméně dotčenou poučkou z učení Ricardova. Myšlenka byla skutečně geniální a jest jen litovati, že nepřivedla R. k jinému pohledu na vnitřní hodnototvorný proces.

Peníze a bankovníctví. V „Zásadách“ nepodal Ricardo mnoho ze svých nauk peněžních. Těm věnoval předcházející drobnější spisy. Zdůraznil pouze kvantitní teorii peněz. Zajímavý je jeho předpoklad, že v určité době je tu místo pro určitý rozsah oběživa, které může záležeti též v papírových penězích, takže vzestup jejich oběhu, pokud se dál v mezích tohoto místa, nemusil mít inflačních následků. Nezastával zlata proto, že by nebylo možno pomocí papírového oběživa stejně dobře obstarávat funkci platidel, ale protože nedůvěřoval lidem, že by papíru nezneužili. Pokud se bank týče, poukazuje Ricardo, že v povaze jejich obchodů jest nemožnost zachovati úplnou likviditu pro všechny případy; ani cedulová banka nikdy nemůže mít takový oběh nebo poklad zlata, aby bylo možno všechny peněžité nároky, které v zemi existují, propláceti ve zlatě.

Ricardovy nauky peněžní a bankovní jsou poměrně neúplnější a nejsoustavnější část jeho díla. Zde byl ve svém živlu, zde, díky své praktické činnosti, ovládal suverénně všechny spleťtí vztahy a problémy.

Zdanění. Protože zdaňování se provádí uvnitř hospodářského pochodu, musí pro ně platiti tytéž hlavní zásady, jako platí pro hospodářství vůbec. Ricardo klade hlavní těžiště — zcela v souladu se svým zásadním názíráním, že podstatu hospodářské nauky má tvořiti distribuce — do pátrání po konečném nositeli daně. Tím nemohou býti dělníci, jejichž mzdy tak jako tak jsou již na hranici, nutné k jejich obživě, takže jakékoli další jejich zmenšení by musilo počet dělnictva snížit. Ricardovo pozitivní přispění v otázkách zdanění spočívá hlavně v tom, že ukázal na souvislost se všemi hospodářskými zjevy, která nám na prvý pohled uniká, a na to, jak zdaňování dalekosáhle zasahuje do celé tvářnosti hospodářství.

Jakkoli nutno přiznati, že Ricardovy „Zásady“ jsou jen torsem politické ekonomie a že i ta řešení, která v nich nalézáme, nejsou ani úplná ani někdy správná, přece jejich četba odmění každého, pro skutečnou genialitu autorovu, pravým duševním požitkem.

P r a h a, v říjnu 1934.

Doc. VALINA.

SPISOVATELOVA PŘEDMLUVA.

Výtěžek země — všechno, co se získává společným vynaložením práce, strojního zařízení a kapitálu z jejího povrchu, dělí se mezi tři vrstvy hospodářského celku, totiž mezi majitele půdy, vlastníka kmenového jmění nebo kapitálu, kterého jest třeba k jejímu obdělávání, a mezi dělníky, jejichž přičinlivostí jest obdělávána.

V různých stadiích společenského vývoje budou však podíly, připadající na každou z těchto vrstev z celkového výtěžku země pod jménem nájemného, zisku a mzdy, v podstatě různé, jsouce závislé hlavně na skutečné úrodnosti půdy, na nahromadění kapitálu a obyvatelstva, jakož i na obratnosti, vynalézavosti a technice, používaných v zemědělství.

Naléztí zákony, které řídí toto rozdělení, jest hlavním úkolem politické ekonomie. Ačkoli spisy Turgotovy, Stuartovy, Smithovy, Sayovy, Sismondího a jiných vědu zdokonalily, podávají o přirozeném pohybu nájemného, zisku a mzdy velmi málo uspokojivého vysvětlení.

Roku 1815 pan Malthus ve své „Inquiry into the Nature and Progress of Rent” a skoro v témže okamžiku člen oxfordské University College ve své „Essay on the Application of Capital to Land” vylíčili pravdivou nauku o rentě, bez jejíž znalosti jest nemožné porozuměti účinku vzrůstu blahobytu na zisky a mzdy, nebo uspokojivě stopovati vliv zdaňování na různé vrstvy hospodářského celku; zvláště když zdaněné statky jsou bezprostředními výrobky zemského povrchu. Adam Smith a ostatní nadaní spisovatelé, o nichž jsem se zmínil, přehlédli, jak se mi zdá, protože správně neprozkoumali zásad renty, mnohou důležitou pravdu,

kerou lze objeviti teprve, když jsme důkladně pochopili podstatu renty.

Aby se tento nedostatek odstranil, jest zapotřebí daleko vyšších schopností, než má pisatel těchto stránek. Když však s pomocí děl svrchu zmíněných vynikajících spisovatelů, a po cenné zkušenosti, kterou několik posledních let, oplývajících fakty, poskytlo dnešní generaci, věnoval své nejlepší uvážení tomuto předmětu, nebude to pokládáno, jak doufá, za opovážlivost, vysloví-li svůj názor o zákonech zisku a mzdy, jakož i o účinku zdaňování. Zjistí-li se, že zásady, které pokládá za správné, jsou správné, bude úkolem jiných, schopnějších než on, aby je sledovali do všech jejich důležitých důsledků.

Spisovatel, potíraje uznávané názory, pokládal za nutné upozorňovati zvláště na ona místa ve spisech Adama Smitha, od nichž se mu zdá důvodným se odchýliti; doufá však, že proto nevznikne podezření, že nemá účasti, jako všichni ti, kteří uznávají význam vědy národohospodářské, na obdivu, který tak zaslouženě vzbuzuje hluboce založené dílo tohoto slavného spisovatele. Stejně poznámky lze použiti o znamenitých dílech pana Saye, který byl nejen první nebo mezi prvními ze spisovatelů evropského kontinentu, kteří Smithovy zásady správně zhodnotili a jich použili, a který učinil více než všichni ostatní spisovatelé evropského kontinentu dohromady pro doporučení zásad oné osvícené a blahodárné soustavy evropským národům; nýbrž kterému se též podařilo zavést v této vědě logičtější a instruktivnější pořádek a který ji obohatil různými původními, přesnými a hluboce promyšlenými výklady. Avšak úcta, kterou spisovatel chová k spisům tohoto pána, mu nebránila, aby vyložil ona místa v „Économie Politique“, která se zdála v rozporu s jeho vlastními názory, s onou upřímností, které podle jeho mínění vyžadují vědecké zájmy.*)

*) Zvláště kap. XV., část. 1. „Des Débouchés“ obsahuje několik velmi důležitých zásad, které podle mého mínění tento význačný spisovatel po prvé vysvětlil.

SPISOVATELOVO UPOZORNĚNÍ K TŘETÍMU VYDÁNÍ.

V tomto vydání jsem se pokusil vyložití obšírněji nežli v posledním svůj názor na nesnadný předmět *hodnoty* a za tím účelem jsem rozšířil první kapitolu o několik přídavek. Vsunul jsem také novou kapitolu o *strojním zařízení* a o účincích dokonalejších strojů na zájmy různých společenských tříd ve státě. V kapitole o *rozlišovacích znacích hodnoty a bohatství* jsem zkoumal nauky pana Saye o oné důležité otázce, jak byly doplněny ve čtvrtém a posledním vydání jeho díla. V poslední kapitole jsem se pokusil silněji zdůrazniti než dříve nauku o schopnosti země platiti nové peněžité daně, i kdyby snad úhrnná peněžítá hodnota všech jejích statků poklesla buď v důsledku zmenšeného množství práce, potřebného k výrobě jejího obilí v tuzemsku, díky pokroku v jejím rolnictví, nebo proto, že by získávala část svého obilí za levnější cenu z ciziny pomocí vývozu svých továrních výrobků. Tato úvaha má značný význam, ježto se týká otázky politiky, zda dlužno ponechati dovoz cizího obilí bez omezení, zvláště v zemi, zatížené vysokým, neměnným peněžitým zdaněním, důsledkem to ohromného státního dluhu. Pokusil jsem se ukázati, že schopnost platiti daně nezávisí na hrubé peněžité hodnotě úhrnu statků, ani na ryzi peněžité hodnotě důchodů kapitalistů a majitelů půdy, nýbrž na peněžité hodnotě důchodu každého člověka ve srovnání s peněžitou hodnotou statků, které obvykle spotřebává.

26. března 1821.

KAPITOLA I.

O HODNOTĚ.

Oddíl I.

Hodnota zboží, nebo množství nějakého jiného zboží, za které se bude směňovati, záleží na poměrném množství práce, kterého jest zapotřebí k jeho výrobě, a nikoli na větší či menší odměně, která se za onu práci platí.

§ 1.

Adam Smith si povšiml, že „slovo Hodnota má dva rozdílné významy a vyjadřuje někdy užitečnost nějakého určitého předmětu a někdy moc nakoupiti jiné zboží, kterou s sebou přináší vlastnictví onoho předmětu. Jeden lze nazvati *hodnotou užítkovou*; druhý *hodnotou směnnou*. Věci,“ pokračuje, „které mají největší užítkovou hodnotu, mají často malou nebo žádnou hodnotu směnnou; a naopak věci, které mají největší hodnotu směnnou, mají malou nebo žádnou hodnotu užítkovou.“¹⁾ Voda a vzduch jsou nadměru užitečné; jsou ve skutečnosti k existenci nevyhnutelně potřebné, avšak za normálních okolností nelze výměnou za ně nic obdržeti. Naopak zlato, ačkoliv ve srovnání se vzduchem nebo vodou má malou užitečnost, bude se směňovati za velké množství jiného zboží.

¹⁾ [„Blahobyť národů“ — *Wealth of Nations*, vydání prof. Nicholsona, kniha I., kap. IV., str. 12a, řádek 41 atd.]

§ 2.

Užitečnost není tedy mírou směnné hodnoty, ačkoliv jest pro ni naprosto nutnou. Kdyby nějaké zboží nebylo nijak užitečné, — jinými slovy, kdyby nemohlo nijak přispěti k našemu uspokojení, — bylo by bez směnné hodnoty, ať by bylo sebe vzácnější, nebo ať by bylo k jeho opatření potřebí jakéhokoli množství práce.

§ 3.

Majíc užitečnost, odvozuje zboží svou směnnou hodnotu ze dvou pramenů: ze vzácnosti a z množství práce, potřebné k jeho získání.

§ 4.

Jsou statky, jejichž hodnota jest určena pouze jejich vzácností. Množství takových statků nelze zvýšiti prací a jejich hodnota nemůže proto poklesnouti zvýšenou nabídkou. Některé vzácné sochy a obrazy, vzácné knihy a mince, vína zvláštní jakosti, která lze vyrobiti pouze z hroznů, vypěstěných na zvláštní půdě, již jest velmi omezené množství, jsou vesměs toho druhu. Jejich hodnota jest úplně nezávislá na množství práce, původně potřebné k jejich výrobě, a mění se s měnícím se blahobytem a sklony těch, kdož touží po jejich vlastnictví.

Tyto statky tvoří však velmi malou část spousty statků, denně na trhu směňovaných. Daleko největší část onoho zboží, které jest předmětem žádosti, opatřuje se prací; a může býti rozmnožováno nejen v jedné, nýbrž v mnohých zemích téměř bez stanovitelné meze, jsme-li odhodláni vynaložiti práci, nutnou k jeho získání.²⁾

2) [Toto první omezení, Ricardem uvedené, jest důležité, ježto ukazuje, že si byl vědom způsobu, jakým bude určována hodnota za podmínek vzácnosti. Třída těchto statků jest mnohem rozsáhlejší, než si Ricardo představoval. Záleží: A. ve statech vzácných o sobě, vzácných sochách atd.; B. v statech, vyráběných cvičenou nebo monopolní prací; C. ve statech vyráběných prací, zaměstnávanou za obzvláště špatných podmínek, viz Böhm-Bawerk: Kapitál a úrok (str. 385—386 anglického překladu).]

§ 5.

Mluvíce tedy o statcích, o jejich směnné hodnotě a o zákonech, které řídí jejich poměrné ceny, máme vždy na mysli pouze takové statky, jichž množství může býti zvýšeno úsilím lidské činnosti a na jejich výrobu působí bez omezení soutěž.

§ 6.

V ranných stádiích společnosti záleží směnná hodnota těchto statků, neboli pravidlo, které určuje, kolik jednoho statku má býti dáno výměnou za jiný, téměř výlučně na poměrném množství práce, na každý statek vynaložené.

„Skutečná cena každé věci,“ praví Adam Smith, „co každá věc skutečně stojí člověka, který ji chce získati, jest námaha a obtíž, spojená s jejím získáním. Pro člověka, který ji získal a který se jí chce zbaviti, nebo ji vyměnit za něco jiného, jest pravou cenou námaha a obtíž, které mu může uspořiti a které může on uvaliti na jiné.“³⁾ „Práce byla první cenou — původním nákupním penízem, který byl placen za všechny věci.“⁴⁾ Dále: „Zdá se, že za onoho dávného a primitivního stavu společnosti, který předchází hromadění jmění a přivlastnění půdy, byl poměr mezi množstvím práce, potřebným k získání různých předmětů, jedinou okolností, která mohla poskytnouti nějaké měřítko pro jejich vzájemné směňování. Vyžaduje-li na příklad u loveckého národa zabití bobra dvakrát více práce než zabití jelena, měl by se přirozeně jeden bobr vyměňovat, čili měl by býti za dva jeleny. Jest přirozené, že, co jest obyčejně výrobkem dvoudenní nebo dvouhodinné práce, mělo by státi dvakrát více než to, co jest obyčejně výrobkem jednodenní nebo jednohodinné práce.“⁵⁾

Že to je skutečně základem směnné hodnoty všech věcí vyjma věci, které nemohou býti lidskou činností rozmnožovány, jest v ná-

³⁾ [„Blahobyť národů“, kniha 1., kap. V., 12 b.]

⁴⁾ [Tamže, kniha 1., kap. V. 13 a.]

⁵⁾ Kniha 1., kap. V. [Omyl, kniha 1., kap. VI., 20 a.]

rodním hospodářství poučkou nanejvýš důležitou⁶⁾; neboť z žádného pramene neplyne tolik omylů a tolik různých názorů v oné vědě, jako z nejasných představ, které se připínají ke slovu hodnota.

Upravuje-li množství práce, ve staticích vázané, jejich směnnou hodnotu, musí každý vzrůst pracovního množství zvýšiti hodnotu onoho statku, na který byl vynaložen, a každé zmenšení ji musí snížiti.

§ 7.

Adam Smith, který tak přesně definoval původní pramen směnné hodnoty a který musil shodně s tím tvrditi, že všechny věci se stávají více či méně hodnotnými podle toho, jak na jejich výrobu bylo vynaloženo více nebo méně práce, sám vytýčil jiné standardní měřítko hodnoty a mluví o věcech jako více či méně hodnotných podle toho, jak se budou vyměňovati za více či méně tohoto standardního měřítko. Někdy mluví o obilí, jindy o práci jako o standardním měřítku; nikoli množství práce, vynaložené na výrobu nějakého předmětu, nýbrž množství, které může ovládati na trhu: jako kdyby to byly dva rovnocenné výrazy a jako kdyby proto, že se lidská práce stala dvojnásob výkonnou a on mohl proto vyrobiti dvojnásobné množství statku, dostal nutně dvojnásobek dřívějšího množství výměnou za něj.⁷⁾

Kdyby to vskutku bylo pravda, kdyby odměna pracovníka byla vždy v poměru k tomu, co vyrobil, bylo by množství práce, vynaložené na určitý statek, a množství práce, které by onen statek koupil, stejné a obojí by mohlo přesně měřiti změny jiných věcí:

⁶⁾ [Ricardo se, myslím, nedopustil omylu, někdy mu přisuzovaného (na př. Sidwick, „Principles of Political Economy“, první vydání, str. 10), že by směšoval měřítko a příčinu hodnoty, ačkoli by jeho sloh mohl k takovému zmatku někdy vésti. Avšak v krajním případě by se tento zmatek vztahoval ke směnné hodnotě. Ale i v tomto vztahu výslovně praví, že užitečnosti je směnné hodnotě naprosto zapotřebí, ačkoli není její mírou. Celá otázka jest však zevrubně diskutována v úvodu k tomuto vydání, kamž se odkazuje.]

⁷⁾ [Srv. Buchananovu poznámku. Smith, vyd. Buchananovo, 1814, sv. 1., str. 50, vydání Nicholsonovo, kniha 1., kap. V., str. 12 b, 15 a.]

ale ona nejsou stejná; první jest za mnoha okolností neproměnlivým standardem, ukazujícím správně změny jiných věcí; druhé podléhá tolika změnám jako statky s ním srovnávané. Adam Smith, ukázav velice obratně na nedostatečnost proměnlivého prostředku, jako je zlato a stříbro, pro určování měncí se hodnoty jiných věcí, zvolil sám, ustanoviv se na obilí nebo práci, prostředek neméně proměnlivý.

§ 8.

Zlato a stříbro podléhají nepochybně změnám pro objev nových a vydatnějších dolů; ale takové objevy jsou řídké a jejich účinky, ačkoli pronikavé, jsou omezeny na období poměrně krátkého trvání. Podléhají také změnám pro pokrok v obratnosti a strojích, jimiž se snad doluje; v důsledku takového pokroku lze dosáti většího množství při stejné práci. Dále podléhají změnám pro klesající výtěžek dolů, když byly světu poskytovaly kov řadu věků. Leč kterému z těchto pramenů změn nepodléhá obilí? Nemění se také ono na jedné straně pro pokrok v zemědělství, zdokonalené stroje a nářadí, užívané v hospodářství, stejně jako pro objev nových lánů úrodné půdy, kterou lze v jiných zemích vzíti v obdělávání a která se dotkne hodnoty obilí na každém trhu, kde jest volný dovoz? Nepodléhá na druhé straně zvýšení hodnoty pro zákazy dovozu, pro vzrůst obyvatelstva a blahobytu a pro nesnadnější zaopatřování zvýšené potřeby vzhledem k dalšímu množství práce, kterého vyžaduje obdělávání špatnějších pozemků?

§ 9.

Není hodnota práce stejně proměnlivá, ježto se jí nedotýká pouze, jako všech ostatních věcí, poměr mezi nabídkou a poptávkou, který se souběžně mění s každou změnou v poměrech hospodářského celku, nýbrž také proměnlivá cena potravin a jiných nezbytností, za něž jsou vydávány mzdy za práci?

V téže zemi může býti v jedné době zapotřebí dvakrát většího množství práce k výrobě určitého množství potravin a nezbytností,

než v jiné a vzdálené době; avšak pracovníkova odměna se možná sníží velmi málo. Bylo-li mzdou pracovníka v prvním období určité množství potravin a nezbytností, nebyl by se pravděpodobně mohl uživit, kdyby ono množství bylo sníženo. Potraviny a nezbytnosti by byly v tomto případě stouply o 100%, kdyby byly oceňovány podle *množství* práce, nutného k jejich výrobě, zatím co by sotva stouply v hodnotě, kdyby byla měřena množstvím práce, za které se budou *směňovati*.

Tutéž poznámku lze učiniti vzhledem ke dvěma nebo více zemím. V Americe a v Polsku na půdě, která se posledně začala obdělávati, vypěstuje roční práce daného počtu lidí mnohem více obilí než na půdě podobně položené v Anglii. Za předpokladu pak, že všechny ostatní nezbytnosti jsou v těchto třech zemích stejně levné, nebylo by velkým omylem souditi, že množství obilí, přiřčené dělníku, bude v každé zemi v poměru k snadnosti výroby?

Kdyby se boty a oděv dělníka v důsledku zdokonalení strojního zařízení vyráběly pouze čtvrtinou práce, které je nyní k jejich výrobě potřebí, poklesly by pravděpodobně o 75%; ale že by tím bylo dělníku trvale umožněno spotřebovávati čtyři kabáty nebo čtyři páry obuvi místo jednoho, je tak daleko od pravdy, jako jest pravděpodobné, že by se jeho mzdy za nedlouhý čas přizpůsobily účinkem soutěže a rozmnožením obyvatelstva nové hodnotě nezbytností, za které bývaly vydávány. Kdyby se toto zdokonalení týkalo všech předmětů dělníkovy spotřeby, shledali bychom asi, že jest na konci několika málo let v držení jen velmi malého, jestli vůbec jakého, přírůstku k svým požitkům, ačkoli směnná hodnota oněch statků ve srovnání s kterýmkoli jiným statkem, jehož výroba nebyla tak zdokonalena, byla vlemi značně snížena; a třebaš byly výtěžkem velmi značně sníženého množství práce.

§ 10.

Nemůže tedy býti správné tvrditi s Adamem Smithem, „že, ježto práce může *koupiti* někdy větší a někdy menší množství zboží, hod-

nota zboží se mění, nikoli hodnota práce, která je kupuje";⁸⁾ a proto „že práce, která jediná se nikdy nemění ve své vlastní hodnotě, jest jediné konečné a skutečné měřítko, kterým lze hodnotu všech statků v každém čase a místě oceňovati a srovnávati";⁹⁾ — ale je správné říci, jak řekl Adam Smith dříve, „že poměr mezi množstvím práce, potřebných k získání různých předmětů, zdá se býti jedinou okolností, která může poskytnouti nějaké pravidlo pro jejich vzájemné vyměňování";¹⁰⁾ čili jinými slovy, že poměrné množství statků, které práce vyrobí, určuje jejich nynější nebo minulou poměrnou hodnotu, a nikoli poměrná množství statků, která jsou dávana dělníkovi výměnou za jeho práci.

[§ 11.¹¹⁾

Kdyby bylo možno naléztí nějaký statek, který by nyní a za každého času vyžadoval stejného množství práce k své výrobě, měl by onen statek neproměnlivou hodnotu a byl by nadmíru užitečný jako měřítko, kterým by se mohly měřiti změny jiných věcí. Takový statek nám není znám a proto se nemůžeme rozhodnouti pro žádné měřítko hodnoty. Zjistiti, jaké jsou podstatné vlastnosti nějakého měřítka, abychom mohli znáti příčiny změn v poměrné hodnotě statků a abychom mohli vypočísti stupeň, jak asi budou působiti, má však značný užitek pro dosažení správné teorie.]¹²⁾

§ 12.

Dva statky změnilы svou poměrnou hodnotu a rádi bychom věděli, u kterého z nich změna skutečně nastala. Srovnáme-li nynější hodnotu jednoho s botami, punčochami, klobouky, železem, cukrem a se všemi jinými statky, zjistíme, že se bude směňovati za přesně

8) [Kniha 1., kap. V., 14 a. Citace jen v podstatě správná.]

9) [Tamže.]

10) [Viz svrchu.]

11) [Tento úryvek, obsažený v prvním a druhém vydání, jest v třetím vynechán. Zde jest znovu uveden.]

12) [Srv. § 64. I kdyby bylo zapotřebí větší nabídky.]

stejně množství těchto věcí jako dříve. Srovnáme-li druhý s týmiž statky, zjistíme, že se změnil vzhledem ke všem: z toho můžeme pak souditi s velkou pravděpodobností, že změna nastala u tohoto statku a nikoli u statků, s kterými jsme jej srovnávali. Zjistíme-li, zkoumajíce ještě podrobněji všechny okolnosti, spojené s výrobou těchto různých statků, že je potřebí přesně téhož množství práce a kapitálu k výrobě bot, punčoch, klobouků, železa, cukru atd., že však není zapotřebí téhož množství jako dříve k výrobě jediného statku, jehož poměrná hodnota se změnila, přešla pravděpodobnost v jistotu a jsme přesvědčeni, že změna nastala u tohoto jediného statku: pak také objevíme příčinu jeho změny.

Kdybych zjistil, že unce zlata by se směňovala za menší množství všech statků, svrchu vypočítaných a mnoha jiných, a kdybych nadto zjistil, že objevem nového a vydatnějšího dolu nebo velmi výhodným použitím strojů lze získati dané množství zlata menším množstvím práce, byl bych oprávněn říci, že příčinou změny hodnoty zlata v poměru k jiným statkům byla větší snadnost jeho výroby čili menší množství práce, nutné k jeho získání. Podobným způsobem, kdyby poklesla práce v hodnotě velmi značně vzhledem ke všem ostatním věcem, a kdybych zjistil, že její pokles nastal v důsledku hojné nabídky, povzbuzené velkou snadností, s níž se vyrábělo obilí a jiné nezbytnosti dělníkovy, mohl bych, myslím, správně říci, že obilí a nezbytnosti poklesly v hodnotě v důsledku toho, že k jejich výrobě je potřebí menšího množství práce a že tato snadnost opatřiti výživu pro dělníka byla následována poklesem hodnoty práce. Nikoli, říkají Adam Smith a pan Malthus, v případě zlata jste správně nazval jeho změnu poklesem jeho hodnoty, poněvadž se tehdy nezměnilo obilí a práce; a ježto by zlato ovládalo menší jejich množství, stejně jako všech jiných věcí než dříve, bylo správně říci, že všechny věci zůstaly beze změny a že se změnilo pouze zlato; ale když klesá obilí a práce, věci, které jsme zvolili za své standardní měřítko hodnoty, tu by, nehledě ke všem změnám, kterým, jak přiznáváme, podléhají, bylo nanejvýš nemístné tvrditi to; správně by bylo říci, že obilí a práce zůstaly beze změny a hodnota všech ostatních věcí stoupla.

Proti tomu však protestuji. Shledávám, že přesně, jako v případě zlata, příčina změny mezi obilím a ostatními věcmi jest menší množství práce, potřebné k jeho výrobě, a proto jsem, správně uvažuje, nucen nazvati změnu obilí a práce poklesem jejich hodnoty a nikoli vzrůstem hodnoty věcí, s kterými jsou srovnávány. Musím-li si na týden zjednati dělníka a zaplatím-li mu místo deseti šilinků osm — když se nezměnila hodnota peněz —, může pravděpodobně dělník za svých osm šilinků získati více potravin a nezbytností, než získal dříve za deset: ale není to důsledek vzestupu skutečné hodnoty jeho mzdy, jak tvrdí Adam Smith a nedávno pan Malthus, nýbrž důsledek poklesu hodnoty věcí, za které je jeho mzda utrácena, věcí naprosto určitých; a přece proto, že to nazývám poklesem skutečné hodnoty mezd, se o mně říká, že zavádím nové a neobvyklé výrazy, neslučitelné s pravými základy vědy.¹³⁾ Mně se zdá, že neobvyklých a opravdu nedůsledných výrazů užívají moji protivníci.

Předpokládejme, že dělníkovi se platí bušl obilí za týdenní práci, když je cena obilí osmdesát šilinků za čtvrt, a že se mu platí jeden a čtvrt bušlu, když cena klesne na čtyřicet šilinků. Předpokládejme dále, že půl bušlu obilí spotřebuje týdně se svou rodinou a zbytek směňuje za jiné věci, jako otop, mýdlo, svíčky, čaj, cukr, sůl atd.; nedovedou-li mu tři čtvrtiny bušlu, které mu zůstanou v jednom případě, opatřiti tolik z uvedeného zboží, jako polovina bušlu v druhém, což nedovedou, stoupla nebo klesla hodnota práce? Stoupla, musí říci Adam Smith, protože jeho mírou jest obilí a dělník dostane za týdenní práci více obilí. Klesla, musí říci tentýž Adam Smith, „protože hodnota věci záleží v síle koupiti jiné zboží, kterou s sebou nese vlastnictví onoho předmětu“¹⁴⁾ a práce má menší sílu koupiti jiné takové zboží.

¹³⁾ [V. str. 30, pozn.]

¹⁴⁾ [V podstatě kn. I., kap. V., str. 13 a.]

Oddíl II.

Práce různé jakosti je různě odměňována. Toto není příčinou změny poměrné hodnoty statků.

§ 13.

Avšak mluvím-li o práci jako základu vši hodnoty a o poměrném množství práce jako okolnosti, téměř výlučně určující poměrnou hodnotu statků, nesmí se mysliti, že nepřihlížím k různým jakostem práce a k nesnadnosti srovnávání jednohodinné nebo jednodenní práce v jednom zaměstnání se stejným trváním práce v jiném zaměstnání. Ocenění, jehož se dostává různým jakostem práce, projevuje se brzy na trhu s přesností, pro všechny praktické účely postačující, a jest hodně závislé na poměrné dovednosti pracovníka a intenzitě vykonávané práce. Stupnice, když je jednou vytvořena, podléhá malým změnám. Je-li denní práce pracujícího klenotníka hodnotnější než denní práce obyčejného pracovníka, jest již ode dávna upravena a zařazena na své příslušné místo ve stupnici hodnoty.¹⁵⁾

Proto při srovnávání hodnoty téhož statku v různých dobách je sotva třeba bráti v úvahu poměrnou obratnost a intenzitu práce, potřebné pro onen zvláštní statek, ježto v obou dobách působí stejně. Jeden druh práce v jednom čase je srovnáván s tímtež druhem práce v jiné době; byla-li přidána nebo ubrána desetina, př-

¹⁵⁾ „Ale třebaš by práce byla skutečnou mírou směnné hodnoty všeho zboží, jeho hodnota se obyčejně neoceňuje podle ní. Jest často nesnadné určití poměr mezi dvěma různými množstvími práce. Čas, ztrávený při dvou rozličných druhích práce, nebude vždy sám směrodatný pro tento poměr. Musí také býti vzaty v úvahu různé stupně podstoupené námahy a užité vynalézavosti. Může býti více práce v hodině těžké námahy než ve dvouhodinném lehkém zaměstnání; nebo v hodinovém výkonu řemesla, jemuž se naučíme za deset let, více než v měsíční pili v obyčejném a snadném zaměstnání. Ale není snadno naléztí přesnou míru pro námahu nebo vynalézavost. Vskutku při vzájemném vyměňování rozličných výtěžků rozličných druhů práce připouští se obyčejně jistá volnost vzhledem k oběma. Není však upravena žádným přesným měřítkem, nýbrž vyjednáváním a smlouváním na trhu podle onoho druhu hrubé rovnosti, který, ačkoli ne přesný, přece postačuje k provádění obchodů ve všedním životě.“ — Blahobyt národů, kn. 1., kap. X. [Odkaz nesprávný. Kn. 1., kap. V., str. 13 a.]

tina či čtvrtina, bude vyvolán účinek na poměrnou hodnotu tohoto statku úměrný příčině.

Bude-li pak míti kus sukna hodnotu dvou kusů plátna a bude-li za deset let obvyklá hodnota kusu sukna čtyři kusy plátna, můžeme bezpečně souditi, že je buď zapotřebí k vyrobění sukna více práce, nebo méně k vyrobění plátna, nebo že působily obě příčiny.

Ježto zkoumání, k němuž si přeji obrátiti čtenářovu pozornost, se vztahuje k účinku změn poměrné hodnoty statků a nikoli jejich absolutní hodnoty, bude míti malý význam zkoumati poměrný stupeň vážnosti, kterému se těší různé druhy lidské práce. Můžeme oprávněně souditi, že, ať mezi nimi byla původně jakákoli nerovnost, ať bylo zapotřebí sebe více vynalézavosti, obratnosti nebo času k osvojení si jednoho druhu zručnosti než druhého, jest téměř stejná od jedné generace ke druhé; nebo při nejmenším že změna jest rok od roku velmi nepatrná a má proto v krátkých obdobích malý účinek na poměrnou hodnotu statků.

„Zdá se, že poměr mezi různou výší jak mezd, tak zisku v různých zaměstnáních práce a kapitálu není příliš dotčen, jak už bylo podotknuto, bohatstvím či chudobou, pokročilým, ustáleným nebo upadajícím stavem společnosti. Takové převraty veřejného blahobytu, třeba se dotýkají celkové výše jak mezd, tak zisku, musí se jich na konec dotýkati stejně ve všech různých zaměstnáních. Poměr mezi nimi musí tedy zůstatí stejný a nedá se dobře změnití, alespoň po nějakou značnější dobu, žádnými takovými převraty.“¹⁶⁾

O d d í l III.

Nejen práce, vynaložená přímo na statky, působí na jejich hodnotu, nýbrž též práce, která jest věnována na nářadí, nástroje a budovy, kterými jest taková práce podporována.

§ 14.

I v onom dávném stavu, o němž se zmiňuje Adam Smith, byl nutný nějaký kapitál, i když snad byl zhotoven a nahromaděn samotným lovcem, aby mu umožnil zabíjeti zvěř. Bez zbraně nemohl

¹⁶⁾ „Blahobyt národů“, kn. I., kap. X. [str. 60 b].

býti usmrcen ani bobr ani jelen a proto byla hodnota těchto zvířat určována nejen časem a prací, nutnými k jejich usmrcení, nýbrž také časem a prací, nutnými k opatření lovcova kapitálu, zbraně, kterou bylo provedeno jejich usmrcení.

Dejme tomu, že zbraň, potřebná k zabití bobra, byla sestrojena s mnohem větší prací než zbraň, potřebná k zabití jelena, pro větší nesnáž přiblížit se onomu zvířeti a z toho plynoucí nutnost, aby přesněji nesla; bobr by měl přirozeně větší hodnotu než dva jeleni, a to právě z toho důvodu, že bylo zapotřebí celkem více práce k jeho usmrcení. Nebo dejme tomu, že bylo zapotřebí téhož množství práce ke zhotovení obou zbraní, ale že byly velmi nestejně trvanlivosti; z trvanlivého nástroje by byla přenesena na statek pouze malá část jeho hodnoty, mnohem větší část hodnoty nástroje méně trvanlivého by přešla ve statek, k jehož výrobě přispěl.

Všechno náradí, potřebné k zabití bobra i jelena, mohlo náležeti jedné třídě lidí a práce, použitá při jich skolení, mohla býti dodána jinou třídou; nicméně jejich poměrné ceny by byly v poměru ke skutečné práci, vynaložené jak na vytvoření kapitálu tak na skolení zvířat. Za různých okolností nadbytku nebo nedostatku kapitálu ve srovnání s prací, za různých okolností nadbytku nebo nedostatku potravin a nezbytností, nutných k výživě lidí, mohou obdržeti ti, kdo dodali stejnou hodnotu kapitálu pro to či ono zaměstnání, polovinu, čtvrtinu nebo osminu získaného výtěžku, zatím co zbytek jest vyplacen jako mzda těm, kdo dodali práci; toto rozdělení se však nemůže dotknouti poměrné hodnoty těchto statků, ježto, ať jsou zisky kapitálu větší nebo menší, ať jsou 50, 20 nebo 10 procent, nebo ať jsou mzdy za práci vysoké či nízké, budou působiti na obě zaměstnání stejně.

§ 15.

Předpokládáme-li, že zaměstnání společnosti se rozšířilo, že někteří opatřují loďky a potřeby pro rybolov, druzí osivo a prosté nástroje, jak se jich s počátku užívalo v zemědělství, bude platiti stále tatáž zásada, že směnná hodnota vyrobených statků bude v poměru k práci, vynaložené na jejich výrobu; a to ne pouze na jejich

bezprostřední výrobu, nýbrž na ono všechno nářadí nebo stroje, jichž je potřebí, aby speciální práce, při které jich bylo použito, byla úspěšná.

Podíváme-li se na stav společnosti, ve kterém bylo dosaženo většího pokroku a ve kterém kvetou řemesla a obchod, shledáme přece ještě, že se hodnota statků mění ve shodě s touto zásadou: když na příklad odhadujeme směnnou hodnotu punčoch, shledáme, že jejich hodnota ve srovnání s ostatními věcmi závisí na úhrnném množství práce, potřebné k jejich výrobě a uvedení jich na trh. Předně je tu práce, potřebná k obdělávání půdy, na které se pěstuje surová bavlna; za druhé práce s dovozem bavlny do země, kde mají býti punčochy vyráběny, v které je zahrnuta část práce, vynaložená na stavbu lodí, ve které jest převážena, a která jest započítána v dovozném za zboží; za třetí práce přadláka a tkalce; za čtvrté část práce inženýra, kováře a tesaře, kteří vystavěli budovy a stroje, s jejichž pomocí se zhotovují; za páté práce obchodníka v drobném a mnoha jiných lidí, jichž není třeba dále podrobně uváděti. Úhrnný součet těchto různých druhů práce určuje množství jiných věcí, za které se budou tyto punčochy směňovati, zatím co táž úvaha o různých množstvích práce, která byla vynaložena na ony druhé věci, bude stejně určovati tu jejich část, která bude dána za punčochy.

Abychom se přesvědčili, že toto jest skutečný základ směnné hodnoty, předpokládejme, že nastane nějaké zlepšení prostředků, které zkracují práci v některém z různých pracovních postupů, jimiž musí surová bavlna projíti, nežli přijdou v továrně vyrobené punčochy na trh, aby byly směněny za jiné věci; a pozorujme důsledky, které z toho vyplývají. Kdyby bylo zapotřebí méně lidí k pěstování surové bavlny, nebo kdyby bylo zaměstnáno méně námořníků plavbou, či v loděnicích méně dělníků stavbou lodí, kterou k nám byla dopravena; kdyby bylo zaměstnáno méně rukou při stavbě budov a strojního zařízení, nebo kdyby tyto, jsouce postaveny, byly učiněny výkonnějšími, punčochy by neodvratně klesly v hodnotě a v důsledku toho by ovládaly méně jiných věcí. Klesly by, protože bylo k jejich výrobě zapotřebí menšího množství práce,

a směřovaly by se proto za menší množství oněch věcí, u kterých nebylo provedeno podobné zkrácení práce.

Úspora při použití práce vede vždy ke snížení poměrné hodnoty statku, ať jest úspora u práce, nutné k výrobě statku samého, nebo u práce, nutné k tvoření kapitálu, jehož pomocí jest vyráběn. V obojím případě poklesne cena punčoch, ať je zaměstnáno méně lidí jako běličci, přadláci a tkalci, osoby bezprostředně nutné k jejich výrobě; nebo jako námořníci, povozníci, strojníci a kováři, osoby, které při tom přicházejí v úvahu více nepřímou. V jednom případě připadne celá úspora práce ve prospěch punčoch, protože ona část práce se týkala výlučně punčoch; v druhém připadne na punčochy pouze díl, poněvadž se zbytku použije při všech těch stacích, k jejichž výrobě sloužily budovy, stroje a povozy.

Předpokládejme, že v prvních stadiích společnosti byly luky a šípy lovcovy stejné hodnoty a stejné trvanlivosti jako člun a nářadí rybáře, poněvadž obojí je výsledkem stejného množství práce. Za takových okolností by se hodnota jelena, výsledkem denní práce lovcovy, rovnala přesně hodnotě ryby, výsledkem denní práce rybářovy. Poměrná hodnota ryby a zvěře by se úplně řídila množstvím práce v každé z nich vězící; ať by bylo výrobní množství jakékoli, nebo ať by byly běžné mzdy a zisky jakkoli vysoké či nízké. Kdyby na příklad měly čluny a nářadí rybáře hodnotu 100 liber a počítalo se, že vydrží deset let, a kdyby zaměstnával deset mužů, jichž roční práce by stála 100 liber a kteří by za jeden den získali svou práci dvacet lososů: kdyby zbraně, používané lovcem, měly také hodnotu 100 liber a počítalo se, že vydrží deset let, a kdyby také zaměstnával deset mužů, jichž roční práce by stála 100 liber a kteří by mu za jeden den opatřili deset jelenů; pak by se přirozená cena jednoho jelena rovnala dvěma lososům, ať by díl celkového výtěžku, připadající na lidi, kteří ho docílili, byl velký nebo malý. Díl, který by byl placen jako mzdy, má krajní důležitost v otázce zisků; neboť musí býti ihned jasno, že zisky budou vysoké nebo nízké přesně v poměru, jak budou mzdy nízké nebo vysoké; to by se však ani v nejmenším nedotklo poměrné hodnoty ryb a zvěře, ježto mzdy by byly vysoké nebo nízké v obou zaměstnáních zároveň.

Kdyby lovec poukazoval na to, že platí velký díl své zvěře nebo hodnotu velkého dílu jako mzdy, aby přiměl rybáře, aby mu dal výměnou za jeho zvěř více ryb, ukázal by tento, že je stejně dotčen touž příčinou; a proto při všech změnách zisků a mezd, za všech účinků hromadění kapitálu by přirozená směnná sazba byla, pokud by oba stále ještě prací jednoho dne získávali stejné množství ryb a stejné množství zvěře, jeden jelen za dva lososy.

Kdyby se stejným množstvím práce získalo menší množství ryb nebo větší množství zvěře, stoupla by hodnota ryb ve srovnání s hodnotou zvěře. Kdyby se naopak získalo stejným množstvím práce menší množství zvěře nebo větší množství ryb, stoupla by zvěř ve srovnání s rybami.

§ 16.

Kdyby byl nějaký jiný statek, jehož hodnota by se neměnila, mohli bychom zjistiti srovnáním hodnoty ryb a zvěře s tímto statkem, pokud jest přičítati změnu příčině, která působila na hodnotu ryb, a pokud příčině, která působila na hodnotu zvěře.

Dejme tomu, že peníze jsou oním statkem. Kdyby stál losos 1 £ a jelen 2 £, měl by jelen hodnotu dvou lososů. Ale jelen by mohl obdržeti hodnotu tří lososů, neboť by mohlo býti zapotřebí více práce k získání jelena, nebo méně k chycení lososa, nebo obě tyto příčiny by mohly působiti zároveň. Kdybychom měli toto neproměnlivé měřítko, mohli bychom snadno zjistiti, do jaké míry působila každá z těchto příčin. Kdyby se losos dále prodával za 1 £, zatím co by jelen stoupl na 3 £, mohli bychom souditi, že bylo zapotřebí k získání jelena více práce. Kdyby jelen byl stále na téže ceně 2 £ a losos se prodával za 13 sh. 4 d., pak bychom mohli býti jisti, že k získání lososa bylo potřebí méně práce; a kdyby stoupl jelen na 2 £ 10 sh. a losos klesl na 16 sh. 8 d., byli bychom přesvědčeni, že obě příčiny působily, aby vyvolaly změnu poměrné hodnoty těchto statků.

Změnu v poměrné hodnotě těchto statků by nemohla způsobiti žádná změna v pracovních mzdách; neboť za předpokladu, že stoupnou, nebude v žádném z těchto zaměstnání zapotřebí většího

množství práce, nýbrž bude za ni placena vyšší cena a tytéž důvody, které by měly pohnouti lovce a rybáře, aby se pokusili zvýšiti hodnotu své zvěře a ryb, by přiměly majitele dolu, aby zvýšil hodnotu svého zlata. Ježto tento popud působí stejnou silou na všechna tato tři zaměstnání a poněvadž poměrné postavení těch, kteří jsou v nich činní, je totéž před stoupnutím mezd i po něm, zůstane poměrná hodnota zvěře, ryb a zlata i nadále nezměněna. Mzdy by mohly stoupnouti o 20% a zisky v důsledku toho klesnouti ve větším nebo menším poměru, aniž by způsobily nejmenší změny v poměrné hodnotě těchto statků.

Předpokládáme-li pak, že touže prací a stálým kapitálem by mohlo býti vytěženo více ryb, ale ne více zlata nebo zvěře, poměrná hodnota ryb by klesla ve srovnání se zlatem nebo se zvěří. Kdyby místo dvaceti lososů bylo výtěžkem jednodenní práce dvacet pět lososů, byla by cena jednoho lososa šestnáct šilinků místo jedné libry a směnou za jednoho jelena by se dávalo dva a půl lososa místo dvou lososů, ale cena jelena by byla stále 2 £ jako dříve. Rovněž tak by stouply ryby, kdyby se dalo chytiti stejným kapitálem a prací méně ryb, ve své poměrné hodnotě. Ryby by pak stoupaly nebo klesaly ve směnné hodnotě pouze proto, že bylo zapotřebí více nebo méně práce k získání daného množství; a nikdy by nemohly stoupnouti nebo klesnouti více, než poměrně se zvýšeným nebo sníženým množstvím potřebné práce.

Kdybychom pak měli nezměnitelné měřítko, kterým bychom mohli měřiti změny u jiných statků, zjistili bychom, že krajní hranice, ke které mohou trvale stoupnouti, jsou-li vyráběny za předpokládaných okolností, jest úměrná dalšímu množství práce, potřebné k jejich výrobě; a že vůbec nemohou v žádné míře stoupnouti, není-li k jejich výrobě zapotřebí více práce. Vzestup mezd by nezvýšil jejich peněžitou hodnotu ani vzhledem k jiným statkům, jichž výroba nevyžadovala dalšího množství práce a které zaměstnávaly stejné množství stálého a oběžného kapitálu; a to stálého kapitálu stejné trvanlivosti. Uvedli jsme již, že, kdyby bylo zapotřebí více či méně práce k výrobě druhého statku, způsobí to

ihned změnu jeho poměrné hodnoty, ale taková změna plyne ze změněného množství nutné práce a nikoli ze stoupnutí mezd.

O d d í l IV.

Zásada, že množství práce, vynaložené na výrobu statků, upravuje jejich poměrnou hodnotu, jest značně pozměněna používáním strojů a jiného stálého a trvanlivého kapitálu.¹⁷⁾

§ 17.

V předešlém oddílu jsme předpokládali, že jsou nářadí a zbraně, potřebné k zabítí jelena a lososa, stejně trvanlivé a že jsou výsledkem stejného množství práce, a viděli jsme, že změny poměrné hodnoty jelena a lososa závisí pouze na měnícím se množství práce, nutné k jich získání, — leč za každého stavu společnosti mohou býti nástroje, nářadí, budovy a strojní zařízení, používané v různých řemeslech, různé trvanlivosti a mohou vyžadovati k své výrobě různici se dávky práce. Také kvoty kapitálu, který má vydržovati práci, a kapitálu, který je investován v nářadí, strojích a budovách, mohou býti různě kombinovány. Tento rozdíl ve stupni trvanlivosti stálého kapitálu a tato rozmanitost poměrů, ve kterých mohou býti oba druhy kapitálu kombinovány, jsou dalším důvodem, vedle většího či menšího množství práce, nutné k výrobě statků, pro změny jejich poměrné hodnoty — tímto důvodem jest vzestup nebo pokles pracovní hodnoty.

Strava a oděv, dělníkem spotřebovaný, budovy, v kterých pracuje, nářadí, které podporuje jeho práci, jsou vesměs pomíjející povahy. V době, po kterou budou tyto různé kapitály trvati, jest však veliký rozdíl: parní stroj potrvá déle než loď, loď déle než dělníkův oděv a dělníkův oděv déle než strava, kterou konsumuje.

Podle toho, zda kapitál jest rychle pomíjivý a nutno ho často obnovovati, nebo se spotřebovává pomalu, dělí se na oběžný nebo

17) [Druhé omezení, vyslovené Ricardem (první viz § 4). Kdyby se byl držel myšlenek, načrtnutých v tomto a v dalším oddíle, byl by snad došel k uspokojující teorii kapitálu a úroků. To jest, byl by pojednával o úroku jako o nezávislém placení, určeném nezávislými okolnostmi, a nikoliv pouze jako o přebytku.]

stálý kapitál.¹⁸⁾ O majiteli pivovaru, jehož budovy a strojní zařízení jsou cenné a trvanlivé, se říká, že zaměstnává veliký díl stálého kapitálu: naopak se říká o obuvníkovi, jehož kapitál jest hlavně zaměstnán placením mezd, které jsou utráceny za stravu a oděv, statky to pomíjívější než budovy a strojní zařízení, že zaměstnává veliký díl svého kapitálu jako kapitál oběžný.

Nutno též poznamenati, že oběžný kapitál může obíhati, čili býti vrácen svému zaměstnavateli ve velmi nestejných dobách. Pšenice, kterou koupí rolník k setí, jest stálým kapitálem ve srovnání s pšenicí, kterou koupí pekař, aby z ní napekl chleba. Jeden ji svěří půdě a během roku nemůže získati žádný výnos; druhý ji může dáti semlíti na mouku, prodati ji svým zákazníkům jako chléb a míti svůj kapitál za týden volný, aby totéž opakoval, nebo začal jakékoli jiné zaměstnání.

Dvě řemesla mohou tedy zaměstnávatí stejné množství kapitálu; ten však může býti velmi různě rozdělen vzhledem k dílu, který jest stálý, a dílu, který jest oběžný.

V jednom řemesle může býti zaměstnáno velmi málo kapitálu jako kapitál oběžný, to jest na vydržování práce — může býti hlavně uloženo ve strojích, náradí, budovách atd., v kapitálu poměrně stálé a trvalé povahy. V jiném řemesle může býti užíváno téhož množství kapitálu, ale ten může býti hlavně zaměstnán vydržováním práce, a velmi málo je třeba uloženo v náradích, strojích a budovách. Vzestup pracovních mezd musí nestejně působiti na statky, vyráběné za tak odlišných okolností.

Naproti tomu mohou dva továrníci zaměstnávatí totéž množství stálého a totéž množství oběžného kapitálu; ale trvanlivost jejich

¹⁸⁾ Rozdělení nedůležité, není při něm možno přesně stanoviti hranici. [Zde stanovený rozdíl mezi stálým a oběžným kapitálem není nikterak týž, jako rozdíl, který činíli mnozí jiní spisovatelé; na př. Adam Smith. „*Oběžný kapitál* jest podle Adama Smitha kapitál, který poskytuje zisk tím, že obíhá z ruky do ruky: jako pšenice, krmený dobytek, mince. *Stálý kapitál* jest podle Adama Smitha kapitál, který poskytuje zisk tím, že zůstává v rukou jednoho vlastníka.“ Sargant, „Recent Political Economy“, str. 26. — Srv. § 54. „Je nesnadno přesně určití, kde začíná rozdíl mezi oběžným a stálým kapitálem; neboť trvanlivost kapitálu má téměř nekonečný počet stupňů.“]

stálých kapitálů může býti velmi nestejná. Jeden může míti parní stroje v hodnotě 10.000 £, druhý lodí ve stejné hodnotě.

Kdyby lidé nepoužívali při výrobě žádného strojního zařízení, nýbrž pouze práce, a kdyby to všem trvalo stejně dlouho, než by své zboží uvedli na trh, byla by směnná hodnota jejich zboží přesně v poměru k množství použité práce.

Kdyby zaměstnávali stálý kapitál téže hodnoty a téže trvanlivosti, pak by byla stejná také hodnota vyrobených statků, které by se měnily s větším či menším množstvím práce, použité při jejich výrobě.

§ 18.

Ale ačkoli by statky, vyrobené za podobných okolností, neměnily svého hodnotného poměru z žádného jiného důvodu, než v důsledku přidání nebo ubrání množství práce, potřebné k výrobě jednoho nebo druhého, přece ve srovnání s jinými, které nebyly vyrobeny při stejném poměrném množství stálého kapitálu, měnily by se také z toho důvodu, o kterém jsem se zmínil dříve, totiž v důsledku vzestupu pracovní hodnoty, třebaš by při výrobě některého z nich nebylo použito ani více ani méně práce. Ječmen a oves budou k sobě stále ve stejném poměru při každé změně mzdy. Rovněž bavlněné zboží a sukno, kdyby byly vyráběny také za okolností přesně obdobných, přece však při vzestupu či poklesu mezd by mohl býti ječmen více či méně hodnotný ve srovnání s bavlněným zbožím a oves ve srovnání se sukrem.

Dejme tomu, že dvě osoby zaměstnávají po dobu jednoho roku sto lidí stavbou dvou strojů a jiná osoba zaměstnává stejný počet lidí pěstováním obilí; každý z obou strojů bude míti na konci roku stejnou hodnotu jako obilí, neboť bude každý vyroben stejným množstvím práce. Dejme tomu, že jeden z majitelů jednoho stroje ho bude s pomocí jednoho sta lidí používati příštího roku na výrobu sukna a majitel druhého stroje bude používati též svého s pomocí rovněž jednoho sta mužů na výrobu bavlněného zboží, zatím co rolník bude dále zaměstnávati sto lidí pěstováním obilí jako dříve. V druhém roce budou míti všichni použito stejné množ-

ství práce, ale zboží soukeníka i se strojem a rovněž zpracovatele bavlny bude výsledkem práce dvou set lidí, zaměstnávaných po dobu jednoho roku; či spíše práce jednoho sta lidí, zaměstnávaných po dva roky; obilí naproti tomu bude vypěstěno prací jednoho sta lidí v jednom roce. Kdyby v důsledku toho obilí mělo hodnotu 500 £, pak by měl stroj a sukno soukeníka dohromady míti hodnotu 1000 £ a stroj a bavlněné zboží zpracovatele bavlny mělo by míti také dvojnásobnou hodnotu obilí. Bude však míti větší než dvojnásobnou hodnotu obilí, neboť zisk z kapitálu soukeníka a zpracovatele bavlny za první rok byl přičten k jejich kapitálům, kdežto zisk rolníkův byl vydán a utracen. Podle různých stupňů trvanlivosti svých kapitálů, nebo, což je totéž, podle času, který musí uplynouti, než může býti jedna položka statků uvedena na trh, budou statky oceňovány, a to nikoli přesně v poměru k množství práce, na ně vynaloženému, totiž nikoliv v poměru dvě k jedné, nýbrž o něco více, aby se vyrovnala delší doba, která musí uplynouti dříve, než nejhodnotnější statek může býti uveden na trh.

Předpokládejme, že bylo zapláceno za práci každého dělníka ročně 50 £, čili že byl zaměstnáván kapitál 5000 £ a zisky činily 10 procent; hodnota každého z obou strojů, stejně jako hodnota obilí, by na konci prvního roku byla 5500 £. Druhý rok budou továrníci i rolník zase zaměstnávat po 5000 £ na vydržování práce a budou proto zase své zboží prodávat za 5500 £. Lidé však, užívající strojů, musí, aby byli na stejné úrovni s rolníkem, nejen dostati 5500 £ za stejné kapitály 5000 £, vynaložené na práci, nýbrž musí dostati další částku 550 £ jako zisk z 5500 £, které investovali do strojního zařízení, a v důsledku toho se jejich zboží musí prodávat za 6050 £. Zde jsou tedy kapitalisté, kteří zaměstnávají přesně stejné množství práce ročně při výrobě svých statků, a přece zboží, které vyrábějí, se liší hodnotou pro různá množství stálého kapitálu nebo nahromaděnou práci, kterých každý použil. Sukno a bavlněné zboží mají stejnou hodnotu, protože jsou výrobkem stejného množství práce a stejného množství stálého kapitálu; ale obilí nemá tutéž hodnotu jako tyto statky, protože jest vyrobeno, pokud se týká stálého kapitálu, za jiných okolností.

Jak však bude jejich poměrná hodnota dotčena vzestupem hodnoty práce? Jest zřejmé, že poměrné hodnoty sukna a bavlněného zboží nedoznají změny, neboť co za předpokládaných okolností působí na jedno, musí působiti stejně na druhé: ani poměrné hodnoty pšenice a ječmene nedoznají změny, neboť jsou vyrobeny za stejných okolností, pokud jde o stálý a oběžný kapitál; ale poměrná hodnota obilí se musí vůči suknu nebo vůči bavlněnému zboží vzestupem práce změnit.

Nemůže býti vzestupu hodnoty práce bez poklesu zisků. Má-li býti obilí rozděleno mezi rolníka a dělníka, zbude tím méně pro onoho, čím větší jest díl, který bude dán tomuto. Stejně při dělení sukna nebo bavlněného zboží mezi dělníka a jeho zaměstnavatele zbude tím méně pro tohoto, čím větší díl je dán onomu. Předpokládejme tedy, že pro vzestup mezd poklesnou zisky s 10 na 9 procent, pak továrníci, místo aby přičtli 550 £ k obecné ceně svého zboží (k 5500 £) jako zisk ze svého stálého kapitálu, přičtou pouze 9 procent k této sumě, čili 495 £; v důsledku toho by cena byla 5995 £ místo 6050 £. Ježto by se obilí dále prodávalo za 5500 £, pokleslo by v továrně vyráběné zboží, u něhož bylo použito více stálého kapitálu, v poměru k obilí nebo k jakémukoli jinému zboží, ve kterém vězí menší množství stálého kapitálu. Stupeň změny poměrné hodnoty zboží by z důvodu vzestupu nebo poklesu práce závisel na poměru, v kterém by byl stálý kapitál k celkovému zaměstnávanému kapitálu. Všechny statky, které jsou vyráběny velmi hodnotným strojním zařízením nebo ve zvláště hodnotných budovách, nebo které vyžadují dlouhého času, nežli mohou býti uvedeny na trh, poklesnou v poměrné hodnotě, kdežto všechny ty, které byly hlavně vyrobeny prací nebo které by se rychle daly uvést na trh, v poměrné hodnotě stoupnou.

Avšak čtenář by měl podotknouti, že tento důvod změny statků jest ve svých účincích poměrně slabý. Při takovém vzestupu mezd, který by měl způsobiti pokles zisků o jedno procento, mění se zboží, vyrobené za okolností, které jsem předpokládal, v poměrné hodnotě pouze o jedno procento; při tak velikém poklesu zisků poklesnou s 6050 £ na 5995 £. Největší účinky, které by mohly

působiti na poměrné ceny tohoto zboží v důsledku vzestupu mezd, nemohly by přesahovati 6 nebo 7 procent; neboť zisky by pravděpodobně za žádných okolností nemohly připustiti většího všeobecného a trvalého snížení než na tuto výši.

Ne tak jest tomu s druhou velkou příčinou změny hodnoty statků, totiž se zvýšením nebo zmenšením množství práce, nutného k jejich výrobě. Kdyby bylo k výrobě obilí zapotřebí osmdesáti lidí místo jednoho sta, klesla by hodnota obilí o 20 procent, čili s 5500 £ na 4400 £. Kdyby postačovala práce osmdesáti lidí místo sta k výrobě sukna, pokleslo by sukno s 6050 £ na 4950 £. Změna ve stálé sazbě zisků o značnou částku je účinkem příčin, které působí teprve během let, kdežto změny v množství práce, potřebné k výrobě statků, se přiházejí denně. Každé zlepšení strojního zařízení, nástrojů, budov a pokrok při získávání surovin uspořádá práci a umožňuje nám snáze vyráběti statek, u něhož bylo zlepšení použito, a v důsledku toho se jeho hodnota mění. Oceňujeme-li tedy příčiny změn hodnoty statků, tu, ačkoli by bylo nesprávné úplně nedbati účinku, vyvolaného vzestupem nebo poklesem práce,¹⁹⁾ bylo by stejně nesprávné přisuzovati mu velkou důležitost; a proto v další části tohoto díla, ačkoli příležitostně poukáži na tuto příčinu změny, budu pokládati všechny velké změny, které nastanou v poměrné hodnotě statků, za způsobené větším nebo menším množstvím práce, kterého snad bude na čas zapotřebí k jejich výrobě.

Sotva je nutno tvrditi, že statky, na jichž výrobu bylo vynaloženo stejné množství práce, budou se lišiti směnnou hodnotou, nemohou-li býti ve stejném čase uvedeny na trh.

Dejme tomu, že zaměstnávám po dobu jednoho roku dvacet mužů nákladem 1000 £ výrobou nějakého statku a na konci roku že zaměstnávám zase dvacet lidí další rok nákladem dalšího 1000 £, abych tyž statek dokončil nebo zdokonalil, a že jej uvedu na trh na konci obou let. Jsou-li zisky desetiprocentní, musí se můj statek prodávati za 2310 £; neboť jsem jeden rok zaměstnával kapitál 1000 £ a další rok kapitál 2100 £. Jiný člověk zaměstnává přes-

¹⁹⁾ [Pracovní hodnoty.]

ně totéž množství práce, ale zaměstnává je celé v prvním roce; zaměstnává čtyřicet mužů nákladem 2000 £ a na konci prvního roku prodá statek s desetiprocentním ziskem, čili za 2200 £. Zde jsou tedy dva statky, na které bylo vynaloženo přesně totéž množství práce, z nichž jeden se prodává za 2310 £ — druhý za 2200 £.

Tento případ se zdánlivě liší od posledního, jest však ve skutečnosti týž. V obou případech plyne vyšší cena jednoho statku z delší doby, která musí uplynouti, než může býti uveden na trh. V prvním případě měly stroje a sukno více než dvojnásobnou hodnotu obilí, ačkoli na ně bylo vynaloženo pouze dvojnásobné množství práce. Ve druhém případě je jeden statek hodnotnější než druhý, ačkoli při jeho výrobě nebylo zaměstnáno více práce. Rozdíl hodnoty v obou případech plyne z toho, že zisky byly nahromaděny jako kapitál, a jest pouze spravedlivou náhradou za čas, po který byly zisky zadržovány.

Je tedy zřejmo, že rozdělování kapitálu na různé díly stálého a oběžného kapitálu, používané v různých řemeslech, značně pozměňuje pravidlo, kterého se všeobecně používá, když jest při výrobě zaměstnána téměř výlučně práce; že se totiž hodnota statků nikdy nemění, není-li na jejich výrobu vynaloženo větší či menší množství práce, poněvadž v tomto oddílu bylo ukázáno, že bez jakékoli změny množství práce způsobí vzestup pracovní hodnoty pouze pokles směnné hodnoty oněch statků, při jejichž výrobě se používá stálého kapitálu; čím větší obnos stálého kapitálu, tím větší bude pokles.

O d d í l V.

Zásada, že hodnota se nemění při vzestupu nebo poklesu mezd, je také pozměněna nestejnou trvanlivostí kapitálu a nestejnou rychlostí, s kterou se vrací k svému zaměstnavateli.

§ 19.

V posledním oddíle jsme předpokládali, že z dvou stejných kapitálů ve dvou různých zaměstnáních jsou díly stálého a oběžného kapitálu nestejné. Nyní předpokládejme, že jsou ve stejném po-

měru, ale nestejně trvanlivosti. V tom poměru, v jakém je stálý kapitál méně trvanlivý, blíží se povaze kapitálu oběžného. Bude spotřebován a jeho hodnota znovu vyrobena v kratším čase, aby byl uchován kapitál továrníkův. Právě jsme viděli, že v tom poměru, v jakém převládá při výrobě stálý kapitál, hodnota statků, v této výrobě získaných, jest při stoupajících mzdách poměrně nižší než hodnota statků, získaných výrobou, kde převládá kapitál oběžný. V tom poměru, v jakém klesá trvanlivost stálého kapitálu a tento se blíží povaze oběžného kapitálu, bude stejný účinek vyvolán stejnou příčinou.

Není-li stálý kapitál trvalé povahy, bude vyžadovati ročně velkého množství práce, aby jej udržovala v jeho původním stavu výkonnosti; ale práci takto vynaloženou lze pokládati za skutečně vynaloženou na vyráběný statek, který musí míti hodnotu úměrnou takové práci. Kdybych měl stroj v ceně 20.000 £, při kterém by bylo potřebí k výrobě statků velmi málo práce a kdyby opotřebení takového stroje bylo nepatrné a obecná sazba zisku 10 procent, pak bych nemusel připočítávati k ceně zboží na účet zaměstnání mého stroje o mnoho více než 2.000 £; ale kdyby bylo opotřebení stroje značné, kdyby množství práce, potřebné k tomu, aby byl udržen ve výkonném stavu, odpovídalo práci padesáti mužů po dobu jednoho roku, požadoval bych za své zboží cenovou přírážku, rovnou ceně, kterou by obdržel kterýkoli jiný továrník, jenž zaměstnával padesát mužů výrobou jiného zboží a který nepoužíval vůbec žádného stroje.

Avšak vzestup pracovních mezd by nepůsobil stejně na statky, vyráběné strojním zařízením rychle se opotřebovávajícím, a na statky, vyráběné strojním zařízením pomalu se opotřebovávajícím. Při výrobě jednoho druhu by stále přecházelo velmi mnoho práce na vyráběný statek — při druhé by takto přecházelo velmi málo. Proto každý vzestup mezd nebo, což jest totéž, každý pokles zisků by snížil poměrnou hodnotu těch statků, které by byly vyrobeny kapitálem trvalé povahy a poměrně by zvýšily hodnotu těch, které by byly vyráběny kapitálem pomíjivějším. Pokles mezd by měl účinek právě opačný.

Řekl jsem již, že stálý kapitál má různé stupně trvanlivosti. Nyní předpokládejme, že máme stroj, který by mohl býti upotřeben v některém speciálním odvětví, aby vykonával práci jednoho sta mužů po dobu jednoho roku, a že by vydržel pouze jeden rok. Předpokládejme dále, že stroj je za 5.000 £ a mzdy, placené ročně jednomu stu lidí, činí 5.000 £, pak je zřejmé, že by továrníku bylo lhostejné, zda koupí stroj nebo zaměstnává lidi. Předpokládejme však, že práce stoupne a v důsledku toho mzdy jednoho sta mužů za jeden rok dosáhnou 5500 £, pak je jasné, že továrník nyní nebude již váhati, v jeho zájmu bude koupiti stroj a dáti práci vykonávati za 5000 £. Ale zdali nestoupne stroj v ceně, nebude-li také on následkem vzestupu práce za 5500 £? Stoupl by v ceně, kdyby nebylo na jeho stavbu použito kapitálu a kdyby jeho výrobci se nevyplácel zisk. Kdyby na příklad stroj byl výrobkem práce jednoho sta mužů, pracujících na něm jeden rok při mzdě 50 £ na muže, a jeho cena byla proto 5000 £, stál by 5500 £, kdyby ona mzda stoupla na 55 £. Ale tento případ nemůže nastati. Zaměstnává se méně než sto mužů, nebo by se nemohl prodati za 5.000 £; neboť z těchto 5.000 £ se musí platiti zisky kapitálu, který lidi zaměstnával. Předpokládejme tedy, že bylo zaměstnáno pouze osmdesát pět mužů, každý nákladem 50 £, čili ročně 4250 £, a že 750 liber, které by vynesl prodej stroje kromě mezd, mužům předem vyplacených, tvoří zisk inženýrova kapitálu. Kdyby stouply mzdy o 10 procent, musel by zaměstnávati další kapitál 425 £ a zaměstnával by proto místo 4250 £ 4675 £, z kteréhožto kapitálu by docílil zisku pouze 325 £, kdyby svůj stroj dále prodával za 5.000 £; tak je tomu však právě se všemi továrníky a kapitalisty; vzestup mezd se jich dotýká všech. Kdyby tedy výrobce stroje zvýšil jeho cenu následkem vzestupu mezd, bylo by zaměstnáváno výrobou takových strojů neobyčejné množství kapitálu, až by jejich cena poskytovala pouze obecnou sazbu zisku.²⁰⁾ Vidíme tedy, že stroje by následkem vzestupu mezd v ceně nestouply.

²⁰⁾ Zde vidíme, proč jsou staré země stále nuceny používatí strojů a nové země práce. S každou nesnází při opatrování lidské výživy práce nutně stoupá a při

Avšak továrník, který při všeobecném vzestupu mezd se může uchýliti ke stroji, který nezvýší výrobní náklady jeho statku, těšil by se zvláštním výhodám, kdyby mohl dále požadovati za své zboží stejnou cenu; bude však, jak jsme již viděli, nucen snížit cenu svých statků, nebo by do jeho odvětví připlýval kapitál, až by jeho zisky poklesly na obecnou výši. Takto tedy prospívá stroj veřejnosti: tito němí činitelé jsou vždy výsledkem mnohem menšího množství práce než je množství práce, které vyřazují, i když jsou téže peněžité hodnoty. Jejich vlivem dotkne se vzestup ceny potřeb, který zvyšuje mzdy, menšího počtu osob; postihne, jako v hořejším příkladě, osmdesát pět lidí místo sta a úspora, která z toho plyne, se projevuje sníženou cenou vyráběného statku. Ani stroje, ani statky, jimi vyráběné, nestoupnou ve skutečné hodnotě, ale všechny statky, stroji vyráběné, poklesnou, a to v poměru k jejich trvanlivosti.

§ 20.

Uvidíme tedy, že v dřívějších dobách společnosti, předtím, než se používalo mnoha strojů nebo trvalého kapitálu, budou statky, vyrobené stejnými kapitály, skoro stejné hodnoty a budou pouze vzájemně stoupati nebo klesati proto, že k jejich výrobě je zapotřebí více nebo méně práce; ale po zavedení těchto nákladných a trvanlivých nástrojů budou statky, vyrobené použitím stejných kapitálů, velmi nestejně hodnoty; a ačkoli budou ve vzájemném poměru stále ještě nutně stoupati nebo klesati podle toho, jak bude k jejich výrobě zapotřebí více nebo méně práce, budou podléhati také jiné, ačkoliv méně důležité změně, způsobené vzestupem nebo poklesem mezd a zisků. Ježto zboží, které se prodává za 5.000 £, může býti výrobkem kapitálu, který se svou částkou rovná tomu, jímž se vyrábí jiné zboží, které se prodává za 10.000 £, budou

každém vzestupu ceny práce přicházejí nová pokušení užívati strojů. Tato nesnáze s opatrováním výživy působí ve starých zemích stále, v nových zemích může dojíti k velmi velikému vzrůstu počtu obyvatelstva bez nejmenšího vzestupu pracovních mezd. Může býti stejně snadné starati se o 7., 8. a 9. milion lidí jako o 2., 3. a 4.

zisky, 'docílené při jeho výrobě, stejné; ale ony zisky by byly nerovné, kdyby se ceny zboží neměnily vzestupem nebo poklesem ziskové sazby.

Je také zřejmo, že v poměru k trvanlivosti kapitálu, zaměstnaného při jakémkoli druhu výroby, budou se poměrné ceny oněch statků, při kterých se takového trvalého kapitálu použije, měniti v obráceném poměru ke mzdám; budou klesati, když mzdy stoupnou, a stoupati, když mzdy klesnou; a naopak budou statky, které jsou vyráběny hlavně prací a s méně stálým kapitálem nebo se stálým kapitálem menší trvanlivosti než směrný statek, podle kterého se cena odhaduje, stoupati, když mzdy stoupnou, a klesati, když mzdy klesnou.

O d d í l VI.

O neměnném měřítku hodnoty.²¹⁾

§ 21.

Mění-li se poměrná hodnota statků, bylo by žádoucí míti prostředky k zjištění, který z nich ve skutečné hodnotě klesl a který stoupl, a to by se mohlo státi pouze tím, že bychom je srovnávali jeden za druhým s nějakým neměnným standardním měřítkem hodnoty, které samo by nepodléhalo žádné ze změn, kterým jsou vystaveny ostatní statky. Opatřiti si takové měřítko jest nemožné, neboť není statku, který by sám nepodléhal týmž změnám jako věci, jejichž hodnota má býti zjištěna; to jest není statku, který by nevyžadoval k své výrobě více nebo méně práce. Ale kdyby mohla býti tato příčina změny v hodnotě směrného statku odstraněna — kdyby bylo možno, aby na příklad při výrobě našich peněz bylo vždy zapotřebí téhož množství práce, stále ještě by to nebyl dokonalý standard či neměnné měřítko hodnoty, poněvadž, jak jsem se již pokusil vysvětliti, by podléhal poměrným změnám v důsledku

²¹⁾ [K tomu část § 96 a vlastně také zbytek kap. XX.]

vzestupu nebo poklesu mezd pro odlišné díly stálého kapitálu, kterého by bylo potřebí k jeho vlastní, jakož i k výrobě oněch jiných statků, jejichž změnu hodnoty jsme si přáli zjistiti. Mohl by také ze stejné příčiny podléhati změnám pro různé stupně trvanlivosti stálého kapitálu, který byl vynaložen na něj a na statky, které s ním mají býti srovnávány — nebo může býti čas, nutný k uvedení jednoho na trh delší nebo kratší než čas, nutný k uvedení jiných statků na trh, jejichž změny se měly určití. Všechny tyto okolnosti činí každý statek, který by bylo možno pokládati za dokonale přesné měřítko hodnoty, k tomu nevhodným.

Kdybychom na př. měli vzíti zlato za standardní měřítko, tu je zřejmo, že je to pouze statek, který byl získán za stejných náhodných okolností jako kterýkoli jiný statek a který vyžadoval k své výrobě práci a stálý kapitál. Jako u každého jiného statku lze použití při jeho výrobě zdokonalení za účelem úspory práce a v důsledku toho by mohlo poklesnouti v poměrné hodnotě k jiným věcem již pro větší snadnost jeho výroby.

Předpokládáme-li, že tento důvod změny jest odstraněn a že je vždy zapotřebí stejného množství práce k získání stejného množství zlata, nebylo by zlato stále ještě dokonalým měřítkem hodnoty, jímž bychom mohli přesně zjišťovati změny všech ostatních věcí, poněvadž by nebylo vyráběno přesně týmž složením stálého a oběžného kapitálu jako všechny ostatní věci, ani stálým kapitálem stejně trvanlivosti; ani by nevyžadovalo přesně téhož času, než by mohlo býti uvedeno na trh. Bylo by dokonalým měřítkem hodnoty pro všechny věci, které byly vyrobeny přesně za stejných okolností jako ono samo, ale pro žádné jiné. Kdyby na příklad bylo vyráběno za stejných okolností, které, jak jsme předpokládali, jsou nutné k výrobě soukenného a bavlněného zboží, bylo by dokonalým měřítkem hodnoty pro ony věci; ale ne tak pro obilí, uhlí a jiné statky, vyráběné buď s menším nebo větším dílem stálého kapitálu, ježto by, jak jsme ukázali, měla každá změna trvalé ziskové sazby nějaký účinek na poměrnou hodnotu všech těchto statků nezávisle na jakémkoliv změně množství práce, na jejich výrobu vynaložené. Kdyby bylo zlato vyráběno za stejných okolností

jako obilí, nebylo by, i kdyby se nikdy nezměnily, z týchž důvodů vždy dokonalým měřítkem hodnoty soukenného a bavlněného zboží. Ani zlato tedy ani žádný jiný statek nemůže nikdy býti dokonalým měřítkem hodnoty pro všechny věci; ale již jsem poznamenal, že účinek změny zisků na poměrné ceny věcí je poměrně slabý; že daleko důležitější účinky jsou způsobovány měnícím se množstvím práce, potřebným k výrobě; a proto předpokládáme-li, že tato důležitá příčina změny jest z výroby zlata odstraněna, přiblížíme se pravděpodobně tak těsně k standardnímu měřítku hodnoty, jak si teoreticky lze představit. Což nemůžeme pokládati zlato za statek, který jest vyráběn takovými díly obou druhů kapitálu, že se tyto nejvíce přibližují průměrnému množství, používanému při výrobě většiny statků? Což nemohou býti tyto díly přibližně stejně vzdáleny obou krajních případů, jednoho, kde se používá málo stálého kapitálu, druhého, kde se zaměstnává málo práce, tak aby tvořily mezi nimi právě střed?

Smím-li tedy předpokládati, že mám standard, který se skoro přibližuje neměnnému měřítku, záleží výhoda v tom, že budu moci mluvit o změnách jiných věcí, aniž se dám při každé příležitosti másti úvahou o možné změně v hodnotě směrného statku, podle něhož se oceňuje cena a hodnota.

Abych tudíž usnadnil předmět tohoto zkoumání, budu předpokládati, že peníze, ačkoli plně připouštím, že peníze, vyrobené ze zlata, podléhají většině změn jiných věcí, jsou neměnné a že proto všechny změny v ceně jsou způsobovány nějakou změnou v hodnotě statku, o kterém snad budu mluvit.

Dříve než opustím tento předmět, může býti vhodné poznamenati, že Adam Smith a všichni spisovatelé, kteří ho následovali, pokud vím, bez výjimky tvrdili, že vzestup ceny práce jest jednotně následován vzestupem ceny všech statků. Doufám, že se mi podařilo ukázati, že pro takový názor není důvodu a že by stouply pouze ony statky, na které bylo použito méně stálého kapitálu než na směrný statek, podle něhož se odhadovala cena, a že všechny ty, na něž bylo použito více stálého kapitálu, by ve skutečnosti při mzdovém zvýšení v ceně poklesly. Naopak, kdyby mzdy poklesly,

poklesly by pouze ony statky, na které byl vynaložen menší díl stálého kapitálu než na směrný statek, podle něhož se odhadovala cena; všechny ty, na které bylo vynaloženo více, by ve skutečnosti v ceně stouply.

Je mi též potřebou poznamenati, že jsem neřekl, že proto, že na jeden statek byla vynaložena práce, která stojí 1000 £, a na jiný práce, která stojí 2000 £, bude hodnota jednoho 1000 £ a hodnota druhého 2000 £. Řekl jsem však, že jejich hodnoty se k sobě budou míti jako dvě k jedné a že v tomto poměru budou směňovány. Pro pravdu této nauky nemá významu, zda jeden z těchto statků se prodává za 1100 £ a druhý za 2200 £, nebo jeden za 1500 £ a druhý za 3000 £. Tuto otázku nyní nezkoumám. Tvrdím pouze, že se jejich poměrné hodnoty budou řídit poměrným množstvím práce, které bylo vynaloženo na jejich výrobu.²²⁾

Oddíl VII.

Odlíšné účinky v důsledku změny v hodnotě peněz, to jest směrného statku, jímž je vždy vyjádřena CENA, nebo v důsledku změny v hodnotě statků, které se kupují za peníze.

§ 22.

Ačkoliv, jak jsem již vysvětlil, budu míti příležitost pokládati peníze za neměnné co do hodnoty za tím účelem, abych přesněji

²²⁾ Pan Malthus poznamenává o této nauce: „Je sice v naší moci libovolně nazývati práci, která byla vynaložena na nějaký statek, jeho skutečnou hodnotou; ale činíce tak, užíváme slov v jiném smyslu, než v jakém se jich obyčejně užívá; směšujeme tím hned dvě věci, totiž porušujeme velmi důležitý rozdíl mezi *nákladem* a *hodnotou*; a téměř znemožňujeme jasné vysvětlení hlavního popudu k výrobě blahobytu, který ve skutečnosti záleží na tomto rozdílu.“ [„Principles of Political Economy“, 1820, kap. II., odd. 1., str. 61.] — Zdá se, že pan Malthus myslí, že částí mé nauky jest, že náklad a hodnota nějaké věci jest totéž. Je tomu tak, myslí-li nákladem „výrobní náklad“ včetně zisků. V hořejším úryvku to však nemyslí a proto mě jasné nepochopil.

ukázal na příčiny poměrných změn v hodnotě jiných věcí, bude snad užitečné povšimnouti si různých účinků, které vyplývají ze změny cen zboží příčinami, na které jsem již ukázal, totiž z různého množství práce, potřebného k jejich výrobě, a že změny, plynoucí ze změn v hodnotě peněz samých.

Ježto peníze jsou proměnlivý statek, bude vzestup peněžitých mezd často způsoben poklesem hodnoty peněz. Vzestup mezd z této příčiny bude ve skutečnosti vždy provázen vzestupem ceny statků; ale v takových případech se zjistí, že práce a všechny statky se ve vzájemném poměru nezměnily a že se změna omezila na peníze.

Peníze podléhají ustavičným změnám, poněvadž jsou statkem, který dostáváme z cizí země, poněvadž jsou všeobecným prostředkem směny mezi všemi civilisovanými zeměmi a také proto, že jsou mezi tyto země rozděleny v poměru, který se neustále mění s každým pokrokem v obchodu a strojním zařízení a s každou další nesnází při opatrování potravin a nezbytností pro přibývající počet obyvatelstva. Chceme-li stanoviti zásady, které upravují směnnou hodnotu a cenu, měli bychom pečlivě rozlišovati mezi oněmi změnami, které patří statku samotnému, a změnami, které jsou způsobovány změnou směrného statku, jímž se oceňuje hodnota nebo vyjadřuje cena.

§ 23.

Vzestup mezd v důsledku změny v hodnotě peněz má na cenu všeobecný účinek a z toho důvodu nemá vůbec žádného skutečného účinku na zisky. Naopak vzestup mezd nezpůsobuje, vyjma některé případy, zvyšování cen pro tu okolnost, že pracovník jest stědřeji odměňován, nebo pro nesnáz s opatrováním nezbytností, za které se mzdy vydávají, ale má veliký účinek na snižování zisků. V jednom případě není na výživu dělníků věnován větší díl roční práce země; v druhém případě jest na ni větší díl věnován.

Podle rozdělení celkového výnosu půdy jakékoli usedlosti mezi tři třídy, t. j. majitele půdy, kapitalistu a pracujícího dělníka,

máme posuzovati vzestup nebo pokles nájemného, zisku a mezd a nikoli podle hodnoty, kterou se onen výnos dá oceňovati ve směrném statku, jenž jest nepochybně proměnlivý. Podle absolutního množství výnosu, kterého každá třída docílí, nemůžeme správně posuzovati sazbu zisku, nájemného a mezd, nýbrž podle množství práce, potřebné k získání onoho výnosu. Zlepšením ve strojním zařízení a v obhospodařování půdy se může celkový výnos zdvojnásobiti; ale budou-li zdvojnásobeny také mzdy, nájemné a zisk, budou tito tři činitelé ve stejném vzájemném poměru jako dříve a o žádném by se nemohlo říci, že se poměrně změnil. Kdyby se však mzdy tohoto stoupnutí plně neúčastnily; kdyby, místo aby byly zdvojnásobeny, vzrostly pouze o polovinu; kdyby nájemné, místo aby bylo zdvojnásobeno, bylo zvýšeno pouze o tři čtvrtiny a zbývající zvýšení připadlo zisku, pak by bylo, myslím, správné, kdybych řekl, že nájemné a mzdy poklesly, kdežto zisky stouply; neboť kdybychom měli neměnný standard, kterým bychom mohli měřiti hodnotu tohoto výnosu, zjistili bychom, že by připadla třídě dělníků a majitelů půdy menší hodnota a třídě kapitalistů větší, než se dávala dříve. Shledali bychom snad na příklad, že, ačkoli absolutní množství statků bylo zdvojnásobeno, jsou výtěžkem přesně dřívějšího množství práce. Kdyby z každého sta vyrobených klobouků, kabátů a čtvrtí obilí měli

dělníci dříve	25
majitelé půdy a kapitalisté	25
	<hr/> 50
	100:

a kdyby po zdvojnásobení těchto statků co do množství měli z každého 100

dělníci pouze	22
majitelé půdy a kapitalisté	22
	<hr/> 56
	100:

pak bych v onom případě řekl, že mzdy a nájemné pokleslo a zisky stouply, ačkoliv by se v důsledku nadbytku statků množství, placené dělníku a majiteli půdy, zvětšilo v poměru 25 ke 44. Mzdy mají býti oceňovány podle své skutečné hodnoty, totiž podle množství práce a kapitálu, zaměstnaného při jejich výrobě, a ne podle své nominální hodnoty buď v kabátech, kloboucích, penězích nebo obilí. Za okolností, které jsem právě předpokládal, by statky poklesly na polovinu své dřívější hodnoty, a kdyby se peníze nezměnily, také na polovinu své dřívější ceny. Kdyby se tedy podle tohoto směrného statku, jehož hodnota se nezměnila, zjistilo, že mzdy dělníka poklesly, nebude to ještě ani při nejmenším skutečný pokles, poněvadž ho snad opatří větším množstvím levných statků než jeho dřívější mzdy.

Ať jest změna v hodnotě peněz sebe větší, vůbec nepůsobí na *sazbu* zisků. Neboť předpokládejme, že stoupne továrníkovo zboží z 1000 £ na 2000 £, čili o 100%, zůstane jeho zisková sazba stejná, stoupne-li jeho kapitál, na který mají změny peněžní hodnoty takový účinek jako na hodnotu výrobku, jeho strojní zařízení, budovy a zásoba zboží také o 100%, a bude míti z výnosu práce země k své dispozici stejné množství a ne více.

Dovede-li s kapitálem dané hodnoty výrobní množství úsporou práce zdvojnásobiti, a to poklesne na polovinu své dřívější ceny, bude ve stejném poměru ke kapitálu, který je vyrobil, jako předtím a v důsledku toho bude zisk ještě na stejné výši.

Klesne-li v touž dobu, kdy továrník zdvojnásobí množství výnosu použitím stejného kapitálu, jakoukoli náhodou hodnota peněz o polovinu, bude se výnos prodávati za dvojnásobnou peněžitou hodnotu než předtím; ale kapitál, použitý k jeho výrobě, bude míti také dvakrát větší peněžitou hodnotu než dříve; a proto i v tomto případě bude hodnota výnosu ve stejném poměru k hodnotě kapitálu jako byla dříve; a třeba se výnos zdvojnásobí, změní se nájemné, mzdy a zisky pouze podle toho, jak se změní poměry, podle kterých se tento dvojnásobný výnos snad rozdělí mezi tři třídy, které se o něj dělí.

KAPITOLA II.

O NÁJEMNÉM.

§ 24.

Nutno však ještě uvažovati, zda přivlastnění půdy a z toho plynoucí vznik nájemného způsobí vůbec změnu poměrné hodnoty statků, bez ohledu na množství práce k výrobě potřebné. Abychom porozuměli této části předmětu, musíme zkoumati povahu nájemného a zákony, které řídí jeho vzestup a pokles.

Nájemné jest onen díl výnosu země, který jest placen majiteli za užívání původních a nezničitelných sil půdy.¹⁾

Často jest však nájemné směšováno s úrokem a ziskem z kapitálu a v obyčejné řeči se tohoto výrazu používá pro vše, co platí ročně statkář svému majiteli půdy. Kdyby při dvou sousedících statcích stejné rozlohy a stejné přirozené úrodnosti byl jeden výhodně vybaven hospodářskými budovami a kromě toho patřičně odvodněn a pohnojen a vhodně rozdělen ohradami, ploty a zdmi, kdežto druhý by neměl žádné z těchto výhod, platila by se přirozeně větší odměna za užívání prvního než za užívání druhého; a přece v obou případech by se této odměně říkalo nájemné. Jest však zřejmé, že pouze část peněz, které se mají ročně platiti za ten zlepšený statek, by byla dána za původní a nezničitelné síly půdy; zbytek by byl placen za používání kapitálu, který byl vynaložen

¹⁾ [Tato definice jest stylisována velmi nedbale a jest nepřesná. Předně se platí nájemné jenom za síly, přesahující síly půdy, která *právě* ještě stojí za obdělání. Za druhé nejsou tyto síly zajisté *nezničitelné*.]

na zlepšení jakosti pozemku a na stavbu budov, potřebných k zajištění a uschování sklizně.

Adam Smith mluví někdy o nájemném v onom přísném smyslu slova, na který bych je rád omezil, častěji však v obvyklém smyslu, pro který se tohoto výrazu obyčejně používá. Ukazuje, že poptávka po dřevě a z toho plynoucí jeho vysoká cena v jižnějších zemích Evropy způsobila, že se počalo platiti nájemné za lesy i v Norsku, které předtím nemohly nájemného poskytovat.²⁾ Není-li však zřejmé, že osoba, která platila to, co on takto nazývá nájemným, platila to vzhledem k cennému zboží, které právě tehdy dočasně stálo na pozemku, a že si to ve skutečnosti vynahradil se ziskem prodejem dříví? Vskutku, kdyby po odstranění dříví byla placena nějaká odměna majiteli pozemku za používání půdy k pěstění dříví nebo jakékoli jiné sklizně s ohledem na budoucí poptávku, mohla by být taková odměna správně nazvána nájemným, protože by byla placena za produktivní síly půdy; ale v případě uvedeném Adamem Smithem byla odměna placena za dovolení odstranit a prodat dříví, ne za dovolení je pěstít. Mluví také o nájemném z uhelných dolů a kamenolomů,³⁾ na což platí stejná poznámka — že odměna, dávaná za důl nebo lom, jest placena za hodnotu uhlí nebo kamene, které z nich může býti vytěženo, a nemá vztahu k původním a nezničitelným silám půdy. Při zkoumání, které se týká nájemného a zisků, je to velmi důležitý rozdíl; neboť je zjištěno, že zákony, které řídí vývoj nájemného, hluboce se liší od zákonů, které řídí vývoj zisků, a zřídka kdy působí stejným směrem. Ve všech pokročilých zemích je to, co se ročně platí majiteli pozemku a má povahu nájemného i zisku, někdy udržováno na stejné výši důsledky opačných příčin; jindy stoupá nebo klesá podle toho, jak jedna či druhá z těchto příčin nabývá převahy. Vždy tedy, když budu mluvit na dalších stránkách tohoto díla o nájemném z půdy, budiž mně rozuměno tak, že mluvím o oné náhradě, která se platí majiteli půdy za užívání jejích původních a nezničitelných sil.

²⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 61 b, 62 a.]

³⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 70a.]

§ 25.

Při prvním osidlování nějaké země, v níž je nadbytek bohaté a úrodné půdy, a jest jen velmi malý díl této půdy zapotřebí obdělávati pro výživu dosavadního obyvatelstva, nebo může býti obděláván s kapitálem, kterým toto obyvatelstvo vládne, nebude nájemného (renty); neboť nikdo nebude platit za užívání půdy, když jí bude přehojné množství ještě nepřivlastněno a proto k dispozici každému, kdo by ji snad chtěl obdělávat.

Podle všeobecných zásad nabídky a poptávky nemohlo by býti placeno za takovou půdu žádné nájemné z téhož důvodu, proč se nic nedává za užívání vzduchu a vody nebo kteréhokoli jiného z darů přírody, které existují v neomezeném množství. Při daném množství materiálu a s pomocí tlaku vzduchu a pružnosti páry mohou stroje vykonávati práci a do velmi značné míry zkracovati práci lidskou; neodvádí se však žádný poplatek za užívání těchto přirozených pomůcek, protože jsou nevyčerpatelné a každému člověku k dispozici. Stejně tak sládek, lihovarník, barvíř používají bez ustání vzduchu a vody pro výrobu svého zboží; ale ježto jest nabídka neomezena, nemají ceny.⁴⁾ Kdyby měla všechna půda tytéž vlastnosti, kdyby byla neomezena co do množství a jednotná co do jakosti, nebylo by možno požadovati za její používání žádného poplatku, leda by měla zvláštní výhody polohové. Že se vůbec kdy platí nájemné za její užívání, je tedy jen proto, že není neomezená co do množství ani jednotné jakosti, a proto, že při vzrůstu obyvatelstva se běře do obdělávání půda horší jakosti nebo méně výhodně položená. Když během vývoje společnosti

⁴⁾ „Půda, jak jsme právě viděli, není jediným přírodním činitelem, který má výrobní schopnost; ale je tím jediným nebo téměř jediným, který si určitá skupina lidí zabírá pro sebe, s vyloučením druhých; a z něhož si následkem toho mohou přivlastňovat výtěžky. Vody řek a moře mají v důsledku síly, kterou pohybují našimi stroji, nesou naše lodi, vyživují naše ryby, také výrobní schopnost; vítr, který otáčí našimi mlýny, a i sluneční teplo pro nás pracují; ale na štěstí ještě nikdo nemohl říci „vítr a slunce jsou moje a za službu, kterou prokazují, musí býti zapláceno“ — *Économie Politique*, od J. B. Saye, sv. II., str. 124.

se začne obdělávati půda druhého stupně úrodnosti, vznikne ihned nájemné (renta) z půdy první jakosti a výše této renty (nájemného) bude závislá na rozdílu jakosti těchto dvou dílů půdy.

Když se začne obdělávati půda třetí jakosti, vznikne ihned renta (nájemné) z druhé a jest jako dříve určena rozdílem jejich výrobních schopností. Zároveň stoupne renta (nájemné) z první jakosti, poněvadž tato musí býti vždy vyšší než renta z druhé, o rozdíl výtěžků, které dávají při daném množství kapitálu a práce. Na každém stupni ve vzrůstu obyvatelstva, který přinutí zemi, aby se obrátila k půdě horší jakosti pro vypěstování své potřeby potravin, stoupne renta (nájemné) z veškeré úrodnější půdy.

Předpokládejme tedy, že půda č. 1, 2, 3 dává při stejném použití kapitálu a práce čistý výnos 100, 90 a 80 čtvrtí (quarterů) obilí. V nové zemi, kde jest ve srovnání s obyvatelstvem nadbytek úrodné půdy, a kde je tedy zapotřebí obdělávati pouze č. 1, bude celý čistý výnos náležitě obdávati a bude ziskem z kapitálu, který předem vyplatil. Jakmile obyvatelstvo tak dalece vzrostlo, že bylo nutno obdělávat č. 2, z kterého možno dosíci po stravování dělníků jen 90 čtvrtí, vznikne renta (nájemné) z čís. 1; protože buď musí být dvojnásobná sazba zisku ze zemědělského kapitálu, nebo musí být 10 čtvrtí, nebo hodnota deseti čtvrtí odňata výnosu z čís. 1 k nějakému jinému účelu. Ať obdělával čís. 1 majitel půdy nebo některá jiná osoba, těchto 10 čtvrtí bude stejně tvořit rentu; neboť obdávatel čís. 2 by dostal stejný výsledek se svým kapitálem, ať by obdělával čís. 1 a platil 10 čtvrtí na nájemném (rentě), nebo pokračoval v obdělávání č. 2, neplatě nájemného (renty). Stejným způsobem by se mohlo ukázati, že, když se začne obdělávati č. 3, musí být nájemné (renta) z č. 2 deset čtvrtí, nebo hodnota deseti čtvrtí, zatím co nájemné (renta) z čís. 1 by stoupl na 20 čtvrtí; neboť obdávatel čís. 3 by měl stejné zisky, ať by platil 20 čtvrtí nájemného (renty) z čís. 1, deset čtvrtí z čís. 2, nebo ať by obdělával čís. 3 bez jakékoliv renty (nájemného).

§ 26.

Často a vlastně obyčejně se stává, že, dříve než se obdělávají č. 2, 3, 4 nebo 5, nebo horší pozemky, může se použití kapitálu produktivněji při pozemcích, které jsou již obdělávány. Může se třeba zjistit, že zdvojnásobením původního kapitálu, vynaloženého na čís. 1, přes to, že výnos zdvojnásoben nebude, nebude zvýšen o 100 čtvrtí, bude snad zvýšen o 85 čtvrtí, a že toto množství je vyšší než to, co by se vynaložením téhož kapitálu mohlo získati na půdě č. 3.

V takovém případě bude kapitál raději vynakládán na staré pozemky a bude též vytvářet rentu (nájemné); neboť renta (nájemné) je vždy rozdíl mezi výnosy, získanými použitím dvojího stejného množství kapitálu a práce. Když obdrží nájemce s kapitálem 1000 £ na svém pozemku 100 čtvrtí pšenice a vynaložením dalšího kapitálu 1000 £ by obdržel další výnos 85, měl by majitel půdy možnost přinutit ho při vypršení nájemní smlouvy, aby zaplatil patnáct čtvrtí nebo odpovídající hodnotu jako další rentu (nájemné); neboť nemůže existovati vedle sebe různá výše zisku. Je-li spokojen se zkrácením výnosu ze svého druhého 1000 £ o patnáct čtvrtí, je to proto, že pro ně nelze naléztí použití výnosnějšího. Obecná výše zisku by byla v tomto poměru, a kdyby původní nájemce odmítl, našel by se někdo jiný, kdo by byl ochoten dáti majiteli půdy, z níž výnos plynul, vše, co přesahuje onu výši zisku.

V tomto, jakož i ve druhém případě neplatí kapitál posléze vynaložený žádné renty (nájemného). Za větší výrobní schopnost prvního 1000 £ se platí na rentě (nájemném) patnáct čtvrtí, za použití druhého 1000 £ se neplatí vůbec žádná renta. Kdyby byl na tentýž pozemek vynaložen třetí 1000 £ s výnosem sedmdesáti pěti čtvrtí, nak by se platila renta z druhého 1000 £ a byla by rovna rozdílu mezi výtěžky těchto dvou, čili deseti čtvrtím; a zároveň by renta z prvního 1000 £ stoupla s patnácti na dvacet pět čtvrtí; zatím co posledních 1000 £ by neplatilo vůbec žádné renty.

Kdyby tedy existovala dobrá půda v množství daleko hojnější, než vyžaduje výroba potravin pro vzrůstající obyvatelstvo, nebo kdyby mohl býti na starou půdu bez omezení vynakládán kapitál, aniž by se výnos zmenšil, nemohla by renta (nájemné) vzniknouti; neboť renta bez výjimky plyne z použití dalšího množství práce při poměrně menším výnosu.

§ 27.

Nejdříve bude obdělávána půda nejúrodnější a nejvýhodněji položená a směnná hodnota jejího výnosu bude upravována stejným způsobem, jako směnná hodnota všech ostatních statků, úhrnným množstvím práce, potřebným v rozličných formách k jeho výrobě od začátku do konce, a k jeho uvedení na trh. Když se začne obdělávati půda horší jakosti, stoupne směnná hodnota sklizně, protože jest k její výrobě zapotřebí více práce.

Směnná hodnota všech statků, ať jsou vyráběny nebo výtěžkem dolů nebo výnosem půdy, je vždy řízena ne tím menším množstvím práce, které postačí k jejich výrobě za velmi příznivých okolností, kterým se těší pouze ti, kteří mají zvláštní výrobní možnosti; nýbrž tím větším množstvím práce, nutně vynakládaným na jejich výrobu těmi, kteří takových možností nemají; těmi, kteří pokračují v jejich výrobě za nejnepříznivějších okolností; — nejnepříznivějšími okolnostmi jsou míněny ony nejnepříznivější okolnosti, za kterých jsme nuceni ve výrobě pokračovati, má-li býti žádoucího množství výrobků dosaženo.

Tak v nějakém dobročinném podniku, kde se chudým dává práce z fondů dobrodinců, nebudou obecné ceny statků, které jsou výrobkem takové práce, řízeny zvláštními možnostmi, poskytovanými těmito dělníkům, nýbrž všeobecnými, obvyklými a přirozenými nesnáze, na něž bude musiti naraziti každý jiný výrobce. Výrobce, který se netěší žádné z těchto možností, mohl by sice býti vůbec vyřazen z trhu, kdyby množství nabízené těmito přednostně postavenými dělníky vyhovovalo všem potřebám hospodářského celku; avšak kdyby ve své živnosti pokračoval, bylo

by to jen pod tou podmínkou, že mu z ní bude plynouti obvyklá a všeobecná výše zisku z majetku; a to by se mohlo státi, jen když jeho zboží by se prodávalo za cenu úměrnou množství práce, vynaloženému na výrobu tohoto zboží.⁵⁾

Je pravda, že na nejlepší půdě by se obdržel stále ještě pomocí stejné práce stejný výtěžek, ale jeho hodnota bude zvýšena následkem pokleslých výnosů, které obdrží ti, kteří vynaložili novou práci a kapitál na půdu méně úrodnou. Bez ohledu tedy na to, že výhody úrodných pozemků před horšími se v žádném případě neztrácejí, nýbrž pouze jsou přeneseny od obdávatele nebo spotřebitele na majitele půdy, přece, ježto je u horších pozemků zapotřebí více práce a ježto se můžeme pouze s takovýchto pozemků zaopatřit další nabídkou plodin, bude poměrná hodnota těchto plodin stále nad svou dřívější úroveň a způsobí, že se budou vyměňovati za více klobouků, sukna, bot atd., při jejichž výrobě není zapotřebí takového dalšího množství práce.

Důvodem tedy, proč poměrná hodnota plodin stoupá, je zaměstnání většího množství práce při výrobě poslední získané části, a nikoli placení renty (nájemného) majiteli půdy. Hodnota

⁵⁾ Nezapomněl snad pan Say v následujícím výroku, že výrobní náklad s konečnou platností reguluje cenu? „Výnos práce vynaložené na půdu má tu zvláštní vlastnost, že se nestává dražším tím, že se stává menším, protože počet obyvatelstva klesá vždy zároveň s poklesem množství potravin a následkem toho požadované množství těchto výrobků se zmenšuje současně s množstvím nabízeným. Kromě toho není pozorováno, že obilí jest dražší v těch místech, kde jest mnoho neobdávané půdy, než v zemích, kde jest všechna půda obdávána. Anglie a Francie byly ve středověku mnohem nedokonaleji obdávány než nyní: sklízelo se mnohem méně: přes to podle toho, jak můžeme souditi ze srovnání s hodnotou jiných věcí, nebylo obilí prodáváno za vyšší cenu. Byla-li sklizeň menší, zmenšoval se i počet obyvatelstva; slabost poptávky vyrovnávala pokleslou sílu nabídky.“ [Nabídka — approvisionnement.] Sv. II. 338. [Správný odkaz str. 337, pozn. 2.] Pan Say pod dojmem, že cena zboží je řízena cenou práce, a správně předpokládá, že dobročinné instituce všech druhů působí ke zvýšení počtu obyvatelstva nad to, kolik by ho jinak bylo, a proto k snižování mezd, praví: „Myslím, že láce zboží, které přichází z Anglie, je částečně způsobena četnými dobročinnými institucemi, které v této zemi existují.“ Sv. II. 277. [Pozn. 1.] U toho, kdo tvrdí, že mzdy určují ceny, je to mínění z prvního logicky plynoucí.

obilí se řídí množstvím práce, vynaložené na jeho výrobu na půdě té jakosti, nebo s tím dílem kapitálu, který neplatí žádné renty (nájemného). Obilí není drahé proto, že se platí renta, nýbrž renta se platí proto, že obilí jest drahé; a bylo správně podotčeno, že by nedošlo ke snížení ceny obilí, třeba by se majitelé půdy vzdali celé své renty. Takové opatření by pouze umožnilo některým statkářům, aby žili jako šlechtici, ale nezmenšilo by množství práce, nutné k vypěstování sklizně na nejméně úrodné půdě ještě obdělávané.

§ 28.

Nic neslyšíme častěji než mluvení o výhodách, které má půda před každým jiným pramenem užitečného výtěžku, pro přebytek, který poskytuje ve formě renty (nájemného). A přece když je půdy co nejvíce, co nejvýnosnější, co nejúrodnější, neposkytuje renty; a jen když její vlastnosti se zhoršují a práce půdě věnovaná vynáší méně, jest možno dáti stranou částku původního výnosu úrodnějších dílů pro rentu (nájemné). Jest zvláštní, že tato vlastnost půdy, která by měla býti pokládána za nedokonalost při srovnání s přirozenými činiteli, kterými jsou podporováni výrobci, má být zdůrazňována jako základ její zvláštní přednosti. Kdyby byl vzduch, voda, pružnost páry a tlak vzduchu různých jakostí; kdyby mohly být přivlastněny a každá jakost existovala jen v mírné hojnosti, poskytovaly by rentu stejně jako půda podle toho, jak by se postupně jakosti používaly.⁶⁾ Každou horší zaměstnanou jakostí by stoupla hodnota zboží, při jehož výrobě by byly používány, protože stejná množství práce by byla méně výnosná. Člověk by dělal více v potu tváří své a příroda by vykonávala méně; a půda by již nebyla tak nade vše vynikající pro své omezené síly.

Je-li nějakou výhodou přebývající výnos, který poskytuje půda ve formě renty (nájemného), pak je žádoucí, aby kaž-

⁶⁾ [Do určité míry jsou takto přivlastněny. Zvláště ovzduší, protože příležitost používat ho jest omezena na ty, kdo mají v držení půdu — jiné přírodní síly dočasně pomocí práv patentních.]

dělo roku byly stroje nově konstruované méně výkonnými než staré, ježto by to beze vší pochyby dodalo vyšší směnnou hodnotu zboží vyráběnému nejen těmito stroji, nýbrž všemi ostatními stroji v království; a platila by se renta (nájemné) všem, kdo by měli nejjvýkonnější stroje.⁷⁾

⁷⁾ „Také v zemědělství“, praví Adam Smith, „spolupracuje příroda s člověkem: a třebaž její práce nestojí vydání, její výnos má svou hodnotu, stejně jako výnos práce nejdražšího dělníka.“ Práce přírody se platí ne proto, že dělá mnoho, nýbrž proto, že dělá málo. Úměrně tomu, jak se stává skoupou ve svých darech, vyžaduje za svou práci vyšší cenu. Kde je velkomyslně dobročinná, tam pracuje vždy zdarma. „V zemědělství používaný tažný dobytek nevyrábí jen, jako řemeslní dělníci, hodnotu rovnou jejich vlastní spotřebě, nebo kapitálu, který je zaměstnává, zároveň se zisky jeho vlastníka, nýbrž mnohem větší hodnotu. Kromě kapitálu statkáře a všech jeho zisků přináší s sebou také ještě pravidelně nájemné pro majitele půdy. Toto nájemné může bít pokládáno za výnos těch přírodních sil, jichž užívání půjčuje majitel půdy statkáři. Jest větší nebo menší podle předpokládaného rozsahu těchto sil, čili jinými slovy, podle předpokládané přirozené nebo zlepšené úrodnosti půdy. Co zůstane po odečtení nebo vyrovnání všeho, co může být pokládáno za lidskou práci, je práce přírody. Je to zřídka méně než čtvrtina a často více než třetina celého výnosu. Stejně množství produktivní práce, vynaložené na průmyslovou výrobu, nemůže nikdy vyrobí tak mnoho. *Při ní nedělá příroda nic, člověk dělá vše*; a výroba musí vždy být úměrná síle činitelů, které jí způsobují. Proto kapitál, zaměstnaný v zemědělství, nejen uvádí v pohyb větší množství produktivní práce než kterýkoli jiný stejně velký kapitál, zaměstnaný v průmyslové výrobě, nýbrž také v poměru k produktivní práci, kterou zaměstnává, přidává mnohem větší hodnotu k ročnímu výnosu půdy a práce země, ke skutečnému blahobytu a důchodu jejich obyvatel. Ze všech způsobů, jak může být kapitál zaměstnán, je to pro společnost způsob daleko nejvýhodnější.“ Kn. II, kap. V., str. 15. [Str. 149.]

V průmyslové výrobě nedělá příroda nic? Jsou ničím síly větru a vody, které pohybují našimi stroji a podporují plavbu? Tlak vzduchu a pružnost páry, které nám umožňují ovládat ohromující stroje — nejsou to dary přírody? nemluvě o účincích tepla při změkčování a tavení kovů, o rozkladu vzduchu při barvicích a kvasných procesech. Nemůže být uvedena žádná výroba, v níž by příroda nepomáhala člověku; a pomáhá vždy velkomyslně a zdarma.

Mluvě o odstavci z Adama Smitha, který jsem uvedl, poznamenává pan Buchanan: „Pokusil jsem se pojednáním o produktivní a neproduktivní práci, obsaženým ve čtvrtém svazku, ukázat, že zemědělství nepřispívá k národnímu bohatství o nic více než kterýkoli jiný druh hospodářské činnosti. Dr. Smith, trvaje na vzniku renty jako na zvlášť velké výhodě pro společnost, neuvažuje, že renta jest výsledkem vysoké ceny, a to, co tímto způsobem získává majitel půdy, získává na útraty hospodářského celku.

§ 29.

Vznik nájemného (renty) jest vždy důsledkem rostoucího blahobytu země a nesnáží s opatřením potravin pro její rozmnožené obyvatelstvo. Je to známka, ale nikdy ne příčina blahobytu, neboť blahobyť roste často nejrychleji, když je nájemné ustálené nebo i klesá. Nájemné vzrůstá nejrychleji, když půda k dispozici jsoucí klesá co do svých produkčních sil. Blahobyť vzrůstá nejrychleji v oněch zemích, kde půda k dispozici jsoucí je nejúrodnější, kde je dovoz co nejméně omezován a kde může býti pomocí zemědělských meliorací sklizeň zvýšena bez vzrůstu poměrného množství práce, a kde v důsledku toho je vzrůst nájemného (renty) pomalý.

Kdyby byla vysoká cena obilí důsledkem a ne příčinou nájemného (renty), byla by cena úměrně ovlivňována podle toho, jak by nájemné bylo vysoké nebo nízké, a nájemné by bylo částí ceny. Ale ono obilí, které jest vyrobeno největším množstvím práce, jest regulátorem ceny obilí; a nájemné netvoří a nemůže tvořit ani v nejmenší míře část jeho ceny⁸⁾). Adam Smith nemůže míti pravdu, když předpokládá, že původní pravidlo, které upravuje směnnou hodnotu statků, totiž poměrné množství práce, kterým byly vyrobeny, vůbec může býti změněno přivlastněním půdy a placením nájemného. Suroviny tvoří část většiny statků, ale hodnota oné suroviny stejně jako obilí jest upravována produktivností části kapitálu, která byla posléze vynaložena na půdu a neplatí žádná renta (nájemného); a proto nájemné (renta) není částí ceny statků.

Vznik renty není pro společnost nějakým absolutním ziskem; ona representuje pouze zisk jedné třídy na úkor druhé. Představa, že zemědělství poskytuje výnos a tak rentu, protože příroda pracuje spolu s lidskou pílí při procesu pěstění, je pouhá domněnka. Renta neplyne z výnosu, nýbrž z ceny, za kterou je výnos prodáván: a tato cena se dostane ne proto, že příroda při výrobě pomáhá, nýbrž proto, že je to ona cena, která přizpůsobuje spotřebu nabídce." [Smith, vyd. Buchananovo, sv. II., str. 55, srv. kap. XXVI., pozn. 6.]

⁷⁾ Jasně porozumění této zásadě je podle mého přesvědčení nanejvýš důležité pro vědu národohospodářskou.

§ 30.

Doposud jsme uvažovali o účincích přirozeného vzrůstu obyvatelstva a blahobytu na rentu (nájemné) v zemi, kde jest půda různě produktivní síly; a viděli jsme, že s každým dalším dílem kapitálu, který je nutno vynaložiti na pozemek s výnosem méně produktivním, renta (nájemné) stoupne. Z týchž zásad plyne, že jakékoliv poměry společnosti, které by učinily zbytečným vynakládati na půdu tentýž obnos kapitálu, a které by tedy učinily část půdy posléze vzatou v obdělávání produktivnější, rentu (nájemné) sníží. Každé velké zmenšení kapitálu země, které by podstatně snížilo fondy, určené k vydržování práce, by mělo přirozeně stejný účinek. Obyvatelstvo se samo reguluje podle fondů, které je mají zaměstnávat, a proto vždy vzrůstá nebo klesá se vzrůstem či poklesem kapitálu. Každé snížení kapitálu je proto nutně následováno méně účinnou poptávkou po obilí, poklesem ceny a omezením pěstování. V opačném pořádku proti tomu, jak hromadění kapitálu rentu (nájemné) zvedá, bude jeho snížení rentu (nájemné) zmenšovat. Postupně bude opuštěna půda méně neúrodná, směnná hodnota sklizně poklesne a půda lepší jakosti bude poslední půdou ještě obdělávanou, která pak také nebude platit renty (nájemného).

§ 31.

Stejné výsledky se však mohou dostat, když blahobyt a obyvatelstvo země vzrostlo, je-li tento vzrůst provázen tak význačným pokrokem v zemědělství, že bude míti stejný účinek zmenšením nutnosti obdělávati horší půdu, nebo vynakládati stejné množství kapitálu na obdělávání částí úrodnějších.⁹⁾

Kdyby bylo zapotřebí pro výživu určitého obyvatelstva milionu čtvrtí obilí a bylo pěstěno na půdách o jakostech čís. 1, 2, 3; a kdyby později bylo vynalezeno nějaké zlepšení, jímž by mohl býti vypěstěn milion čtvrtí na čís. 1 a 2 bez použití čís. 3, jest zřejmé, že bezprostředním účinkem by musil býti pokles renty (ná-

⁹⁾ [Srv. § 117.]

jemného); neboť bude pak obděláváno čís. 2 místo čís. 3, aniž by se platila z něho nějaká renta (nájemné); a renta (nájemné) z č. 1, místo aby byla rozdílem mezi výtěžkem č. 1 a 3, bude pouze rozdílem mezi č. 1 a 2. Při stejném a nikoli větším obyvatelstvu nemůže býti poptávky po nějakém dalším množství obilí; kapitál a práce, vynakládané na č. 3, budou věnovány výrobě jiných statků pro celek žádoucích a nemohou působiti ke zvyšování renty (nájemného), leda by plodina, z níž jsou zhotovovány, nemohla býti získána bez méně výhodného vynaložení kapitálu na půdu, v kterémžto případě musí býti č. 3 znovu obděláváno.

Jest nepochybná pravda, že pokles poměrné ceny plodiny pokrokem v zemědělství či spíše proto, že se na její výrobu vynakládá méně práce, přirozeně povede ke zvýšenému hromadění kapitálu, neboť zisky kapitálu značně stoupnou. Toto hromadění povede ke zvýšené poptávce po práci, vyšším mzdám, většímu počtu obyvatelstva, další poptávce po plodině a ke zvětšenému obdělávání. Avšak teprve potom, když přibylo obyvatelstva, bude renta (nájemné) stejně vysoká jako dříve; totiž poté, když se č. 3 začalo obdělávati. Byl by uplynul značný čas, ve kterém by renta byla pozitivně nižší.

Pokrok v zemědělství jest však dvojitý: pokrok, jenž zlepšuje produktivní síly půdy, a pokrok, jenž nám umožňuje zdokonalením našich strojů, abychom získali její výnos menší prací. Obojí vede k poklesu ceny plodiny; obojí působí na rentu, ale nepůsobí na ni stejně. Kdyby pokrok nezpůsoboval pokles ceny plodiny, nebyl by pokrokem; neboť jest podstatnou vlastností pokroku, že zmenšuje množství práce, dříve k výrobě nějakého statku potřebované; a toto zmenšení nemůže nastati bez poklesu jeho ceny nebo poměrné hodnoty.

Pokrokem, který zvýšil produktivní síly země, jest na příklad výhodnější střídání sklizní nebo lepší výběr hnojiva. Tento pokrok nám absolutně umožňuje, abychom získali stejný výnos z menšího množství půdy. Mohu-li zavedením pruhu řípy vykrmiti své ovce i vypěstovati své obilí, stane se půda, z které se dříve ovce živily, zbytečnou a stejné množství výnosu je vy-

pěstováno za použití menšího množství půdy. Kdybych objevil hnojivo, které by mi umožnilo přimětí pozemek, aby nesl o 20% více obilí, mohl bych odnítí aspoň část svého kapitálu nejneproduktivnější části statku. Jak jsem však dříve poznamenal, není nutno, aby půda byla vyloučena z obdělávání, aby se snížila renta (nájemné): k vyvolání tohoto účinku postačí, aby byly na témž pozemku postupně vynakládány díly kapitálu s různými výsledky a aby ten díl, který poskytuje nejmenší výsledek, byl odňat. Mohu-li zavedením řepného hospodářství nebo použitím působivějšího hnojiva získati stejnou sklizeň menším kapitálem, aniž bych porušil rozdíl mezi produktivními silami postupných dílů kapitálu, snížím rentu; neboť to bude jiný a produktivnější díl, který bude tvořiti základ, z něhož se každý jiný bude počítat. Kdyby na příklad postupné díly kapitálu poskytovaly 100, 90, 80, 70; pokud bych zaměstnával tyto čtyři díly, byla by má renta rovna 60, neboli rozdíl mezi

$$\begin{array}{r}
 70 \text{ a } 100 = 30 \\
 70 \text{ a } 90 = 20 \\
 70 \text{ a } 80 = 10 \\
 \hline
 60
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 70 \\ 70 \\ 70 \end{array}} \right\} \text{ kdežto výnos by byl } 340
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 100 \\ 90 \\ 80 \\ 70 \end{array}} \right\}
 \begin{array}{r}
 100 \\
 90 \\
 80 \\
 70 \\
 \hline
 340
 \end{array}$$

a pokud bych tyto díly zaměstnával, zůstala by renta stejná, ačkoliv by se výnos každého stejně zvýšil. Kdyby místo 100, 90, 80, 70 se výnos zvýšil na 125, 115, 105, 95, byla by renta stejně 60, čili rozdíl mezi

$$\begin{array}{r}
 95 \text{ a } 125 = 30 \\
 95 \text{ a } 115 = 20 \\
 95 \text{ a } 105 = 10 \\
 \hline
 60
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 95 \\ 95 \\ 95 \end{array}} \right\} \text{ kdežto výnos by vzrostl na } 440
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 125 \\ 115 \\ 105 \\ 95 \end{array}} \right\}
 \begin{array}{r}
 125 \\
 115 \\
 105 \\
 95 \\
 \hline
 440
 \end{array}$$

Ale při takovém vzrůstu výnosu bez vzrůstu poptávky¹⁰⁾ není dů-

¹⁰⁾ Doufám, že se mi nerozumí tak, jako bych podceňoval důležitost všech druhů zemědělských zlepšení pro majitele půdy — jejich bezprostřední účinek jest snížení

vodu, aby se na půdu vynakládalo tolik kapitálu; jeden díl bude odňat a v důsledku toho bude poslední díl kapitálu poskytovat 105 místo 95 a renta poklesne na 30, čili rozdíl mezi

$$\left. \begin{array}{l} 105 \text{ a } 125 = 20 \\ 105 \text{ a } 115 = 10 \\ \hline 30 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{zatím co výnos bude ještě úměr-} \\ \text{ný potřebám obyvatelstva, neboť} \\ \text{bude 345 čtvrtí, čili} \end{array} \left(\begin{array}{l} 125 \\ 115 \\ 105 \\ \hline 345 \end{array} \right.$$

kdežto poptávka jest pouze po 340 čtvrtích.

Jsou však zdokonalení, která mohou snížit poměrnou hodnotu výnosu, aniž by snížila obilní rentu, třebaže sníží peněžní rentu z půdy. Taková zlepšení nezvyšují produktivních sil půdy, ale umožňují nám, abychom její výnos získali menší prací. Obracejí se spíše k utváření kapitálu, vynaloženého na půdu, než k obdělávání půdy samé. Zdokonalení zemědělského nářadí, jako pluhu a mlátičky, šetrnost při užívání koní v hospodářství a lepší znalost zvěrolékařského umění jsou tohoto druhu. Na půdu bude vynaloženo méně kapitálu, což jest totéž, jako méně práce; ale k získání stejného výnosu nemůže býti obděláváno méně půdy. Působí-li však takové zdokonalení na obilní rentu, musí býti závislé na otázce, zda rozdíl mezi výnosem získaným různými díly kapitálu se zvětšil, je stejný nebo se zmenšil. Jsou-li vynaloženy na půdu čtyři díly kapitálu, 50, 60, 70, 80, dávající stejné výsledky, a nějaké zdokonalení při utváření tohoto kapitálu by mi umožnilo, abych každému dílu odňal 5, takže by byly 45, 55, 65, 75, nenastala by v obilní rentě změna; ale kdyby byla zdokonalení taková, že by mi umožnila provést celou úsporu na tom dílu kapitálu, který jest nejméně produktivně zaměstnán, okamžitě by poklesla obilní renta, protože by byl zmenšen rozdíl mezi kapitálem nejproduktivnějším a kapitálem nejméně produktivním; a tento rozdíl tvoří rentu.¹¹⁾

renty; ale ježto velmi stimulují obyvatelstvo a zároveň nám umožňují obdělávati horší půdy menším množstvím práce, mají pro majitele půdy podle konečného účinku nesmírnou výhodu. Musí však uplynouti určitý čas, ve kterém jsou mu pozitivně škodlivá.

¹¹⁾ [Srv. § 56.]

Aniž bych uváděl další příklady, doufám, že bylo dosti řečeno k důkazu, že vše, co zmenšuje nerovnost výnosu získaného postupnými díly kapitálu, vynaloženými na tutéž nebo na novou půdu, směřuje k snížení renty; a že vše, co tuto nerovnost zvyšuje, nutně vyvolává účinek opačný a směřuje k jejímu zvýšení.

Mluvíce o rentě (nájemném) majitele půdy, uvažovali jsme o ní spíše jako o dílu výnosu, získaného daným kapitálem na daném statku, bez ohledu na její směnnou hodnotu; ale ježto tatáž příčina, nesnadnost výroby, zvyšuje směnnou hodnotu výtěžku a zvyšuje také podíl výtěžku, placený majiteli půdy jako renta (nájemné), je zřejmé, že majitel půdy má dvojnásobný užitek z nesnadnosti výroby. Předně obdrží větší podíl a za druhé má zboží, kterým jest mu placeno, větší hodnotu.¹²⁾

12) Abychom to objasnili a ukázali stupeň, jak se bude měniti obilní a peněžní renta, předpokládejme, že se prací deseti mužů získá na půdě určité jakosti 180 čtvrtí pšenice a její hodnota jest 4 £ za čtvrt, čili 720 £; a že práce deseti dalších mužů vyrobí na téže nebo jakékoli jiné půdě pouze dalších 170 čtvrtí; pšenice by stoupla s 4 na 4, 4 sh., 8 d., neboť $170 : 180 = 4 : 4\ 4\ s. 8\ d.$; nebo, ježto při výrobě 170 čtvrtí bylo zapotřebí práce 10 mužů v jednom případě a jen 9-44 v druhém, vzestup bude jako 9-44 : 10, čili jako 4 : 4 4 sh. 8 d. Kdyby bylo zaměstnáno 10 dalších mužů a výnos byl

160, stoupne cena na £ 4 10 0

150, stoupne cena na £ 4 16 0

140, stoupne cena na £ 5 2 10

Neplatilo-li se pak nájemné z půdy, která poskytovala 180 čtvrtí, když obilí bylo za 4 za čtvrt, platila by se jako nájemné hodnota 10 čtvrtí, jakmile by se mohlo získati pouze 170, což by, po 4 4 s. 8 d. činilo £ 42 7 s. 6 d.,

20 čtvrtí, kdyby se vyrobilo 160, což po 4 10 s. by bylo £ 90.

30 čtvrtí, kdyby se vyrobilo 150, což po 4 16 s. by bylo £ 144.

40 čtvrtí, kdyby se vyrobilo 140, což po 5 2 s. 10 d. by bylo £ 205 13 s. 4 d.

Obilní renta by vzrostla v poměru $\left\{ \begin{array}{l} 100 \\ 200 \\ 300 \\ 400 \end{array} \right\}$ a peněžní renta v poměru $\left\{ \begin{array}{l} 100 \\ 212 \\ 340 \\ 485 \end{array} \right\}$

KAPITOLA III.

O RENTĚ Z DOLŮ.

§ 32.

Kovy, jako jiné věci, jsou získávány prací. Příroda je sice tvoří; ale lidská práce je těžší z hlubin země a připravuje je pro naši službu.

Doly, stejně jako půda, poskytují zpravidla svému majiteli rentu; a tato renta, stejně jako renta pozemková, je důsledkem, a nikdy ne příčinou, vysoké hodnoty jejich výrobků.¹⁾

Kdyby byl nadbytek stejně výnosných dolů, které by si mohl kdokoliv přivlastniti, neposkytovaly by renty; hodnota jejich výrobku by závisela na množství práce, potřebné k dobytí kovu z dolu a jeho uvední na trh.

Jsou však doly různých jakostí, poskytující velmi různé výsledky při stejném množství práce. Kov vytěžený z nejubožejšího dolu, na kterém se ještě pracuje, musí mít aspoň směnnou hodnotu nejen postačující k opatření všeho šatstva, potravin a jiných nezbytností spotřebovávaných těmi, kteří jsou zaměstnáni prací na něm a dopravou výrobku na trh, nýbrž i k poskytnutí obvyklých a běžných zisků tomu, kdo dává kapitál, potřebný k provozu

¹⁾ [Píše takto, mluví Ricardo o rentě (nájemném) v úzkém smyslu slova a ne o oné „rentě z dolů“, která zahrnuje plat, jenž jako „odměna poskytovaná za důl nebo lom jest dáván za hodnotu uhlí nebo kamene, které z nich může býti vytěženo, a nemá spojitosti s původními a nezničitelnými silami půdy“ (§ 24).]

podniku.²⁾ Výnos kapitálu z nejubožejšího dolu, který neposkytuje žádné renty, upravoval by rentu ze všech ostatních, výnosnějších dolů. Předpokládá se, že tento důl poskytuje obvyklé zisky z kapitálu. Vše, co se z ostatních dolů vytěží nad to, bude nutně zapláceno majitelům jako renta (nájemné). Ježto tato zásada je přesně tatáž jako zásada, kterou jsme již stanovili vzhledem k půdě, nebude nutno se o ní dále šířiti.

Postačí podotknouti, že totéž všeobecné pravidlo, které upravuje hodnotu surovin i hotových výrobků, platí také pro kovy; jejich hodnota že není závislá ani na výši zisků, ani na výši mezd, ani na nájemném za doly placeném, nýbrž na úhrnném množství práce, potřebné k získání kovu a jeho uvedení na trh.

Jako u každého jiného zboží podléhá i hodnota kovů změně. Mohou býti provedena zdokonalení náradí a strojů při dolování užívaných, která třeba značně zkrátí práci; mohou býti objeveny nové a výnosnější doly, z kterých může býti vytěženo stejnou prací více kovu; nebo může býti usnadněno jeho uvedení na trh. V každém z těchto případů by kovy hodnotou poklesly a směňovaly by se proto za menší množství jiných věcí. Naopak by mohla býti pro vzrůstající obtížnost těžby kovu, způsobenou větší hloubkou, v níž nutno v dolu pracovat, a hromaděním vody nebo jakoukoli jinou překážkou, jeho hodnota ve srovnání s hodnotou jiných věcí podstatně zvýšena.

Bylo proto správně poznamenáno, že, ať jakkoli poctivě odpovídá mince nějaké země stanovenému měřítku, peníze ražené ze zlata a stříbra vždy podléhají změnám hodnoty, nejen náhodným a dočasným, nýbrž trvalým a přirozeným změnám, stejně jako ostatní statky.

Objevem Ameriky a bohatých dolů, jimiž oplývá, byla velmi značně ovlivněna přirozená cena drahých kovů. Mnozí mají za to, že toto působení není ještě skončeno. Jest však pravděpodobno, že všechny účinky na hodnotu kovů, plynoucí z objevení Ameriky, již

²⁾ [Ve skutečnosti musí také nahraditi škodu, způsobenou majetku odnětím uhlí či jiných nerostů.]

dávno přestaly působiti; a nastal-li v minulých letech nějaký pokles jejich hodnoty, nutno jej odvoditi ze zdokonalení způsobu dolování.

Ať pramenil tento účinek z jakékoli příčiny, byl tak pomalý a nenáhlý, že bylo pocíťováno málo praktických obtíží z té okolnosti, že zlato a stříbro bylo všeobecným měřítkem, jímž byla odhadována hodnota všech ostatních věcí. Ač toto měřítko hodnoty je zcela nepochybně proměnlivé, není pravděpodobně vůbec statku, podléhajícího menším změnám. To a pak ostatní výhody, které tyto kovy mají, jako jejich tvrdost, kujnost, dělitelnost a mnohé jiné, oprávněně zajistily přednostní postavení, které jim jako základna pro peníze civilisovaných zemí jest dáváno.

Kdyby stejné množství práce se stejným množstvím stálého kapitálu mohlo v každé době získat z onoho dolu, který neposkytuje žádné renty, stejné množství zlata, bylo by zlato tak přibližně neměnným měřítkem hodnoty, jaké bychom mohli podle povahy věci míti. Množství by se sice podle poptávky zvětšovalo, ale jeho hodnota by byla neměnná a hodila by se nade vše dobře k měření proměnlivé hodnoty všech ostatních věcí. Pokládal jsem již v dřívější části tohoto díla zlato za obdařené touto jednotností a v následující kapitole budu zachovávat tento předpoklad. Mluvím-li tedy o měnící se ceně, bude vždy předpokládáno, že změna tkví ve zboží a nikdy ne v měřítku, ve kterém jest oceňováno.

KAPITOLA IV.

O CENĚ PŘIROZENÉ A TRŽNÍ.

§ 33.

Když jsme vzali práci jako základ hodnoty zboží a poměrné množství práce potřebné k výrobě jednotlivých druhů za měřítko, které určuje jejich navzájem směřitelné množství, nesmí se nikdo domnívati, že popíráme náhodné a dočasné úchytky skutečné čili tržní ceny zboží od této jeho původní přirozené ceny.

Za obvyklého běhu věcí není zboží, které by bylo po určitou dobu stále dodáváno přesně v té hojnosti, které vyžadují potřeby a přání lidstva, a není proto žádného, které by nepodléhalo náhodným a dočasným změnám ceny.

Pouze tyto změny jsou příčinou, že kapitál je přidělován přesně v potřebném a ne ve větším množství výrobě různého zboží, po kterém jest právě poptávka. Se vzestupem nebo poklesem cen jsou zvyšovány zisky nad obecnou výši nebo stlačovány pod ni a kapitál je buďto povzbuzován, aby vstupoval do určitého zaměstnání, ve kterém se udála ona změna, nebo je to pro něj výstrahou, aby z něho odešel.¹⁾

Ježto každý může zaměstnávat svůj kapitál, kde se mu zlíbí, bude pro něj přirozeně hledat ono zaměstnání, které je nejvýhodnější.

¹⁾ [Jak ukazuje Dr. Schaffle v „The Quintessence of Socialism“ (angl. vydání, kap. VII.), jest předurčen k nezdaru každý socialistický systém, který této okolnosti nedbá.]

Samozřejmě nebude spokojen se ziskem 10%, když přestěhováním svého kapitálu může dosáhnouti zisku 15%. Tato neustávající touha všech zaměstnavatelů kapitálu opustit podnikání méně výnosné pro výhodnější má silný sklon k všeobecnému vyrovnávání ziskových sazeb, nebo ustálit je v poměru, který by podle úsudku stran vyrovnával výhodu, kterou někdo snad má nebo zdá se mít před druhým. Je možná velmi nesnadné sledovat postup, kterým se k této změně dojde: pravděpodobně se to děje tak, že výrobce nezmění absolutně svého zaměstnání, nýbrž pouze zmenší množství kapitálu, které v onom zaměstnání má. Ve všech bohatých zemích je jistý počet mužů, kteří tvoří tak zvanou třídu zámožnou; tito lidé se neúčastní žádné výroby, nýbrž žijí z úroků svých peněz, které jsou použity na diskont směnek nebo na půjčky hospodářsky činnější části celku. Také bankéři zaměstnávají veliké jmění stejným způsobem. Kapitál takto použitý tvoří oběžný kapitál veliké výše a jest zaměstnáván větším či menším dílem všemi různými výrobami země. Není snad výrobce, ať by byl sebe bohatší, který by omezoval svůj podnik na rozsah, který by připustily pouze jeho vlastní prostředky: má vždy nějaký díl tohoto plynulého kapitálu, který se zvětšuje nebo zmenšuje podle čilosti poptávky po jeho zboží. Když stoupá poptávka po hedvábí a klesá poptávka po suknech, nepřestěhuje se soukeník se svým kapitálem do výroby hedvábí, nýbrž propustí několik svých dělníků, přestane požadovati půjček u bankéřů a peněžníků. Případ výrobce hedvábí jest opačný: přeje si zaměstnávati více dělníků a tak se zvyšuje jeho popud k vypůjčování peněz; vypůjčí si více a tím je kapitál převeden z jednoho zaměstnání do druhého, aniž by bylo nutno, aby továrník zanechal svého obvyklého zaměstnání. Díváme-li se na trhy velkého města a pozorujeme-li, jak pravidelně jsou opatřovány domácím i cizím zbožím v množství, ve kterém je požadováno, za všech změn poptávky, které povstávají rozmary vkusu nebo změnou počtu obyvatelstva, aniž by často způsobovaly buď přeplnění trhu, přivozené příliš hojnou nabídkou, nebo příliš vysokou cenu způsobenou tím, že nabídka by nedosahovala poptávky, musíme přiznat,

že princip, který přiděluje kapitál každé výrobě přesně v té výši, v které jest požadován, je aktivnější, než se obecně má za to.²⁾

§ 34.

Kapitalista, hledaje výnosné zaměstnání pro své prostředky, bude přirozeně uvažovat o všech výhodách, které má jedno zaměstnání před druhým. Může se proto vzdát části peněžního zisku vzhledem k jistotě, počestnosti, pohodlí nebo kterékoli jiné skutečné nebo domnělé výhodě, kterou snad má jedno zaměstnání před druhým.

Kdyby vzhledem k těmto okolnostem byly zisky kapitálu upraveny tak, že v jednom oboru by byly 20, v jiném 25 a v dalším 30%, setrvaly by pravděpodobně v těchto vzájemných poměrech a jenom v těchto. Neboť kdyby nějaká příčina zvedla zisky jednoho z těchto oborů o 10%, buď by byly tyto zisky dočasné a brzy by zase poklesly na obvyklou výši, nebo by zisky druhých byly zvýšeny ve stejném poměru.

Zdá se, že dnešní doba jest jednou z výjimek z pravdivosti tohoto tvrzení. Skončení války tak přeskupilo dřívější rozdělení zaměstnání v Evropě, že ještě nenašel každý kapitalista své místo v novém rozdělení, které se nyní stalo nutným.

Předpokládejme, že všechno zboží je za svou přirozenou cenu a v důsledku toho jsou zisky kapitálu ve všech zaměstnáních přesně stejné výše nebo se liší jen tak dalece, jak to podle odhadu strar. odpovídá nějaké skutečné nebo domnělé výhodě, kterou mají nebo o kterou přicházejí. Předpokládejme pak, že změna módy by zvýšila

²⁾ [O této věci dosti podrobně pojednává Bagehot v „Postulates of Pol. Econ.“, str. 71 atd. Snad nejhlavnější prostředky, kterými se umožňuje pohyblivost kapitálu, mohou být zařazeny do čtyř tříd.

I. Postupné odnímání kapitálu a jeho nové zaměstnávání.

II. Příchod mladých lidí s kapitálem do podnikání.

III. Pravidelné operace peněžního trhu.

IV. Spekulativní fondy.]

poptávku po hedvábí a snížila poptávku po vlněných látkách; jejich přirozená cena, množství práce potřebné k jejich výrobě, by zůstala nezměněna, ale tržní cena hedvábí by stoupla a cena vlněného zboží by klesla. V důsledku toho by zisky výrobce hedvábí byly nad všeobecnou ustálenou výší zisků, kdežto zisky výrobce vlněných látek by byly pod ní. V těchto zaměstnáních by byly dotčeny nejen zisky, ale i mzdy dělníků. Tato zvýšená poptávka po hedvábí by však byla brzy nasycena převodem kapitálu a práce z výroby vlněného zboží do výroby hedvábí. Pak by se tržní ceny hedvábí a vlněných látek opět přiblížily jejich cenám přirozeným a výrobci tohoto zboží by docilovali obvyklých zisků.

Tato touha tedy, převádět prostředky ze zaměstnání méně výnosného do výnosnějšího, kterou má každý kapitalista, zabraňuje, aby tržní cena zboží se držela delší dobu hodně nad cenou přirozenou, nebo hodně pod ní. Je to tato soutěž, která upravuje směnnou hodnotu zboží takovým způsobem, že po zaplacení mezd za práci potřebnou k jeho výrobě a všech ostatních výloh, nutných k vrácení použitého kapitálu do původního stavu výkonnosti, bude zbylá hodnota čili přebytek v každém oboru úměrná hodnotě použitého kapitálu.

O všem, co se této otázky týče, jest velmi výstižně pojednáno v VII. kapitole³⁾ „Blahobytu národů“. Plně uznavše dočasné účinky, které mohou býti při jednotlivých použitích kapitálu způsobeny v cenách zboží i ve mzdách za práci a v ziscích kapitálu náhodnými příčinami, aniž mají vliv na celkovou cenu zboží, mezd nebo zisků, ježto tyto účinky jsou stejně působivé na všech stupních lidské společnosti, vynecháme je úplně z našich úvah,⁴⁾ pokud budeme pojednávat o zákonech, které upravují přirozenou

³⁾ [Kn. I.]

⁴⁾ [„Vždy myslíte na bezprostřední a dočasné účinky částečných změn, kdežto já kladu tyto bezprostřední a dočasné účinky zcela stranou a upínám celou svou pozornost k trvalému stavu věcí, který z nich plyne. Snad pokládáte tyto dočasné změny za příliš důležité, kdežto já jsem přespříliš nakloněn je podceňovati.“ — Dopis Ricardův Malthusovi, 24. I. 1817, Korespondence, str. 127.]

cenu, přirozené mzdy a přirozené zisky, výsledky úplně nezávislé na těchto náhodných příčinách. Mluvě tedy o směnné hodnotě zboží nebo o kupní síle, kterou určité zboží má, mám vždy na mysli tu sílu, kterou by mělo, kdyby nebyla rušena nějakou dočasnou či náhodnou příčinou, a která je jeho cenou přirozenou.

KAPITOLA V.

O MZDÁCH.

§ 35.

Práce má, stejně jako všechny ostatní věci, které se kupují a prodávají a jichž množství může býti sníženo nebo zvýšeno, svou přirozenou a svou tržní cenu. Přirozená cena práce jest ona cena, která jest nutná, aby mohli všichni dělníci žítí a udržovati svoje potomstvo tak, aby jako třída ani nevzrostli ani nepoklesli počtem.¹⁾

Schopnost dělníka udržovati sebe a rodinu, které je snad zapotřebí k udržení počtu dělníků, nezáleží na množství peněz, které snad jako mzdu obdrží, nýbrž na množství potravin, nezbytností a pohodlí, které se mu zvykem stalo nepostrádatelným, které ony peníze koupí. Přirozená cena práce závisí proto na ceně potravin, nezbytností a pohodlí, potřebných k existenci dělníka a jeho rodiny. Se vzestupem ceny potravin a nezbytností přirozená cena práce stoupne; s poklesem jejich cen přirozená cena práce poklesne.

S vývojem společnosti má přirozená cena práce stálou tendenci stoupati, protože jeden z hlavních statků, kterými jest její přirozená cena řízena, má tendenci stávat se dražším pro větší obtížnost jeho výroby. Ježto však pokrok v zemědělství a objevení nových trhů, odkud mohou býti dováženy potraviny, mohou dočasně působiti proti vzestupné tendenci cen nezbytností a mohou i způsobiti, že jejich přirozená cena poklesne, tak tytéž příčiny vyvolají odpovídající účinky na přirozenou cenu práce.

¹⁾ [t. j. ve stejném životním postavení či pohodlí.]

Přirozená cena všech statků, vyjma plodin a práce, má s postupem blahobytu a obyvatelstva sklon k poklesu, neboť třebaže na jedné straně je jejich skutečná hodnota zvyšována vzestupem přirozené ceny surovin, z nichž jsou vyráběny, je to více než vyváženo dokonalejšími stroji, lepší dělbou a rozdělením práce a vzrůstající dovedností výrobců po vědecké i umělecké stránce.

§ 36.

Tržní cena práce je cena, která se za ni skutečně platí podle přirozeného působení poměru nabídky k poptávce; práce je drahá, když je jí málo, a levná, když je jí hojně. Ať se snad jakkoli značně odchyluje tržní cena práce od její přirozené ceny, má, jako zboží, sklon býti s ní totožnou.

Když tržní cena práce převyšuje její přirozenou cenu, jest postavení dělníka skvělé a šťastné, je v jeho moci ovládati větší podíl nezbytností a příjemností života a proto vychovati zdravou a četnou rodinu. Když však jest povzbuzením, které dávají vysoké mzdy²⁾ pro vzrůst obyvatelstva, počet dělníků zvýšen, poklesnou mzdy opět na svou přirozenou cenu a ve skutečnosti z reakce poklesnou někdy pod ni.

§ 37.

Když jest tržní cena práce pod její cenou přirozenou, jest postavení dělníků nanejvýš špatné; pak je chudoba zbavuje onoho pohodlí, z kterého zvyk dělá naprostou nezbytnost. Teprve když útrapy snížily jejich počet nebo vzrostla poptávka po práci, teprve pak stoupne tržní cena práce na její přirozenou cenu a dělník bude míti mírné pohodlí, které dovolí přirozená výše mezd.

Přes sklon mezd rovnati se své přirozené sazbě může býti jejich tržní sazba ve vyvíjející se společnosti po neurčitou dobu stále nad

²⁾ [Na tomto místě používá Ricardo slov „vysoké mzdy“, ukazujících ne k vysokému podílu na celkovém výnosu, jako ve většině jiných případů, nýbrž k velikému množství nezbytností, přepychu atd. Srv. Senior, „Pol. Econ.“, str. 143.]

ní; neboť může dříve, než možno uposlechnouti popudu, který zvětšený kapitál dává nové poptávce po práci, vyvolati nový vzrůst kapitálu též účinek; a tak, je-li vzrůst kapitálu postupný a stálý, může poptávka po práci poskytovat trvalý popud k vzrůstu národa.

Kapitál jest onen díl bohatství země, který jest zaměstnán při výrobě a záležitích v potravinách, oděvu, nářadí, surovinách, strojích atd., které jsou nezbytné pro výsledek práce.³⁾

Kapitál může se zvětšovat co do množství, zatím co jeho hodnota stoupá. Může býti nějaké zemi přidáno potravin a oděvu, zatím co může býti potřebí více práce k výrobě dalšího množství než dříve; v tomto případě nestoupne jen množství, nýbrž i hodnota kapitálu.

Nebo může kapitál vzrůsti, aniž vzroste jeho hodnota a dokonce zatím co jeho hodnota se skutečně zmenšuje; nejen může býti přidáno potravin a oděvu zemi, nýbrž přídavek může býti učiněn pomocí strojů bez vzestupu a i s naprostým poklesem poměrného množství práce, potřebného k jejich výrobě. Množství kapitálu může vzrůsti, zatím co ani všechno dohromady, ani žádná jeho jednotlivá část nebude míti větší hodnotu než dříve, ale může ve skutečnosti míti hodnotu menší.

V prvním případě stoupne přirozená cena práce, která vždy závisí na ceně potravin, oděvu a jiných nezbytností; ve druhém zůstane stálou nebo poklesne⁴⁾; ale v obou případech stoupne tržní sazba mezd, neboť vzrůst poptávky po práci bude v poměru k vzrůstu kapitálu; v poměru k práci, která se má vykonati, bude poptávka po těch, kteří ji mají vykonati.

V obou případech stoupne také tržní cena práce nad její přirozenou cenu; a v obou případech bude mít sklon vyrovnati se její přirozené ceně, ale v prvním případě bude této shody rychleji dosaženo. Postavení dělníka bude zlepšeno, ale ne o mnoho; neboť zvýšená cena potravin a nezbytností pohlčí velký díl jeho zvýšených mezd; v důsledku toho již malá nabídka práce nebo nepatrný vzrůst

³⁾ [Pro výčet různých definicí kapitálu viz Schönberg, str. 171—173.]

⁴⁾ [Nutno si pamatovati význam, který dal Ricardo výrazu „cena práce“. Je dalek toho mysliti, že pokles přirozené ceny práce zahrnuje menší množství pohodlí atd.]

obyvatelstva brzy sníží tržní cenu na přirozenou cenu práce mezi tím zvýšenou.

V druhém případě bude postavení dělníka velmi značně zlepšeno; dostane vyšší peněžitou mzdu, aniž jest mu platiti nějakou vyšší cenu, a snad i nižší cenu za statky, které on a jeho rodina spotřebují; a teprve až bude obyvatelstvo hodně zvětšeno, poklesne zase tržní cena práce na její pak nízkou a zmenšenou cenu přirozenou.

Tak tedy stoupne tržní mzda práce s každým pokrokem společnosti, s každým vzrůstem jejího kapitálu; ale trvalost jejího vzestupu bude závislá na otázce, zda stoupla také přirozená cena práce; a to opět bude záviseti na vzestupu přirozené ceny těch nezbytností, za které se pracovní mzda vydává.

Nemá se tomu rozuměti tak, že přirozená cena práce, byť i vyjádřena v potravinách a nezbytnostech, je naprosto pevná a stálá. V téže zemi se mění postupem času a liší se velmi podstatně v různých zemích.⁵⁾ Závisí podstatně na zvycích a obyčejích lidí.

Anglický dělník by myslel o svých mzdách, že nedosahují své přirozené výše a jsou příliš nuzné, aby užívaly rodinu, kdyby mu umožňovaly kupovati jen brambory a žádnou jinou potravu a bydleti v obydlí ne lepším než hliněný stan; a přece tyto mírné požadavky přírody jsou často pokládány za postačující v zemích, kde „život člověka je levný“, a jeho potřeby lehce ukojovány. Mnohé z příjemností, kterým se nyní v anglickém domku těšíme, by byly pokládány za přepych v dřívějších dobách našich dějin.⁶⁾

⁵⁾ „Přístřeší a oděv, které jsou v jedné zemi bezpodmínečně nutné, mohou býti naprosto zbytečné v jiné; a dělník v Hindustanu může dále pracovati s dokonalou silou, třeba dostává, jako svou přirozenou mzdu, pouze tak málo na oděv, že by to nestačilo zachrániti dělníka v Rusku před smrtí. I v zemích položených v témže podnebí často různé životní zvyky způsobí změny v přirozené ceně práce tak značné jako ony, které jsou vyvolány přirozenými příčinami.“ — Str. 68 „An Essay on The External Corn Trade“, od pana R. Torrense.

Celý tento předmět jest nanejvýš dovedně objasněn plukovníkem Torrensem.

⁶⁾ [Tento odstavec a jiné jemu podobné jsou vždy nebo téměř vždy zapominány těmi, kdo s hrůzou mluví o tom, co se nazývá Ricardovým železným zákonem (ehernes Gesetz). Je to však velice důležité.]

Z toho, že s vývojem společnosti tovární výroby stále klesají a plodiny stále stoupají, vytvoří se nakonec takový nepoměr jejich poměrné hodnoty, že si dělník může v bohatých zemích tím, že si odepře jen velmi malé množství své potravy, volně opatřovati všechny své ostatní potřeby.

Ukazuje se tedy, že nezávisle na změnách hodnoty peněz, které se nutně dotýkají peněžitých mezd, jejichž působení jsme zde však vyloučili, ježto předpokládáme, že peníze mají jednotně tutéž hodnotu, podléhají pak mzdy vzestupu nebo poklesu ze dvou příčin:

1. Nabídka a poptávka po dělnících.
2. Cena statků, za které jsou utráceny mzdy za práci.⁷⁾

§ 38.

V různých stadiích společnosti jest hromadění kapitálu čili prostředků, jak zaměstnávati práci, více či méně rychlé a musí ve všech případech záviseti na výrobních silách práce. Výrobní síly práce jsou zpravidla největší, kde je nadbytek úrodné půdy; v takových údobích jest hromadění často tak rychlé, že nemohou býti opatření dělníci se stejnou rychlostí jako kapitál.

Bylo vypočítáno, že se za příznivých okolností může obyvatelstvo zdvojnásobit za dvacet pět let; ale za těchže příznivých okolností může býti celý kapitál země zdvojnásoben v kratší době. V onom případě budou během celého tohoto údobí míti mzdy vzestupnou tendenci, neboť poptávka po práci poroste stále rychleji než nabídka. V nových osadách, kam se uvádějí dovednosti a znalosti země a daleko pokročilejší civilisací, bude míti kapitál pravděpodobně sklon vzrůstati rychleji nežli lidstvo; a kdyby nebyl nedostatek dělníků nahrazován lidnatějšími zeměmi, zvedl by tento sklon velmi značně cenu práce. Tento sklon k vzrůstu kapitálu se zmenšuje v poměru, jak se stávají tyto země lidnatými a začíná se obdělávati půda horší jakosti; neboť část sklizně zbývající po

⁷⁾ [Jest dobře připomenouti si v tomto spojení důležitost, kterou Ricardo přikládá změnám v standardu (životní míře) pohodlí. Tyto změny se stále dějí a proto by bylo dobře zmíniti se o tom při této druhé příčině.]

ukojení potřeb přítomného obyvatelstva musí nutně být úměrná snadnosti výroby, totiž menšímu počtu osob zaměstnaných ve výrobě. Ačkoli jest tedy pravděpodobné, že jest za nejpříznivějších podmínek výrobní síla stále větší než síla obyvatelstva, nebude tomu tak dlouho⁸⁾; neboť ježto jest půda co do množství omezena a co do jakosti se různí, bude při každém zvýšeném dílu kapitálu na ni vynaloženého snížena výše výroby, kdežto síla obyvatelstva je stále stejná.

V oněch zemích, kde je nadbytek úrodné půdy, kde však pro svou nevědomost, netečnost a barbarství jsou obyvatelé vystaveni všem útrapám nedostatku a hladu, a tam, kde se říká, že obyvatelstvo je na hranici prostředků výživy, mělo by se použití léku velmi odlišného od toho, který jest nutný v zemích dávno osídlených, kde jsou zakoušeny pro klesající výši výnosu plodin všechny útrapy přelidnění. V prvním případě pochází zlo ze špatné správy, nejistoty vlastnictví a nedostatku vzdělání ve všech třídách obyvatelstva. Aby byli učiněni šťastnějšími, jest pouze zapotřebí, aby jim bylo lépe vládnuto a aby byli lépe poučováni, ježto rozmnožení kapitálu, rychlejší než rozmnožení lidí, bude nevyhnutelným výsledkem. Žádný vzrůst obyvatelstva nemůže býti příliš veliký, ježto výrobní síly jsou ještě větší. V druhém případě vzrůstá obyvatelstvo rychleji než fondy, potřebné k jeho výživě. Každé vypětí úsilí, leda by bylo provázáno sníženou sazbou vzrůstu obyvatelstva, zlo ještě zvýší, ježto výroba mu nemůže postačiti.

Kde je obyvatelstvo na hranici prostředků výživy, tam jest jediným lékem buď snížení počtu lidí, nebo rychlejší hromadění kapitálu. V bohatých zemích, kde se již všechna úrodná půda obdělává, není tento druhý lék ani dobře proveditelný ani velmi žádoucí, neboť, kdyby byl hnán velmi daleko, bylo by jeho účinkem stejné ochuzení všech tříd. Ale v chudých zemích, kde jest v zásobě hojně výrobních prostředků vzhledem k úrodné půdě ještě neobděl-

⁸⁾ [Dokud není při obdělávání dosaženo určité hranice, neznamená nikterak zvýšení obdělávání zároveň pokles ve výši výnosu. Toto příliš zdůrazňované tvrzení potřebuje takto určitého omezení.]

lávané, jest to jediný bezpečný a účinný prostředek, jak odstraniti zlo; zvláště proto, že jeho účinkem by bylo pozvednutí všech tříd lidí.

Přátelé lidstva si nemohou než přát, aby ve všech zemích měly pracující třídy zálibu pro pohodlí a zábavy a aby byly všemi zákonnými prostředky podporovány ve svém úsilí opatřiti si je. Nemůže býti lepší záruky proti nadbytečnému obyvatelstvu. V oněch zemích, kde mají pracující třídy nejméně potřeb a jsou spokojeny s nejlevnější stravou, jsou lidé vydáni největším útrapám a strádáním. Nemají úkrytu před neštěstím; nemohou hledati bezpečí v nižším postavení; jsou již tak hluboko, že hlouběji padnouti nemohou. V případě nedostatku hlavního prostředku jejich výživy je málo náhražek, které si mohou opatřiti, a jejich zdražení je spojeno téměř se všemi trampotami hladu.

§ 39.

Za přirozeného vývoje společnosti budou míti pracovní mzdy klesající tendenci, pokud se řídí nabídkou a poptávkou; neboť nabídka dělníků bude stejnou rychlostí dále vzrůstat, kdežto poptávka po nich poroste pomaleji. Kdyby na příklad byly mzdy upravovány podle ročního přírůstku kapitálu ve výši dvou procent, poklesly by, kdyby se kapitál hromadil rychlostí pouze půldruhého procenta. Poklesly by ještě hlouběji, kdyby vzrůstal pouze o jedno nebo o půl procenta, a klesaly by dále, dokud by se kapitál neustálil, kdy by se pak také mzdy ustálily a postačovaly by pouze k udržení počtu přítomného obyvatelstva. Pravím, že by za těchto okolností mzdy poklesly, kdyby byly řízeny pouze nabídkou a poptávkou po dělnících, ale nesmíme zapomínati, že mzdy se také řídí podle cen statků, za které jsou utráceny.

Jak obyvatelstvo vzrůstá, bude cena těchto nezbytností stále stoupati, ježto bude k jejich výrobě zapotřebí více práce. Kdyby tedy peněžité mzdy práce snad poklesly, zatím co by stoupaly všechny statky, za které jsou pracovní mzdy utráceny, byl by dělník dvojnásobně dotčen a brzy by byl úplně zbaven výživy. Místo aby

peněžitě mzdy práce klesaly, budou tedy stoupat; ale nestoupnou dostatečně, aby umožnily dělníku, aby si koupil tolik pohodlí a nezbytností, jako před cenovým vzestupem těchto statků. Činila-li jeho mzda ročně dříve £ 24, čili 6 čtvrtí obilí, když byla cena £ 4 za čtvrt, dostane pravděpodobně pouze hodnotu pěti čtvrtí, když obilí stoupne na £ 5 za čtvrt. Ale 5 čtvrtí by stálo £ 25; dostal by tedy ve své peněžitě mzdě přírůstek, třeba by si za onen přírůstek nemohl zaopatřit stejné množství obilí a jiných statků, které dříve ve své rodině spotřebovával.

Přes to tedy, že by ve skutečnosti dělník byl placen hůře, přece by tento vzrůst jeho mzdy nutně zmenšil zisky výrobce; neboť jeho zboží by se neprodávalo za vyšší cenu a přece by náklad na jeho výrobu byl zvýšen. Avšak o tom budeme uvažovati ve svém zkoumání o zásadách, které řídí zisky.

Ukazuje se tedy, že tatáž příčina, která zvyšuje rentu, totiž vzrůstající nesnadnost opatření další množství potravin stejným poměrným množstvím práce, zvedne také mzdy; a proto, kdyby peníze měly neměnnou hodnotu, budou míti renta i mzdy tendenci stoupati s vývojem blahobytu a obyvatelstva.

Mezi vzestupem renty a vzestupem mezd jest však tento zásadní rozdíl. Vzestup peněžitě hodnoty renty (nájemného) jest provázen zvýšeným podílem na výtěžku; není větší jen peněžitá renta majitele půdy, nýbrž také jeho obilní renta; bude míti více obilí a jakékoli určité množství onoho obilí se bude směňovati za větší množství všeho ostatního zboží, jehož hodnota nevzrostla. Osud dělníka bude méně šťastný; obdrží, pravda, více peněžitých mezd, ale jeho obilní mzdy budou sníženy; a nebude zhoršena jenom jeho schopnost opatřit si obilí, nýbrž jeho celkové postavení tím, že shledá, že je nesnadnější udržeti tržní výši mezd nad jejich přirozenou výší. Když stoupne cena obilí o 10%, mzdy stoupnou vždy méně než o 10%, ale renta stoupne vždy více; postavení dělníka se obyčejně zhorší a postavení majitele půdy se vždy zlepší.

Předpokládejme, že, když byla pšenice za £ 4 čtvrt, byla mzda dělníka £ 24 ročně, čili hodnota šesti čtvrtí pšenice, a před-

pokládejme, že polovina jeho mzdy se utratí za pšenici a druhá polovina, čili £ 12, za jiné věci. Dostal by

£ 24 14 s.	}	když by pšenice byla za	£ 4 4 s. 8 d.	}	5'83	čtvrtí
£ 25 10 s.			£ 4 10 s.		5'66	„
£ 26 8 s.			£ 4 16 s.		5'50	„
£ 27 8 s. 6 d.			£ 5 2 s. 10 d.		5'33	„

Tyto mzdy by dostal, aby mohl žítí právě tak dobře, a ne lépe než dříve; neboť když obilí bylo za £ 4 čtvrt, utrácel za 3 čtvrti obilí,

po £ 4 za čtvrt	£ 12
a za jiné věci	£ 12
	£ 24

Když byla pšenice za £ 4 4 s. 8 d., stály by ho tři čtvrti, které by

spotřeboval on a jeho rodina	£ 12 14 s.
ostatní věci v ceně nezměněné	£ 12 0 s.
	£ 24 14 s.

Při £ 4 10 s. stály by tři čtvrti pšenice	£ 13 10 s.
a ostatní věci	£ 12 0 s.
	£ 25 10 s.

Při £ 4 16 s. stály by tři čtvrti pšenice	£ 14 8 s.
ostatní věci	£ 12 0 s.
	£ 26 8 s.

Při £ 5 2 s. 10 d. stály by tři čtvrti pšenice	£ 15 8 s. 6 d.
ostatní věci	£ 12 0 s. 0 d.
	£ 27 8 s. 6 d.

V tom poměru, jak se obilí zdražovalo, dostával by méně obilní mzdy, ale jeho peněžitá mzda by stále vzrůstala, kdežto jeho požitky by za hořejšího předpokladu byly přesně stejné. Ale ježto by cena jiných statků stoupla v poměru, jaký díl zaujímají plodiny v jejich složení, musel by zaplatiti více za některé z nich.

Ačkoli by pravděpodobně nebyl jeho čaj, cukr, mýdlo, svíčky a domovní nájemné o nic dražší, přece by platil více za svou šunku, sýr, máslo, prádlo, boty a sukno; a proto by bylo jeho postavení i při hořejším vzestupu mezd poměrně horší.

§ 40.

Mohlo by se však říci, že uvažuji o účinku mezd na cenu⁹⁾ za předpokladu, že zlato nebo kov, z něhož se dělají peníze, je výrobkem země, v níž se mzdy mění; a že důsledky, které jsem odvodil, se málo shodují se skutečným stavem věcí, ježto je zlato kovem zahraniční výroby. Ta okolnost však, že zlato jest zahraničním výrobkem, nezvrátí pravdivost tvrzení, protože může býti dokázáno, že, ať by bylo nalézáno doma nebo dováženo z ciziny, účinky by nakonec a vlastně i bezprostředně byly tytéž.

Obyčejně stoupají mzdy proto, že vzrůst blahobytu a kapitálu vyvolal novou poptávku po práci, která bude ve všech případech spojena se zvýšenou výrobou statků. Aby tyto další statky obíhaly, i za stejných cen jako dříve, jest zapotřebí více peněz, více tohoto cizího zboží, z něhož se peníze dělají a jež může býti získáno pouze dovozem. Kdykoliv jest nějaký statek požadován ve větší hojnosti než dříve, stoupne jeho poměrná hodnota vzhledem k statkům, jimiž se provádí jeho nákup. Kdyby bylo zapotřebí více klobouků, stoupla by jejich cena a dávalo by se za ně více zlata. Kdyby bylo zapotřebí více zlata, zlato by stouplo a klobouky by poklesly v ceně, ježto by pak bylo potřeba většího množství klobouků a všech ostatních věcí k nákupu stejného množství zlata. Ale říci v předpokládaném případě, že statky stoupnou proto, že stoupají mzdy, by znamenalo tvrditi zřejmou kontradikci; neboť nejdříve říkáme, že poměrná hodnota zlata stoupne v důsledku poptávky, a pak, že jeho poměrná hodnota poklesne proto, že stoupnou ceny,

⁹⁾ [Lépe by bylo říci „spojitost mezd a ceny“, ježto Ricardo zvláště tvrdí, že mzdy na ceny žádného účinku nemají. O této věci viz De Quincey, „Dialogues of Three Templars“, — dialog I.]

dva účinky, které jsou navzájem naprosto neslučitelné. Říci, že cena statků stoupla, jest totéž, jako říci, že poměrná hodnota peněz klesla; neboť poměrná hodnota zlata se určuje podle statků. Když tedy cena všech statků stoupla, nemohlo by zlato z ciziny přijíti, aby koupilo tyto drahé statky, nýbrž by odcházelo ze země, aby bylo výhodně použito k nákupu poměrně levnějších statků cizích. Vidíme tedy, že vzestup mezd nezvýší ceny statků, ať jest kov, z kterého se dělají peníze, vyráběn doma nebo v cizí zemi. Všechny statky najednou nemohou stoupnouti bez rozmnožení peněz. Jak jsme právě ukázali, nemůže býti toto rozmnožení získáno doma; nemůže býti ani dovezeno z ciziny. K nákupu jakéhokoli dalšího množství zlata z ciziny musí býti statky doma levné, ne drahé. Dovož zlata a vzestup cen všech doma vyráběných statků, jimiž se zlato kupuje nebo se za zlato platí, jsou účinky naprosto neslučitelné. Rozsáhlé užívání papírových peněz tuto otázku nemění, neboť papírové peníze odpovídají, nebo mají odpovídati hodnotě zlata a na jejich hodnotu mají proto vliv pouze takové příčiny, které mají vliv na hodnotu onoho kovu.

To tedy jsou zákony, jimiž se řídí mzdy a jimiž jest ovládáno štěstí daleko největší části každého hospodářského celku. Mzdy, jako všechny jiné smlouvy, měly by býti ponechány slušné a volné soutěži trhu a nikdy by neměly býti ovládány zásahem zákonodárství.

§ 41.

Jasná a přímá tendence chudinských zákonů je v přímém rozporu s těmito zřejmými zásadami¹⁰⁾; ne k tomu, jak zákonodárství

¹⁰⁾ [Chudinské zákonodárství a chudinská správa byly toho času takové, že zasluhovaly přísných poznámek, jimiž se jich dotýká Ricardo. Chudinský zákon Alžbětin (1601) byl učiněn, za nedbání jeho zřejmého úmyslu, aby se našla práce pro ty, kdo jsou schopni pracovat a nikomu nedávat zadarmo podpory leč těm, kdo byli neschopni vydělati si sami své živobytí, základem celé zákonodárné stavby, směřující k zcela jiným výsledkům. Zákonem z 1691 byla značně zvýšena možnost obdržeti podporu bez vyšetření a zákony, které zavedly zkoušku pomoci pracovny, které na čas tento vývoj zastavily, byly odvolány r. 1796, když byla uzákoněna osudná praxe po-

blahovlnně zamýšlelo, aby postavení chudiny bylo zlepšeno, nýbrž aby se zhoršilo postavení chudých i bohatých; místo aby chudého udělaly bohatým, jsou vypočítány na ochuzení bohatého; a pokud platí nynější zákony, je úplně v přirozeném běhu věci, aby fond pro vydržování chudých vzrůstal stále rychleji, až by pohltil vše-chen čistý důchod země, nebo alespoň tolik z něho, kolik nám ponechá stát po opatření vlastních, nikdy neustávajících potřeb pro veřejné vydání¹¹).

Zhoubná tato tendence těchto zákonů není již žádným tajemstvím, ježto byla plně odhalena schopnou rukou p. Malthusa¹²); a každý přítel chudiny si musí usilovně přátí jejich zrušení. Na neštěstí však jsou již tak dlouho v platnosti a zvyky chudých se tak vytvořily podle jejich účinku, že bezpečné odstranění jich z našeho politického systému vyžaduje počínání nanejvýš opatrného a obratného. Všichni, kdo se přátelsky stavějí k odvolání těchto zákonů, se

skytování podpor práce schopným na doplnění mezd. Spravování příspěvků bylo podnětem k bezstarostné neprozíravosti. Na tuto stránku případu upozornil Malthus, Zpráva komise pro chudinské zákony (1817), a jiní.

Avšak nový chudinský zákon (1834) nebyl přesně takový, jaký stanovil Ricardo, když napsal: „Žádný plán na zlepšení chudinských zákonů nezaslouhuje ani nejmenší pozornosti, není-li jeho konečným cílem jejich zrušení.“ Malthus i Ricardo přehlédli ve svém rozhořčení nad hroznými zly, způsobenými nerozvázným přidělováním chudinské podpory, nutnost, která tu byla, je a pokud můžeme dohlédnouti, stále bude, opatřiti pomoc a podporu těm, kdo buď pro nemoc nebo pro kolísání obchodu se nemohou buď trvale nebo dočasně uživiti. Není pochyby, že Ricardo, předpokládající ve svém tvrzení stav téměř, jestli ne úplně, beze všeho tření, by byl připustil, že nutno nějaké takové prostředky zavést za stavu života, který neodpovídá stavu jím předpokládanému. Viz pozn. na str. 55.]

¹¹) Shoduji se s p. Buchananem v tom, vztahuje-li následující výňatek k dočasnému stavu bídy, že „velikým zlem dělnického stavu je chudoba, pramenící buď z nedostatku potravy nebo z nedostatku práce; a ve všech zemích byly vydány četné zákony, aby mu bylo pomozeno. Ve stavu společnosti je však strádání, jemuž zákonodárství nemůže odpomoci; a je proto užitečné znáti jeho hranice, abychom snad mířice na to, co jest neuskutečnitelné, nepropásli dobro, které je skutečně v naší moci.“ — Buchanan [Smith, vyd. Buchananovo, sv. IV., Poznámky], str. 61. [Užití slova „dočasnému“ je zvláštní, ježto se zdá, že omezuje Ricardovu shodu s Buchananem. Pro možný výklad viz Úvod.]

¹²) [„Essay on Population“, kn. III., kap. V, VI, VII; kn. IV. kap. VIII.]

shodují v tom, že, je-li žádoucí zabrániti největšímu neštěstí pro ty, k jejichž dobru byly omylem vydány, má býti jejich zrušení provedeno nanejvýš povlovně¹³⁾.

Je pravda, která nepřipouští pochyby, že pohodlí a dobrý život chudiny nemůže býti trvale zajištěn, nebudou-li sami o to dbáti, nebo nebude-li se o to nějak snažiti zákonodárství, aby byl upraven vzrůst jejich počtu a omezována jejich předčasná a nerozumná manželství. Působení systému chudinských zákonů bylo přímo opačné. Omezení udělaly zbytečným a podporovaly neprozřetelnost tím, že jí nabízely část mezd lidí prozřetelných a příčinlivých.¹⁴⁾

Povaha zla ukazuje lék. Postupným zmenšováním dosahu chudinských zákonů; poukazováním na hodnotu nezávislosti poučováním chudých, že se nesmějí spoléhati na systematickou nebo náhodnou dobročinnost, aby se uživili, nýbrž na vlastní příčinění, že rozvaha a předvídavost nejsou ctnosti ani nepotřebné ani nevýnosné; tak se postupně přiblížíme lepším a zdravějším poměrům.

Nezasluhuje ani nejmenší pozornosti žádný plán na zlepšení chudinských zákonů, který nemá za konečný cíl jejich zrušení; a nejlepším přítelem chudiny a zájmu lidstva je ten, kdo dovede ukázati, jak možno dosíci tohoto cíle s největší jistotou a zároveň

¹³⁾ [Účinky náhlé změny zavedené chudinským zákonem z r. 1834 možno sledovati v řečech prvních chartistů. „Engl. Hist. Rev.“, říjen 1889.]

¹⁴⁾ Vzrůst znalostí o tomto předmětu, který se ukázal v dolní sněmovně od 1796, nebyl na štěstí příliš malý, jak možno viděti, postavíme-li proti sobě poslední zprávu komise pro chudinské zákony a následující pocity pana Pitta v onom roce.

„Učíme,“ pravil, „pomoc v případech, kde je řada dětí, otázkou práva a cti, místo důvodem pro pohrdání a nemilost. To udělá z velké rodiny požehnaní a ne kletbu; a to narýsuje patřičnou hranici mezi ty, kdo se dovedou zaopatřiti vlastní prací, a ty, kdo, obohativše svou vlast řadou dětí, mají nárok na její pomoc při zaopatření.“ — Hansard's Parliamentary History, sv. 32, str. 710.

[V závěru téže debaty pravil pan Whitbread: „Pokud jde o zvláštní případ dělníků, kteří se musí starati o řadu dětí, bylo by pro vládu nejmoudřejší věcí, místo aby kladla poskytovanou výpomoc na roveň dobročinnosti, výpomoc plynoucí snad z nejistého fondu a dávanou neochotnou rukou, aby ihned zavedla dosti velkou přemii pro podporování velkých rodin.“]

s nejmenším násilím. Zlo nemůže býti zmírněno tím, že by se fond na podporu chudých vybíral nějakým způsobem od nynějšího odlišným. Nejen by to nebylo žádné zlepšení, nýbrž bylo by to zhoršení tísně, kterou si přejeme viděti odstraněnu, kdyby byl fond zvýšen nebo byl podle některých nejnovějších návrhů vybírán jako všeobecný fond od celé země. Nynější způsob jeho vybírání a používání přispívá k zmírnění jeho zhoubných účinků. Každá farnost vybírá zvláštní fond na podporu své vlastní chudiny. Proto se udržení nízkých sazeb stává předmětem většího zájmu a spíše proveditelným, než kdyby byl vybírán jen jeden všeobecný fond na podporu chudiny celého království. Farnost má mnohem větší zájem na hospodárném vybírání poplatku a šetrném přidělování výpomoci, když všechno, co se vybere, bude k jejímu vlastnímu dobru, než kdyby se o to měly sdílet sta jiných farností.

Tomuto důvodu musíme přičísti skutečnost, že chudinské zákony ještě nepohltily všecken čistý důchod země; jsme zavázáni přísnosti, s kterou se provádějí, za to, že se ještě nestaly nesmírně tíživými. Kdyby podle zákona mohla býti každá lidská bytost podpory potřebující jista, že ji dostane, a dostane ji v takové míře, že učiní život snesitelně pohodlným, vedla by nás teorie k očekávání, že všechny ostatní daně dohromady by byly lehké ve srovnání s jedinou daní chudinských poplatků. Zákon gravitační není pevnější než sklon takových zákonů měniti blahobyť a sílu v chudobu a slabost; odvrátiti pracovní úsilí od každého předmětu vyjma toho, opatřiti si pouhé živobytí; zrušiti všechno intelektuální třídění; trvale zaměstnávatí mysl opatřováním tělesných potřeb; až by nakonec byly všechny třídy nakaženy morem všeobecné chudoby. Na štěstí působily tyto zákony v údobí stoupajícího blahobytu, kdy fondy pro udržování práce pravidelně vzrůstaly a kdy bylo přirozeně voláno po vzrůstu obyvatelstva. Ale kdyby se náš pokrok zpomalil; kdybychom dosáhli ustáleného stavu, od něhož jsme, jak doufám, ještě daleko vzdáleni, pak se stane zhoubná povaha těchto zákonů zřejmější a znepokojující; a pak bude také bráněno jejich odstranění mnoha dalšími nesnáze.

KAPITOLA VI.

O ZISCÍCH.

§ 42.

Když bylo ukázáno, že zisky kapitálu v různých zaměstnáních jsou v určitém vzájemném poměru a mají sklon k tomu, měniti se všechny ve stejné míře a ve stejném směru,¹⁾ zbývá nám uvažovati, co jest příčinou stálých změn ziskové sazby a z toho plynoucího stálého měnění úrokové sazby.

Viděli jsme, že cena²⁾ obilí se řídí podle množství práce, nutné k jeho výrobě tím dílem kapitálu, který neneše žádné renty. Viděli jsme také, že všechny tovární výrobky stoupají a klesají v ceně podle toho, zdali jest zapotřebí k jejich výrobě více či méně práce. Ani statkář, obdělávající ono množství půdy, které řídí ceny, ani továrník, který vyrábí zboží, neobětují část výnosu na rentu. Celá hodnota jejich statků se dělí pouze na dva díly: jeden tvoří zisky kapitálu, druhý mzdy práce.

Za předpokladu, že se obilí a tovární výrobky vždy budou prodávati za tutéž cenu, budou zisky vysoké nebo nízké v poměru, jak budou mzdy nízké či vysoké. Ale předpokládejme, že cena obilí stoupne, protože bude k jeho výrobě zapotřebí více práce; tato příčina nezvyšší ceny výrobků, při jejichž výrobě nebylo zapotřebí dal-

1) [§ 33.]

2) Jest žádoucí, aby čtenář pamatoval, že — abych učinil předmět jasnějším — pokládám peníze za hodnotou neměnné a že proto každá změna ceny pramení ze změny hodnoty statku. [§ 28.]

šího množství práce. Kdyby tedy byly mzdy dále stejné výše, zůstaly by zisky výrobce stejné; ale kdyby, jak jest naprosto jisto, mzdy stouply s cenou obilí, pak by jejich zisky nutně poklesly.

Kdyby výrobce stále prodával své zboží za stejné peníze, na příklad za £ 1000, závisely by jeho zisky na ceně práce, nutné k výrobě onoho zboží. Jeho zisky by byly menší, když by mzdy činily £ 800, než kdyby platil jen £ 600. V tom poměru tedy, jak by stoupaly mzdy, klesaly by zisky. Mohl by se někdo ptáti, zda — když by cena plodin stoupala — by alespoň statkář neměl tutéž výši zisků, třeba by platil větší částku za mzdy? Jistě nikoliv: neboť nebude musiti pouze platiti společně s výrobcem každému dělníku, kterého zaměstná, vzestup mezd, nýbrž bude i nucen buďto platit rentu (nájemné), nebo zaměstnati další počet dělníků, aby obdržel týž výnos; a vzestup ceny plodin bude úměrný pouze oné rentě (nájemnému), nebo onomu dalšímu počtu, a neodškodní ho za vzestup mezd.

Kdyby výrobce i statkář zaměstnávali deset mužů za mzdy stoupající ročně z £ 24 na £ 25 za muže, byl by celý obnos každým zaplacený £ 250 místo £ 240. To jest však celé zvýšení, které by bylo zaplacené výrobcem, aby získal stejné množství statků; ale statkář na nové půdě by byl pravděpodobně nucen zaměstnati nového muže a proto platiti další částku £ 25 za mzdy; a statkář na staré půdě by musil zaplatiti přesně stejnou další částku £ 25 za rentu (nájemné); bez kteréžto další práce by nebylo obilí stouplo, ani by nebyla zvýšena renta (nájemné). Jeden bude proto musiti platiti pouze za mzdy £ 275, druhý za mzdy a nájemné dohromady; každý o £ 25 více než výrobce: za těchto posledních £ 25 je statkář odškodněn vzrůstem ceny plodiny a proto jeho zisky stále odpovídají ziskům výrobce. Ježto je toto tvrzení důležité, pokusím se ještě dále je objasniti.

Ukázali jsme, že v dávných dobách společnosti byl podíl dělníka i majitele půdy na *hodnotě* výnosu země jen malý; a že vzrůstal úměrně pokroku blahobytu a nesnadnosti opatřiti potraviny. Ukázali jsme také, že, ačkoli hodnota dělníková podílu bude zvýšena vysokou hodnotou potravin, bude jeho skutečný podíl zmen-

šen; kdežto podíl majitele půdy nejen hodnotou stoupne, nýbrž větší se také co do množství.³⁾)

Po zaplacení majitele půdy a dělníka náleží nutně zbývající množství výnosu půdy statkáři a tvoří zisky jeho kapitálu. Ale může býti tvrzeno, že, ačkoli s pokrokem společnosti bude jeho podíl na celkovém výnosu snižován, přece, jak bude jeho hodnota stoupati, může, stejně jako majitel půdy a dělník, přes to dostávat větší hodnotu.

Může se na příklad říci, že, když obilí stoupl ze £ 4 na £ 10, bude se prodávati oněch 180 čtvrtí, sklizených z nejlepší půdy, za £ 1800 místo £ 720; a proto, třebas by bylo dokázáno, že majitel půdy a dělník mají jako nájemné a mzdu větší sumu, mohla by také ještě býti zvýšena hodnota statkářova zisku. Avšak to jest nemožné, jak se nyní pokusím ukázati.

Předně by cena obilí stoupla pouze v poměru k zvýšené nesnadnosti jeho pěstování na půdě horší jakosti.

Bylo již poznamenáno, že, když vyzíská práce deseti mužů na půdě určité jakosti 180 čtvrtí pšenice a její hodnota bude £ 4 za čtvrt, čili £ 720; a když práce deseti dalších mužů vyrobí na téže nebo jakékoli jiné půdě dalších 170 čtvrtí, stoupne pšenice z £ 4 na⁴⁾) £ 4 4 s. 8 d.; neboť $170 : 100 = £ 4 : £ 4 4 s. 8 d.$ Jinými slovy, ježto jest pro výrobu 170 čtvrtí zapotřebí v jednom případě práce deseti mužů a v druhém pouze 9'44, stoupnutí bude jako 9'44 k 10, čili jako £ 4 k £ 4 4 s. 8 d. Stejným způsobem by se mohlo ukázati, že, když práce deseti dalších mužů by vyrobila pouze 160 čtvrtí, stoupla by cena dále na £ 4 10 s.; když 150, na £ 4 16 s. atd., atd.

Ale když bylo vyrobeno na půdě neplatící žádného nájemného 180 čtvrtí a jejich cena byla £ 4 za čtvrt, prodají se za £ 720

³⁾ [§ 39.]

⁴⁾ [Přibližně spíše £ 4 4 s. 8½ d.]

A když bylo na půdě neplatící žádného nájemného vy- robeno 170 čtvrtí a cena stoupla na £ 4 4 s. 8 d., pro- daly se zase za	£ 720
Tak 160 čtvrtí po £ 4 10 s. dává	£ 720
A 150 čtvrtí po £ 4 16 s. dává týž obnos	£ 720

Nyní je zřejmé, že, má-li z těchto stejných hodnot vyplácti statkář mzdy jednou řízené cenou pšenice při £ 4 a jindy vyššími cenami, bude se sazba jeho zisků snižovati úměrně se vzrůstem ceny obilí.

Myslím tedy, že v tomto případě jest jasně ukázáno, že vzestup ceny obilí, který zvyšuje peněžité mzdy dělníka, snižuje peněžitou hodnotu statkářových zisků.

Ale případ statkáře na staré a lepší půdě se nebude ničím lišiti; bude museti také platiti zvýšené mzdy a nikdy nepodrží větší část hodnoty výnosu, ať jest jeho cena jakkoli vysoká, nežli £ 720, které se rozdělí mezi něj a jeho vždy stejný počet dělníků; tedy v tom poměru, jak tito dostávají více, musí si podržeti méně.

Když byla cena obilí £ 4, náleželo celých 180 čtvrtí obdělavatelci a ten je prodal za £ 720. Když stoupl obilí na £ 4 4 s. 8 d., musel platiti jako rentu (nájemné) hodnotu deseti čtvrtí ze svých 180, v důsledku toho mu jeho zbývajících 170 neposkytlo více než £ 720: když dále stoupl na £ 4 10 s., platil jako nájemné dvacet čtvrtí nebo jich hodnotu a v důsledku toho podržel pouze 160 čtvrtí, které poskytly tutěž částku £ 720.

Nahlédneme tedy, že, ať nastane jakýkoli snad vzestup ceny obilí, bude takový vzestup vždy co do hodnoty vyrovnán pro nutnost zaměstnávat více práce a kapitálu, aby se obdrželo dané další množství výnosu, dodatečnou rentou (nájemným), nebo další zaměstnávanou prací; takže ať se obilí prodává za £ 4, £ 4 10 s. nebo £ 5 2 s. 10 d., obdrží statkář za to, co mu zůstane po zaplacení renty (nájemného), tutěž skutečnou hodnotu. Vidíme takto, že ať výnos statkáři náležející je 180, 170, 160 nebo 150 čtvrtí, obdrží za něj vždy tutěž částku £ 720; ježto cena vzrůstá v nepřímém poměru k množství.

Ukazuje se tedy, že renta (nájemné) vždy dopadá na spotřebitele a nikdy na statkáře; neboť kdyby byl jednotný výnos jeho statku 180 čtvrtí, podržel by pro sebe se vzestupem ceny hodnotu menšího množství a svému majiteli půdy by dával hodnotu většího množství; ale toto zmenšení by bylo takové, že by mu vždy ponechávalo tutěž částku £ 720.

Nahlédneme také, že musí býti ve všech případech táž částka £ 720 rozdělena mezi mzdy a zisky. Přesahuje-li hodnota sklizně s pozemku tuto hodnotu, patří k rentě (nájemnému), ať je jeho výše jakákoli. Kdyby nebylo přebytku, nebylo by renty (nájemného). Ať mzdy nebo zisky stoupají či klesají, musí býti opatřeny z této částky £ 720. Jednak nemohou stoupnouti zisky nikdy tak vysoko, aby pohltily tolik z těchto £ 720, že by nezůstalo dosti k opatření dělníků naprostými nezbytnostmi; jednak nemohou nikdy mzdy stoupnouti tak vysoko, aby nenechaly žádný díl této částky pro zisky.

Takto jsou v každém případě zemědělské i tovární zisky snižovány vzestupem ceny plodin, je-li provázen vzestupem mezd.⁵⁾ Nedostane-li statkář vyšší hodnoty za obilí, které mu zůstává po zaplacení renty (nájemného), když továrník nedostane vyšší hodnoty za zboží, které vyrábí, a musí-li oba ve mzdách vypláceti větší hodnotu, může býti něco jasněji dokázáno nad tvrzení, že zisky musí klesnouti při stoupnutí mezd?

Rolník má však velmi rozhodný zájem na tom, aby udržel rentu nízko nebo spíše aby udržel přirozenou cenu výrobku nízko, ačkoliv neplatí žádnou část renty svého majitele půdy, poněvadž se renta vždycky řídí cenou výrobku a nezměnitelně zatěžuje spotřebitele. Jako spotřebitel suroviny a takových věcí, ve které surovina vstupuje jako součást, bude se zajímati spolu se všemi ostatními spotřebiteli o to, aby udržel cenu nízko.

Nejzávažněji se ho však týká vysoká cena obilí, poněvadž působí na mzdu. Při každém zvýšení obilní ceny bude nucen platiti

⁵⁾ Čtenář je si vědom, že ze své úvahy vynecháváme náhodné změny, vznikající špatnými a dobrými lety nebo stoupnutím či poklesem poptávky z důvodu nějaké náhlé změny ve stavu obyvatelstva. Mluvíme o přirozené a stálé, nikoli o náhodné a měnící se ceně obilí.

ze stejné a nezměnitelné sumy 720 £ mzdový přídavek deseti mužům, které, jak jsme předpokládali, trvale zaměstnává. Když jsme jednali o mzdě, viděli jsme, že se stoupáním ceny suroviny stále stoupá. Na základě výpočtu, provedeného na str. 73 a 74, se uvidí, že roční mzda by měla činiti 24 £, stojí-li pšenice 4 £ za čtvrt.

	£	sh.	d.		£	sh.	d.		
Je-li pšenice za	}	4	4	8	}	činila by mzda	24	14	0
		4	10	0			25	10	0
		4	16	0			26	8	0
		5	2	10			27	8	6

Z nezměnitelné částky pak 720 £, která se má rozdělit mezi dělníky a rolníky,

Je-li pšenice za	}	4	0	0	}	obdrží dělníci	240	0	}	obdrží rolník	480	0	0
		4	4	8			247	0			473	0	0
		4	10	0			255	0			465	0	0
		4	16	0			264	0			456	0	0
		5	2	10			274	5			445	15	0 ⁷⁾

⁷⁾ 180 čtvrtí obilí by se při svrchu zmíněných změnách v hodnotě obilí rozdělilo v následujícím poměru mezi majitele půdy, rolníky a dělníky.

Cena za čtvrt.			Renta	Zisk	Mzda	Úhrnem
£	sh.	d.	v pšenici	v pšenici	v pšenici	
4	0	0	—	120 čtvrtí	60 čtvrtí	}
4	4	8	10 čtvrtí	111·7	58·3	
4	10	0	20	103·4	56·6	
4	16	0	30	95	55	
5	2	10	40	86·7	53·3	

a za týchž okolností by renta, mzda a zisk byly v penězích takovéto:

Cena za čtvrt.			Renta	Zisk	Mzda	Úhrnem		
£	sh.	d.	£ sh. d.	£ sh. d.	£ sh. d.	£	sh.	d.
4	0	0	Žádná	480 0 0	240 0 0	720	0	0
4	4	8	42 7 6	473 0 0	247 0 0	762	7	6
4	10	0	90 0 0	465 0 0	255 0 0	810	0	0
4	16	0	144 0 0	456 0 0	264 0 0	864	0	0
5	2	10	205 13 4	445 15 0	274 5 0	925	13	4

VI. O ZISCÍCH.

A předpokládáme-li, že původní kapitál rolníkův byl 3.000 £, činil by zisk z jeho kapitálu, poněvadž v prvním příkladě obnášel 480 £, 16%. Kdyby jeho zisk klesl na 473 £, bylo by to 15·7%.⁸⁾)

465 £	15·5
456 £	15·2
445 £	14·8

Avšak zisková sazba⁹⁾) bude stále ještě klesati, poněvadž kapitál rolníkův, jak třeba připomenouti, záleží z velké části v surovi-

[Tyto tabulky nejsou tak zcela přesné, jak se zdají. V druhé z obou jsou úhrny nepřesné v druhé a páté řádce. Cena 10 čtvrtí po 4 £ 4 sh. 8 d. za čtvrt není 42 £ 7 sh. 6 d., nýbrž 42 £ 6 sh. 8 d.; dále 180 čtvrtí za tutéž cenu per čtvrt nestojí 762 £ 7 sh. 6 d., nýbrž 762 £; též 180 po 5 £ 2 sh. 10 d. jest 925 £ 10 sh., nikoliv 925 £ 13 sh. 4 d. Po opravě a v okrouhlých číslech znějí tabulky takto:

Cena za čtvrt.			Renta	Zisk	Mzda	Úhrnem
£	sh.	d.	v pšenici	v pšenici	v pšenici	
4	0	0	Žádná	120	60	180
4	4	8	9·92	111·73	58·35	180
4	10	0	20	103·4	56·6	180
4	16	0	30	95	55	180
5	2	10	39·97	86·69	53·34	180

a v penězích:

Cena za čtvrt.			Renta	Zisk	Mzda	Úhrnem		
£	sh.	d.	£ sh. d.	£ sh. d.	£ sh. d.	£	sh.	d.
4	0	0	Žádná	480 0 0	240 0 0	720	0	0
4	4	8	42 0 0	473 0 0	247 0 0	762	0	0
4	10	0	90 0 0	465 0 0	255 0 0	810	0	0
4	16	0	144 0 0	456 0 0	264 0 0	864	0	0
5	2	10	205 10 0	445 14 0	274 5 0	925	10	0]

⁸⁾) [Mělo by býti 15·8. Je to přesně 15·76.]

⁹⁾) [Až k této zmínce Ricardo, mluvě o „ziskové sazbě“, mohl hleděti ke snížení v poměru celkové hodnoty, kterou obdržel rolník nebo továrník (Ricardovská „sazba“), jako k neproměnlivě provázenému korespondujícím snížením úrokové míry (ale srovnej výhradu v § 18). V důsledku toho jest poměrně málo důležité, vykládá-li se rčení „zisková sazba“ v jednom nebo druhém smyslu. Zde však se musí vyložit jako úroková míra. Zdá se, že Ricardo sám, použív kursivy, je si vědom tohoto zvláštního smyslu.]

nách, jako na př. v obilí a zásobě sena, v nevymláčené pšenici a ječmeně, v koních a kravách, což všecko by stoupl v ceně v důsledku zvýšení výrobku. Jeho absolutní zisk by klesl s 480 £ na 445 £ 15 sh.; kdyby však z příčiny právě uvedené jeho kapitál snad stoupl z 3.000 £ na 3.200 £, míra jeho zisku by při ceně obilí 5 £ 2 sh. 10 d. činila méně než 14%.

Kdyby továrník byl rovněž použil 3.000 £ ve svém závodě, byl by v důsledku mzdového zvýšení nucen zvýšiti svůj kapitál, aby mohl týž závod dále provozovati. Mělo-li předtím jeho zboží cenu 720 £, prodalo by se dále ještě za tutéž cenu; pracovní mzda, která činila dříve 240 £, by však při ceně obilí 5 £ 2 sh. 10 d. stoupla na 274 £ 5 sh. V prvním případě by měl saldo 480 £ jako zisk z 3.000 £, v druhém by měl zisk jen 445 £ 15 sh. ze zvýšeného kapitálu, a jeho zisk by se tudíž shodoval se změnou mírou zisku rolníkova.

Jest málo statků, které nejsou více nebo méně postiženy ve svých cenách stoupnutím suroviny, poněvadž některá surovina, získaná z půdy, vstupuje ve složení většiny statků. Bavlněné zboží, plátno a sukno vesměs stoupnou v ceně se stoupnutím pšenice; stoupají však, poněvadž na surovinu, z níž jsou zhotoveny,¹⁰⁾ bylo použito větší množství práce, a nikoliv proto, že továrník více zaplatil dělníkům, kterých použil při výrobě těchto statků.

Ve všech případech statky stoupají, poněvadž se na ně věnuje více práce, a ne proto, že práce, která jest na ně věnována, má vyšší hodnotu. Skvosty, železné, stříbrné a měděné předměty by nestoupily, poněvadž žádná ze surovin, získaných z povrchu zemského, nevstupuje v jejich složení.

¹⁰⁾ [Toto tvrzení je třeba vysvětliti. Předpokládáme-li, že množství potřebných výrobků zůstává stejné, zmčna v produktivitě kapitálu a práce bude působiti na rentu, a bude-li půdní renta, použitá za jedním účelem, dotčena, bude působiti na rentu, kterou by poskytla, použije-li se jí k některému druhému účelu. V důsledku toho změna v produktivitě, působící na cenu jedné suroviny, bude působiti na cenu jiných surovin, jakož i všech statků, které lze vyráběti na téže půdě. Ricardo se však dívá na věc s mnohem jednoduššího hlediska. Předpokládá, že zvýšené množství potřebné práce v případě obilí vzniká ze společné příčiny, která bude míti stejný účinek na výrobu všech surovin.]

§ 43.

Lze říci, že jsem předpokládal, že peněžní mzda při stoupajících cenách surovin stoupne, že to však není nikterak nutný důsledek, poněvadž se dělník může spokojiti s menšími požitky. Jest pravda, že pracovní mzda byla dříve snad na vysoké úrovni a že může býti snížena. Je-li tomu tak, klesání zisku bude zastaveno; je však nemožné za to míti, že by peněžní cena mzdy při poněnáhlu stoupající ceně životních potřeb klesala nebo se ustálila; a lze tudíž předpokládati, že za obvyklých okolností nedochází k trvalému stoupnutí v ceně životních potřeb, aniž došlo k mzdovému zvýšení nebo aniž mzdové zvýšení předcházelo.

Účinky, jimiž jest působeno na zisk, byly by tytéž nebo skoro tytéž, kdyby došlo k nějakému zvýšení v ceně oněch jiných potřeb, na něž se vynakládá pracovní mzda, s výjimkou potravin. Nutnost, pod kterou by stál dělník, platiti zvýšenou cenu za takové potřeby, by ho nutila, aby žádal vyšší mzdu; a cokoliv zvyšuje mzdu, snižuje nutně zisk. Ale dejme tomu, že cena hedvábí, sametu, bytového zařízení a kterýchkoli jiných statků, kterých dělník nežadá, stoupne, poněvadž jest třeba vynaložiti na ně více práce, nemělo by to účinku na zisk? Zajisté nikoli: neboť kromě mzdového zvýšení nemůže na zisk nic působiti; hedvábí a samet nejsou dělníkem konsumovány a nemohou tudíž zvyšovati mzdu.

Jest třeba si uvědomiti, že mluvím o zisku všeobecně. Již jsem podotkl, že tržní cena statku může převyšovati jeho přirozenou nebo nutnou cenu, poněvadž může býti vyráběn v menším množství, než vyžaduje nová poptávka po něm. To však jest pouze dočasný účinek. Vysoké zisky z kapitálu, použitého na výrobu onoho statku, přivábí ovšem kapitál do tohoto odvětví; a jakmile se opatří potřebný fond a množství zboží se patřičně zvětší, cena jeho klesne a zisky tohoto odvětví budou ve shodě s celkovou úrovní. Pokles v celkové ziskové sazbě není nikterak neslučitelný s částečným zvýšením zisku v jednotlivých podnicích. V důsledku nestejnosti zisků se kapitál stěhuje z podniku do podniku. Zatím co tedy celkové zisky klesají a poněnáhlu se ustalují na nižší úrovni v dů-

sledku mzdového zvýšení a větších obtíží se zásobováním přibývajícího obyvatelstva životními potřebami, může se zisk rolníka na dobu krátkého trvání udržeti nad dřívější úrovní. Mimořádný podnět může být také dán na nějakou dobu určitému odvětví zahraničního a koloniálního obchodu; avšak připuštění této skutečnosti nikterak nezeslabuje teorii, že zisk závisí na vysoké nebo nízké mzdě, mzda na ceně potřeb a cena potřeb hlavně na ceně potravin, poněvadž všechny ostatní potřeby mohou být téměř neomezeně rozmnoženy.

Mělo by se pamatovati na to, že ceny na trhu stále kolísají, a to v první řadě pro poměrný stav poptávky a nabídky. Ačkoliv by se sukno mohlo dodávati za 40 sh. za yard a vynášeti obvyklý kapitálový zisk, může stoupnouti na 60 sh. nebo na 80 sh. pro všeobecnou změnu módy nebo z kterékoliv jiné příčiny, která by náhle a neočekávaně zvýšila poptávku nebo snížila nabídku. Výrobci sukna budou míti na čas neobvyklé zisky, ale kapitál bude přirozeně prouditi do této výroby, dokud nabídka a poptávka nedosáhnou opět své správné rovnováhy, kdy cena sukna opět klesne na 40 sh., svou přirozenou nebo nutnou cenu. Stejně může obilí stoupnouti při každé zvýšené poptávce po něm tak vysoko, že rolníkovi vynese více než všeobecný zisk. Je-li po ruce množství úrodné půdy, cena obilí zase klesne na svou dřívější úroveň, když k jeho výrobě bylo použito potřebného množství kapitálu, a zisk bude takový jako dříve; není-li však po ruce množství úrodné půdy, je-li k výrobě tohoto dalšího množství potřebí více než obvyklého množství kapitálu a práce, obilí neklesne na svou dřívější úroveň. Jeho přirozená cena se zvýší a rolník, místo aby dosahoval trvale většího zisku, bude nucen spokojiti se se sníženou měrou zisku, která jest nevyhnutelným důsledkem mzdového zvýšení, způsobeného vzestupem životních potřeb.

§ 44.

Zisk má tudíž přirozenou tendenci klesati; neboť při pokroku společnosti a blahobytu se dalšího množství potřebných potravin

dosahuje obětí více a více práce.¹¹⁾ Tato tendence, toto jakoby gravitování zisku jest na štěstí brzděno v opakujících se mezidobích pokroky ve strojnictví, které jsou v souvislosti s výhodou životních potřeb, jakož i s objevy v zemědělské vědě, které nám umožňují zříci se části dříve žádané práce a v důsledku toho snížit cenu hlavní nezbytnosti dělníkovy. Stoupání ceny potřeb a pracovní mzdy jest však omezeno; neboť jakmile by se mzda vyrovnala (jako v případě dříve uvedeném) 720 £, celkovému příjmu rolníkovu, muselo by přestatí hromadění kapitálu; neboť kapitál nemůže pak vynášeti vůbec žádný zisk a nemůže býti poptávky po další práci a v důsledku toho dosáhne obyvatelstvo svého nejvyššího bodu. Dávno ovšem před tímto obdobím zastaví velmi nízká zisková sazba veškeré hromadění kapitálu a skoro celý výtěžek země se po zaplacení dělníků stane vlastnictvím majitelů půdy a příjemců desátků a daní.

Tak, vezmeme-li dřívější velmi nedokonalou basi za základ mého výpočtu, by se zdálo, že celý ryzí příjem země by patřil majitelům půdy, kdyby čtvrt obilí byla za 20 £, neboť pak by bylo třeba k výrobě 36 čtvrtí téhož množství práce, kterého bylo původně potřebí k výrobě 180 čtvrtí, poněvadž 20 £ se má k 4 £ jako 180 k 36. Rolník tedy, který vyrobil 180 čtvrtí (kdyby nějaký

¹¹⁾ [Vzhledem k tomuto důležitému oddílu, týkajícímu se zisku, který má tendenci klesati tím, že se uchylujeme postupně k méně úrodným půdám, je zajímavé citovati místo z „Ricardových dopisů Malthusovi“, str. 120, 5. října 1816: „Říkáte, že myslíte, že jsem někdy připustil, že, kdyby se populace zázračně zastavila, zatím co by nejúrodnější půda zůstala neobdělána, zisk by klesl za předpokladu, že by kapitál dále ještě vzrůstal. Nyní to připouštím. Zisk, jak se domnívám, závisí na mzdě, — mzda závisí na pracovní poptávce a nabídce a na ceně potřeb, na které se mzda vynakládá. Tyto dvě příčiny mohou na zisk působiti zároveň, buď týmnž nebo opačným směrem. V případě, který uvádíte, by mzda měla tendenci stabilisovati se, pokud se týče nabídky potravin, avšak měla by tendenci stoupati v důsledku vzrůstající poptávky po práci, zatím co by nabídka byla stále stejná. Za takových okolností by ovšem zisk klesl. Musíte však uznati, že to jest mimořádný případ.“ S tím můžeme srovnati Smithův „Blahobyt národů“, kn. I., kap. IX., str. 38b: „Se vzrůstem kolonie se kapitálový zisk postupně zmenšuje. Když se vesměs zabraly nejúrodnější a nejlépe položené půdy, lze docílití menšího zisku obděláváním toho, co je podřadnější jak půdou, tak polohou, a menší úrok lze dáti kapitálu, který je tak zaměstnáván.“]

takový byl, neboť starý a nový kapitál, investovaný do půdy, by byl tak smíšen, že by se nedal nikterak rozeznati), by prodal

180 čtvrtí po 20 £ za čtvrt neboli	3.600 £
hodnota 144 čtvrtí, které jako rozdíl 36 a 180 čtvrtí	
_____ patří majiteli půdy jako renta	2.880 £
36 čtvrtí	720 £
hodnota 36 <u>čtvrtí dělníkům počtem 10</u>	720 £

takže jako zisk vůbec nic nezbyvá.

Předpokládal jsem, že při této ceně 20 £ dělníci i nadále ročně spotřebují na muže tři čtvrti neboli	60 £
a že na ostatní statky vydají	12 £
na každého dělníka	72 £
a deset dělníků by tudíž ročně stálo	720 £

Při všech těchto výpočtech jsem jen hleděl objasniti zásadu a sotva jest potřebí podotýkati, že celý můj základ jest předpokládán námátkou a pouze proto, aby byl objasněn příkladem. Výsledky by byly v zásadě tytéž, ačkoliv stupněm různé, kdybych sebe pečlivěji stanovil rozdíl v počtu dělníků, nutných k získání stále většího množství obilí, kterého vyžaduje vzrůstající obyvatelstvo, spotřebu dělníkovy rodiny atd., atd. Mým cílem bylo předmět zjednodušiti a proto jsem nevzal mimo dělníkovy potraviny v úvahu cenového zvýšení ostatních potřeb; zvýšení, které by bylo důsledkem zvýšené hodnoty surovin, z nichž jsou zhotoveny, a které by ovšem mzdu dále zvyšovalo a zisk snižovalo.

Řekl jsem již, že dávno, než by se tento stav cen stal trvalým, by nebylo podnětu k hromadění kapitálu; neboť nikdo neshromazďuje, leda s úmyslem, aby svůj nahromaděný kapitál učinil produktivním,¹²⁾ a na zisk má vliv, jen když je ho takto použito.

¹²⁾ [Srv. str. 99. Toto tvrzení je sporné. Kritika W. L. Sargent, „Recent Political Economy“, str. 75—77. Velká část jmění, z něhož se skládá kapitál země, se shromazďuje, aby byl člověk zaopatřen pro stáří, nemoc nebo vzhledem k dětem nebo jiným osobám. Na příklad kapitál dobročinných společností, počítaje v to kapitál ve spořitelnách, a odhadovaný na 200,000.000 £ („Stat. Soc. Journal“, sv. XLVIII.,

Bez podnětu by se kapitál nemohl hromaditi a v důsledku toho by nikdy nemohlo dojíti k takovému stavu cen. Rolník a továrník nemohou bez zisku právě tak žít, jako dělník bez mzdy.¹³⁾ Jejich podnět k hromadění kapitálu se zmenší s každým snížením zisku a úplně přestane, jsou-li jejich zisky tak nízké, že jim neposkytují úhrady za jejich námahu a risiko, s kterým se nutně setkávají při produktivním používání svého kapitálu.

Znovu jest mi poznamenati, že by zisková sazba klesala mnohem rychleji, než jsem při svém výpočtu předpokládal: neboť při hodnotě výtěžku, jak jsem jej za předpokládaných okolností stanovil, by se hodnota rolníkova kapitálu značně zvýšila, poněvadž tento kapitál nutně záleží z mnoha statků, které by co do hodnoty stouply. Dříve než by obilí stoupl ze 4 £ na 12 £, jeho kapitál by se pravděpodobně ve směnné hodnotě zdvojnásobil a měl by cenu 6.000 £ místo 3.000 £. Kdyby tudíž jeho zisk z jeho původního kapitálu byl 180 £ neboli 6%, zisk v oné době by ve skutečnosti nebyl vyšší než tříprocentní; neboť 6.000 £ na 3% dává 180 £; a jen za těchto podmínek by mohl nový rolník se 6.000 £ v kapse vstoupiti do zemědělského závodu.

Mnohá odvětví by měla z téhož pramene větší nebo menší prospěch. Pivovárník, vinopalník, výrobce sukna a plátva by byli zčásti odškodněni za snížení svého zisku vzestupem hodnoty svého kapitálu surovin a hotového zboží; avšak výrobce kovového zboží, skvostů a mnoha jiných statků, jakož i ti, jejich kapitál záleží úplně v penězích, byli by bez jakéhokoliv odškodnění vystaveni úplnému poklesu ziskové sazby.

část 1, 1885), lze přičítati takovým pohnutkám. Lze pak pochybovati o tom, zdali by podobné úspory s poklesem úrokové míry vzrostly nebo se zmenšily. Lidé, kteří šetří, chtějí učiniti opatření pro určité nezbytnosti. Přestanou chovati toto přání, poněvadž bude poněkud obtížnější učiniti nutné opatření?

Na neštěstí, jak jinde řečeno, Ricardo se nepouští do diskuse o existenci nutné úrokové míry, ale viz poznámku k § 45, str. 86, a srv. kritiku Ricardova stanoviska od Böhm-Bawerka, „Capital and Interest“ (angl. překlad), str. 87—96.]

13) [Zisk je neurčitý výraz, zahrnuje podobné různé platy jako úrok, obchodní zisk, mzdu za vrchní dozor. Ricardo jej nezobírá.]

Očekávali bychom také, že, jakkoliv by se míra zisku z kapitálu mohla zmenšiti v důsledku nahromadění kapitálu, vloženého do půdy, a mzdového zvýšení, přece celková suma zisku vzroste. Předpokládali-li jsme tedy, že při opětovaném nahromadění 100.000 £ míra zisku klesne z 20 na 19, na 18, na 17%, míru trvale se zmenšující, očekávali bychom, že celková suma zisku, kterou obdrží oni po sobě následující vlastníci kapitálu, bude stále progresivní; že bude větší při kapitálu 200.000 £ než při kapitálu 100.000 £; ještě větší při 300.000 £; a že bude při každém kapitálovém přírůstku dále stoupati, ačkoliv měrou klesající. Tato progrese jest však pravdivá jen na nějaký čas: tak jest na př. 19% z 200.000 £ více než 20% ze 100.000 £; 18% z 300.000 £ jest opět více než 19% z 200.000 £; když se však kapitál nahromadí na velikou částku a zisky klesnou, zmenšuje každé další nahromadění celkový zisk. Předpokládáme-li podle toho, že by nahromadění činilo 1,000.000 £ a zisk 7%, bude celková suma zisku 70.000 £; přistoupí-li pak další přírůstek 100.000 £ kapitálu k milionu a zisk klesne na 6%, obdrží vlastníci kapitálu 66.000 £ neboli o 4.000 £ méně, ačkoliv se celková suma kapitálu zvýší z 1,000.000 £ na 1,100.000 £.

§ 45.

Kapitál se však nemůže hromaditi, pokud kapitál vynáší ještě vůbec nějaký zisk, aniž způsobuje nejen zvýšení výtěžku, nýbrž i zvýšení hodnoty.¹⁴⁾ Při použití 100.000 £ dalšího kapitálu se žádná část dřívějšího kapitálu nestane méně produktivní. Půdního výtěžku a práce země musí přibývati a jeho hodnota se zvýší nejen hodnotou přídávku, o který se zvýšilo dřívější výrobní množství, nýbrž i novou hodnotou, která se dává celkovému půdnímu výtěžku v důsledku zvýšených obtíží se získáním jeho poslední části. Je-li však nahromadění kapitálu příliš velké, bude přes tuto zvýšenou hodnotu rozdělen tak, že zisku bude přikázána menší

¹⁴⁾ [§ 122, str. 276, pozn.]

hodnota než dříve, zatím co se částka, připadající na rentu a zisk, zvýší. Tak se ročně docilovaný výtěžek při po sobě následujících přídavcích 100.000 £ ke kapitálu, při poklesu ziskové sazby z 20 na 19, na 18, na 17% atd. zvýší co do množství a bude mít větší hodnotu než celkový přírůstek hodnoty, který přidaný kapitál podle výpočtu vyrobí. Z 20.000 £ stoupne zisk na více než 39.000 £ a pak na více než 57.000 £, a činí-li použitý kapitál jeden milion, jak jsme dříve předpokládali, bude, přidá-li se k němu ještě 100.000 £ a celkový zisk bude vsutku nižší než dříve, přes to přidáno k důchodům země více než 6.000 £, avšak k důchodům majitelů půdy a dělníků; obdrží více než přírůstek výtěžku a v důsledku svého postavení budou moci zmenšiti dřívější zisky kapitalistů. Dejme tomu na př., že cena obilí jest 4 £ za čtvrt a že tudíž rolník podle našeho dřívějšího výpočtu podrží pro sebe z každých 720 £, které mu zbudou po zaplacení renty, 480 £ a svým dělníkům zaplatí 240 £; kdyby cena stoupla na 6 £ za čtvrt, byl by nucen zaplatiti svým dělníkům 300 £ a jako zisk podržeti jen 420 £: musel by jim zaplatiti 300 £, aby mohli spotřebovati totéž množství potřeb jako dříve a ne více. Kdyby pak použitý kapitál byl tak velký, že by vynesl stotisíckrát 720 £, neboli 72.000.000 £, činil by celkový zisk 48.000.000 £, kdyby pšenice byla po 4 £ za čtvrt; a kdyby použitím ještě většího kapitálu bylo docíleno 105.000 krát 720 £ při ceně 6 £ za pšenici, neboli 75.600.000 £, klesl by ve skutečnosti zisk z 48.000.000 £ na 44.100.000 £, neboli 105.000 krát 420 £ a mzda by stoupla z 24.000.000 £ na 31.500.000 £. Mzda by stoupla, poněvadž by v poměru ke kapitálu bylo použito více dělníků; a každý dělník by obdržel větší peněžní mzdu; postavení dělníka však by se, jak jsme již ukázali, potud zhoršilo, pokud by mohl vládnouti menším množstvím výtěžku země. Ve skutečnosti by jen získávali majitelé půdy; obdrželi by vyšší renty, předně proto, že by výtěžek měl vyšší hodnotu, a za druhé proto, že by měli značně vyšší podíl na onom výtěžku.

Ačkoliv jest vyráběna větší hodnota, spotřebují výrobci větší část toho, co z této hodnoty zbude po zaplacení renty, a jen tato

část určuje zisk. Pokud půda poskytuje bohatý výtěžek, může mzda na čas stoupnouti a výrobci mohou spotřebovati více než svůj obvyklý podíl; podnět však, který bude tak dán obyvatelstvu, rychle zase omezí dělníky na jejich obvyklou spotřebu. Je-li však obdělávána špatná půda nebo je-li na starou půdu vynakládáno více kapitálu a práce při menším výrobním výtěžku, musí býti účinek trvalý. Větší podíl z oné části výtěžku, která zhude, aby po zaplacení renty byla rozdělena mezi vlastníky kapitálu a dělníky, bude přidělena těmto. Každý jednotlivec může a pravděpodobně bude míti absolutně menší množství; poněvadž jest však v poměru k celkovému výtěžku, který podrží rolník, použito více dělníků, bude hodnota větší části celkového výtěžku pohlcena mzdou a v důsledku toho hodnota menší části případně zisku. Přírodní zákony, které omezují produktivní síly země, učiní to zjevem trvalým.

Tak přicházíme zase k témuž závěru, který jsme hleděli dříve zjistiť: — že ve všech zemích a v každé době zisk závisí na množství práce, kterého jest třeba k opatření životních potřeb pro dělníky, na oné půdě a s oním kapitálem, který nevynáší renty.¹⁵⁾

¹⁵⁾ [Je nepochybně zcela správné, že v Ricardovském výrazu zisk závisí na množství vyrobené hodnoty, které je třeba postoupiti mzdě. Kdyby se však hodnota statků určovala množstvím práce, v každém statku obsažené, cena by se shodovala přesně s touto hodnotou. Jak Ricardo sám uvádí, je to pozmeněno vložením kapitálu. Zisk z kapitálu tvoří jakoby rozdíl mezi cenou a částí ceny, placené v odměnu za práci. Tento cenový rozdíl nad část musí, ačkoliv je vždycky náchylný přibývati nebo ubývati, ubývá-li nebo přibývá-li oné části, býti závislý na něčem jiném; neboť kdyby tomu nebylo tak, proč by tu měl býti takový rozdíl? nebo, jinými slovy, proč by mzda neměla pohliti celek? Předpokládá se tudíž nějaký nutný standard zisku, bez něhož kapitál nebude aktivně investován. Jinak řečeno, určitá míra podnětu se nabízí, aby lidi přiměla k investicím a k úsporám. Taková míra podnětu sama podléhá změnam podle zvyklostí doby. V dopise Malthusovi („Letters of Ricardo to Malthus“, str. 188, 189, 21, července 1821) Ricardo uvádí podmínečný případ, kdy spojení se může státi tak universálním, že nedovoluje, aby uložením kapitálu vznikal zisk. To by se dalo, jak myslí, napravití větším počtem dělníků; pakliže nikoliv, jak poznamenává, „onen celý fond, který by měl tvořiti, a v obyčejných případech tvoří, zisk, přechází ve mzdu a přílišně nadouvá onen fond, který jest určen k podpoře práce.“ Dále praví: „Nemyslím, že stagnace je patřičný výraz, kterého by se dalo použiti na stav věcí, v němž na čas není podnětu k dalšímu vzrůstu výroby. Budou-li postu-

Účinky nahromadění kapitálu pak budou v různých zemích různé a budou hlavně záviseti na úrodnosti půdy. Ať jest země jakkoliv velká, kde jest půda špatné jakosti a kde jest zakázán dovoz potravin, bude nejskromnější nahromadění kapitálu přece provázeno velkým snížením ziskové sazby a rychlým vzestupem renty; a naopak může malá, ale úrodná země, zvláště dovoluje-li volný dovoz potravin, nahromaditi velký kapitál bez jakéhokoliv velkého snížení ziskové sazby nebo jakéhokoliv značného zvýšení pozemkové renty. V kapitole o mzdě jsme se pokusili ukázati, že peněžní cena statků se nezvýší mzdovým zvýšením, buď za předpokladu, že zlato, měřítko peněz, by bylo výrobkem této země, nebo že by bylo dováženo z ciziny.¹⁶⁾ Kdyby tomu však bylo jinak, kdyby se ceny statků vysokou mzdou trvale zvýšily, nebylo by méně pravdivé tvrzení, které ujišťuje, že vysoká mzda nezměnitelně zasahuje zaměstnavatele dělnictva, zbavujíc je části jejich skutečných zisků. Předpokládáme-li, že kloboučník, stávkář a obuvník by zaplatili každý při výrobě určitého množství svého zboží o 10 £ více mzdy a že by cena klobouků, punčoch a střevíců stoupla o sumu, která by postačila opět na zaplacení 10 £ výrobcí, nebylo by jejich postavení lepší, než kdyby k podobnému zvýšení nedošlo. Kdyby stávkář prodal své punčochy za 110 £ místo za 100 £, jeho zisk by činil přesně tutéž peněžní částku jako dříve; poněvadž by však obdržel směnou za tuto stejnou sumu o desetinu méně klobouků, střevíců a každého jiného zboží a poněvadž by se svou dřívější částkou úspor mohl za zvýšenou mzdu zaměstnati méně dělníků a koupiti za vyšší ceny méně surovin, nebyl by v lepším postavení, než kdyby se jeho peněžní zisk ve skutečnosti v obnose zmenšil a každá věc zůstala při své dřívější ceně. Tak jsem se tedy pokusil ukázati, že předně mzdový vzestup nezvýší cenu statků,¹⁷⁾ nýbrž

pem věcí zisky tak nízké pro velké nahromadění kapitálu a pro nedostatek prostředků, jak opatřiti potraviny pro přírůstek obyvatelstva, ustanou všechny podniky, aby se dále ještě spořilo; nebude však stagnace; vše, co se vyrobí, bude za slušnou poměrnou cenu a bude se volně směňovati.¹⁷⁾

16) [§ 40.]

17) [Z § 18 vidíme, že bude v cenách změna, poněvadž poměr práce ke kapitálu bude v různých podnicích různý.]

sníží nezměnitelně zisky; a že za druhé, kdyby ceny všech statků mohly býti zvýšeny, účinek na zisk byl by stále ještě týž; a že by se ve skutečnosti snížila jen hodnota prostředku, podle něhož jsou ceny a zisky oceňovány.

KAPITOLA VII.

O ZAHRANIČNÍM OBCHODU.

§ 46.

Rozmach zahraničního obchodu nezvýší bezprostředně množství hodnoty v zemi, ačkoli velmi silně přispěje k zvýšení množství statků a tedy souhrnu požitků.¹⁾ Ježto se hodnota všeho cizího zboží měří množstvím výtěžku naší půdy a práce, které se za ně směňuje, neměli bychom o nic větší hodnotu, kdybychom objevením nových trhů obdrželi dvojnásobné množství cizího zboží směnou za dané množství svého. Může-li obchodník nákupem anglického zboží za 1000 £ získat takové množství cizího zboží, které může prodat na anglickém trhu za 1200 £, získá takovým použitím svého kapitálu 20% zisk; ale ani jeho zisk, ani hodnota dovezeného zboží nevzroste ani se nezmenší větším či menším množstvím obdrženého zboží. Na příklad, jeho zájmy nemohou býti dotčeny, ať doveze 25 nebo 50 sudů vína, když jednou se prodá 25 a po druhé 50 sudů vína stejně za 1200 £. V obou případech bude jeho zisk omezen na 200 £ čili 20% kapitálu; a v obou případech bude do Anglie dovezena tatáž hodnota. Kdyby se těch 50 sudů prodalo za více než 1200 £, převyšovaly by zisky tohoto obchodníka všeobecnou sazbu zisku a do tohoto výhodného odvětví by přitékal přirozeně kapitál, až by pokles cen vína přivedl vše na dřívější výši.

Tvrdí se vskutku, že vysoké zisky, kterých někdy obchodníci

1) [K plnému porozumění tohoto rozdílu srv. kap. XX.]

docilují v zahraničním obchodě, zvednou všeobecnou sazbu zisku²⁾ v zemi, a že odčerpání kapitálu z jiných zaměstnání, aby se účastnil na novém a výnosném obchodu zahraničním, zvedne všeobecně ceny a tím zvýší zisky. Bylo řečeno velikou autoritou, že, ježto se nutně věnuje méně kapitálu pěstění obilí, výrobě sukna, klobouků, bot atd., zatím co poptávka zůstává stálou, bude cena těchto statků tak zvýšena, že rolník, kloboučník, soukeník a obuvník budou mít stejně vzrůst zisku, jako obchodník se zahraničím.³⁾

Ti, kdo se zastávají tohoto důvodu, souhlasí se mnou, že zisky různých zaměstnání mají sklon vzájemně se vyrovnávati; stoupati a klesati společně. Naše neshoda spočívá v tomto: Tvrdí, že rovnost zisků bude způsobena všeobecným vzestupem zisků; a já jsem toho názoru, že zisky výhodné živnosti se rychle vrátí na všeobecnou výši.

Neboť předně popírám, že bude nutně věnováno méně kapitálu na pěstění obilí, výrobu sukna, klobouků, bot atd., leda by se poptávka po těchto statcích zmenšila; a pakli ano, pak nestoupne jejich cena. Na nákup cizího zboží bude vynaložena buďto stejná, větší nebo menší část výtěžku půdy a práce Anglie. Bude-li takto vynaložena stejná část, pak tu bude stejná poptávka po suknu, botách, obilí a kloboucích jako dříve, a na jejich výrobu bude věnováno stejné množství kapitálu. Když bude vynaložena k nákupu cizího zboží v důsledku toho, že cena cizího zboží je levnější, menší část výtěžku půdy a práce Anglie, zůstane více pro nákup jiných věcí. Kdyby byla po kloboucích, botách, obilí atd. větší poptávka než dříve, ježto by spotřebitelé cizích statků měli další díl svého důchodu k dispozici, je tedy k dispozici kapitál, kterým se dříve kupovala větší hodnota cizího zboží; takže se zvýšenou poptávkou po obilí, obuvi atd. jsou tu též prostředky k opatření zvýšené nabídky a proto nemohou trvale stoupnouti ceny ani zisky. Kdyby bylo zaměstnáno nákupem cizího zboží více výtěžku půdy a práce

²⁾ [V tomto úryvku a v následujících používá Ricardo výrazu „sazba zisku“ v technickém smyslu poměru. To bude jasně vidět o několik stran dále.]

³⁾ Viz Adam Smith, kn. I., kap. IX. [str. 39a].

Anglie, mohlo by se ho méně používat k nákupu jiných věcí a proto by bylo požadováno méně klobouků, obuvi atd. Zároveň jak se kapitál uvolňuje z výroby obuvi, klobouků atd., musí býti více zaměstnáván ve výrobě toho zboží, jímž se kupují cizí statky; a v důsledku toho je ve všech případech poptávka po cizích a domácích statcích dohromady omezena, pokud jde o hodnotu, důchodem a kapitálem země. Vzrůstá-li jedna, musí se druhá zmenšovat. Kdyby bylo množství vína, dováženého směnou za stejné množství anglického zboží, zdvojnásobeno, mohli by obyvatelé Anglie buďto konsumovati dvojnásobné množství vína než dříve, nebo stejné množství vína a větší množství anglických statků. Kdyby můj důchod činil 1000 £, za něž bych si koupil každoročně sud vína za 100 £ a určité množství anglických statků za 900 £; a kdyby pak víno pokleslo na 50 £ za sud, mohl bych vydat ušetřených 50 £ buď na koupi dalšího sudu vína, nebo na koupi většího množství anglického zboží. Kdybych koupil více vína a každý, kdo pije víno, by učinil totéž, nebyl by zahraniční obchod ani v nejmenším porušen; výměnou za víno by bylo vyvezeno totéž množství anglického zboží a obdrželi bychom dvojnásobné množství vína, ač nikoliv dvojnásobnou hodnotu. Kdybych se však já i ostatní spokojil stejným množstvím vína jako dříve, bylo by vyvezeno méně anglického zboží a pijáci vína by buď mohli spotřebovati zboží, které bylo dříve vyváženo, nebo kterékoli jiné, jež by jim vyhovovalo. Kapitál potřebný k jeho výrobě by byl poskytnut kapitálem, uvolněným ze zahraničního obchodu.

Jsou dva způsoby, jimiž se může kapitál hromaditi: může býti ušetřen buď v důsledku zvětšeného příjmu, nebo zmenšení spotřeby. Jsou-li mé zisky zvýšeny z £ 1000 na £ 1200, zatím co zůstanou mé výdaje stejné, hromadím ročně o £ 200 víc než dříve. Ušetřím-li £ 200 ze svého vydání, zatím co mé zisky zůstávají stejné, bude docíleno stejného výsledku; ročně bude mému kapitálu přidáno £ 200. Obchodník, který dovezl víno po zvýšení zisků s 20 na 40%, musí, místo aby nakoupil anglického zboží za £ 1000, ho nakoupiti za £ 857 2 s. 10 d., zatím co dále prodává víno, které dováží výměnou za toto zboží, za £ 1200;

nebo, kdyby dále nakupoval anglického zboží za £ 1000, musí zvýšit cenu svého vína na £ 1400; tak obdrží ze svého kapitálu zisk 40 místo 20%; když však v důsledku láce všeho zboží, za které svůj důchod utrácel, mohl on i všichni ostatní spotřebitelé ušetřit hodnotu £ 200 z každých £ 1000, které vydávali dříve, přispěli by vydatněji ke skutečnému blahobytu země; v jednom případě by se úspory dály v důsledku vzrůstu důchodu, ve druhém v důsledku zmenšeného vydání.

Kdyby zavedením strojů pokleslo všechno zboží, za které se důchod utrácí, v hodnotě o 20%, mohl bych stejně účinně spořit, jako kdyby byl můj důchod zvýšen o 20%; ale v jednom případě je sazba zisku stálá, ve druhém je o 20% zvýšena. — Mohu-li zavedením levného cizího zboží ušetřiti 20% svého vydání, bude účinek přesně týž, jako kdyby byly stroje snížily jeho výrobní náklady, ale zisky by nestouply.

Sazba zisku tedy nestoupá v důsledku rozšíření trhu, ačkoli takové rozšíření se může projevit ve zvýšení množství zboží a může nám tím umožniti zvýšení fondů, určených k udržování práce a rozmnožení surovin, při kterých může býti práce zaměstnávána. Pro štěstí lidstva je právě tak důležité, aby naše požitky vzrostly lepším rozdělením práce, tím, že každá země bude vyrábět ty druhy zboží, pro které se hodí svou polohou, podnebím a jinými přírodními nebo umělými výhodami, a bude je směňovat za zboží jiných zemí, tak aby byly rozmnoženy stoupnutím sazby zisku.

Jest mojí stálou snahou ukázati v tomto celém díle, že sazba zisku nemůže býti nikdy zvýšena vyjma poklesem mezd a že nemůže býti stálého poklesu mezd leda v důsledku poklesu cen nezbytností, za které jsou mzdy utráceny. Může-li tedy býti rozšířením zahraničního obchodu nebo zlepšením strojů uvedena na trh potrava a nezbytnosti pro dělníka za sníženou cenu, stoupnou zisky. Objevíme-li, místo abychom pěstovali své vlastní obilí, nebo vyráběli oděv a jiné nezbytnosti dělníka, nový trh, na němž si můžeme opatřiti toto zboží za levnější cenu,⁴⁾ poklesnou mzdy a zisky

⁴⁾ [t. j. za menší vynaložení práce atd.]

stoupnou; ale bude-li zboží získávané za levnější cenu rozšířením zahraničního obchodu nebo zdokonalením strojů výlučně zbožím spotřebovávaným bohatými, nedojde v sazbě zisků k změně. Výše mezd nebude dotčena, třebaš by víno, samet, hedvábí a jiné drahé zboží pokleslo o 50%, a v důsledku toho zůstanou zisky dále beze změny.

Zahraniční obchod, ačkoli vysoce prospívá zemi, ježto zvyšuje množství a rozmanitost předmětů, za které možno důchod utratit, a poskytuje hojností a lácí zboží popud k spoření a k hromadění kapitálu, nemá tedy sklonu zvyšovat zisky kapitálu, leda by dovážené zboží bylo toho druhu, za který se vydávají mzdy za práci.

Poznámky, učiněné se zřetelem k zahraničnímu obchodu, platí stejně pro obchod vnitřní. Sazba zisků nikdy nevzrůstá lepší dělbou práce, vynálezem strojů, budováním silnic a průplavů, nebo kterýmkoli prostředkem ke zkrácení práce ve výrobě nebo dopravě zboží. To jsou příčiny, které působí na cenu, a vždy přinášejí veliký prospěch spotřebitelům, ježto jim umožňují, aby stejnou prací, nebo hodnotou výnosu stejné práce, výměnou obdrželi větší množství zboží, u něhož bylo použito zlepšení; nemají však nižádného vlivu na zisk. Naopak zvyšuje každé zmenšení mezd za práci zisky, nemá však účinku na cenu zboží. Jedno jest výhodné pro všechny třídy, protože všechny třídy jsou spotřebiteli; druhé jest prospěšné pouze výrobcům; vydělávají více, ale vše zůstává při své staré ceně. V prvním případě dostanou totéž co dříve, ale vše, nač jsou vynakládány jejich zisky, pokleslo ve směnné hodnotě.

§ 47.

Poměrná hodnota statků uvnitř jedné země a poměrná hodnota statků, směňovaných mezi dvěma nebo více zeměmi, neřídí se týměž pravidlem.

Za soustavy dokonale volného obchodu věnuje každá země svůj kapitál a práci přirozeně takovým zaměstnáním, která jsou pro ně nejprospěšnější. Toto snažení o individuální prospěch se obdivuhodně spojuje s všeobecným dobrem celku. Tím, že povzbuzuje hos-

podářskou píli, odměňuje vynalézavost a využívá co nejvýhodněji zvláštních sil, jimiž příroda zemi obdařila, rozděluje nejhospodárněji a nejúčinněji práci; tím pak, že zvyšuje všeobecný rozsah výroby, rozvádí všeobecný prospěch a spojuje společným svazkem zájmu a styku celou společnost národů po celém civilisovaném světě. Tato zásada rozhoduje o tom, že se víno pěstuje ve Francii a Portugalsku, obilí v Americe a Polsku a že se železné i jiné zboží vyrábí v Anglii.

Zisky jsou v jedné a téže zemi, všeobecně řečeno, vždy stejné výše; nebo se liší pouze podle větší či menší bezpečnosti a příjemnosti používání kapitálu. Mezi různými zeměmi tomu tak není. Kdyby zisky kapitálu, zaměstnávaného v Yorkshiru, převyšovaly zisky kapitálu, zaměstnávaného v Londýně, kapitál by se rychle přestěhoval z Londýna do Yorkshiru a bylo by docíleno rovnosti zisků⁵⁾; ale kdyby v důsledku snížení výše výroby v zemích Anglie mzdy stouply pro vzestup kapitálu a obyvatelstva a zisky poklesly, neplynulo by z toho, že se kapitál a obyvatelstvo nutně bude stěhovati z Anglie do Holandska, nebo Španělska, nebo Ruska, kde jsou snad zisky vyšší.

Kdyby nemělo Portugalsko obchodního spojení s jinými zeměmi, bylo by nuceno, místo aby zaměstnávalo veliký díl svého kapitálu a průmyslu při výrobě vína, kterým kupuje pro vlastní spotřebu sukno a železné zboží u jiných zemí, aby část onoho kapitálu věnovalo výrobě těchto statků, jež by tímto způsobem dostalo pravděpodobně ve skrovnější jakosti a množství.

Množství vína, které dá Portugalsko výměnou za anglické sukno, není určeno příslušnými množstvími práce, vynaložené na výrobu vína a sukna, jak by tomu bylo, kdyby byly oba statky vyráběny v Anglii, nebo oba v Portugalsku.

⁵⁾ [Není pochyby, že to platí v mnohem větší míře o dnešní době než o době Ricardově. „Hospodářské dějiny nemají období, kdy rozsáhlé a rychlé převody kapitálu a úvěru od národa k národu by mohly být provedeny tak snadno a tak rychle jako za dnešního dne.“ — Neumann Spallart: *Übersichten der Weltwirtschaft*, 1887, str. 4. Srv. Bagehot: „*Postulates of English Political Economy*“, str. 106—114; Goschen: „*Foreign Exchanges*“, str. 13—16.]

Anglie může mít takové podmínky, že k výrobě sukna potřebuje práce 100 lidí po jeden rok; a kdyby se pokoušela pěstovati víno, potřebovala by snad práce 120 lidí po stejnou dobu. Anglie proto shledá, že je v jejím zájmu dovážet víno a kupovat je vývozem sukna.

K výrobě vína v Portugalsku by mohlo býti zapotřebí pouze práce 80 lidí po jeden rok a k výrobě sukna v téže zemi by mohlo býti zapotřebí práce 90 lidí po stejnou dobu. Bylo by tedy pro ně výhodné vyvážet víno směnou za sukno. K této směně by mohlo dojíti i bez ohledu na to, že statek, Portugalskem dovážený, by tam mohl býti vyroben menší prací než v Anglii. Třebas by mohlo zhotoviti sukno prací 90 lidí, bude je dovážet ze země, kde bylo zapotřebí k jeho výrobě práce 100 lidí, protože pro ně bude výhodné, zaměštnávati kapitál spíše ve výrobě vína, za které může z Anglie dostat více sukna, než by mohlo vyrobit obrácením části kapitálu od pěstování révy k výrobě sukna.

Tak tedy bude Anglie dávat výnos práce 100 lidí za výnos práce 80. Mezi jednotlivci v téže zemi by k takové směně dojíti nemohlo. Práce 100 Angličanů nemůže býti dána za práci 80 Angličanů, ale výnos práce 100 Angličanů může býti dán za výnos práce 80 Portugalců, 60 Rusů nebo 120 Indů. Se zřetelem k tomu odůvodníme snadno rozdíl mezi jednou zemí a mnoha zeměmi poukazem na neshodnost stěhování kapitálu z jedné země do druhé, aby tam hledal výnosnější zaměstnání, a na účinnost, s kterou stále přechází v téže zemi z jednoho kraje do druhého.⁶⁾

⁶⁾ Objeví se tedy, že země, která má velmi značné výhody ve strojním zařízení i v obratnosti lidí a která proto může vyrábět statky s mnohem menším vynaložením práce než její sousedé, může výměnou za takové statky dovážet část potřebného obilí, i kdyby její půda byla úrodnější a obilí by mohlo býti pěstováno s menší prací než v zemi, z níž bylo dovezeno. Dva lidé mohou dělat zároveň boty i klobouky a jeden druhého v obém předčí; může však při výrobě klobouků předstihnouti svého konkurenta pouze o pětinu, čili o 20% a při výrobě bot vyniká nad něj o třetinu, čili o 33%; — nebude-li v zájmu obou, aby se věnoval lepší muž výlučně výrobě bot a horší výrobě klobouků?

[Kritika prof. Bastabla tohoto úryvku jest velmi cenná („Theory of International Trade“, str. 14, 15), ale poukázal bych na to, že i on, mluvě (1.20) o jednom muži

Beze vší pochyby by bylo výhodné pro anglické kapitalisty a pro spotřebitele v obou zemích, aby za takových okolností bylo víno i sukno vyráběno v Portugalsku a aby proto anglický kapitál a práce, zaměstnané při výrobě sukna, byly za tím účelem přestěhovány do Portugalska. V onom případě by byla poměrná hodnota těchto statků řízena toužou zásadou, jako by jeden byl výrobcem Yorkshiru a druhý Londýna: a v každém jiném případě, kdyby kapitál volně připlýval do zemí, kde může býti nejvýhodněji zaměstnán, nemohlo by býtí rozdílu v sazbě zisku a žádného jiného rozdílu ve skutečné, čili pracovní ceně statků, než dodatečné množství práce, vyžadované k jejich dopravě na různé trhy, kde by měly býtí prodány.

Zkušenost však ukazuje, že domnělá nebo skutečná nejistota kapitálu, který se nenachází pod bezprostřední kontrolou vlastníka, zároveň s přirozenou nechutí, kterou má každý člověk, se vystěhovat ze země, kde se narodil a má styky, a vydat se cizí vládě a novým zákonům, když jsou jeho zvyky již ustáleny, zabraňuje vystěhovalectví kapitálu.⁷⁾ Tyto pocity, jichž oslabení bych litoval, mají většinu bohatých lidí k tomu, aby se spokojili raději nízkou sazbou zisku ve vlastní zemi, než aby hledali výhodnější zaměstnání pro své jmění u cizích národů.

§ 48.

Ježto bylo zlato a stříbro zvoleno za všeobecný prostředek oběhu, jsou na různé země světa rozděleny soutěží obchodu v takových poměrech, že se přizpůsobují přirozenému obchodu, který by se odehrával, kdyby těchto kovů nebylo a obchod mezi různými zeměmi by byl pouhým obchodem směnným.

jako o „větším odborníku ve výrobě bot než klobouků“, zapomíná, že ho srovnává s výrobcí vůbec a nikoli s mužem, který tvoří druhou stranu směny.]

7) [Bastable „Theory of Int. Trade“, kap. I. Laughlinův „Mill“, str. 379. Je pravděpodobné, že hlavní překážkou takového stěhování kapitálu je nejistota zahraničních investic, ať skutečná nebo domnělá. Tato nejistota skutečně existuje, ale rozsah, v kterém se projevuje, se velmi různí, ježto se dnes pocituje mnohem méně než za dob Ricardových.]

Proto nemůže býti sukno dováženo do Portugalska, leda by se tam prodávalo za více zlata než stálo v zemi, z které bylo dovezeno; a víno nelze dovážeti do Anglie, leda že se tam bude prodávat za více, než stojí v Portugalsku. Kdyby obchod byl pouhým obchodem směnným, mohl by trvati pouze, dokud by Anglie mohla vyráběti sukno tak levně, že by obdržela větší množství vína daným množstvím práce skrze výrobu sukna než pěstováním révy; a také jen tak dlouho, dokud by o hospodářské činnosti Portugalska platily opačné skutečnosti. Předpokládejme pak, že Anglie objeví způsob, jak vyráběti víno, takže by bylo v jejím zájmu spíše je pěstovat než dovážet; přirozeně by obrátila část svého kapitálu ze zahraničního obchodu k obchodu vnitřnímu; přestala by vyrábět sukno pro vývoz a pěstovala by víno pro sebe. Podle toho by byla upravena peněžítá cena těchto statků; víno by pokleslo, kdežto sukno by zůstalo na své dřívější ceně a v Portugalsku by v ceně jednoho ani druhého statku nenastala změna. Z naší země by se po nějakou dobu vyváželo dále sukno, protože jeho cena by byla v Portugalsku stále ještě vyšší než zde; ale výměnou za ně by se dávaly peníze a nikoli víno, až by nahromadění peněz zde a jejich pokles v cizině tak působily na poměrnou hodnotu sukna v obou zemích, že jeho vývoz by přestal být výnosný. Kdyby bylo zlepšení ve výrobě vína velmi dalekosáhlé, mohlo by se státi pro obě země výhodným, aby vyměnily svá zaměstnání; aby Anglie pěstovala všechno víno a Portugalsko všechno sukno, které obě spotřebují; ale toho by mohlo býti docíleno pouze novým rozdělením drahých kovů, které by zvedlo cenu sukna v Anglii a snížilo ji v Portugalsku. Poměrná cena vína v Anglii by klesla v důsledku skutečné výhody, plynoucí ze zlepšení jeho výroby; to znamená, že jeho přirozená cena by poklesla; poměrná cena sukna by tam stoupla pro nahromadění peněz.

Předpokládejme, že takto před zdokonalením výroby vína v Anglii tam obnášela cena vína £ 50 za sud a cena určitého množství sukna by byla £ 45, kdežto v Portugalsku by cena téhož množství vína byla £ 45 a téhož množství sukna £ 50, víno by se pak vyváželo z Portugalska se ziskem £ 5 a sukno z Anglie se ziskem téžé výše.

§ 49.

Předpokládejme, že po zdokonalení poklesne víno v Anglii na £ 45 a sukno zůstane na téže ceně. Každá obchodní transakce je transakcí neodvislou. Dokud může obchodník kupovat sukno v Anglii za £ 45 a prodávat je s obvyklým ziskem v Portugalsku, bude je dále vyvážeti z Anglie. Jeho věcí jest prostě kupovat anglické sukno a platit za ně směnkou, kterou koupí za portugalské peníze. Pro něho nemá významu, co se stane s těmito penězi; vyrovnal svůj dluh dáním směnky. Jeho transakce se nepochybně řídí podle podmínek, za kterých může tuto směnku získat, ty jsou mu však v té době známy; a o důvody, které mohou míti vliv na tržní cenu směnek, čili kurs měny, se nestará.

Jsou-li trhy příznivé vývozu vína z Portugalska do Anglie, bude vývozce vína prodavačem směnky, která bude koupena buď dovozcem sukna nebo osobou, která mu směnku prodala; a tak, aniž jest nutno, aby peníze opustily jednu z těchto zemí, dostanou vývozci v obou zemích zaplacené za své zboží. Aniž vzájemně provedou nějakou přímou transakci, budou peníze, v Portugalsku zaplacené dovozcem sukna, vyplaceny portugalskému vývozci vína; a v Anglii bude prodejem téže směnky oprávněn vývozce sukna k vybrání její hodnoty od dovozce vína.

Ale kdyby ceny vína byly takové, že do Anglie by se nedalo víno vyvážet, bude kupovat dovozce sukna stejně směnku; avšak cena této směnky bude vyšší pro vědomí, které bude míti její prodavač, že na trhu není odpovídající směnky, skrze kterou by mohl konečně vyrovnati transakce mezi oběma zeměmi; bude třeba vědět, že zlaté a stříbrné peníze, které obdržel výměnou za svou směnku, musí býti skutečně vyvezeny jeho korespondentu v Anglii, aby mu umožnily zaplatiti pohledávku, kterou vůči němu založil, a započítá proto do ceny své směnky všechny výlohy, které mu vzniknou, zároveň se svým slušným a obvyklým ziskem.

Kdyby se pak tato přírážka na směnku na Anglii rovnala zisku z dovozu sukna, dovoz by ovšem ustal; kdyby však přírážka na směnku byla pouze 2%, kdyby se mělo platit v Portugalsku

£ 102, aby se mohl zaplatit v Anglii dluh £ 100, zatím co sukno, které stojí £ 45, by se prodávalo za £ 50, bylo by sukno dováženo, směnky by se kupovaly a peníze by se vyvážely, až by v Portugalsku pokles peněz a jejich nahromadění v Anglii vyvolalo takový stav cen, že by již nebylo výnosné v těchto transakcích pokračovati.

Avšak pokles množství peněz v jedné zemi a vzrůst v jiné nepůsobí na cenu jen jednoho statku, nýbrž na ceny všech, a proto by cena vína i sukna stoupla v Anglii a klesla v Portugalsku. Cena sukna by z £ 45 v jedné zemi a £ 50 ve druhé pravděpodobně poklesla na £ 49 nebo £ 48 v Portugalsku a stoupla na £ 46 nebo £ 47 v Anglii a neposkytovala by po zaplacení přírážky za směnku dostatečného zisku, který by přiměl obchodníka k dovozu tohoto statku.

Tímto způsobem jsou peníze každé země přidělovány jí jenom v takovém množství, které je nutné, aby regulovalo výnosnou směnu. Anglie vyvážela sukno výměnou za víno, poněvadž, činíc tak, stával se její průmysl produktivnějším; měla více sukna i vína, než kdyby byla obojí vyráběla sama; a Portugalsko dováželo sukno a vyváželo víno, protože portugalské hospodářství mohlo býti výnosněji pro obě země zaměstnáno výrobou vína.

§ 50.

Nastanou-li v Anglii větší nesnáze s výrobou sukna nebo v Portugalsku s výrobou vína, nebo bude-li v Anglii snazší vyrábět víno či v Portugalsku vyrábět sukno, musí obchod ihned přestat.

V poměrech Portugalska nedochází ke změně; ale Anglie shledává, že může zaměstnat svou práci výhodněji při výrobě vína, a ihned směnný obchod mezi těmito dvěma zeměmi se změní. Nejen že přestal vývoz vína z Portugalska, nýbrž nastává nové rozdělení drahých kovů a jest zabráněno také jeho dovozu sukna.

Pravděpodobně shledají obě země, že je v jejich zájmu, aby vyráběly vlastní víno a vlastní sukno; ale dostaví se tento zvláštní účinek: v Anglii, ačkoli bude víno levnější, stoupne sukno v ceně, spotřebitel za ně zaplatí více; kdežto v Portugalsku budou spotře-

bitelé sukna i vína moci koupiti tyto statky levněji. V zemi, kde došlo ke zdokonalení, stoupnou ceny; v zemi, kde nenastala žádná změna, ale kde byli zbaveni výnosného odvětví zahraničního obchodu, ceny klesnou.⁸⁾

To jest však pouze zdánlivá výhoda pro Portugalsko, poněvadž množství sukna a vína dohromady v této zemi vyrobené poklesne, kdežto množství vyrobené v Anglii vzroste. Peníze změní do určité míry v obou zemích svou hodnotu; poklesnou v Anglii a stoupnou v Portugalsku. Vyjádřen v penězích bude celkový důchod Portugalska zmenšen; stejným měřítkem vyjádřen, bude celkový důchod Anglie zvýšen.

Takto tedy se stává zřejmým, že zlepšení výroby v nějaké zemi má sklon měniti rozdělení drahých kovů mezi národy světa: má sklon zvyšovati množství statků, zatím co všeobecně zvedá ceny v zemi, kde zlepšení nastalo.

§ 51.

Abych otázku zjednodušil, předpokládám, že obchod mezi dvěma zeměmi se omezuje na dva statky — víno a sukno; jest však dobře známo, že v seznamu dovozu a vývozu jsou mnohé a různé výrobky. Odčerpáváním peněz z jedné země a hromaděním jich v druhé jsou cenově dotčeny všechny statky a v důsledku toho jest podněcován vývoz mnoha dalších statků vedle peněz, který proto zabrání, aby nastal na hodnotu peněz v obou zemích tak veliký účinek, jak by mohlo býti jinak očekáváno.

Kromě zdokonalování řemesel a strojního zařízení jsou různé další příčiny, které stále působí na přirozený běh obchodu, rušíce

⁸⁾ [Popisovaná směna bude způsobena asi tímto způsobem: Anglie přestane dovážet víno, ježto je, podle předpokladu, může vyrábět levněji. Naopak bude Portugalsko dále dovážet sukno, a jak líčí Ricardo v předcházejícím odstavci, bude muset za ně platit směnkami, k jichž krytí musí býti poslány do Anglie mince. Množství peněz v Anglii postupně vzrůstá a v Portugalsku klesá, až na konec je cena sukna v Anglii a Portugalsku taková, že pro tuto zemi přestane být dovoz levnější. Tak bude způsoben v Anglii vzestup všech cen vzrůstem množství peněz v této zemi.]

rovnováhu a směnnou hodnotu peněz. Prémie na vývoz nebo dovoz, nové daně na zboží někdy přímým, někdy nepřímým účinkem ruší přirozenou směnu a vyvolávají z toho plynoucí nutnost dovážet či vyvážet peníze, tak aby se ceny přizpůsobily přirozenému běhu obchodu; a tento účinek nastává nejen v zemi, kde rušící příčina vzniká, nýbrž větší či menší měrou v každé zemi obchodního světa.

To vysvětluje do jisté míry různou hodnotu peněz v různých zemích; ukáže nám to, proč ceny domácích statků a ceny hromadného zboží jsou, ač poměrně malé hodnoty, nezávisle na jiných příčinách vyšší v oněch zemích, kde se daří výrobě. U dvou zemí, které mají přesně stejné obyvatelstvo, totéž množství obdělávané půdy stejné úrodnosti, také při stejné znalosti zemědělství budou ceny výtěžků prvotní výroby nejvyšší v zemi, kde se používá větší obratnosti a lepšího strojního zařízení k výrobě vývozných statků. Sazba zisková se bude pravděpodobně jen málo lišit; neboť mzdy, čili skutečná odměna pracujícího, mohou býti v obou stejné; ale tyto mzdy, stejně jako výtěžek prvovýroby, budou výše oceňovány v penězích v té zemi, do které jest dovážěn nadbytek peněz výměnou za její zboží, pro výhody spojené s jejich obratností a strojním zařízením.

Kdyby z těchto dvou zemí měla jedna výhodu při výrobě zboží jedné jakosti a druhá při výrobě zboží jiné jakosti, nenastal by u žádné nápadný příliv drahých kovů; ale kdyby ve prospěch jedné z nich nějaká výhoda značně převažovala, byl by tento účinek nevyhnutelný.

V předešlé části tohoto díla jsme předpokládali za účelem důkazu, že peníze jsou stále téže hodnoty; pokusíme se nyní ukázati, že kromě obyčejných změn v hodnotě peněz a změn, společných celému obchodnímu světu, jsou též dílčí změny, jimž peníze podléhají v jednotlivých zemích; a dokázati,⁹⁾ že hodnota peněz nikdy není stejná v kterýchkoli dvou zemích, jsouc závislá na

⁹⁾ [McCullochova oprava „a pokusíme se ukázati k faktu“ zdá se úplně pochybná.]

poměrném zdanění, na výrobní obratnosti, na výhodách podnebí, přirozené produkci a mnoha jiných příčinách.

§ 52.

Třebas však peníze podléhají takovýmto stálým změnám a v důsledku toho jsou také ceny statků, které jsou většinou zemí společné, podrobeny značným rozdílům, přece ani příliv ani odliv peněz nebude mít vlivu na sazbu zisků. Kapitál nebude zvýšen proto, že se rozmnožil prostředek oběhu. Kdyby bylo nájemné, placené statkářem majiteli půdy, a mzdy, placené dělníkům v jedné zemi, vyšší o 20% než v jiné, a kdyby zároveň jmenovitá hodnota statkářova kapitálu byla o 20% větší, obdrží přesně stejnou sazbu zisků, třebas by prodával svou sklizeň o 20% draže.

Nemůže být dosti často opakováno, že zisky záleží na mzdách; nikoliv na jmenovitých, nýbrž na reálných mzdách; nikoliv na počtu liber, které se snad ročně dělníku vyplátí, nýbrž na počtu pracovních dnů, nutných k získání oněch liber.¹⁰⁾ Mzdy tedy mohou být ve dvou zemích přesně tytéž; mohou být v témže poměru k nájemnému a k celé sklizni s půdy získané, třebas by dělník v jedné z těchto zemí dostával deset šilinků týdně a ve druhé dvanáct.

V počátečním stadiu společnosti, kdy výroby učinily ještě malý pokrok a výrobky všech zemí jsou si velmi podobné, záležejíce v hromadných a nejužitečnějších stacích, bude hodnota peněz v různých zemích řízena hlavně jejich vzdáleností od dolů, které dodávají drahé kovy; jak však se rozvíjejí povolání a pokračuje vývoj společnosti a různé národy vynikají v jednotlivých výrobcích, bude hodnota drahých kovů určována hlavně tím, na jaké výši se tyto výroby nacházejí, ač se se vzdáleností stále ještě bude počítati.

Předpokládejme, že všechny národy vyrábějí pouze obilí, dobytek a hrubé oděvové látky a že zlato by mohlo být získáno vývozem těchto statků od zemí, jež je vyráběly, nebo od zemí, jimž byly tyto

¹⁰⁾ [Podtrženo vydavatelem. Toto je jedno z nejpřesněji vyjádřených tvrzení o vztazích mezi zisky a mzdami v celém díle. § 45.]

podrobeny; zlato by přirozeně mělo větší směnnou hodnotu v Polsku než v Anglii vzhledem k vyšším výlohám s posíláním tak objemného zboží jako je obilí na delší vzdálenost a také k vyšším výlohám, spojeným s dopravou zlata do Polska.

Tento rozdíl v hodnotě zlata čili, což je totéž, tento rozdíl v hodnotě obilí u obou zemí by existoval, třeba by příznivé podmínky k výrobě obilí v Anglii daleko předčily podmínky Polska, pokud jde o větší úrodnost půdy a větší obratnost i lepší náradí dělníka.

Kdyby však Polsko jako první zlepšilo své výroby, kdyby se mu podařilo vyráběti statek, který je všeobecně žádoucí a představuje v malém objemu velkou hodnotu, nebo kdyby jen jemu bylo dopřáno nějakého přírodního bohatství všeobecně žádoucího, kterého by ostatní země neměly, dostalo by výměnou za tento statek další množství zlata, které by působilo na cenu jeho obilí, dobytka a hrubého oděvu. Nevýhoda vzdálenosti by pravděpodobně byla více než vyvážena výhodou, plynoucí z vývozu schopného statku velké hodnoty, a peníze by měly trvale nižší hodnotu v Polsku než v Anglii. Kdyby naopak měla Anglie výhodu větší obratnosti a lepších strojů, přistoupil by k důvodům již existujícím další důvod, proč by zlato mělo býti méně hodnotné v Anglii než v Polsku a proč obilí, dobytek a oděv by měl míti v oné zemi vyšší cenu.

Věřím, že to¹¹⁾ jsou jediné dvě příčiny, které upravují poměrnou hodnotu peněz v různých zemích světa; neboť ačkoli zdanění způsobuje porušení peněžní rovnováhy, činí to tím, že zemi, ve které jest uloženo, zbavuje některých výhod, spojených s obratností, pílí a podnebím.

Snažím se pečlivě rozlišovati mezi nízkou hodnotou peněz a vysokou hodnotou obilí nebo kteréhokoli jiného statku, s nímž snad jsou peníze srovnávány. Obyčejně se má za to, že to znamená totéž; je

11) [Vzdálenost od dolů a hospodářské postavení, ale „Abychom byli úplně přesní — musíme říci, že země, jichž vývozu schopné výrobky těší se v cizině největší poptávce a mají co největší hodnotu při co nejmenším objemu, které jsou nejbližší dolům a které vykazují nejmenší poptávku po cizích výrobcích, jsou ty, v nichž budou míti peníze nejnižší hodnotu, čili jinými slovy, v nichž ceny budou obyčejně nejvyšší.“ — Mill, „Principles“, kniha III., kap. XIX., § 2, str. 368.]

však zřejmé, že, když stoupne obilí s pěti na deset šilinků za bušl, může příčinou toho býti buď pokles hodnoty peněz nebo vzrůst hodnoty obilí. Viděli jsme na příklad, že z nutnosti uchylovati se postupně k pozemkům stále horší jakosti, aby se uživilo vzrůstající obyvatelstvo, musí obilí stoupnouti v poměrné hodnotě k jiným věcem. Když tedy peníze mají stále tutéž hodnotu, bude se obilí směňovati za více takových peněz, to znamená, že stoupne v ceně, Tentýž vzestup ceny obilí bude vyvolán takovým zdokonalením strojního zařízení při výrobách, které nám umožní výrobu statků s nějakou zvláštní výhodou: neboť příliv peněz bude toho následkem; poklesnou v hodnotě a budou se proto směňovati za méně obilí. Avšak účinky, plynoucí z vysoké ceny obilí, vyvolané vzestupem hodnot obilí a způsobené poklesem hodnoty peněz, jsou zcela rozdílné. V obou případech stoupne peněžítá cena mezd, ale když to bude v důsledku poklesu hodnoty peněz, nestoupnou pouze mzdy a obilí, nýbrž všechny ostatní statky. Musí-li výrobce platiti více za mzdy, dostane více za své vyrobené zboží a sazba zisku zůstane nedotčena. Když však jest vzestup ceny obilí výsledkem nesnadnosti výroby, zisky klesnou; neboť výrobce bude muset platiti více mezd a nebude moci se hojiti zvýšením ceny svého vyráběného zboží.

§ 53.

Každé zdokonalení snadnosti provozu dolů, kterým možno vyráběti drahé kovy menším množstvím práce, sníží všeobecně hodnotu peněz. Budou se pak směňovati ve všech zemích za menší množství statků; když však určitá země vyniká ve výrobě tak, že to způsobí příliv peněz, bude hodnota peněz nižší a ceny obilí a práce poměrně vyšší v oné zemi než v kterékoli jiné.

Tato vyšší hodnota peněz se neprojeví v kursu; směňky se mohou dále prodávati al pari, třebaž ceny obilí a práce by byly o 10, 20 nebo 30% vyšší v jedné zemi než v druhé. Za předpokládaných okolností jest takový rozdíl cen přirozeným během věcí a kurs může býti jen tehdy al pari, když se do země, ve výrobě vynikající, přivádí

dostatečné množství peněz, tak aby stoupla cena jejího obilí a práce. Kdyby cizí země zakázaly vývoz peněz a dovedly úspěšně vynutiti pro takový zákon poslušnost, mohly by sice zabrániti vzestupu cen obilí a práce v zemi vyrábějící, neboť takový vzestup může nastati pouze po přílivu drahých kovů za předpokladu, že se nepoužívá papírových peněz; ale nemohly by zabrániti, aby kurs pro ně nebyl velmi nepříznivý. Kdyby Anglie byla zemí vyrábějící a bylo možno zabrániti dovozu peněz, mohl by býti kurs proti Francii, Holandsku a Španělsku o 5, 10 nebo 20% v jejich neprospěch nižší.

Kdykoliv jest tok peněz násilně zastaven a když se penězům brání, aby se ustálily na odpovídající výši, nemají možné změny kursu hranic. Účinky jsou podobné těm, jež nastávají, když jsou oběhu vnuceny papírové peníze, nesměnitelné za zlato podle vůle držitelovy. Taková měna jest nutně odkázána na zemi, v které jest vydána: když jest příliš hojná, nemůže se stejnoměrně rozptýliti do ostatních zemí. Hladina oběhu jest zničena a kurs bude nevyhnutelně nepříznivý zemi, kde jest ho nadbytečné množství: právě takové by byly účinky kovové měny, kdyby násilnými prostředky, pomocí zákonů, jež by se nedaly obcházeti, peníze byly zadržovány uvnitř země, kdežto proud obchodu by jim dával směr k jiným zemím.

Má-li každá země přesně množství peněz, které míti má, nebudou míti sice peníze v každé zemi stejnou hodnotu, neboť vzhledem k různým statkům se mohou lišiti o 5, 10 a i 20%, ale kurs bude al pari. Sto liber v Anglii, nebo stříbro, které jest ve £ 100, koupí směnku na £ 100 nebo stejné množství stříbra ve Francii, Španělsku nebo Holandsku.

Mluvíme-li o kursu a o poměrné hodnotě peněz v různých zemích, nesmíme to ani v nejmenším vztahovati na hodnotu peněz, vyjádřenou ve statcích v některé zemi. Kurs se nikdy nezjišťuje počítáním poměrné hodnoty peněz v obilí, suknu nebo nějakém jiném zboží, nýbrž vyjádřením hodnoty měny jedné země měnou země druhé.

Také může býti zjištěn srovnáním s nějakým standardem, společným oběma zemím. Když směnka na Anglii na £ 100 koupí stejné množství zboží ve Francii nebo ve Španělsku jako směnka na Ham-

burk na stejný obnos, je kurs mezi Hamburkem a Anglií paritní; když však směnka na Anglii na £ 130 nekoupí více než směnka na Hamburk na £ 100, je kurs 30% v neprospěch Anglie.

V Anglii může £ 100 koupiti směnku, čili právo obdržeti £ 101 v Holandsku, £ 102 ve Francii a £ 105 ve Španělsku. V tomto případě jest kurs s Anglií, jak se říká, 1% v neprospěch Holandska, 2% v neprospěch Francie a 5% v neprospěch Španělska. Ukazuje, že hladina měny jest v oněch zemích vyšší než by měla býti a poměrná hodnota jejich měn vůči Anglii by se ihned vrátila k paritě, kdyby se snížil jejich oběh nebo zvýšil oběh Anglie.

Ti, kdo tvrdili, že byla v posledních desíti letech naše měna znehodnocena, když se kurs pohyboval mezi 20 a 30% v neprospěch naší země, nikdy netvrdili, jak se jim kladlo za vinu, že peníze ve srovnání s různými statky by nemohly býti v jedné zemi hodnotnější než v jiné; tvrdili však, že £ 130 by se nemohlo udržeti v Anglii jinak, než byly-li znehodnoceny, když neměly vyšší hodnotu, vyjádřeno v penězích hamburských nebo holandských, než drahý kov v £ 100.

Zasláním 130 dobrých anglických liber šterlinků do Hamburku, třebaš s výlohami £ 5, měl bych tam míti £ 125; co tedy by mě mohlo přinutiti, abych dal £ 130 za směnku, která mi v Hamburku dá £ 100, leda to, že mé libry nebyly dobré libry šterlinků? — že byly zhoršeny, sníženy ve vnitřní hodnotě pod libry šterlinků Hamburku, a kdyby tam byly skutečně poslány nákladem £ 5, prodaly by se pouze za £ 100. Není popíráno, že při kovových librách šterlinků by mi mých £ 130 opatřilo v Hamburku £ 125, ale za papírové libry šterlinků mohu obdržeti pouze £ 100; a přece se tvrdilo, že £ 130 v papíru mělo stejnou hodnotu jako £ 130 ve stříbře nebo ve zlatě.

Někteří sice rozumněji tvrdili, že £ 130 papírových nemělo stejnou hodnotu jako £ 130 v kovových penězích; ale říkali, že kovové peníze změnily svou hodnotu, a nikoliv papírové. Přáli si omeziti význam slova znehodnocení na skutečný pokles hodnoty a nikoliv na poměrný rozdíl mezi hodnotou peněz a standardem, kterým se podle zákona řídí. Sto liber anglických peněz

bylo dříve stejné hodnoty jako £ 100 hamburských peněz a mohlo je koupiti: v každé jiné zemi mohla směnka na Anglii nebo na Hamburk koupiti přesně stejné množství zboží. Byl jsem před nedávnem nucen dáti £ 130 anglických peněz, abych obdržel tytéž věci, zatím co Hamburk je mohl dostati za £ 100 hamburských peněz. Měly-li anglické peníze stejnou hodnotu jako dříve, musela hodnota hamburských peněz stoupnouti. Ale kde je pro to důkaz? Jak má býti zjištěno, zda anglické peníze poklesly nebo hamburské peníze stoupily? Není měřítko, kterým to lze určit. Jest to tvrzení, které nepřipouští důkazu, a není ani možno pozitivně je potvrditi, ani pozitivně je popírati. Národy světa se musily brzy přesvědčiti, že v přírodě není standardu hodnoty, ke kterému by se mohly neomylně obracet, a proto zvolily měřítko, které se jim celkem zdálo méně proměnlivým než jakýkoli jiný statek.

Tímto standardem se musíme řídit, dokud nebude zákon změněn a dokud nebude objeven nějaký jiný statek, jehož užitím obdržíme dokonalejší standard než ten, který jsme zavedli. Pokud jest v této zemi výlučným standardem zlato, budou peníze znehodnoceny, když nebude míti libra šterlinků stejnou hodnotu jako 123 zrn (= 5 pennyweights 3 grains) standardního zlata, a to bez ohledu na to, zda zlato stoupá nebo klesá v obecné hodnotě.

KAPITOLA VIII.

O DANÍCH.

§ 54.

Daně jsou částí výnosu půdy a práce země, danou k dispozici vládě; a jsou nakonec vždycky placeny buď z kapitálu nebo z důchodu země.

Ukázali jsme již, že kapitál země jest buď stálý nebo oběžný podle toho, zda je povahou více či méně trvanlivý. Jest nesnadné přesně určit, kde začíná rozdíl mezi oběžným a stálým kapitálem; neboť trvanlivost kapitálu má téměř nekonečné množství stupňů. Potraviny země jsou spotřebovávány a znovu vyráběny nejméně jednou v každém roce; oděv dělníka není pravděpodobně spotřebován a znovu vyroben dříve než ve dvou letech, zatím co se počítá, že jeho dům a nábytek vydrží po dobu deseti nebo dvaceti let.

Když roční výroba země více než nahrazuje její roční spotřebu, říká se, že zvyšuje svůj kapitál; když její roční spotřeba není alespoň nahrazena její roční výrobou, říká se, že zmenšuje svůj kapitál. Kapitál tedy může býti zvýšenou výrobou nebo zmenšenou neproduktivní spotřebou.

Je-li spotřeba vlády, když se zvýší vybíráním dalších daní, uhrazena buď zvýšenou výrobou nebo sníženou spotřebou se strany lidu, dopadnou daně na důchod a národní kapitál zůstane nedotčen; nebude-li však na straně lidu ani zvýšené výroby ani zmen-

šené neproduktivní spotřeby, dopadnou daně nutně na kapitál, to jest oslabí fond, určený produktivní spotřebě.¹⁾

V tom poměru, jak se zmenšuje kapitál země, bude nutně zmenšena její výroba; a proto pokračují-li tatáž neproduktivní vydání na straně lidu a vlády, budou klesati při stále se zmenšující roční výrobě prostředky lidu a státu se vzrůstající rychlostí a bude následovati bída a rozvrat.

Přes nesmírná vydání anglické vlády v posledních dvaceti letech²⁾ nemůže býti pochyby o tom, že zvýšená výroba na straně lidu je více než vyrovnala. Nejen že nebyl ztencen národní kapitál, byl velmi zvýšen a roční důchod lidu i po zaplacení jeho daní je pravděpodobně v nynější době větší než v kterémkoli dřívějším období našich dějin.

Pro důkaz toho můžeme poukázati na vzrůst obyvatelstva — na rozvoj zemědělství — na vzrůst dopravy a výroby — na stavbu přístavů — na otevření četných kanálů, stejně jako na mnoho jiných nákladných podniků; všechno ukazuje na vzrůst jak kapitálu, tak roční výroby.

Jest však přes to jisto, že nebyti zdanění, byl by tento vzrůst kapitálu mnohem větší. Není daní, které by neměly sklon zmenšiti sílu hromaditi kapitál. Všechny daně musí dopadnouti buď na kapitál nebo na důchod. Postihnou-li kapitál, musí poměrně zmenšit onen fond, jehož velikostí se vždy musí řídit velikost produktivní hospodářské činnosti země; a dopadnou-li na důchod, musí buď snížit hromadění kapitálu nebo donutiti poplatníky, aby uspořili částku daně odpovídajícím snížením své dřívější neproduktivní

1) Nutno pochopiti, že všechna výroba země se spotřebovává; ale je to největší představitelný rozdíl, zda je spotřebována těmi, kdo znovu vyrábějí, nebo těmi, kdo jiné hodnoty nevyrábějí. Když říkáme, že důchod jest uspořen a přidán ke kapitálu, myslíme tím, že díl důchodu, o kterém se řeklo, že byl přidán ke kapitálu, je spotřebován dělníky produktivními namísto neproduktivních. Nemůže býti většího omylu než předpoklad, že kapitál se zvětšuje nespotřebou. Kdyby cena práce stoupla tak vysoko, že přes vzrůst kapitálu by se jí více nemohlo zaměstnati, řekl bych přes to, že takový vzrůst kapitálu by byl neproduktivně spotřebován.

2) [1793—1815.]

spotřeby životních nezbytností a přepychu. Některé daně vyvolávají tyto účinky v mnohem větší míře než jiné; ale veliké zlo zdaňování možno nalézt ani ne tak ve výběru jeho předmětů, jako v souhrnně vzatém celku jeho účinků.

Daně nejsou nutně daněmi z kapitálu proto, že jsou na kapitál uloženy, ani z důchodu proto, že jsou uloženy na důchod. Je-li na mně žádáno, abych ze svého ročního příjmu £ 1000 zaplatil £ 100, bude to skutečně daň z mého příjmu, spokojím-li se vydáním zbývajících £ 900; bude to však daň z kapitálu, budu-li dále utráceti £ 1000.

Kapitál, z něhož plyne můj příjem £ 1000, může mít hodnotu £ 10.000; jednocentní daň na takový kapitál by činila £ 100; můj kapitál by však byl nedotčen, kdybych po zaplacení této daně se podobným způsobem spokojil s vydáním £ 900.

Touha po udržení životního postavení, kterou má každý člověk, a po udržení jmění na výši, které jednou dosáhlo, způsobuje, že většina daní, ať uložených na kapitál nebo na důchod, je placena z důchodu; a proto jak postupuje zdaňování, čili jak vláda zvyšuje svá vydání, musí se zmenšovati roční blahobyt obyvatelstva, leda by mohlo úměrně zvyšovati své kapitály a důchody.

§ 55.

Vládní politika by měla u obyvatelstva podporovati předpoklady, aby tak mohlo činiti a nikdy neukládati takové daně, které nevyhnutelně dopadnou na kapitál; činíc tak zeslabuje prostředky k vdržování práce a tím snižuje budoucí výrobu země.

V Anglii nebylo této politiky dbáno při zdaňování notářských ověření poslední vůle, při dani dědické a při všech daních, které se týkají převodu majetku mrtvých na živé. Je-li odkaz £ 1000 podroben dani £ 100, dívá se dědic na svůj podíl jako na pouhých £ 900 a nepociťuje zvláštní pohnutky, aby ušetřil tuto daň £ 100 ze svého vydání, a kapitál země jest tak zmenšen; kdyby však skutečně dostal £ 1000 a byl požádán, aby zaplatil £ 100 jako daň z příjmu, vína, koní nebo služebníků, zmenšil by pravdě-

podobně, či spíše nezvýšil by svého vydání o tuto částku a kapitál země by byl neztenčen.³⁾

„Daně z převodu majetku mrtvých na živé,” praví Adam Smith, „dopadají konečně, stejně jako bezprostředně, na osoby, na které se majetek převádí. Daně z prodeje půdy dopadají úplně na prodávajícího. Prodávající je téměř vždy nucen prodati a musí proto vzít takovou cenu, jaké může docílit. Kupující je sotva kdy nucen koupiti a chce proto dáti jen tu cenu, která se mu líbí. Uvažuje, zač ho půda přijde v ceně s daní dohromady. Čím více je nucen platiti na daní, tím méně bude ochoten dáti na ceně. Takové daně dopadají proto téměř vždy na osobu potřebnou a musí býti proto velmi kruté a tíživé.”⁴⁾ Kolkovné a zápisné poplatky dluhopisů a smluv o půjčení peněz dopadají zcela na vypůjčovatele a jsou jím ve skutečnosti vždy placeny. Poplatky stejného druhu ze soudních sporů dopadají na žalobce. Oběma snižují kapitálovou hodnotu sporného předmětu. Čím více získání nějakého majetku stojí, tím menší musí býti jeho čistá hodnota po získání. Všechny daně z převodu jakéhokoli druhu majetku, pokud snižují kapitálovou hodnotu onoho majetku, mají sklon snižovati prostředky, určené k udržování práce. To všechno jsou více či méně nehospodárné daně, protože zvyšují důchod panovníkův, který si téměř vždy vydržuje jen neproduktivní pracovníky na účet kapitálu obyvatelstva, který vydržuje pouze pracovníky produktivní.⁵⁾

To však není jediná námitka proti daním z převodu majetku; zabraňují národnímu kapitálu, aby byl rozdělen způsobem pro hospodářský celek nejvýnosnějším. V zájmu všeobecného prospě-

³⁾ [To je nepochybně pravda, ale naopak musí býti pamatováno: předně, že takové daně, leda by byly vybrány velmi vysokou sazbou, mají jen malý účinek při ztěžování hromadění kapitálu: za druhé, že je velmi snadno je vybíratí a *celkem* nenasnadno jim uniknouti; a za třetí, že z důvodů jiných než fiskálních by snesly v tomto ohledu daně nástupní a dědické zvýšení: viz Mill, „Principles”, kn. II., kap. II., § 3. Na jiném místě přičiňuje Mill cennou poznámku, že část daní v případě země, která splácí státní dluh, je-li vzata z kapitálu, zůstává stále kapitálem. — Kn. V., kap. IX., § 1. Srv. Say „Economie Politique”, kn. III., kap. VIII., str. 311—312.]

⁴⁾ [Kn. V., kap. II., str. 364.]

⁵⁾ [Tamže, str. 364b.]

chu nemůže býti přespříliš usnadněn převod a výměna majetku všeho druhu, ježto tímto způsobem najde pravděpodobně kapitál cestu do rukou těch, kteří jej nejlépe zaměstnají zvyšováním výroby země. „Proč“, ptá se pan Say, „chce někdo prodati svoji půdu? Je to proto, že má na mysli jiné zaměstnání, ve kterém budou jeho fondy výnosnější. Proč si přeje jiný koupiti tutéž půdu? Aby zaměstnal kapitál, který mu příliš málo vynáší, který nebyl zaměstnán, nebo jehož použití je podle jeho mínění možno zlepšiti. Tato výměna zvýší celkový důchod, protože zvyšuje důchod těchto stran. Jsou-li však poplatky tak závažné, že zabraňují výměně, jsou překážkou pro tento vzrůst celkového důchodu.“⁶⁾ Tyto daně se však snadno vybírají; a mnozí si snad myslí, že to do jisté míry vyvažuje jejich škodlivé účinky.

⁶⁾ [„Economie Politique“, kn. III., kap. VIII., str. 309.]

KAPITOLA IX.

DANĚ ZE SKLIZNĚ.

§ 56.

Vytýčili jsme si, jak doufám dostatečně, v dřívější části tohoto díla¹⁾ zásadu, že cena obilí se řídí nákladem na jeho výrobu pouze na tom pozemku, či spíše pouze tím kapitálem, který nenese renty (nájemného). Z toho plyne, že vše, co zvyšuje výrobní náklad, zvýší cenu; vše, co jej snižuje, sníží cenu. Nutnost obdělávati horší půdu nebo obdržeti menší výnos z daného dalšího kapitálu na půdu již obdělávanou bez výjimky zvýší směnnou hodnotu sklizně. Objev strojů, které pěstiteli umožní, aby získal své obilí za menší výrobní náklad, nutně sníží jeho směnnou hodnotu. Každá daň, která bude pěstiteli uložena, ať ve formě daně pozemkové, desátku nebo daně ze sklizeného množství, zvýší výrobní náklad a zvýší proto cenu sklizně.

Kdyby cena sklizně nestoupla tak, aby nahradila pěstiteli daň, opustil by přirozeně zaměstnání, kde by jeho zisky byly sníženy pod všeobecnou hladinu zisků; to by způsobilo zmenšení nabídky, až by neuspokojená poptávka vyvolala takový vzestup cen sklizně, že by se její pěstování stalo stejně výnosným, jako investice kapitálu v kterémkoli jiném oboru.

Zvýšení ceny je jediným prostředkem, jak by mohl daň zaplatiti a dále pobíratí obvyklé a všeobecné zisky z tohoto zaměstnání svého kapitálu. Nemohl by daň odečísti od nájemného a přinutiti tak ma-

¹⁾ [§ 27.]

jitele půdy, aby ji platil, neboť nájemného neplatí. Nesnížil by o ni své zisky, neboť není důvodu, proč by měl setrvati v zaměstnání, které poskytuje malé zisky, když všechna ostatní zaměstnání poskytují větší. Je tedy beze sporu, že bude míti pouze možnost zvýšiti cenu sklizně o částku rovnou dani.

Daň ze sklizně nebude placena majitelem půdy, nebude placena statkářem; bude však placena ve zvýšené ceně spotřebitelem.

Vzpomeňme, že renta (nájemné) jest rozdíl mezi výnosem, získaným stejnými díly práce a kapitálu, které byly vynaloženy na půdy stejné či různé jakosti. Vzpomeňme též, že peněžítá renta pozemku a obilní renta se nemění ve stejném poměru.

V případě daně na sklizeň, pozemkové daně nebo desátku se změni obilní renta půdy, kdežto peněžní renta zůstane nezměněna.

Kdyby, jak jsme předpokládali dříve,²⁾ byla obdělávaná půda trojí jakosti a stejnou částkou kapitálu by se obdrželo

z půdy č. 1 180 čtvrtí obilí,

z půdy č. 2 170 čtvrtí obilí,

z půdy č. 3 160 čtvrtí obilí,

byla by renta č. 1 20 čtvrtí, rozdíl mezi č. 1 a 3; a 10 čtvrtí renta č. 2, rozdíl mezi č. 2 a 3; kdežto č. 3 by neneslo žádné renty.

Kdyby pak byla cena obilí £ 4 za čtvrt, byla by peněžní renta č. 1 £ 80 a č. 2 £ 40.

Předpokládejme, že je na obilí uložena daň 8 šilinků na čtvrt; pak stoupne cena na £ 4 8 s.; a kdyby majitelé půdy dostávali tutéž obilní rentu jako dříve, byla by renta č. 1 £ 88 a č. 2 £ 44. Ale nedostanou tutéž obilní rentu; daň dopadne tíživěji na č. 1 než na č. 2 a na č. 2 tíživěji než na č. 3, protože bude vybírána z většího množství obilí. Cenu upravuje nesnadnost výroby na č. 3; a obilí stoupne na £ 4 8 s., aby zisky kapitálu, zaměstnaného na č. 3, byly na stejné výši s obecnými zisky kapitálu.

2) [Poznámka na konci kap. II.]

Výnos a daň těchto tří jakostí půdy budou tyto:

č. 1, poskytující	180	čtvrtí po	£ 4 8 s. za čtvrt	. . .	£ 792
bez ceny	163	čtvrtí, čili	8 s. za čtvrt na		
180 čtvrtí				£ 72
čistý výnos v obilí	<u>163·7,</u>	čistý výnos v penězích			<u>£ 720</u>
č. 2, poskytující	170	čtvrtí po	£ 4 8 s. za čtvrt	. . .	£ 748
bez ceny	154	čtvrtí po	£ 4 8 s., čili 8 s. za		
čtvrt na 170 čtvrtí				£ 68
čistý výnos v obilí	<u>154·6,</u>	čistý výnos v penězích			£ 680
č. 3, poskytující	160	čtvrtí po	£ 4 8 s.		£ 704
bez ceny	145	čtvrtí po	£ 4 8 s., čili 8 s. za		
čtvrt na 160 čtvrtí				£ 64
čistý výnos v obilí	<u>145·5,</u>	čistý výnos v penězích			£ 640

Peněžitá renta č. 1 bude nadále £ 80, čili rozdíl mezi £ 640 a £ 720; a č. 2 £ 40, čili rozdíl mezi £ 640 a £ 680, přesně táž jako dříve; ale obilní renta bude u č. 1 snížena s 20 čtvrtí na 18·2 čtvrtí, na rozdíl mezi 145·5 a 163·7 čtvrtí, a u č. 2 s 10 na 9·1 čtvrtí, na rozdíl mezi 145·5 a 154·6 čtvrtí.

Daň z obilí dopadne tedy na spotřebitele obilí a zvýší jeho hodnotu ve srovnání se všemi ostatními statky do výše úměrné dani. V tom poměru, v kterém jest obilí součástí jiných statků, bude také hodnota těchto zvýšena, leda by byla daň jinými příčinami vyvážena. Ve skutečnosti budou nepřímo zdaněny a jejich hodnota stoupne v poměru k dani.

Avšak daň na sklizeň a na nezbytné potřeby dělníka by měla ještě jiný účinek — zvedla by mzdy. Působením zákona o vzrůstu obyvatelstva nebudou mzdy nejnižšího druhu dělníků nikdy trvale o mnoho nad sazbou, kterou pro udržení dělníků vyžaduje příroda a zvyk.³⁾ Tato třída nikdy není schopna nésti nějaký značný díl zdanění; a proto, kdyby měli platiti dalších 8 s. za čtvrt pšenice a

³⁾ [Důležitý přídavek.]

v menším poměru za jiné nezbytnosti, nebyli by schopni uživiti se ze stejných mezd jako dříve a udržeti dělnickou třídu. Mzdy by nevyhnutelně a nutně stouply; a v tom poměru, v kterém by stoupaly, klesaly by zisky. Vláda by obdržela daň 8 s. ze čtvrti ze všeho obilí v zemi spotřebovaného, jejíž část by byla přímo zaplácena spotřebiteli obilí; druhá část⁴⁾ by byla nepřímo zaplácena těmi, kdo zaměstnávají práci, a působila by na zisky stejným způsobem, jako kdyby byly mzdy zvýšeny pro zvýšenou poptávku po práci ve srovnání s nabídkou, nebo pro vzrůstající nesnadnost získání potravy a nezbytností pro dělníka potřebných.

§ 57.

Pokud by se tato daň týkala spotřebitelů, byla by to daň rovná, ale pokud by se týkala zisků, byla by daní dílejší; ježto by nepostihovala ani majitele půdy ani kapitalistu, neboť ti by stále dostávali jeden tutéž peněžní rentu (nájemné), druhý tytéž peněžní dividendy jako dříve. Daň z výnosu půdy by tedy působila takto:

- ředně: zvýšila by cenu sklizně o částku rovnou dani a dopadla by tedy na každého spotřebitele v poměru jeho spotřeby;
- za druhé: zvýšila by pracovní mzdy a snížila by zisky.

Proti takové dani možno tedy namítati

- ředně: že pro zvýšení pracovních mezd a snížení zisků je to daň nerovná, ježto postihuje příjem nájemce statku, obchodníka a výrobce, a nechává nezdaněným příjem majitele půdy, kapitalisty a jiných, těšících se pevným příjmům;
- za druhé: že mezi vzestupem ceny obilí a vzestupem mezd by uplynula značná doba, v níž by dělník zakusil mnoho tísně;
- za třetí: že zvyšování mezd a snižování zisků odrazuje od hromadění kapitálu⁵⁾ a působí stejně jako přirozená neúrodnost půdy.

⁴⁾ [To jest ona část daně, která dopadá na potraviny atd. pracující třídy.]

⁵⁾ [Jeden z mála úryvků, kde je zmínka o vztahu mezi úrokovou mírou a hromaděním kapitálu; srv. § 44 a úvod.]

za čtvrté: že zvýšením ceny sklizně by se zvýšily ceny všech statků, jichž je sklizeň částí, a že bychom proto nemohli čelit soutěží na všech trzích cizímu výrobci za rovných podmínek.

§ 58.

Vzhledem k *první*⁶⁾ námitce, že zvýšením pracovních mezd a snížením zisků působí nerovně, ježto postihuje příjem nájemce statku, obchodníka a výrobce a ponechala nezdaněným příjem majitele půdy, kapitalisty a jiných, kteří se těší pevným příjmem — muže se odpovědět, že, je-li působení daně nerovné, je věcí zákonodárství učiniti je rovným tím, že se přímo zdaní renta (nájemné) z půdy a dividendy kapitálu. Takovým způsobem by bylo dosaženo všech cílů daně z příjmu bez té nevýhody, že by se muselo sáhnouti k tíživému zařízení starati se o soukromé věci každého člověka a vybaviti výběřčí daně mocí, která se přičí zvykům a cílení svobodné země.

§ 59.

Vzhledem k *druhé*⁷⁾ námitce, že by mezi vzestupem ceny obilí a vzestupem mezd uplynula značná doba, v níž by nižší třídy zažily mnoho tísně — odpovídám, že za různých okolností následují mzdy cenu sklizně s velmi různými stupni rychlosti; že v některých případech nemá vzestup obilí na mzdy žádného vlivu; v jiných předchází vzestup mezd vzestup ceny obilí; a u některých jest účinek na mzdy pomalý a u jiných rychlý.

Ti, kdož tvrdí, že jest to cena nezbytností, která upravuje cenu práce, vždy s patričným zřetelem k určitému stavu vývoje, v němž se společnost nachází, připustili, jak se zdá, příliš ochotně, že vzestup nebo pokles ceny nezbytností bude velmi pomalu následován vzestupem nebo poklesem mezd. Vysoká cena potravin může

⁶⁾ [Podtrženo vydavatelem.]

⁷⁾ [Podtrženo vydavatelem.]

prameniti z velmi různých příčin a podle toho může vyvolati různé účinky.⁸⁾

Může plynouti

předně z nepostačující nabídky,

za druhé z postupně vzrůstající poptávky, které možno nakonec vyhověti při zvýšeném výrobním nákladu,

za třetí z poklesu hodnoty peněz,

za čtvrté z daní na nezbytnosti.

Tyto čtyři příčiny nebyly dostatečně rozlišovány a rozdělovány těmi, kdo zkoumali vliv vysoké ceny nezbytností na mzdy. Budeme je vyšetřovati jednotlivě.

⁹⁾ Špatná sklizeň vyvolá vysokou cenu potravin a vysoká cena jest jediným prostředkem, jímž jest spotřeba nucena přizpůsobiti se stavu nabídky. Kdyby byli všichni kupci obilí bohatí, mohla by cena stoupnouti do jakékoli výše, výsledek by však zůstal nezměněn: cena by byla nakonec tak vysoká, že nejméně bohatí by byli donuceni vzdáti se užívání části množství, které obyčejně spotřebovali, ježto pouze zmenšenou spotřebou může býti poptávka snížena do hranic nabídky. Za takových okolností nemůže býti nesmyslnější politiky než násilně upravovati peněžité mzdy podle

⁸⁾ [Následující rozbor se vztahuje k dvěma úvahám; první, a to důležitá, je námitka proti dani z obilí atd. pro tíseň tím způsobenou; druhá, podřízená, jest tvrzení, že má správa státu zasáhnouti, aby mzdy byly přizpůsobeny ceně nezbytností. Ricardo tvrdí ve svém prvním oddílu, že takový zásah by byl přirozenými příčinami znemožněn.

Vzhledem k hlavní otázce musí býti poznamenáno, že Ricardo úplně přehlíží tvrzení, že konservativní citění, pokud jde o patřičnou sazbu mezd za určité služby, jak je vyjádřena peněžitými čísly, zabraňuje *rychlému* přizpůsobení. Cena se mění snadněji, protože to, co bychom mohli nazvati cenovým trhem, jest výše organisováno než trh mezd. Pokud jde o konečný rozdíl mezi účinky první a čtvrté příčiny, tu není pochyby. Nesnadnější je nahlédnouti, z jakého důvodu bychom měli věřiti s Ricardem, že jejich bezprostřední výsledky by měly býti tak obtížné, jak zde popisuje. Ricardo sám přiznává ústupek, jehož vliv na rozebíranou otázku mu sotva byl jasný, když říká, že zemědělský kapitál by mohl býti půdě odňat. V takovém případě by přirozeně nastala doba tísně.]

⁹⁾ [Předně.]

ceny potravin, jak se často děje špatným použitím chudinských zákonů. Takový zásah neposkytuje dělníku skutečné pomoci, ježto jeho účinkem jest další stoupnutí ceny obilí, a musí býti nakonec donucen omeziti svou spotřebu v poměru k omezené nabídce. Za přirozeného běhu věcí by nebyla nepostačující nabídka špatných období sledována vzestupem mezd, bez škodlivého a nemoudrého vměšování. Vzestup mezd je pro ty, kdo je dostávají, pouze jmenovitý; zvyšuje soutěž na trhu obilí a konečný jeho účinek je vzestup zisků pěstitelů a obchodníků obilím. Mzdy práce jsou ve skutečnosti řízeny poměrem mezi nabídkou a poptávkou po nezbytnostech a nabídkou a poptávkou po práci; a peníze jsou pouze prostředkem, nebo mírou, kterou jsou mzdy vyjádřeny. V tomto případě jest pak tíseň dělníka nevyhnutelná a žádné zákonodárství nemůže poskytnouti léku, leda dovozem dalšího množství potravin nebo použitím nejužitečnějších náhražek.

¹⁰⁾ Když jest vysoká cena obilí účinkem stoupající poptávky, jest vždy předcházena vzestupem mezd, neboť poptávka nemůže vzrůsti bez vzrůstu prostředků obyvatelstva, aby zaplatili za to, čeho si přejí. Hromadění kapitálu přirozeně vyvolává zvýšenou soutěž mezi zaměstnavateli práce a z toho plynoucí vzestup její ceny. Zvýšené mzdy nejsou vždy bezprostředně vydávány za potraviny, nýbrž musí nejdříve přispěti k jiným požitkům dělníka. Jeho zlepšené postavení jej však vede a uschopňuje k tomu, aby se oženil, a pak poptávka po potravinách pro výživu jeho rodiny přirozeně zatlačuje poptávku po oněch jiných požitcích, za které byly jeho mzdy dočasně utráceny. Obilí pak stoupá, poněvadž poptávka po něm vzrůstá, protože ve společnosti se nacházejí ti, kdo mají zlepšené prostředky, jimiž by za ně zaplatili; a zisky nájemce statku budou zvýšeny nad obecnou hladinu zisků, dokud nebude v jeho výrobě zaměstnáno potřebné množství kapitálu. Zda, když toto nastalo, poklesne obilí opět na svou dřívější cenu nebo zůstane trvale dražší, bude záležeti na jakosti půdy, z které bylo dodáno zvýšené množství obilí. Bylo-li by získáno z půdy téže úrod-

¹⁰⁾ [Za druhé.]

nosti, jako byla půda posledně obdělávaná, a bez zvýšení nákladu na práci, poklesne cena na svůj dřívější stav; když z chudší půdy, zůstane trvale vyšší. Vysoké mzdy v prvním případě plynuly ze vzrůstu poptávky po práci; pokud to podporovalo manželství a vychovávalo děti, mělo to důsledek, že nabídka práce se zvětšila. Když však jest nabídka vyvolána, poklesnou mzdy opět na dřívější výši, kleslo-li obilí na svou dřívější cenu; na cenu vyšší než dřívější, byla-li zvýšená nabídka obilí vyrobena na půdě horší jakosti. Vysoká cena naprosto není neslučitelná s hojnou nabídkou: cena jest trvale vysoká ne proto, že množství jest nepostačující, nýbrž proto, že při jeho výrobě jsou vyšší náklady. Obvykle se však stává, že, když byl dán popud k rozmnožení obyvatelstva, jest vyvolán účinek převyšující potřebu daného případu; obyvatelstvo může býti a obvykle jest tak rozmnoženo, že přes zvýšenou poptávku po práci je poměrně větší vůči fondům pro vydržování dělníků, než před vzrůstem kapitálu. V tomto případě nastane reakce, mzdy budou pod svou přirozenou výší a zůstanou tak, dokud nebude obnoven obvyklý poměr mezi poptávkou a nabídkou. V tomto případě jest tedy vzestup ceny obilí předcházen vzestupem mezd a nevaluje tedy na dělníka tíseň.

¹¹⁾ Pokles hodnoty peněz v důsledku přílivu drahých kovů z dolů nebo zneužití bankovních výsad jest další příčinou vzestupu ceny potravin; nevyvolá však změny ve vyráběném množství. Neruší také počet dělníků ani poptávku po nich; neboť nenastane ani vzrůst ani pokles kapitálu. Množství nezbytností dělníku přidělitelných záležitostí na poměrné poptávce a nabídce nezbytností spolu s poměrnou poptávkou a nabídkou práce; peníze jsou pouze prostředkem, kterým se vyjadřuje množství; a ježto jedno ani druhé se nezměnilo, nezmění se skutečná odměna dělníková. Peněžité mzdy stoupnou, ale umožní mu pouze, aby se zaopatřil stejným množstvím nezbytností jako dříve. Ti, kdo popírají tuto zásadu, musí ukázati, proč by rozmnožení peněz nemělo míti stejného účinku na zvýšení ceny práce, jejíž množství se nezvýšilo, jako by působilo, což uznávají, na ceny bot, klobouků a obilí, nebylo-li

¹¹⁾ [Za třetí.]

množství těchto statků zvýšeno. Poměrná tržní hodnota klobouků a bot se řídí poptávkou a nabídkou klobouků ve srovnání s poptávkou a nabídkou bot, a peníze jsou jen měřítkem, kterým jest vyjadřována jejich hodnota. Když se zdvojnásobí cena bot, zdvojnásobí se také cena klobouků a podrží tutéž poměrnou hodnotu. Když se podobně zdvojnásobí cena obilí a všech nezbytností dělníkových, zdvojnásobí se také cena práce, a ježto nenastane přerušeni obvyklé nabídky a poptávky po nezbytnostech a práci, není důvodu, proč by neměly zachovati své poměrné hodnoty.

¹²⁾ Ani pokles hodnoty peněz ani daň ze sklizně, ač obé zvedne cenu, nebude *nutně* působiti na množství sklizně; nebo na množství lidí, kteří jsou schopni ji koupiti a ochotni ji spotřebovati. Jest velmi snadné postřehnouti, proč mají mzdy stoupati, když kapitál země nepravidelně vzrůstá, kdežto cena obilí zůstává stálá nebo stoupne v menším poměru; a proč, když se kapitál země zmenšuje, mají mzdy klesnouti, kdežto obilí zůstává pevné nebo poklesne v mnohem menším poměru, a to také po značnou dobu; důvodem jest, že práce není statkem, který může býti po libosti rozmnožen či omezen. Je-li na trhu pro poptávku příliš málo klobouků, stoupne cena, ale pouze na krátký čas; neboť za jediný rok může býti zaměstnáním více kapitálu v tomto oboru přidáno počtu klobouků jakékoli rozumné množství a proto nemůže jejich tržní cena dlouho o mnoho převyšovati jejich cenu přirozenou; ale u lidí tomu tak není; nemůžete za rok nebo za dva zvýšiti jejich počet, když nastane vzrůst kapitálu, ani nemůžete rychle jejich počet snížit, když kapitálu ubývá; a proto, ježto se počet dělníků pomalu zvyšuje nebo klesá, kdežto prostředky k udržování práce rychle vzrůstají nebo se zmenšují, musí uplynouti značná doba, než jest cena práce přesně upravena podle ceny obilí a nezbytností; ale v případě poklesu hodnoty peněz nebo daně na obilí není nutně přebytku nabídky práce ani snížení poptávky a není tedy důvodu, proč by dělník měl býti vydán skutečnému snížení mezd.¹³⁾

¹²⁾ [Za čtvrté.]

¹³⁾ [To jde trochu příliš daleko. Třeba poukázati na to, že majitel kapitálu nenahlédne, proč by měl býti vydán skutečnému zmenšení svých úroků nebo zisků.]

Daň z obilí nesnižuje nutně množství obilí, zvyšuje pouze jeho peněžitou cenu; nesnižuje nutně poptávku ve srovnání s nabídkou práce; proč by tedy měla snížit podíl, placený dělníkovi? Deíme tomu, že je pravda, že snížila množství daní dělníkovi, jinými slovy, že nezvýšila jeho peněžité mzdy ve stejném poměru, jak daň zvýšila ceny obilí, které on spotřebovává; nepřevýšila by nabídka obilí poptávku? — nepokleslo by v ceně? a nedostal by takto dělník svůj obvyklý díl? V takovém případě by vskutku byl zemědělství odňat kapitál; neboť kdyby cena nestoupla o celou částku daně, byly by zemědělské zisky nižší než všeobecná hladina zisků a kapitál by si hledal výhodnější zaměstnání. Vzhledem tedy k daní ze sklizně, kterou se nyní obíráme, zdá se mi, že by nenašlo mezi vzestupem ceny sklizně a vzestupem mezd dělníka období, jež by dělníka utlačovalo; a že by proto tato třída neutrpěla jiného nepohodlí, než onoho, které by ji postihlo v důsledku jakéhokoli jiného druhu zdanění, totiž nebezpečství, že daň může postihnouti fondy určené k vydržování práce a může proto zastavit nebo snížit poptávku po ní.

§ 60.

Vzhledem k *třetí*¹⁴⁾ námitce proti daním ze sklizně, že totiž vzestup mezd a snížení zisků odrazuje od hromadění kapitálu a působí jako přirozená neúrodnost půdy: pokusil jsem se ukázati v jiné části tohoto díla, že úspor možno stejně účinně docílit na vydání jako na výrobě; snížením hodnoty statků jako stoupenutím sazby zisků. Zvýším-li své zisky z £ 1000 na £ 1200 při stejných cenách, jest zvýšena má schopnost zvyšovati kapitál úsporami, ale není zvýšena do té míry, jak by byla, kdyby mé zisky byly stále stejné jako dříve, zatím co statky by tak poklesly v ceně, že £ 800 by mi opatřilo tolik, co £ 1000 koupilo předtím.

Částka, daní vyžadovaná, musí však býti vybrána a otázka je jen, zda táž částka má býti vzata jednotlivcům zmenšením jejich

¹⁴⁾ [Podtrženo vydavatelem.]

zisků, nebo zvýšením cen statků, za které jsou jejich zisky vydávány.

Zdanění poskytuje v každém případě pouze možnost volby mezi různými zly; nepostihuje-li zisk nebo jiný pramen příjmu, musí postihovati vydání; a za předpokladu, že břímě je stejnoměrně neneseno a nepotlačuje výrobu, jest lhostejno, nač jest uloženo. Daně z výroby nebo ze zisků kapitálu, ať jsou přímo uloženy na zisky nebo nepřímo, zdaněním půdy nebo jejího výnosu, mají před jinými daněmi tu výhodu, že za předpokladu, že je zdaněn také každý jiný příjem, nemůže jim uniknouti žádná třída společnosti a každá přispívá podle svých možností.

Daním na vydání může uniknouti lakomec; může míti roční příjem £ 10.000 a utráceti pouze £ 300; nemůže však uniknouti daním ze zisku. ať ořímým či nepřímým: bude k nim přisobovati tím, že se vzdá části, nebo hodnoty části své výroby, nebo nebude moci pro zvýšené ceny nezbytností. nutných k výrobě, dále hromaditi kapitál stejnou rychlostí. Může sice míti příjem téže hodnoty, nebude však ovládati stejné množství práce ani stejné množství hmot, na které může býti tato práce vynaložena.

Je-li země izolována od ostatních, nemajíc styku se žádným ze svých sousedů, nemůže odsunouti se sebe ni žádný díl svých daní. Určitý díl výnosu její půdy a práce bude věnován službě státu; a nemohu jinak nežli se domnívati, že, leda by nerovně zatěžoval onu třídu, která spoří a hromadí kapitál, nebude příliš důležité, zda budou daně vybírány ze zisků, ze zemědělských nebo z průmyslových výrobků. Je-li můj roční důchod £ 1000 a musím platiti daně ve výši £ 100, má malý význam, zda je zaplatím ze svého důchodu, ponechávaje si pouze £ 900, nebo zaplatím dalších £ 100 za zemědělské nebo průmyslové zboží. Je-li £ 100 mně příslušejícím dílem z vydání země, záleží spravedlnost zdanění v tom, aby zajistila, že zaplatím oněch £ 100, ani více ani méně; a to nemůže býti žádným způsobem vykonáno stejně bezpečně, jako daněmi z mezd, zisků nebo sklizně.

§ 61.

*Čtvrtá*¹⁵⁾ a poslední námitka, které je nutno si povšimnouti, zní: že zvednutím ceny sklizně budou zvednuty ceny všech statků, jichž je sklizeň součástí, a že proto nebudeme se v trhu setkávati s cizím výrobcem za stejných podmínek.

Předně by obilí a *všechny* domácí statky nemohly býti podstatně cenově zvýšeny bez přílivu drahých kovů; neboť totéž množství peněz by nemohlo udržovati v oběhu totéž množství statků při vysokých jako při nízkých cenách, a drahé kovy by se nikdy nedaly koupiti drahými statky. Je-li zapotřebí více zlata, musí se získati tím, že se dá více, a ne méně, statků za ně výměnou. Také by nemohl býti nedostatek peněz nahrazen papírem, neboť papír neřídí hodnotu zlata jako zboží, nýbrž zlato řídí hodnotu papíru. Nemohla-li by tedy hodnota zlata býti snížena, nemůže býti oběhu přidán papír, aniž by byl znehodnocen. A jasně vynikne, že hodnota zlata nemůže býti snížena, když uvážíme, že hodnota zlata jako zboží musí se řídit množstvím statků, které musí býti dáno za ně cizincům výměnou. Když je zlato levné, statky jsou drahé; a když je zlato drahé, statky jsou levné a klesají v ceně. A protože nevidíme důvodu, proč by měli cizinci prodávati své zlato levněji než obyčejně, nejví se pravděpodobným, že by nastal příliv zlata. Bez takového přílivu nemůže nastati vzrůst množství, pokles hodnoty, všeobecný vzestup ceny zboží.¹⁶⁾

Pravděpodobný účinek daně ze sklizně by byl vzestup ceny sklizně a všech statků, jichž je sklizeň součástí, avšak nijak úměrně dani; zatím co jiné statky, jichž součástí sklizeň nebyla, jako předměty vyráběné z kovů a zemin, by v ceně poklesly: takže celému oběhu by odpovídalo totéž množství peněz jako dříve.

Daň, jejímž účinkem by byl vzestup cen všech domácích výrobků, by vývozu nevadila, vyjma velmi krátkou dobu. Kdyby stouply v ceně doma, nemohly by sice býti ihned výnosně vyvá-

¹⁵⁾ [Podtrženo vydavatelem.]

¹⁶⁾ Lze pochybovati, zda statky stouplé v ceně pouze zdaněním by vyžadovaly pro svůj oběh více peněz. Myslím, že nikoliv.

ženy, ježto zde by byly podrobeny břemeni, jehož byly v cizině prosty. Daň by vyvolala tentýž účinek, jako změna hodnoty peněz, která nebyla všeobecná a všem zemím společná, nýbrž na jedinou zemi omezena. Kdyby byla Anglie touto zemí, nemohla by snad prodávati, ale mohla by kupovati, neboť zboží způsobilé k dovozu by nestouplo v ceně. Za těchto okolností by výměnou za cizí zboží nemohlo býti vyváženo nic jiného než peníze, avšak to je obchod, který by nemohl dlouho trvati; národ nemůže býti zbaven svých peněz, neboť když jej bylo opustilo určité množství, stoupne hodnota zbytku a výsledkem toho bude taková cena statků, že budou opět schopny výnosného vývozu. Když tedy peníze stouply, neměli bychom jich dále vyvážeti výměnou za zboží, nýbrž měli bychom vyvážeti ony výrobky, které zprvu stouply v ceně v důsledku vzestupu ceny sklizně, z které byly vyrobeny, a pak zase klesly vývozem peněz.

Může se však namítati, že, když peníze takto hodnotou stouply, stouply by stejně vzhledem k cizím jako k domácím statkům a proto by přestala pohnutka k dovozu cizího zboží. Předpokládejme takto, že jsme dováželi zboží, které v cizině stálo £ 100 a prodávalo se zde za £ 120, a přestali bychom je dovážeti, kdyby hodnota peněz v Anglii tak stoupla, že by se tu prodávalo za pouhých £ 100; to však by se nikdy nemohlo státi. Pohnutkou, která nás má k dovozu nějakého statku, je objev jeho poměrné láce v cizině; je to srovnání jeho ceny v cizině s jeho cenou doma. Když nějaká země vyváží klobouky a dováží sukno, činí tak proto, že může získati více sukna výrobou klobouků a výměnou jich za sukno, než kdyby vyráběla sukno sama. Když vzestup sklizně způsobí stoupenutí výrobních nákladů u klobouků, způsobí také zvýšené náklady při výrobě sukna. Kdyby tedy byly oba statky vyráběny doma, oba by stouply. Jeden však, ježto je statkem, který dovážíme, by nestoupl, ani by neklesl, kdyby stoupla hodnota peněz; neboť tím, že by neklesl, získal by opět svůj přirozený poměr k vyváženému statku. Vzestup sklizně způsobí vzestup klobouků z 30 na 33 šilinků, čili 10%; kdybychom vyráběli sukno, způsobila by láž příčina, že by stouplo z 20 na 22 s. za yard. Tento vzestup ne-

porušuje poměru mezi sukнем a klobouky; klobouk měl a má ná-dále hodnotu půldruhého yardu sukna. Když však sukno dová-žíme, zůstane jeho cena dále 20 s. za yard, nedotčena nejprve vze-stupem a pak poklesem hodnoty peněz; kdežto klobouky, které nej-dříve stouply z 30 s. na 33 s., poklesnou znovu s 33 s. na 30 s., u kteréhož bodu se navrátí poměr mezi sukнем a klobouky.

Abych úvahu o tomto předmětu zjednodušil, předpokládal jsem, že by se vzestup hodnoty surovin dotkl ve stejném poměru všech domácích statků; že, kdyby účinkem na jeden byl jeho vze-stup 10%, stouply by všechny o 10%; ale ježto jest hodnota statků velmi rozličně složena ze surovin a práce; ježto některé statky, jako na příklad všecky, vyráběné z kovů, by byly nedotčeny vzestupem sklizně z povrchu půdy, je zřejmé, že by v účincích, vy-volaných daní ze sklizně, na hodnotu statků byla největší různost. Pokud by tento účinek byl způsoben, podporoval by nebo zpomalo-val vývoz určitých statků a byl by beze vší pochyby provázen tím-těž nepohodlím, které provází zdanění statků: zničil by přirozený poměr mezi jejich hodnotami. Tak by přirozená cena klobouku, místo aby byla stejná jako cena půldruhého yardu sukna, měla třeba hodnotu pěti čtvrtí yardu, nebo třeba yardu a tři čtvrtí a proto by mohl býti dán zahraničnímu obchodu dosti odchylný směr. Všechny tyto nesnáze by se pravděpodobně nedotkly *hodnoty*¹⁷⁾ vývozu a dovozu; zabránily by pouze opravdu nejlepšímu rozdělení kapitálu celého světa, které není nikdy tak dobře upravováno, jako když je každému statku ponecháno na vůli, aby se ustálil na své přirozené ceně, nespoután umělými omezeními.¹⁸⁾

Ačkoli by tedy vzestup ceny většiny našich statků na čas celkově zastavil vývoz a trvale by mohl zabrániti vývozu několika statků, nemohl by podstatně zasahovati do zahraničního obchodu a nepřivodil by nám poměrných nevýhod, pokud jde o soutěž na cizích trzích.

17) [Je třeba si povšimnouti tohoto slova. Je klíčem celého rozboru.]

18) [Dále by byl pro kapitál i práci sklon, hledati zemi, kde by se mohly věno-vati výrobě za podmínek méně nevýhodných.]

KAPITOLA X.

DANĚ Z NÁJEMNÉHO.

§ 62.

Daň z nájemného by postihla pouze nájemné; dopadla by plně na majitele půdy a nemohla by býti přesunuta na žádnou třídu spotřebitelů. Majitel půdy by nemohl nájemné zvýšiti, poněvadž by ponechal beze změny rozdíl mezi výnosem, získaným z nejméně úrodné půdy ještě obdělávané, a výnosem, získaným z půdy každé jiné jakosti. Obdělávány jsou tři druhy pozemků, č. 1, 2 a 3 a poskytují při téže práci 180, 170 a 160 čtvrtí pšenice; avšak č. 3 neplatí nájemného a je proto nezdaněno; nemůže tedy býti nájemné z č. 2 zvýšeno nad hodnotu deseti, ani č. 1 nad hodnotu dvaceti čtvrtí. Taková daň by nemohla zvýšiti cenu sklizně, protože obdělavatel č. 3, ježto neplatí nájemného ani daně, by nijak nemohl zvýšiti cenu vyráběného statku. Daň z nájemného by nebránila obdělávání nové půdy, protože taková půda neplatí nájemného a nebyla by zdaněna. Kdyby se začalo obdělávati č. 4 a poskytovalo 150 čtvrtí, neplatila by se za takovou půdu daň; vytvořilo by to však nájemné deseti čtvrtí z č. 3, které by pak začalo platiti daň.

§ 63.

Daň z nájemného, jak jest nájemné složeno, by bránila obdělávání, protože by to byla daň ze zisků majitele půdy. Výrazu nájemné z půdy, jak poznamenávám jinde,¹⁾ používá se pro celou

¹⁾ [§ 24.]

výši hodnoty, placené nájemcem statku pozemkové vrchnosti, avšak jen část její jest rentou v přesném slova smyslu. Budovy, zařízení a jiná vydání, zaplacená majitelem půdy, tvoří vlastně část kapitálu statku a byly by musely býti opatřeny nájemcem, kdyby jich nezaopatřil majitel půdy. Nájemné jest částka, placená majiteli půdy za užívání půdy a pouze za užívání půdy. Další částka, která jest mu placena pod jménem nájemného, je za užívání budov atd. a jsou to ve skutečnosti zisky z kapitálu majitele půdy. Při zdanění nájemného, ježto by se nečinil rozdíl mezi onou částí, placenou za užívání půdy, a částí, placenou za užívání kapitálu majitele půdy, dopadl by díl daně na zisky majitele půdy a bránil by proto obdělávání, leda by cena sklizně stoupla. Na té půdě, za jejíž užívání se neplatí nájemné, poskytuje se třeba pod tím jménem odškodnění majiteli půdy za užívání jeho budov. Tyto budovy by nebyly stavěny, ani by se nepěstovala na takové půdě sklizeň, dokud by cena, za kterou by se prodala, nezaplatila jen všechna obvyklá vydání, nýbrž také toto další vydání na daň. Tato část daně nedopadá na majitele půdy ani na nájemce statku, nýbrž na spotřebitele sklizně.

Nemůže býti pochyby o tom, že, když byla uložena daň z nájemného, našli by majitelé půdy brzy způsob, jak rozlišovati mezi tím, co se jim platí za užívání půdy, a tím, co se platí za užívání budov a zlepšení, provedených kapitálem majitele půdy. To by se buď nazývalo nájemným z domu a budov nebo by na všech nových do obdělávání braných pozemcích stavěl takové budovy a prováděl zlepšení nájemce a nikoli majitel půdy. Sice by mohlo ve skutečnosti býti použito k tomu účelu kapitálu majitele půdy; podle jména by mohl býti vynaložen nájemcem a majitel půdy by mu opatřil prostředky buď jako půjčku, nebo koupí roční renty po dobu trvání nájmu. Ať již to je či není rozlišováno, mezi povahou odměn, které majitel půdy dostává za tyto různé předměty, je skutečný rozdíl; a je úplně jisto, že daň ze skutečného nájemného z půdy dopadá plně na majitele půdy, avšak že daň na ono odškodnění, které dostává majitel půdy za užívání kapitálu, vydaného na statek, dopadá ve státě se rozšiřujícím na spotřebitele sklizně. Kdyby byla

uložena daň z nájemného a nebylo použito prostředků, jak odloučiti odškodnění, nyní placené nájemcem majiteli půdy pod jménem nájemného, daň by, pokud by se týkala nájemného ze stavení a jiných zařízení, nikdy nedopadla na delší dobu na majitele půdy, nýbrž na spotřebitele. Kapitál na tyto budovy atd. vynaložený musí poskytovat obvyklý zisk z kapitálu; avšak na půdě posledně vzaté do obdělávání by přestal tento zisk poskytovat, kdyby náklady na tyto budovy atd. nedopadaly na nájemce; a kdyby dopadaly, pak by nájemce přestal docílovat svých obvyklých zisků z kapitálu, leda by je mohl započítat spotřebiteli.

KAPITOLA XI.

DESÁTEK.

§ 64.

Desátek jest daň z hrubého výnosu půdy a dopadá, jako daň ze sklizně, plně na spotřebitele. Liší se od daně z nájemného tím, že postihuje půdu, které by taková daň nezasáhla; a zvedá cenu sklizně, které by ona daň nezměnila. Půdy nejhorší stejně jako nejlepší jakosti platí desátek a to přesně v poměru k množství sklizně na nich získané; desátek jest proto daní rovnou.

Poskytuje-li půda poslední jakosti, čili ta, která neplatí nájemného a která řídí cenu obilí, dostatečné množství, aby dala statkáři obvyklé zisky z kapitálu, musí po uložení desátku, když je cena pšenice £ 4 za čtvrt, cena stoupnouti na £ 4 8 s., než může býti dosaženo stejných zisků, protože obdělavatel musí platiti za každou čtvrt pšenice osm šilinků církvi, a nedostane-li těchže zisků, není důvodu, proč by neměl opustiti své zaměstnání, když je může v jiných oborech získati.

Jediný rozdíl mezi desátkem a daněmi ze sklizně je ten, že jeden je peněžitou daní proměnlivou, druhý peněžitou daní pevnou. Za ustáleného stavu společnosti, kde není ani vzrůstu ani poklesu snadnosti vyráběti obilí, budou co do účinků úplně totožné, neboť za takového stavu bude cena obilí nezměněna a proto bude také daň nezměněna. Za stavu úpadku nebo za stavu, kdy se v zemědělství podnikají veliká zdokonalení a kdy proto hodnota sklizně poklesne ve srovnání s jinými věcmi, bude desátek lehčí daní než stálá daň peněžítá; neboť kdyby cena obilí poklesla s £ 4 na £ 3, poklesla

by daň s osmi na šest šilinků. Za pokročilého stavu společnosti, avšak bez význačných zdokonalení v zemědělství, cena obilí stoupá a desátek by byl tíživější daní než stálá daň peněžítá. Kdyby obilí stouplo ze £ 4 na £ 5, zvýšil by se desátek ze stejné půdy z osmi na deset šilinků.

Ani desátek ani peněžítá daň by se nedotkly peněžitého nájemného majitelů půdy, avšak obé by se podstatně dotklo obilních nájemných. Pozorovali jsme již, jak působí peněžítá daň na obilní nájemné, a je právě tak jasné, že by podobný účinek vyvolal desátek. Kdyby půdy č. 1, 2, 3 dávaly 180, 170 a 160 čtvrtí, mohlo by býti nájemné z č. 1 dvacet čtvrtí a z č. 2 deset čtvrtí; avšak po zaplacení desátku by již nebylo v témže poměru: neboť kdyby se z každého vzala desetina, byl by zbývající výnos 162, 153, 144 a v důsledku toho by bylo sníženo obilní nájemné č. 1 na osmnáct a č. 2 na devět čtvrtí. Ale cena obilí by stoupla ze £ 4 na £ 4 8 s. $10\frac{2}{3}$ d.; neboť 144 čtvrtí má se k £ 4 jako 160 čtvrtí k £ 4 8 s. $10\frac{2}{3}$ d., a proto by peněžité nájemné zůstalo beze změny; neboť z č. 1 by bylo £ 80¹⁾ a z č. 2 £ 40.²⁾

Hlavní námitkou proti desátku je, že není daní stálou a pevnou, nýbrž že hodnotou roste v tom poměru, jak vzrůstá nesnadnost výroby obilí. Kdyby tyto nesnáze přivedly cenu obilí na £ 4, daň je 8 s., kdyby ji zvýšily na £ 5, daň je 10 s. a při £ 6 je 12 s. Nestoupá pouze hodnotou, nýbrž vzrůstá obnosem; tak když bylo obděláváno č. 1, byla daň vybírána ze 180 čtvrtí; když bylo obděláváno č. 2, byla vybírána ze 180 + 170, čili 350 čtvrtí; a když bylo obděláváno č. 3, ze 180 + 170 + 160 = 510 čtvrtí. Nejen že stoupne částka daně ze 100.000 čtvrtí na 200.000, když sklizeň stoupne z jednoho na dva miliony čtvrtí; nýbrž vzhledem k zvýšené práci, nutné k vyrobení druhého milionu, je poměrná hodnota sklizně tak zvýšena, že oněch 200.000 čtvrtí může býti třeba pouze dvojnásobek co do množství, avšak co do hodnoty trojnásobek hodnoty těch 100.000 čtvrtí, které se platily dříve.

1) 18 čtvrtí po £ 4 8 s. $10\frac{2}{3}$ d.

2) 9 čtvrtí po £ 4 8 s. $10\frac{2}{3}$ d.

Kdyby se pro církev vybírala stejná hodnota jakýmikoli jinými prostředky, které vzrůstají stejným způsobem jako desátek v poměru k nesnadnosti obdělávání, byl by účinek stejný a je proto omylem předpokládati, že z toho důvodu, že jest vybírán z půdy, zabraňuje obdělávání více, než by zabraňoval stejný obnos, kdyby byl vybírán nějakým jiným způsobem. Církev by v obou případech dostávala stále vzrůstající podíl čistého výnosu půdy a práce země. Za zlepšujícího se stavu společnosti se čistý výnos půdy vždy zmenšuje v poměru k hrubému výnosu; ale všechny daně se konečně platí z čistého příjmu země, ať v státě se rozšiřujícím nebo ustáleném. Daň, která roste s hrubým příjmem a dopadá na čistý příjem, musí nutně býti daní velmi tíživou a velmi nesnesitelnou. Desátek je desetinou hrubého a nikoli čistého výtěžku půdy a musí se proto státi, jak blahobyt společnosti vzrůstá, vždy větším a větším dílem čistého výtěžku, ačkoli stejným dílem výtěžku hrubého.

§ 65.

Desátek však možno pokládati za škodlivý majitelům půdy, ježto působí jako dovozní prémie, zdaňuje pěstování domácího obilí, zatím co dovoz cizího obilí zůstává volný. A kdyby bylo, aby se majitelům půdy pomohlo od účinků zmenšené poptávky po půdě, kterou taková prémie musí vyvolati, zdaněno také dovážené obilí ve stejné míře jako obilí pěstěné doma a výnos odváděn státu, nemohlo by býti opatření spravedlivějšího a slušnějšího, ježto vše, co by se na této dani zaplatilo státu, přispělo by k snížení ostatních daní, jež jsou nutné pro vládní výdaje: ale kdyby taková daň byla použita pouze ke zvýšení fondu, odváděného církvi, mohla by sice celkem zvýšiti všeobecné množství výroby, avšak snížila by díl onoho množství, přidělený produktivním třídám.

Kdyby bylo řemeslo soukenické ponecháno úplně svobodným, mohli by prodávati naši výrobci sukno levněji, než je můžeme dovážeti. Když byla uložena daň domácímu výrobcí a nikoli dovozci sukna, mohl by býti kapitál škodlivě vypuzen z výroby sukna do výroby nějakého jiného statku, ježto by pak sukno mohlo býti do-

váženo levněji, než by mohlo býti vyráběno doma. Kdyby se zdanilo také sukno dovážené, mohlo by se sukno opět vyráběti doma. Spotřebitel nejdříve kupoval sukno doma, protože bylo levnější než cizí sukno; pak kupoval cizí sukno, protože bylo levnější, jsouc nezdaněno, než domácí sukno zdaněné: nakonec je kupoval zase doma, protože bylo levnější, když bylo zdaněno domácí i cizí sukno. V tomto posledním případě platí za své sukno nejvyšší cenu, ale celý jeho příplatek dostává stát. V druhém případě platí více než v prvním, ale vše, co připlatí, neobdrží stát, je to zvýšená cena, způsobená nesnadností výroby, která vznikla tím, že nám byly nejněsnější výrobní prostředky odňaty, jsouce zatíženy daní.

KAPITOLA XII.

DAŇ POZEMKOVÁ.

§ 66.

Daň pozemková, vybíraná v poměru k nájemnému z půdy a měnící se s každou změnou nájemného, jest ve skutečnosti daní z nájemného; a ježto taková daň se nedotýká oné půdy, která nájemného neposkytuje, ani výnosu onoho kapitálu, který jest na půdu vynaložen pouze k vůli zisku a který nikdy nájemné neplatí, nedotkne se žádným způsobem ceny sklizně, nýbrž plně dopadne na majitele půdy. Taková daň se v žádném směru nebude lišiti od daně z nájemného. Kdyby však pozemková daň byla uložena na všechnu obdělávanou půdu, bude to, ať jest tato daň jakkoli mírná, daň z výnosu a zvedne proto cenu výnosu. Je-li č. 3 poslední půdou ještě obdělávanou, nemůže, ačkoli by neplatila nájemného, po dani býti obdělávána a poskytovatí obvyklou sazbu zisku, leda by cena výnosu stoupla, aby vyrovnala daň. Buďto se bude kapitál straniti tohoto zaměstnání, až by cena obilí v důsledku poptávky stoupla dostatečně, aby poskytovala obvyklý zisk; nebo kdyby již byl na takovou půdu vynaložen, opustí ji, aby si hledal zaměstnání výhodnější. Daň nemůže býti přesunuta na majitele půdy, poněvadž podle předpokladu nedostává nájemného. Taková daň může býti úměrná jakosti půdy a hojnosti jejího výnosu a pak se nikterak neliší od desátku; nebo to může býti pevná daň z akru na všechnu obdělávanou půdu bez ohledu na její jakost.

§ 67.

Pozemková daň tohoto posledního druhu by byla daní velmi nerovnou a byla by v rozporu s jednou ze čtyř zásad, týkajících se daní všeobecně, jimž mají podle Adama Smitha¹⁾ všechny daně vyhovovati. Jsou to tyto čtyři zásady:

1. „Poddaní každého státu mají přispívati na udržování vlády pokud možno v poměru svých možností.

2. Daň, kterou má každý jednotlivec platiti, má býti stanovena a nikoli odvislá od dobrého zdání.

3. Každá daň má býti vybírána v tom čase nebo tím způsobem, aby její placení co nejpravděpodobněji pro poplatníka bylo výhodné.

4. Každá daň má býti tak zřízena, aby nad to, co přináší pro veřejnou pokladnu státu, vybírala z kapes obyvatelstva a zbavovala je co možná nejméně peněz.”

Rovná daň pozemková, která jest bez rozdílu a bez ohledu k rozdílům její jakosti uložena na všechnu obdělávanou půdu, zvýší cenu obilí v poměru k daní, placené obdělavatelem půdy nejhorší jakosti. Půdy různé jakosti poskytnou při vynaložení stejného kapitálu velmi různá množství sklizně. Uloží-li se na půdu, která při daném kapitálu poskytuje 1000 čtvrtí obilí, daň £ 100, stoupne obilí o 2 s. za čtvrt, aby byl nájemce statku za daň odškodněn. Avšak při stejném kapitálu může býti vyrobeno na půdě lepší jakosti 2000 čtvrtí, které při zdražení o 2s. poskytnou £ 200; daň však, která se na obojí půdu vztahuje stejně, bude na lepší jako na horší půdě £ 100 a v důsledku toho bude spotřebitel obilí zdaněn, nejen aby zaplatil potřeby státu, nýbrž také aby dal obdělavatelům lepší půdy £ 100 ročně po dobu jeho nájmu, a potom aby o tuto část zvedl nájemné majitele půdy.²⁾

1) [Kn. V., kap. II., str. 347b—348.]

2) [To je pravda, pokud se to týká bezprostředního účinku daně; není však pochyby o tom, že takto vyvolané stoupnutí ceny neobyčejně tíživým dopadem pozemkové daně na půdu, stojící na dolejších konci stupnice úrodnosti, to jest na půdu, která právě ještě stojí za obdělávání, způsobí, že bude výhodné vynaložiti více

Daň tohoto druhu by tedy byla v rozporu se čtvrtou zásadou Adama Smitha, vybírala by z kapes obyvatelstva a zbavovala je více peněz, než kolik by přivedla do pokladny státu. Ve Francii byla „taille“ před revolucí daní tohoto druhu; byly zdaněny pouze ony pozemky, které byly drženy nešlechtici, cena sklizně stoupla v poměru k dani a proto ti, jichž pozemky nebyly zdaněny, měli užitek vzrůstem nájemného. Na daně ze sklizně stejně jako na desátky se tato námitka nevztahuje: zvyšují cenu sklizně, ale berou od každé jakosti půdy příspěvek, úměrný jejímu skutečnému výnosu, a nikoliv úměrný výnosu té, která jest nejméně úrodná.

Ze zvláštního názoru, který měl Adama Smith na nájemné, z toho, že nezpozoroval, že v každé zemi jest mnoho kapitálu vynakládáno na půdu, za niž se neplatí nájemné, vyvozoval, že všechny daně z půdy, ať byly uloženy na půdu samotnou ve způsobu daně pozemkové nebo desátku nebo na výnos půdy nebo byly brány ze zisků statkáře, jsou všechny vždy placeny majitelem půdy a že on je ve všech případech skutečným poplatníkem, ačkoli je daň obyčejně podle jména placena nájemcem. „Daně z výnosu půdy“, praví, „jsou ve skutečnosti daněmi z nájemného; a třebaš by původně byly placeny nájemcem statku, jsou konečně placeny majitelem půdy. Když má býti určitý díl sklizně zaplacen na daň, spočítá si nájemce statku tak dobře, jak dovede, jaké částky pravděpodobně hodnota tohoto dílu dosáhne, a provede tomu odpovídající snížení nájemného, které je ochoten majiteli půdy platiti. Není nájemce statku, který by si předem nespočítal, co bude pravděpodobně činiti rok za rokem církevní desátek, který jest daní tohoto

kapitálu na půdy úrodnější. Takový kapitál by mohl býti zaměstnáván při nadprůměrných ziscích, ježto jeho výnos by nebyl úměrně postižen daní, která jest ukládána podle výměry. V důsledku takového zaměstnání bude míti cena sklon k poklesu a následkem takového poklesu bude určitý díl půdy vyňat z obdělávání. Tento průběh se bude opakovati, až bude výnos poslední dávky kapitálu, vynaloženého na tyto úrodnější půdy, tentýž, jako výnos kapitálu, vynaloženého na půdy méně úrodné. Pak, ale teprve pak bude dokončeno znovuspořádání. Také pak dopadne daň na spotřebitele, ale nebude zdaněn, jak říká Ricardo, „aby zvýšil nájemné majitele půdy.“ Při takovýchto tvrzeních je dobře připomenouti si předpoklady, učiněné v teorii renty.]

druhu.”³⁾ Jest nepochybně pravda, že nájemce statku opravdu počítá svá pravděpodobná vydání všeho druhu, když smlouvá s majitelem půdy nájemné za statek; a kdyby nebyl za desátek placený církvi nebo za daň z výnosu půdy odškodněn vzrůstem poměrné hodnoty výnosu jeho statku, pokusil by se přirozeně odečísti je od nájemného. Ale to jest právě sporná otázka: zda je nakonec odečte z nájemného, nebo bude odškodněn vyšší cenou výnosu. Z důvodů, které jsem již uvedl, nemohu míti nejmenší pochyby o tom, že zvýší cenu výnosu, a v důsledku toho že Adam Smith má na tuto důležitou otázku nesprávný názor.

Pravděpodobně je názor dra Smitha na tento předmět důvodem, proč popisuje „desátek a každou jinou pozemkovou daň tohoto druhu jako daně velmi nerovné pod vzhledem naprosté rovnosti, ježto je určitý díl výnosu v různých polohách, což odpovídá velmi se různícím dílům nájemného.”⁴⁾ Pokusil jsem se ukázati, že takové daně nedopadají s nerovnou tíživostí na různé třídy nájemců statků nebo majitelů půdy, ježto jsou odškodněni vzestupem sklizně a přispívají k dani pouze v té míře, pokud jsou spotřebiteli sklizně. Sice, pokud jsou postiženy mzdy a skrze mzdy sazba zisků, jsou majitelé půdy, místo aby k takové dani přispěli plným svým dílem, třídou zvláštním způsobem vyňatou. Zisky kapitálu poskytují ten díl daně, jenž dopadá na ony dělníky, kteří jsou pro nedostatečnost svých fondů neschopni platiti daně; tento díl jest nesen výlučně všemi těmi, jichž důchod jest odvozen ze zaměstnávání kapitálu, a nedotýká se tedy nijakou měrou majitelů půdy.

§ 68.

Z tohoto názoru na desátek a na daně z půdy a jejího výnosu nemá ještě býti dovozováno, že nebrzdí obdělávání. Všechno, co zvedá směnnou hodnotu statků jakéhokoli druhu, jež jsou velkou měrou všeobecně žádány, má sklon k brzdění jak obdělávání, tak

³⁾ [Kn. V., kap. II., str. 352b.]

⁴⁾ [Kn. V., kap. II., str. 352b.]

výroby; avšak to je zlo provázející nerozlučně každé zdanění a není omezeno na zvláštní daně, o nichž právě mluvíme.

To může býti vskutku pokládáno za nevyhnutelnou nevýhodu, provázející všechny daně státem vybírané a utrácené. Každá nová daň se stává novým zatížením výroby a zvedá přirozenou cenu. Díl práce země, který byl dříve k dispozici plátcí daně, je dán k dispozici státu a nemůže proto býti produktivně zaměstnán. Tento díl se může státi tak velkým, že nezbude dostatečný přebytek, který by podněcoval úsilí těch, kdo obyčejně rozmnožují svými úsporami kapitál státu. Zdaňování nebylo na štěstí dosud v žádné svobodné zemi provedeno tak dalece, aby stále zmenšovalo, rok za rokem, její kapitál. Takový stav zdaňování by nemohl býti dlouho snášen; nebo kdyby byl trpěn, pohlcovav by stále tolik roční výroby země, že by způsobil velmi rozsáhlé projevy bídy, hladu a úbytku obyvatelstva.

„Pozemková daň,” praví Adam Smith, „která, jako daň Velké Britanie, je ukládána každému okresu podle určitého nezměnitelného předpisu, třebas by byla rovná v době prvního uložení, stává se průběhem času nutně nerovnou podle nestejných stupňů zdokonalení nebo zanedbání obdělávání různých částí země. V Anglii byl odhad, podle kterého se předpisovala pozemková daň různým hrabstvím a farnostem za vlády Viléma a Marie, velmi nerovný i při prvním uložení. Tato daň se tedy v tomto rozsahu prohřešuje proti první ze čtyř zásad výše zmíněných. S ostatními třemi je v dokonalém souhlasu. Je dokonale určitá. Ježto doba placení daně spadá v jedno s dobou placení nájemného, jest pro poplatníka tak pohodlná, jak jen může býti. Ačkoli je ve všech případech majitel půdy skutečným poplatníkem, jest daň obyčejně placena nájemcem, kterému ji majitel půdy musí sleviti při placení nájemného.”⁵⁾

Kdyby byla daň přesunuta nájemcem nikoliv na majitele půdy, nýbrž na spotřebitele, pak, nebyla-li nerovnou od počátku, nemůže se jí nikdy státi; neboť cena sklizně se ihned zvedne v poměru

⁵⁾ [Kn. V., kap. II., str. 349b.]

k dani a nebude se pak z tohoto důvodu měniti. Je-li nerovná, může býti v rozporu, a že bude, pokusil jsem se ukázati, se čtvrtou zásadou výše uvedenou, ale nikoliv s první. Může z kapes lidí vybrati více než přinese do veřejné pokladny státu, ale nedopadne nerovně na některou zvláštní třídu poplatníků. Zdá se mi, že pan Say mylně nahlíží na povahu a účinky anglické daně pozemkové, když praví: „Mnoho lidí připisuje velký rozkvět anglického zemědělství tomuto pevnému rozřídění. Není pochyby, že k němu velmi značně přispělo. Avšak co bychom řekli vládě, která, obračejíc se k malému obchodníku, by takto mluvila: „Malým kapitálem provozuješ omezený obchod a proto jest tvoje přímé zdanění velmi malé. Vypůjč si a hromad' kapitál; rozšiřuj svůj podnik tak, aby ti opatřoval nesmírné zisky; a nikdy nebudeš platiti větší daně. Kromě toho až tvoji nástupci zdědí tvé zisky a dále je rozmnoží, nebudou jim počítány výše než tobě; a tvoji nástupci neponesou většího dílu veřejného břemene.“

„To by bezpochyby bylo velikým popudem výroby a obchodu; ale bylo by to spravedlivé? Nedocílilo by se jejich pokroku za jinou cenu? Což v samotné Anglii neučinilo výrobní a obchodní podnikání mnohem větší pokrok od téže doby, aniž bylo tak stranicky povyšováno? Majitel půdy svou vytrvalostí, spořivostí a obratností zvýší svůj roční důchod o 5000 franků. Požádá-li od něho stát pětinu jeho zvýšeného příjmu, nezůstane zvýšení 4000 franků na povzbuzení jeho dalšího úsilí?“⁶⁾

Pan Say předpokládá, že „majitel půdy svou vytrvalostí, spořivostí a obratností zvýší svůj roční důchod o 5000 franků;“⁷⁾ avšak majitel půdy nemá možnosti vynaložiti svou vytrvalost, spořivost a obratnost na svoji půdu, leda by ji sám obdělával; a pak docílí tohoto zlepšení v postavení kapitalisty a statkáře a nikoliv v postavení majitele půdy. Není myslitelné, že by tak mohl zvýšiti výnos svého statku nějakou *zvláštní* obratností, aniž dříve zvýšil množství kapitálu na statek vynaloženého. Zvýšil-li kapitál, bude snad jeho

⁶⁾ [„Economie Politique“, kn. III., kap. VIII., sv. II., str. 353-4.]

⁷⁾ [Tamže, str. 354.]

větší důchod v témže poměru k jeho zvýšenému kapitálu jako důchod všech ostatních statkářů k jejich kapitálům.

Kdybychom se řídili návrhem pana Saye a stát by požadoval pětinu zvýšeného příjmu statkářova, byla by to dílčí daň na statkáře, zasahující jejich zisky a nepostihující zisky v jiných zaměstnáních. Daň by byla placena všemi pozemky, stejně těmi, na nichž se rodí málo, jako těmi, na nichž se rodí hojně; a na některých pozemcích nebylo by náhrady za ni odečtením od nájemného, ježto se nájemné neplatí. Dílčí daň ze zisků nikdy nedopadá na obor, na který je uložena, neboť podnikatel buď opustí toto zaměstnání, nebo se za daň odškodní. Ti pak, kdo neplatí nájemného, mohou býti odškodněni pouze vzestupem ceny sklizně a tak by dopadla navrhovaná daň pana Saye na spotřebitele a nikoli na majitele půdy nebo nájemce.

Kdyby se navrhovaná daň zvyšovala v poměru k zvýšenému množství nebo hodnotě hrubého výnosu z půdy získaného, nelišila by se ničím od desátku a byla by také přenesena na spotřebitele. Ať by tedy dopadala na čistý nebo na hrubý výnos půdy, byla by to stejně daň na spotřebu a postihovala by majitele půdy a statkáře stejným způsobem jako jiné daně ze sklizně.

Kdyby nebyla na půdu uložena vůbec žádná daň a táž částka by byla vybrána jinými prostředky, kvetlo by zemědělství při nejmenším stejně dobře jako nyní; neboť je nemožné, aby nějaká daň z půdy byla *pobídkou* pro zemědělství; mírná daň nemusí a pravděpodobně nezabraňuje značné výrobě, ale nemůže ji podněcovati. Anglická vláda nemluvila tak, jak pan Say předpokládá. Neslíbila, že vyjme zemědělskou třídu a její nástupce ze všeho budoucího zdanění a že další prostředky, kterých snad stát bude potřebovati, vybere od ostatních tříd společnosti; řekla pouze: „tímto způsobem půdy dále zatěžovati nechceme; ponecháváme si však úplnou svobodu přiměti vás nějakým jiným způsobem, abyste zaplatili svůj plný podíl na budoucích potřebách státu.“

Mluvě o naturálních daních či o dani, záležející v určitém dílu výnosu, což je přesně totéž jako desátek, praví pan Say: „Zdá se, že je tento způsob zdanění nejspravedlivější; není však

způsobu, který by byl méně spravedlivý; naprosto neběře v úvahu vydání výrobcem podniknutá; jest úměrný hrubému a nikoli čistému výnosu. Dva zemědělci pěstují různé druhy sklizně: jeden pěstuje na střední půdě obilí a jeho vydání činí ročně průměrně 8000 franků; sklizeň z jeho pozemků se prodá za 12.000 franků; má tedy čistý důchod 4000 franků.

Jeho soused má pastviny nebo lesy, které mu ročně vynášejí tutéž částku 12.000 franků, ale jeho vydání činí pouze 2000 franků; má tedy průměrně čistý důchod 10.000 franků.

Zákon nařídí, že dvanáctina sklizně všech plodů země má býti vybrána in natura, ať jest to cokoli. V důsledku tohoto zákona se vezme prvnímu obilí v hodnotě 1000 franků a druhému seno, dobytek nebo dříví ve stejné hodnotě 1000 franků. Co se stalo? Jednomu se vzalo čtvrt čistého příjmu 4000 franků; druhému, jehož příjem byl 10.000 franků, vzala se pouze desetina. Příjem je čistý zisk, který zůstává po uvedení kapitálu přesně do dřívějšího stavu. Má obchodník příjem, rovný všem prodejům, které do roka učiní? Zajisté nikoli; jeho příjem je pouze přebytek jeho prodejů nad jeho náklady a pouze na tento přebytek by měly dopadati daně z příjmu.⁸⁾)

V hořejším výňatku vyplývá omyl pana Saye z předpokladu, že čistý příjem pěstitelů, protože je hodnota výnosu jednoho z těchto statků po nahrazení kapitálu větší než hodnota výnosu druhého, bude se lišiti o stejnou částku. Čistý příjem majitelů půdy a nájemců lesní půdy může býti dohromady mnohem větší než čistý příjem majitelů půdy a nájemců obilní půdy; ale to je pro rozdíl v nájemném (rentě pozemkové) a ne pro rozdíl v sazbě zisku. Pan Say úplně pustil se zřetele různou částku nájemného, kterou budou obdělavatelé muset zaplatiti. V témže zaměstnání nemůže býti dvou sazeb zisku, a proto je-li hodnota výnosu v různém poměru ke kapitálu, bude různé nájemné a nikoli zisk. Pod jakou záminkou by se jednomu člověku mělo dovoliti, aby zaměstnáním kapitálu 2000 franků dosáhl čistého zisku 10.000 franků, kdežto druhý

8) [Tamže, str. 344, 350.]

s kapitálem 8000 franků by dosáhl zisku pouze 4000 franků? Necht' pan Say vezme patřičný ohled na nájemné; necht' uváží také účinek, jaký by taková daň měla na ceny těchto různých druhů sklizně a pak nahlédne, že to není daň nerovná, a dále, že sami výrobci nebudou k ní přispívati jinak, než jakákoli jiná třída spotřebitelů.

KAPITOLA XIII.

DANĚ NA ZLATO.

§ 69.

Vzestup ceny statků v důsledku zdanění nebo nesnadnosti výroby nastane nakonec ve všech případech; ale délka mezidobí, než se tržní cena přizpůsobí ceně přirozené, musí býti závislá na povaze statku a na snadnosti, s níž může býti co do množství omezen. Kdyby množství zdaněného statku nemohlo býti zmenšeno, kdyby kapitál, na příklad statkáře nebo kloboučníka, nemohl býti přenesen do jiných zaměstnání, zůstalo by bez následků snížení jejich zisků pod obecnou úroveň pomocí daně; dokud by poptávka po jejich zboží nevzrostla, nemohli by nikdy zvýšiti tržní cenu obilí a klobouků na vyšší cenu přirozenou. Jejich hrozby, že opustí svá zaměstnání a přestěhují kapitály do oborů výhodnějších, by byly pokládány za nesmyslná vyhrožování, která nemohou býti uskutečněna; a v důsledku toho by cena snížením výroby zvýšena nebyla. Avšak statky všeho druhu mohou býti co do množství omezeny a kapitál může býti přenesen z oborů méně výnosných do oborů, které jsou výnosnější, ale s různým stupněm rychlosti. Podle lehkosti, s níž může býti nabídka určitého statku omezena bez nesnázi pro výrobce, stoupne jeho cena s větší či menší rychlostí, když byla nesnadnost výroby tohoto statku zvýšena zdaněním nebo jakýmkoli jiným prostředkem. Na poptávku po obilí, ježto je statkem pro každého nevyhnutelně potřebným, bude míti daň jen malý vliv a proto pravděpodobně nebude nabídka dlouho převyšovati poptávku, i kdyby

výrobci měli při přemísťování kapitálu ze zemědělství veliké nesnáze. Z tohoto důvodu bude cena obilí zdaněním rychle zvýšena a statkář bude moci přesunouti daň se sebe na spotřebitele.

Kdyby byly doly, které nám dodávají zlato, v naší zemi a kdyby bylo zlato zdaněno, nemohla by jeho poměrná hodnota vůči jiným věcem stoupnouti, dokud by nebylo sníženo jeho množství. Tím spíše by tomu tak bylo, kdyby bylo zlata užíváno pouze na peníze. Jest pravda, že doly nejméně výnosné, ty, které neplatí nájemného (nenesou renty), nemohly by pak býti provozovány, ježto by nemohly poskytovat všeobecnou sazbu zisků, pokud by nevzrostla poměrná hodnota zlata o částku rovnou dani. Množství zlata, a proto množství peněz, bylo by pomalu sníženo: trochu by bylo zmenšeno v jednom roce, o něco více ve druhém a jeho hodnota by nakonec byla zvýšena v poměru k dani; ale zatím by trpěli majitelé nebo držitelé, poněvadž by platili daň, a nikoliv ti, kdo peněz užívají. Kdyby požadovala vláda z každého 1000 čtvrtí pšenice, v zemi vyrobeného, a z každého 1000, vyrobeného v budoucnu, 100 čtvrtí jako daň, směňovalo by se zbývajících 900 čtvrtí za totéž množství jiných statků jako dříve 1000; kdyby však totéž nastalo se zlatem, kdyby z každého £ 1000 peněz, nyní v zemi se nacházejícího nebo v budoucnosti sem dovezeného, mohla vláda požadovati £ 100 jako daň, koupilo by zbývajících £ 900 o velmi málo více než kupovalo £ 900 předtím. Daň by dopadla na toho, jehož majetek záležel v penězích, a dopadala by tak dlouho, až by jejich množství bylo sníženo v poměru k jejich zvýšenému výrobnímu nákladu, způsobnému daní.

§ 70.

Tak by tomu snad bylo spíše u kovu, použitého jako peněz, než u jakéhokoli jiného zboží; poněvadž poptávka po penězích nezní na nějaké určité množství, jako poptávka po šatech nebo po potravinách.¹⁾ Poptávka po penězích jest zúplna řízena jejich

¹⁾ [Zdá se, že je toto tvrzení poněkud pochybené, ježto zmenšení poptávky po penězích (zlatu) nastává pouze při vzrůstu jeho hodnoty; a proto by hodnota zbylých

hodnotou a jejich hodnota jejich množstvím. Kdyby mělo zlato dvojnásobnou hodnotu, splnilo by při oběhu poloviční množství tytéž úkoly, a kdyby mělo poloviční hodnotu, bylo by zapotřebí dvojnásobného množství. Je pochybné, kdyby tržní hodnota obilí byla zdaněním nebo nesnadností výroby zvýšena o desetinu, zda by to mělo na spotřebované množství vůbec nějaký vliv, poněvadž potřeba každého člověka je dána určitým množstvím, a proto, má-li možnost koupiti, bude pokračovati v dřívější spotřebě: u peněz jest však poptávka přesně úměrná jejich hodnotě. Nikdo nemůže spotřebovati dvakrát více obilí, než jest obvykle k jeho výživě zapotřebí, ale každý může býti nucen při koupi a prodeji pouze téhož množství zboží použiti dvakráte, třikráte či x-kráte téhož množství peněz.

Důkaz, jehož jsem právě použil, hodí se pouze na ty stavy společnosti, při kterých se na peníze používá drahých kovů a kde není zaveden papírový úvěr. U kovu zlata, jako u všech ostatních statků, je jeho hodnota na trhu konečně řízena poměrnou snadností či nesnadností jeho výroby; a ačkoli pro svou trvanlivost a nesnadnost snížení jeho množství nepodléhá lehce změnám ve své tržní hodnotě, přece je tato nesnáze značně zvýšena okolností, že se ho užívá jako peněz. Kdyby množství zlata na trhu bylo pro účely obchodu pouze 10.000 uncí a spotřeba v našich továrnách byla ročně 2000 uncí, mohlo by býti v jednom roce zvýšeno hodnotou o jednu čtvrtinu, čili 25%, zadržením roční dodávky; ale kdyby v důsledku toho, že se ho používá jako peněz, bylo používané množství

£ 900 (viz svrchu) měla stále stoupající tendenci. Vše, co můžeme říci, je, že nevrzoste o tolik, jako kdyby poptávka, měřená co do množství, byla méně závislá na hodnotě peněz (zlata) a absolutně nepružná.

Hlavní zásada Ricardova jest však naprosto správná. Když je zdaněním zvýšena skutečná hodnota, čili hodnota výrobních nákladů nějakého zboží, bude záviseti rychlost, s kterou se tržní hodnota přizpůsobí této nové skutečné hodnotě, a) na snadnosti či nesnadnosti zmenšení nabídky, b) na nepružnosti či pružnosti poptávky. V případě zlata pak se nabídka čili množství na trhu mění jen pomalu, kdežto poptávka jest jedinečně pružná. Musíme však, jako nahoře, poznamenati, že poptávka závisí na hodnotě. Jest ovšem možné, že by změna zvyku vedla k zvýšené rychlosti oběhu a proto k poklesu poptávky po množství. To však nemůžeme předpokládati.

100.000 uncí, nestoupla by jeho hodnota o čtvrtinu dříve než za deset let. Ježto mohou být papírové peníze rychle co do množství sníženy, stoupla by jejich hodnota, ačkoli je jejich základem zlato, stejně rychle jako by stoupla hodnota samotného kovu, kdyby kov tím, že tvoří velmi malou část oběhu, měl jen velmi malé spojení s penězi.

§ 71.

Kdyby zlato bylo výrobkem pouze jediné země a všeobecně by se ho používalo jako peněz, mohla by na ně být uložena velmi značná daň, která by nedopadla na žádnou zemi, vyjma pokud by se ho užívalo při výrobě a na náčiní; z dílu, kterého bylo použito na peníze, by nikdo neplatil daně, třebaš by mohla být veliká daň vybírána.²⁾ To jest vlastnost penězům vlastní. Všechny ostatní statky, jichž je omezené množství, které nemůže být soutěží zvýšeno, závisí svou hodnotou na vkusu, zálibách a moci kupců; avšak peníze jsou statek, jehož množství zvyšovati si nepřije žádná země, ani k tomu není nucena: z užívání dvaceti milionů místo deseti milionů oběživa neplynou žádné další výhody. Nějaká země může mít monopol na hedvábí nebo na víno a přece ceny hedvábí či vína mohou poklesnouti, protože pro zálibu, módu nebo vkus bude dána přednost suknu a koňaku, které je nahradí; stejný účinek může do určité míry nastati u zlata, pokud je jeho užívání omezeno na řemesla: ale pokud jsou peníze všeobecným prostředkem směny, není poptávka po nich nikdy otázkou volby, nýbrž vždy nutnosti: musíte je vzítí výměnou za své zboží a proto není hranic pro množství, které vám může být vnučeno zahraničním obchodem, kdyby hodnotou klesaly; a není omezení, jemuž byste se nemusel podrobiti, kdyby stoupaly. Můžete sice vzítí jako náhražku papírové peníze,

²⁾ [Daň zde uvažovaná je daň z výroby. Jak je ukázáno o několik stránek dále, postihla by nepopíratelná individuální ztráta ty majitele, v jejichž dolech by se přestalo pracovati. Dále by nastaly určité dočasné ztráty, ježto je možno se ptáti, zda by se všechny země nedostaly do nesnázi tím, že by měly prováděti obchody nepostačujícím oběživem.]

ale tím nezmenšíte a nemůžete zmenšiti množství peněz, neboť to je řízeno hodnotou standardu, za které jsou vyměňovány; pouze vzestupem ceny statků můžete zabrániti jejich vývozu ze země, kde se koupí málo penězi, do země, kde mohou býti prodány za více, a tento vzestup může býti vyvolán pouze dovozem kovových peněz z ciziny nebo vytvořením nebo rozmnožením papírových peněz doma. Kdyby tedy španělský král za předpokladu, že doly jsou v jeho výlučném vlastnictví a že se na peníze používá pouze zlata, uložil na zlato značnou daň, zvedl by o velmi mnoho jeho přirozenou hodnotu; a ježto se jeho tržní hodnota v Evropě konečně řídí jeho přirozenou hodnotou ve Španělské Americe, dávala by Evropa více statků za určité množství zlata. Ale v Americe by se nevyrábělo totéž množství zlata, neboť jeho hodnota by byla zvýšena pouze v poměru k zmenšení množství, které nastalo důsledkem zvýšení jeho výrobních nákladů. V Americe by se tedy nedostalo více zboží než dříve výměnou za všechno jejich vyvážené zlato; a možno se ptáti, kde by tedy byl užitek pro Španělsko a jeho kolonie? Užitek by záležel v tom, že, kdyby se vyrábělo méně zlata, bylo by při jeho výrobě zaměstnáno méně kapitálu; z Evropy by byla dovezena tatáž hodnota zboží zaměstnáním menšího kapitálu, jež se dostala dříve zaměstnáním většího kapitálu; a proto všechny výroby, získané zaměstnáním kapitálu, odňatého dolům, by byly užitek, který by Španělsku plynul z uložení daně a kterého by nemohlo získati v takové hojnosti nebo s takovou jistotou, majíc monopol na jakékoli jiné statky. Pro takovou daň, pokud by šlo o peníze, neutrpěly by evropské národy nižádné škody; měly by totéž množství zboží a v důsledku toho tytéž možnosti požitků jako dříve, ale toto zboží by bylo uváděno v oběh pomocí menšího, poněvadž více oceňovaného množství peněz.

Kdyby se v důsledku daně získala z dolů jen jedna desetina nynějšího množství zlata, měla by tato desetina stejnou hodnotu jako deset desetin nyní vyráběných. Avšak španělský král není výlučným vlastníkem dolů na drahé kovy; a kdyby byl, jeho výhoda z vlastnictví a moc zdaňovati by byla velmi snížena omezením spotávky a spotřeby v Evropě v důsledku všeobecného nahrazování

— větší či menší měrou — zlata papírovými penězi. Shoda tržních a přirozených cen všech statků závisí v každé době na snadnosti, s níž může býti nabídka zvýšena nebo snížena. V případě zlata, domů a práce, stejně jako mnoha jiných věcí, nemůže býti za určitých okolností tento účinek rychle vyvolán. Jinak je tomu však u oněch statků, jež se ročně spotřebovávají a zase vyrábějí, jako klobouky, boty, obilí a sukno; je-li nutno, mohou býti omezeny a doba, než se nabídka smrští úměrně k zvýšeným nákladům jejich výroby, nemůže býti dlouhá.

Daň na sklizeň s povrchu zemského dopadne, jak jsme viděli, na spotřebitele a nijak se nedotkne nájemného (renty); leda že zmenšením fondů pro udržování práce sníží mzdy, omezí obyvatelstvo a zmenší poptávku po obilí. Ale daň na výnos zlatých dolů musí nutně tím, že zvýší hodnotu onoho kovu, snížití po něm poptávku a proto nutně musí vytlačiti kapitál ze zaměstnání, jimž byl věnován. Přes to, že Španělsko by získalo všechny výhody z daně na zlato, které jsem uvedl, ztratili by majitelé oněch dolů, jimž byl kapitál odňat, všechno své nájemné (rentu). To by byla ztráta pro jednotlivce, ale ne národní ztráta, ježto nájemné není tvořením, nýbrž pouze převodem jmění: španělský král a majitelé těch dolů, které zůstaly v provozu, by dohromady dostali nejen vše to, co vyrobil uvolněný kapitál, nýbrž i vše to, co druzí majitelé ztratili.

Dejme tomu, že jsou v provozu doly první, druhé a třetí jakosti a že vyrábějí 100, 80 a 70 váhových liber zlata a proto že jest renta č. 1 třicet liber a renta č. 2 deset liber. Dejme tomu pak, že daň činí ročně sedmdesát liber zlata z každého dolu v provozu; a v důsledku toho že by se mohlo výnosně provozovati pouze č. 1; je zřejmé, že všechna renta by ihned zmizela. Před uložením daně ze 100 liber, vyrobených na č. 1, se paltila renta třiceti liber a důlní podnikatel podržel sedmdesát, částku rovnou výnosu dolu nejméně vydatného. Hodnota toho tedy, co zbývá kapitalistovi dolu č. 1, musí býti stejná jako dříve, nebo by jinak nedostal obvyklých zisků z kapitálu; a proto když zaplatil sedmdesát liber ze svých 100 liber na daň, musí býti hodnota zbývajících třiceti tak velká,

jako byla dříve hodnota sedmdesáti, a proto i hodnota plného sta liber musí býti právě tak velká, jako dříve hodnota 233 liber. Jejich hodnota by mohla býti vyšší, ale nemohla by býti nižší, nebo by se přestalo i na tomto dole pracovati. Ježto je to statek monopolisovaný, může překročiti svou přirozenou hodnotu a pak by platil rentu rovnou tomuto přebytku; ale kdyby byl pod touto hodnotou, nebyly by na dole zaměstnávány žádné fondy. Výměnou za jednu třetinu práce a kapitálu, v dolech zaměstnáváného, by Španělsko dostalo tolik zlata, kolik by se směňovalo za totéž, nebo skoro totéž množství statků jako dříve. Bylo by bohatší o výnos oněch dvou třetin z dolů uvolněných. Kdyby hodnota sta liber zlata byla rovna hodnotě 250 liber předtím vytěžených, byl by podíl španělského krále, jeho sedmdesát liber, roven 175 při dřívější hodnotě: pouze malá část královské daně by dopadala na jeho vlastní poddané, větší díl by byl získán lepším rozdělením kapitálu.

Španělský účet by byl tento:

Dříve vyráběno:

250 liber zlata v hodnotě (předpokládejme) 10.000 yardů sukna.

Nyní vyráběno:

Dvěma kapitalisty, kteří opustili doly, hodnota rovna dřívější směnné hodnotě 140 liber zlata; rovno	5.600 yardů sukna
Kapitalistou, který provozuje důl č. 1, třicet liber zlata v hodnotě stouplého jako 1 : 2½ a proto nyní v hodnotě	3.000 yardů sukna
Daň králi sedmdesát liber, také v hodnotě stouplých jako 1 : 2½ a proto nyní v hodnotě	<u>7.000 yardů sukna</u>
	15.600

Ze 7000 králem vybraných by španělský lid přispěl pouze 1400 a 5600 by byl čistý zisk, získaný uvolněným kapitálem.

Kdyby daň, místo aby obnášela určitou částku na důl v provozu, byla určitým dílem jeho výroby, nebylo by množství v důsledku toho bezprostředně sníženo. Kdyby polovina, třetina nebo čtvrtina byly z každého dolu brány na daň, bylo by přes to v zájmu majitelů, aby doly vynášely stejně mnoho jako předtím; ale kdyby množství nebylo sníženo, nýbrž pouze jeho část převedena od majitelů na krále, nestoupla by jeho hodnota; daň by dopadla na lid v koloniích a nebyla by získána žádná výhoda. Daň tohoto druhu by měla ten účinek, který, jak se domnívá Adam Smith, by něly daně ze sklizně na nájemné z půdy (rentu pozemkovou) — dopadla by úplně na rentu dolu. Kdyby arci byla daň hnána o něco dále, nepohltila by jen celou rentu, nýbrž zbabila by důlního podnikatele obvyklých zisků z kapitálu a ten by v důsledku toho odňal svůj kapitál výrobě zlata. Kdyby byla ještě dále zvyšována, byla by pohlcena renta ještě lepších dolů a byl by odňat další kapitál, a tak by bylo stále snižováno množství a jeho hodnota zvyšována, a nastaly by tytéž účinky, jak jsme již ukázali; část daně by byla placena obyvatelstvem španělských kolonií a druhá část by byla novým výtvořem výtěžku tím, že by zvýšila sílu nástroje, použitého jako směnného prostředku.

Daně na zlato jsou dvojího druhu; jedna na skutečné množství zlata v oběhu, druhá na množství, které jest ročně vytěženo z dolů. Obě mají sklon zmenšovati množství a zvyšovati hodnotu zlata: ale žádnou z nich nebude jeho hodnota zvýšena, dokud nebude sníženo jeho množství, a proto budou takové daně dočasně dopadati, pokud nebude nabídka zmenšena, na majitele peněz, ale nakonec bude ona část, která trvale dopadne na hospodářský celek, zaplácena majitelem dolu snížením renty a kupci onoho dílu zlata, kterého se užívá jako zboží ke zvýšení požitků lidstva, a nikoliv toho dílu, který byl oddělen výlučně pro prostředky oběhu.

KAPITOLA XIV.

DAŇ Z DOMŮ.

§ 72.

Vedle zlata jsou také jiné statky, které nemohou býti co do množství rychle omezeny; proto každá daň z nich dopadne na majitele, kdyby snad vzrůst ceny zmenšil poptávku.¹⁾

Daně z domů jsou tohoto druhu; třebaš uloženy uživateli, dopadnou často zmenšením nájemného na majitele půdy. Výnos půdy jest každoročně spotřebováván a znovu vyráběn a podobně mnoho jiných statků; ježto tedy mohou býti rychle přivedeny na výši poptávky, nemohou dlouho převyšovati svou přirozenou cenu. Ale ježto je možno dívati se na daň z domů jako na další nájemné, držitelem placené, bude míti sklon zmenšovati poptávku po domech o stejném ročním nájemném, aniž zmenší jejich nabídku. Nájemné proto poklesne a část daně bude pak nepřímou placena majitelem půdy.

§ 73.

„Nájemné z domu,“ praví Adam Smith, „může býti rozděleno na dva díly, z nichž jeden může býti velmi vhodně nazván stavebním nájemným, druhý jest obvykle nazýván pozemkovým nájemným. Stavební nájemné jest úrok nebo zisk z kapitálu, vynaloženého při stavbě domu. Aby řemeslo stavební bylo na stejné výši s jinými řemesly, je nutno, aby toto nájemné postačovalo předně platiti

1) [t. j. kdyby zmenšení poptávky bylo snad způsobeno stoupenutím ceny.]

tentýž úrok, který by stavebník dostal za svůj kapitál, kdyby jej půjčil na dobrý dlužní úpis, za druhé udržovati dům stálými opravami, nebo, což jest totéž, nahraditi během určité řady roků kapitál, který byl vynaložen na jeho vystavění.”²⁾ „Poskytuje-li kdykoliv stavební řemeslo v poměru k úroku z peněz mnohem větší zisk než jest úrok, přivábí brzy tolik kapitálu z jiných řemesel, kolik ho sníží zisk na příslušnou jeho výši. Poskytuje-li kdykoliv méně než toto, odejmu mu brzy ostatní řemesla tolik kapitálu, aby se onen zisk opět zvýšil. Onen díl celého nájemného z domu, který přesahuje to, co stačí k poskytnutí tohoto rozumného zisku, přichází přirozeně ve prospěch nájemného pozemkového; a kde majitel půdy a majitel budovy jsou dvě různé osoby, je ve většině případů úplně placen prvnímu. U venkovských domů, vzdálených velkého města, kde je hojný výběr pozemků, pozemkové nájemné sotva něco obnáší, nebo ne více než to, co by prostor, na němž dům stojí, vynášel, byv použit v zemědělství. U venkovských vil v sousedství velkého města jest někdy o hodně vyšší a často se tam velmi draze platí za zvláštní výhodu nebo krásu polohy. Pozemkové nájemné jest obyčejně nejvyšší v hlavním městě a zvláště v těch jeho částech, kde jest náhodou největší poptávka po domech, ať jest důvodem této poptávky cokoli, ať pro řemeslo a obchod, pro zábavu a společnost, nebo pro pouhou ješitnost a módu.”³⁾ Daň na nájemné z domu může dopadnouti buď na uživatele, na majitele půdy nebo na stavebníka (majitele budovy). V obvyklých případech možno předpokládati, že daň bude celá zaplácena bezprostředně i konečně uživatelem.

Je-li daň mírná a země v takovém stavu, že je buď ustálená nebo rozvíjející se, bude pro uživatele domu málo pohnutek, aby se spokojil domem horšího druhu. Je-li však daň vysoká, nebo poptávku po domech omezily jiné okolnosti, poklesne příjem majitele půdy, poněvadž uživatel bude za daň částečně odškodněn zmenšením nájemného. Jest však nesnadno říci, v jakém poměru do-

2) [Kn. V., kap. II., str. 354 a.]

3) [tamže a str. 354 b.]

padne ona část daně, která byla uživatelem ušetřena poklesem nájemného, na nájemné stavební a nájemné pozemkové. Jest pravděpodobné, že zprvu bude postiženo obojí; ale ježto domy jsou zajisté, třebaš pomalu, pomíjivé, a ježto by se nestavěly jiné, dokud by se zisky stavebníka nevrátily na obecnou úroveň, vrátilo by se po nějaké době stavební nájemné na svou přirozenou cenu. Ježto stavebník dostává nájemné pouze, pokud stavba stojí, nemohl by ani za nejnepříznivějších okolností platiti část daně po nějakou delší dobu.

Placení této daně by tedy konečně dopadlo na uživatele a majitele pozemku, ale „v jakém poměru bude tato konečná platba mezi ně rozdělena,“ praví Adam Smith, „nedá se asi snadno zjištit. Rozdělení bude pravděpodobně za různých okolností velmi různé a daň tohoto druhu by mohla vzhledem k těmto různým okolnostem postihnouti obyvatele domu a majitele pozemku velmi nerovně.“⁴⁾

Adam Smith pokládá pozemkové nájemné za zvláště vhodný předmět zdanění. „Jak pozemkové nájemné, tak obvyklé nájemné z půdy,“ praví, „jsou druhem důchodu, jemuž se vlastník v mnoha případech těší bez vlastního přičinění nebo pozornosti. Třebaš by mu byla vzata část tohoto důchodu, aby byly hrazeny výlohy státu, nebude tím brzděn žádný druh hospodářské činnosti. Roční výnos půdy a práce společnosti, skutečný blahobyt a důchod souhrnu obyvatel mohl by býti po této dani stejný jako dříve. Snad jsou proto pozemkové nájemné a obyčejné nájemné z půdy druhy důchodu, které nejlépe snášejí, aby na ně byla uložena zvláštní daň.“⁵⁾ Musí se přiznati, že účinky těchto daní by byly takové, jak napsal Adam Smith; ale zajisté by bylo velmi nespravedlivé, zdaňovati pouze důchod některé jednotlivé třídy společnosti.⁶⁾ Břemena státu mají

4) Kn. V., kap. II. [str. 355 a].

5) [Kn. V., kap. II., str. 356 a.]

6) [Tento úryvek a vývody bezprostředně následující ukazují přesně stanovisko, které Ricardo zastával vůči zacházení s majiteli pozemkového vlastnictví. Uvedl dvě námítky proti tomu, aby byla půda učiněna jediným předmětem zdanění: 1. nespravedlivost, 2. z toho plynoucí vzestup pozemkové spekulace.

nésti všichni podle svých prostředků: t. j. jedna ze čtyř zásad, uváděných Adamem Smithem, které mají upravovati celé zdaňování. Nájemné často patří těm, kdo po mnoha letech námahy realizovali své výdělky a své jmění vydali na koupi půdy nebo domů; a zajisté by to bylo porušení zásady bezpečnosti vlastnictví, která má býti vždy posvátná, kdyby bylo podrobena nerovnému zdanění. Je třeba litovati, že kolkové poplatky, jimiž je zatížen převod pozemkového vlastnictví, podstatně zabraňují, aby bylo přivedeno do rukou, kde by pravděpodobně se stalo nejvýnosnějším. A kdyby se uvážilo, že půda, pokládaná za vhodný předmět výlučného zdanění, nejen by poklesla v ceně, aby se vyrovnalo nebezpečství onoho zdanění, nýbrž stala by se v poměru k neurčité povaze a nejisté hodnotě tohoto nebezpečství vhodným předmětem spekulace, která by spíše měla povahu sázky než střízlivého obchodu, bude se zdáti pravděpodobným, že ruce, do nichž by v onom případě půda nejpravděpodobněji přišla, byly by ruce těch, kteří mají spíše vlastnosti hráče než vlastnosti střízlivě přemýšlejícího vlastníka, který bude pravděpodobně používatí své půdy co nejvýhodněji.

Jest však pochybné, zda by druhá námitka platila v případě znárodnění za předpokladu, že by bylo *zavedeno* bez celkového porušení bezpečnosti majetku. Pokud jde o první námitku, nemůžeme říci, jaké by bylo Ricardovo stanovisko vůči plánu, který jako plán podrobně vyložený v knize Wallaceově „Land Nationalization“, pečuje o plné uspokojení životních zájmů. Millovi by se ovšem zdál takový plán téměř bez chyby, tak radikální byly jeho názory, jež zastával, pokud šlo o zákonnou úpravu mezi poslední vůle. Ricardo však nezanechal ke svým názorům žádného klíče.]

KAPITOLA XV.

DANĚ ZE ZISKU.

§ 74.

Daně z oněch statků, které se souhrnně nazývají luxusními, dopadají pouze na ty, kdo jich užívají. Daň z vína jest placena spotřebitelem vína. Daň z koní, pro zábavu držných, nebo z kočárů jest placena těmi, kdo si takové požitky opatřují, a přesně v poměru, jak si je opatřují. Avšak daně na nezbytnosti nepostihují spotřebitele nezbytností v poměru k množství, které je jimi snad spotřebováno, nýbrž často v poměru mnohem vyšším. Pozorovali jsme, že daň z obilí nepostihuje výrobce pouze v tom poměru, jak on a jeho rodina snad spotřebovává obilí, nýbrž mění výši zisků z kapitálu a postihuje proto také jeho příjem. Vše, co zvedá mzdy¹⁾ práce, snižuje zisky kapitálu; proto má každá daň na nějaký dělníkem spotřebovávaný statek tendenci snižovati sazbu zisků.

Daň z klobouků zvedne cenu klobouků; daň z bot cenu bot; kdyby tomu tak nebylo, byla by daň konečně placena výrobcem, jeho zisky by byly sníženy pod celkovou hladinu a on by zanechal svého řemesla. Dílčí daň ze zisků zvýší cenu statku, na který dopadá: na příklad daň na zisk kloboučníka by zvedla cenu klobouků; neboť kdyby byly zdaněny jeho zisky a nikoli zisky každého jiného řemesla, byly by jeho zisky, leda by zvýšil cenu svých

¹⁾ [Skutečné.]

klobouků, pod celkovou sazbou zisků a zaměnil by své řemeslo za jiné.

Stejným způsobem by daň ze zisků statkáře zvedla ceny obilí; daň ze zisků soukeníka cenu sukna; a kdyby byla uložena daň v poměru k ziskům na všechny obory, stoupl by v ceně každý statek. Ale kdyby byl důl, který nás opatřuje základem našich peněz, v naší zemi a byly zdaněny také zisky podnikatele dolu, nestoupla by cena žádného statku, každý by dal rovný díl svého příjmu a vše by bylo stejné jako dříve.

Kdyby peníze nebyly zdaněny a bylo jim proto dovoleno, aby si zachovaly svou hodnotu, zatím co vše ostatní je zdaněno a hodnotou stoupl, zaplatí kloboučník, statkář a soukeník, zaměstnávali každý stejný kapitál a dostávají-li každý stejné zisky, stejnou částku daně. Kdyby byla daň £ 100, stoupla by hodnota klobouků, obilí a sukna o £ 100. Vydělá-li kloboučník svými klobouky £ 1100 místo £ 1000, zaplatí £ 100 vládě na daň, a proto bude stále mít £ 1000 na vydání za zboží pro svou vlastní spotřebu. Ale ježto ze stejného důvodu stoupne v ceně sukno, obilí a všechny ostatní statky, nedostane za svých £ 1000 více než dříve obdržel za £ 910 a tak přispěje zmenšením svého vydání na potřeby státu; dá zaplacením daně část výnosu půdy a práce země k dispozici vládě, místo aby této části užíval sám. Když, místo aby utratil svých £ 1000, přidá je ke svému kapitálu, zjistí, že při vzestupu mezd a při zvýšeném nákladu na suroviny a strojní zařízení jeho úspora £ 1000 neobnáší více, než obnášela úspora £ 910 předtím.

Kdyby peníze byly zdaněny, nebo kdyby z jakékoli jiné příčiny byla jejich hodnota změněna a všechny statky zůstaly přesně na týchž cenách jako dříve, budou zisky výrobce a statkáře také tytéž jako dříve, budou dále £ 1000; a ježto každý bude muset zaplatit vládě £ 100, podrží pouze £ 900, které jim dají menší moc nad výnosem půdy a práce země, ať je vynaloží na produktivní nebo neproduktivní práci. Vláda získá přesně to, co oni ztratí. V prvním případě by měl daňový poplatník za £ 1000 stejně velké množství zboží, jako měl dříve za £ 910; v druhém by měl pouze

tolik, jako měl dříve za £ 900, neboť cena zboží by zůstala nezměněna a měl by na vydání pouze £ 900. To plyne z rozdílu v částce daně; v prvním případě jest to jenem jedenáctina jeho příjmu, ve druhém je to desetina, ježto jsou v těchto dvou případech peníze různé hodnoty.

§ 75.

Avšak třebas stoupnou, nejsou-li peníze zdaněny a hodnotou se nemění, cenově všechny statky, nestoupnou ve stejném poměru; po dani nebudou míti tutéž vzájemnou směnnou hodnotu, jakou měly před daní. V dřívější části tohoto díla jsme vykládali, jaké účinky má na ceny statků rozdělení kapitálu na stálý a oběžný, či spíše na trvalý a pomíjející. Ukázali jsme, že dva výrobci mohou zaměstnávatí přesně stejnou částku kapitálu a že jim z něho může plynouti přesně táž částka zisku, že však budou své zboží prodávati za velmi různé částky peněz podle toho, zda kapitály, které zaměstnávali, byly spotřebovávány a znovu vyráběny rychle nebo pomalu.²⁾ Jeden může své zboží prodati za £ 4000, druhý za £ 10.000 a oba mohou zaměstnávatí £ 10.000 kapitálu a získávají 20% zisku, čili £ 2000.³⁾ Kapitál jednoho může na příklad záležeti v £ 2000 oběžného kapitálu, který nutno znovu vyrobiti, a v £ 8000 stálého, v budovách a strojním zařízení; kapitál druhého může naopak záležeti v £ 8000 oběžného a jen v £ 2000 stálého kapitálu, v budovách a strojním zařízení. Kdyby pak každá z těchto osob byla zdaněna deseti procenty ze svého příjmu, čili £ 200, musí zvýšiti prvá osoba, aby jí podnik poskytoval všeobecnou sazbu zisků, cenu svého zboží z £ 10.000 na £ 10.200; druhá osoba by také byla nucena zvýšiti cenu svého zboží z £ 4000 na £ 4200. Před daní bylo zboží, prodávané jedním z těchto výrobců, dvaapůlkrát cennější než zboží druhého; po dani bude 2:42krát cennější: jeden druh stoupne o 2%, druhý o 5%: v důsledku toho mění daň z příjmu, když peníze podrží nadále svoji hodnotu, poměrné ceny a hodnotu statků. To by také platilo, kdyby

²⁾ [§ 18.]

³⁾ [Srv. Mill, „Principles“, kn. V., IV., § 1.]

daň, místo aby byla uložena na zisky, byla uložena na samotné statky: za předpokladu, že byly zdaněny v poměru k hodnotě kapitálu, zaměstnaného jejich výrobou, stoupnou stejně, ať je jejich hodnota jakákoliv, a proto nepodrží tentýž vzájemný poměr jako dříve. Statek, který stoupl z deseti na jedenáct tisíc liber, nebude ve stejném poměru jako dříve k jinému, který stoupl z £ 2000 na £ 3000. Kdyby za těchto okolností peníze hodnotou stouply, ať by to plynulo z jakékoli příčiny, nepostihlo by to ceny statků ve stejném poměru. Tatáž příčina, která by snížila cenu jednoho s £ 10.200 na £ 10.000, čili o méně než 2%, by snížila cenu druhého s £ 4200 na £ 4000, čili o 4¾%. Zisky by nebyly stejné, kdyby poklesly v nějakém jiném poměru; neboť aby byly stejné, má být cena druhého statku £ 4000, když je cena prvního £ 10.000; a když by byla cena prvního £ 10.200, má být cena druhého £ 4.200.⁴⁾

4) [Důležitá zásada, stanovená v následujícím oddíle, je, jak uvidíme, závislá na něčem silnějším než na vývodech, které zde podává Ricardo. Tyto vývoody nejsou plně propracovány. To proto, že Ricardo nevzal v úvahu skutečnost, že změna ceny by se dotkla peněžitých hodnot kapitálu stejně jako peněžitých hodnot, za které se statky prodávají obecenstvu. Uvažujme jeho příklad podrobněji. Dvouprocentní snížení sniží £ 10.200 přibližně na £ 10.000 (přesně £ 9.996); v případě £ 4.200 bude snižená cena £ 4.116. Ale v prvním případě poklesne peněžitá hodnota oběžného kapitálu, který má být nahrazen, na £ 7.840, v druhém na £ 1.960. Když pak tyto odečteme od příslušných cen, máme jako zisk a daň v obou případech částku £ 2.156 z celého zaměstnávaného kapitálu. Kdyby se dále platilo £ 200 jako daň, budeme mít zbývajících £ 1.956 jako zisk z celkového kapitálu (sniženého na novou hodnotu) £ 9.800 místo £ 1.960, což by byl zisk 20%. Pokud jde o tyto dva statky, není v příslušných ziscích změny. V obou případech jest snížena sazba zisku, poněvadž v obou případech daň, když byla počítána z ceny, se zmenšila, kdežto vláda podle předpokladu dále požaduje pevnou částku £ 200. Kdyby požadovala pouze £ 196, pak by sazba zisku zůstala na 20%.

Může však být předpokládáno, že daň je pevná částka. Je proto jasno, že kapitál bude postupně stažen ze zaměstnání při výrobě statků takto zdaněných. Případ bude opačný, kdyby peníze, místo aby stouply, v hodnotě klesly. To Ricardo tvrdí. Důvod jest jasný. Stoupnou-li všechny ceny stejně změnou množství peněz, zvýší výrobci zdaněných statků své zisky v té výši, jak sklídí prospěch ze vzrůstu, který nastane v částce daně. Tak vezmeme-li statek ceněný na £ 10.200 při dani £ 200 a předpokládáme všeobecný vzestup cen o 100%, bude nová cena £ 20.400, a kdyby daň zůstala

Úvaha o této skutečnosti povede k porozumění velmi důležité zásadě, jíž se, myslím, nikdy nevěnovala pozornost. Že totiž v zemi, kde není zdanění, změna hodnoty peněz, plynoucí z nedostatku nebo hojnosti, bude působiti ve stejném poměru na ceny všech statků; že stoupne-li statek v hodnotě £ 1000 na £ 1200 nebo klesne na £ 800, stoupne statek v hodnotě £ 10.000 na £ 12.000 nebo klesne na £ 8000; ale v zemi, kde ceny jsou uměle zvýšeny zdaněním, nebude působiti hojnost peněz z přílivu, nebo vývoz a z toho plynoucí nedostatek peněz v důsledku poptávkv ciziny ve stejném poměru na ceny všech statků; některé zvýší nebo sníží o 5, 6 nebo 12%, jiné o 3, 4 nebo 7%. Kdyby některá země nebyla zdaněna a peníze hodnotou poklesly, vyvolala by jejich hojnost na každém trhu stejné účinky. Kdyby maso stoupl o 20%, stoupl by také chléb, pivo, boty, práce a každý statek o 20%; je nutno, aby to učinily, aby se každému zaměstnání zajistila tatáž sazba zisků. To však již neplatí, když jest zdaněn kterýkoli z těchto statků; kdyby v tomto případě snad všechny stouply v poměru k poklesu hodnoty peněz, staly by se zisky nestejnými; v případě zdaněných statků byly by zvýšeny nad obecnou hladinu a kapitál by byl přesouván z jednoho zaměstnání do druhého, až by bylo znovu do-

£ 200, docílil by výrobce zřejmě dalšího zisku £ 200. Do takového zaměstnání bude pak kapitál přibývat.

To nebude pokračovati a ceny budou po několika výkyvech tak upraveny, že způsobí rozdělení kapitálu podobně tomu, které bylo dříve. Jak to bude působiti na ceny? Změny v hodnotě peněz dotknou se té části ceny, která zůstává po odečtení daně. Nová cena bude potom tvořena touto částí a daní.

Zbývá ještě zkoumati, jak nastane toto přizpůsobení v případě těch statků, které jsou, jak říká Ricardo, vyráběny touž částkou kapitálu (různě rozděleného), ale prodávány za nestejně ceny. Začneme probíratí předešlý příklad. Hrubé ceny nejsou změnou v hodnotě peněz dotčeny. Ta působí pouze na zbývající části, t. j. £ 10.000 a £ 4.000. Dvouprocentní snížení je sníží na £ 9.800 a £ 3.920 a hrubé ceny jsou pak £ 10.000 a £ 4.120. Ceny se změní, ale nikoli ve stejném poměru, ježto změna s £ 10.200 na £ 10.000 činí 1·960%, s £ 4.200 na £ 4.120 1·907%. Nutno si povšimnouti, že toto se úplně různí od znění uvedených v textu, kde není brán zřetel na změny, způsobené v hodnotě kapitálu. Ježto je £ 200 důležitější částkou při srovnání s £ 4.000 než s £ 10.000, jest jen přirozené, že celkové snížení v prvním případě jest poměrně menší než v druhém.]

saženo rovnováhy zisků, což by se mohlo státi teprve po změně poměrných cen.

Nevysvětluje tato zásada různé účinky, které nastaly, jak bylo pozorováno, na ceny statků pro změněnou hodnotu peněz v době bankovní restrikce? Bylo namítáno těm, kteří tvrdili, že oběživo bylo v té době znehodnoceno pro příliš velkou hojnost papírového oběhu, že, kdyby tomu tak bylo, musely by všechny statky stoupnouti ve stejném poměru; bylo však zjištěno, že mnohé se změnilo o mnoho víc než jiné, a z toho bylo dovozováno, že stoupenutí cen plynulo z čehosi, co se týkalo hodnoty statků, a nikoli z nějaké změny v hodnotě oběživa. Zdá se však, že — jak jsme právě viděli — v zemi, kde jsou statky zdaněny, nebude se cena všech měniti ve stejném poměru v důsledku stoupenutí nebo poklesu hodnoty oběživa.

§ 76.

Kdyby byly zdaněny zisky všech oborů vyjma zisky statkáře, stoupl by v peněžité hodnotě všechno zboží vyjma sklizeň. Statkář by měl tentýž obilní příjem jako dříve a také by své obilí prodával za tutéž peněžitou cenu; ale ježto by musel platiti zvýšenou cenu za všechny statky vyjma obilí, které spotřeboval, byla by to pro něho daň z vydání. Této daně by nebyl zbaven ani nějakou změnou v hodnotě peněz, poněvadž změna v hodnotě peněz by mohla snížit všechny zdaněné statky na dřívější jejich cenu, nezdaněné by však klesly pod svou dřívější výši; a proto, třebas by statkář kupoval své zboží za stejnou cenu jako dříve, měl by méně peněz k jeho nakupování.

Také majitel půdy by byl přesně v téže situaci, měl by totéž obilní i peněžité nájemné jako dříve, kdyby všechno⁵⁾ statky stouply v ceně a peníze zůstaly v téže hodnotě; a měl by totéž obilní, ale menší peněžité nájemné, kdyby všechny ostatní statky podržely tutéž cenu: takže by v každém případě, třeba by jeho příjem nebyl přímo zdaněn, nepřimo přispíval k vybíráním penězům.

⁵⁾ [Doplň: ostatní.]

Předpokládejme však, že jsou zdaněny také zisky statkáře: byl by pak v téže situaci jako ostatní podnikatelé: jeho sklizeň by stoupla, takže by měl po zaplacení daně tentýž peněžitý příjem, platil by však zvýšenou cenu za všechny statky, které by spotřeboval, včetně sklizně.

Jeho majitel půdy by byl však v jiné situaci, měl by výhodu z daně na zisky svého pachtýře, ježto by byl odškodněn za vyšší cenu, za kterou by kupoval své průmyslové statky, kdyby stouply v ceně; a měl by tentýž peněžitý důchod, kdyby se statky v důsledku stoupnutí hodnoty peněz prodávaly za dřívější cenu. Daň ze zisků statkářových není daní úměrnou hrubému výnosu půdy, nýbrž čistému výnosu půdy po zaplacení nájemného, mezd a všech ostatních výloh. Ježto obdávatelé různých druhů půdy, č. 1, 2 a 3 zaměstnávají přesně tytéž kapitály, dostanou přesně tytéž zisky, ať je množství hrubého výnosu, kterého získá jeden více než druhý, jakékoliv; a budou v důsledku toho stejně zdaněni. Dejme tomu, že hrubý výnos půdy jakosti č. 1 je 180 čtvrtí, č. 2 170 čtvrtí a č. 3 160 a každý je zdaněn deseti čtvrtěmi, pak bude po zaplacení daně rozdíl mezi č. 1, 2 a 3 tentýž jako předtím; neboť kdyby bylo sníženo č. 1 na 170, č. 2 na 160 a č. 3 na 150 čtvrtí, bude rozdíl mezi 3 a 1 20 čtvrtí jako dříve, a mezi č. 3 a 2 10 čtvrtí. Kdyby po dani zůstaly ceny obilí a každého jiného statku tytéž jako dříve, zůstalo by beze změny peněžitě stejně jako obilní nájemné; kdyby však v důsledku daně stoupla cena obilí a všechny ostatní statky, stouploby ve stejném poměru také peněžitě nájemné. Kdyby byla cena obilí £ 4 za čtvrt, bylo by nájemné z č. 1 £ 80 a z č. 2 £ 40; avšak kdyby obilí stouploby o pět procent, čili na £ 4 4 s., stouploby také nájemné o pět procent, neboť dvacet čtvrtí obilí by pak stálo £ 84 a deset čtvrtí £ 42; takže majitel půdy by v každém případě zůstal takovou daní nedotčen. Daň ze zisků kapitálu vždy ponechává obilní nájemné nezměněné a proto se mění peněžitě nájemné s cenou obilí; ale daň ze sklizně, nebo desátek, nenechá nikdy obilní nájemné beze změny, avšak obyčejně ponechává peněžitě nájemné stejné jako předtím. V jiné části tohoto díla jsem poznamenal, že, kdyby byla pozemková daň uložena stej-

nou částkou na každý druh obdělávané půdy, bez ohledu na rozdíly úrodnosti, působila by velmi nerovně, ježto by byla ziskem pro majitele úrodnějších pozemků. Zvedla by cenu obilí v poměru k břemeni, nesenému statkářem na nejhorší půdě; ale ježto tato zvýšená cena by se dostala za větší množství sklizně, poskytované lepšími pozemky, měli by statkáři na těchto pozemcích výhodu během svého nájmu a výhoda by poté přešla na majitele půdy ve způsobu zvýšení nájemného. Účinek rovné daně na *zisky* statkářovy je přesně tentýž; zvyšuje peněžité nájemné majitele půdy, podrží-li peníze tutéž hodnotu; ale ježto byly zisky všech ostatních oborů zdaněny stejně jako zisky statkáře, a v důsledku toho stouply ceny všeho zboží, stejně jako obilí, ztrácí majitel půdy na zvýšené peněžité ceně statků a obilí, za které je jeho nájemné utráceno, stejně mnoho, jako získává vzestupem svého nájemného. Kdyby peníze hodnotou stouply a všechny věci by po dani ze zisků kapitálu poklesly na dřívější své ceny, bylo by také nájemné stejné jako dříve. Majitel půdy by dostával totéž peněžité nájemné a obdržel by všechny statky, za které bylo utráceno při jejich dřívějších cenách; takže by za všech okolností zůstal nezdaněn.⁶⁾

Tato okolnost jest podivná. Zdaněním zisků farmářových nezatěžujete ho více, než když jeho zisky od daně osvobodíte, a majitel půdy má rozhodný zájem o to, aby zisky jeho pachtýře byly zdaněny, ježto jen za tohoto předpokladu zůstává ve skutečnosti na dále nezdaněn.⁷⁾

§ 77.

Daň ze zisků kapitálu postihla by také akcionáře, kdyby měly všechny statky stoupnouti úměrně k dani, třeba by jeho dividendy byly i dále nezdaněny; kdyby však, pro změnu hodnoty peněz, měly všechny statky klesnouti na svou dřívější cenu, neplatil by

⁶⁾ Pro majitele půdy by bylo velmi výnosné, kdyby byly zdaněny pouze zisky statkáře a nikoliv zisk kteréhokoli jiného kapitalisty. Byla by to ve skutečnosti daň na spotřebitele sklizně, částečně ve prospěch státu a částečně ve prospěch majitelů půdy.

⁷⁾ [Stále je tu předpoklad, že množství obilí spotřebovaného se nemůže zmenšiti.]

akcionář na daň ničeho; kupoval by všechny své statky za tutéž cenu, ale dostával by stále tutéž peněžitou dividendu.

§ 78.

Shodujeme-li se tedy v tom, že zdaněním zisků pouze jednoho výrobce stoupne cena jeho zboží, aby mu získala rovnost se všemi ostatními výrobci, a že zdaněním zisků dvou výrobců musí stoupnouti cena dvou druhů zboží, nenahlížím, jak může býti popíráno, že zdaněním zisků všech výrobců stoupnou ceny všeho zboží za předpokladu, že důl, který nás opatruje penězi, je v naší zemi a zůstává nezdaněn. Ježto však peníze, nebo základ peněz, jsou statkem dováženým z ciziny, nemohou stoupnouti ceny všeho zboží, neboť takový účinek nemůže nastati bez dalšího množství peněz,⁸⁾ které nemůže býti získáno směnou za drahé zboží, jak bylo ukázáno v předposledním odstavci § 40. Kdyby však takový vzestup mohl nastati, nemohl by býti stálý, neboť by měl mocný vliv na zahraniční obchod. Ono drahé zboží by nemohlo býti vyváženo výměnou za dovezené statky a proto bychom po nějaký čas dále kupovali, ačkoli jsme přestali prodávati; a vyváželi bychom peníze, nebo zlato, až by byly poměrné ceny statků skoro tytéž jako dříve. Zdá se mi naprosto jistým, že by dobře upravená daň ze zisků uvedla nakonec statky domácí i cizí výroby na tutéž peněžitou cenu, kterou měly před uložením daně.

⁸⁾ Po delší úvaze pochybuji, zda by bylo zapotřebí více peněz k oběhu stejného množství statků, kdyby ceny byly zvýšeny zdaněním a nikoli nesnadností výroby. Dejme tomu, že se v určitém okrese prodá 100.000 čtvrtí obilí v určitém čase po £ 4 za čtvrt a že v důsledku přímé daně 8 sh na čtvrt stoupne obilí na £ 4 8 sh; myslím, že bude zapotřebí stejného a nikoliv většího množství peněz k oběhu tohoto obilí při zvýšené ceně. Když jsem dříve kupoval 11 čtvrtí za £ 4 a jsem v důsledku daně nucen snížit svou spotřebu na 10 čtvrtí, nebudu potřebovati více peněz, ježto v obou případech zaplatím za své obilí £ 44. Obecenstvo by ve skutečnosti spotřebovalo o jedenáctinu méně a toto množství by bylo spotřebováno vládou. Peníze nutné k jeho nákupu by plynuly z oněch 8 sh za čtvrt, které mají býti vybrány od statkářů v podobě daně, ale vybraná částka by jim současně byla vyplacena za jejich obilí; daň jest proto ve skutečnosti daní in natura a nevyvolává nutnosti, aby bylo používáno více peněz, anebo, když ano, o tak málo, že tohoto množství možno beze všeho nedbatí.

Ježto daně ze sklizně, desátky, daně z mezd a daně na nezbytnosti dělníka sníží zvýšením mezd zisky, budou provázeny, třebaž ne ve stejné míře, stejnými účinky.

Objev strojů, které podstatně zdokonalují domácí výrobu, má vždy sklon zvyšovati poměrnou hodnotu peněz a proto povzbuzovati jejich dovoz. Všechno zdaňování, všechny zvýšené překážky ať pro výrobce nebo pro pěstitele statků mají naopak sklon k snižování poměrné hodnoty peněz a proto k povzbuzování jejich vývozu.

KAPITOLA XVI.

DANĚ Z MEZD.

§ 79.

Daně z mezd zvýší mzdy a proto sníží ziskovou sazbu kapitálu. Viděli jsme již, že daň z nezbytností zvýší jejich ceny a bude následována vzestupem mezd. Jediný rozdíl mezi daní z nezbytností a daní z mezd je ten, že ona bude nutně provázena vzestupem ceny nezbytností, kdežto tato nikoli; v důsledku toho nebude na daň z mezd platiti ani akcionář, ani majitel půdy, ani kterákoli jiná třída, jen zaměstnavatelé práce. Daň z mezd jest cele daní ze zisků, daň z nezbytností je dílem daní ze zisků a dílem daní na bohaté spotřebitele. Konečné účinky, které plynou z takových daní, jsou tedy přesně tytéž jako účinky, jež plynou z přímé daně ze zisků.

„Pokusil jsem se ukázati v první knize,“ praví Adam Smith, „že mzdy nižších tříd dělníků jsou všude nutně určovány dvěma různými okolnostmi: poptávkou po práci a obvyklou nebo průměrnou cenou potravin. Poptávka po práci upravuje podle toho, jak je náhodou buď stoupající, stálá nebo klesající, čili vyžaduje vzrůstající, stálé nebo klesající obyvatelstvo, výživu dělníka a určuje, do jaké míry má býti buď hojná, přiměřená nebo nepostačující. *Obvyklá nebo průměrná* cena potravin určuje množství peněz, které musí býti dělníku placeno, aby mohl rok co rok kupovati si tuto hojnou, přiměřenou nebo nepostačující výživu. Zatím co tedy zůstane poptávka po práci a cena potravin stejná, nemůže míti přímá

daň z pracovních mezd jiného účinku, než že je zvedne o něco výše než o daň."¹⁾)

§ 80.

Proti tomuto tvrzení, jak jest zde vyřčeno drem Smithem, má pan Buchanan dvě námitky. Předně popírá, že peněžité mzdy práce jsou upravovány cenou potravin, a za druhé popírá, že daň z mezd práce zvýší cenu práce. Důkaz pana Buchanana k prvnímu bodu je tento, str. 59;²⁾ „Bylo již poznamenáno, že pracovní mzdy nezáležejí v penězích, nýbrž v tom, co se za peníze kupuje, totiž v potravinách a jiných nezbytnostech; a přiděl dělníka ze společné zásoby bude vždy úměrný nabídce. Kde jsou potraviny *levné a hojné*, bude jeho podíl tím větší, a kde jsou *nepostačující a drahé*, bude tím menší. Jeho mzdy mu vždy dají jeho spravedlivý podíl a více mu dáti nemohou. Existuje sice názor, přijatý drem Smithem a většinou ostatních spisovatelů, že peněžítá cena práce jest řízena peněžitou cenou potravin, a že mzdy úměrně stoupnou, když potraviny stoupnou v ceně. Ale je jasné, že cena práce není nutně spojena s cenou potravin, ježto úplně závisí na nabídce dělníků ve spojení s poptávkou. Mimo to je třeba poznamenati, že vysoká cena potravin je spolehlivým ukazatelem nepostačující nabídky a vzniká přirozeným během věcí, aby se zpomalila spotřeba. Menší nabídka potravin, rozdělená mezi stejný počet spotřebitelů, ponechá pro každého zřejmě menší díl a dělník musí nésti svůj díl obecného nedostatku. Cena stoupá, aby se toto břímě rovně rozdělilo a dělníkovi se zabránilo, aby spotřeboval potraviny v takové hojnosti jako dříve. Zdá se však, že mzdy musí stoupnouti současně, aby mohl uživati téhož množství vzácnějšího statku, a příroda se tak představuje, jako by mařila své vlastní cíle: nejdříve zvyšujíc cenu potravin, aby snížila spotřebu, a pak zvyšujíc mzdy, aby dala dělníkovi totéž, co dříve.“

1) [Kn. V., kap. II., str. 365 a a b.]

2) [Smith, vyd. Buchanano, 1814, sv. IV., str. 59—60.]

Zdá se mi, že je v tomto tvrzení pana Buchanana veliká směs pravdy a omylu. Protože jest vysoká cena potravin někdy způsobena nepostačující nabídkou, pokládá ji pan Buchanan za určitého ukazatele nepostačující nabídky. Přičítá výlučně jedné příčině to, co může vzniknouti z mnoha. Jest nepochybně pravda, že v případě nepostačující nabídky bude rozděleno menší množství na tentýž počet spotřebitelů a každému připadne menší díl. Cena stoupá, aby se tato újma rovnoměrně rozdělila a aby se dělníku zabránilo spotřebovávati potraviny v takové hojnosti jako dříve. Proto musí se panu Buchanani přiznati, že každý vzestup ceny potravin, způsobený nedostatečnou nabídkou, nezdvihne nutně peněžité mzdy práce, ježto musí býti spotřeba zpomalena, čehož může býti dosaženo pouze snížením kupní síly spotřebitelů. Ale proto, že cena potravin je zvyšována nepostačující nabídkou, nemáme naprosto ještě záruku pro tvrzení, jak podle všeho pan Buchanan myslí, že nemůže býti hojné nabídky při vysoké ceně; ceně vysoké nejen vzhledem k penězům, nýbrž vzhledem k všem ostatním věcem.

Přirozená cena statků, která vždy konečně řídí jejich tržní cenu, závisí na snadnosti výroby; ale vyrobené množství není této snadnosti úměrné. Ačkoli jsou pozemky, které se nyní berou do obdělávání, mnohem horší než pozemky obdělávané před třemi stáletími a nesnadnost výroby proto stoupla, kdo může pochybovati, že množství nyní vyráběné daleko převyšuje množství vyráběné tehdy? Vysoká cena jest nejen slučitelná se zvýšenou nabídkou, nýbrž pravidelně ji provází. Bude-li tedy cena potravin v důsledku zdanění nebo nesnadnosti výroby zvýšena a množství sníženo nebude, stoupnou peněžité mzdy práce, ježto, jak správně poznamenal pan Buchanan: „Mzdy práce nezáležejí v penězích, nýbrž v tom, co se za peníze koupí, totiž v potravinách a jiných nezbytnostech; a přiděl dělníkům ze společné zásoby bude vždy úměrný nabídce.”³⁾

§ 81.

Pan Buchanan praví vzhledem k druhému bodu, zda by daň z pracovních mezd zvedla cenu práce: „Když dělník obdržel slušnou

³⁾ [Smith, Buchananovo vydání, sv. IV., „Observations”, str. 59 a srv. str. 46.]

odměnu za svou práci, jak se může hojiti na svém zaměstnavateli za to, co musí později zaplatiti na daních? V lidském zřízení není zákona ani zásady, která by opodstatňovala tento závěr. Když dělník přijal svou mzdu, je v jeho vlastní držbě a musí, pokud může, nésti břímě všech nároků, jimž kdy později bude snad vystaven: neboť zřejmě nemá možnosti přinutiti k náhradě ty, kteří mu již zaplatili slušnou cenu za jeho práci."⁴) Pan Buchanan uvádí s velikým souhlasem tento bystrý úryvek z díla pana Malthuse O obyvatelstvu, který, jak se mi zdá, úplně vyvrací jeho námitku: „Cena práce, když se jí přenechá, aby si našla svou přirozenou výši, je politickým tlakoměrem nanejvýš důležitým, vyjadřujíc vztah mezi nabídkou potravin a poptávkou po nich, mezi množstvím, jež má býti spotřebováno, a počtem spotřebitelů; a jsouc vzata v průměru, nezávisle na náhodných okolnostech, vyjadřuje dále jasně potřeby společnosti co do obyvatelstva; to jest, ať jest počet dětí v manželství, nutný k udržení právě přítomného obyvatelstva, jakýkoli, bude cena práce právě postačující pro uživení tohoto počtu, nebo bude vyšší nebo nižší podle toho, je-li stav skutečných prostředků k vydržování práce neměnný, přibývá-li jich nebo ubývá. Avšak místo abychom se na to dívali v tomto světle, pokládáme to za něco, co můžeme po libosti snížit nebo zvýšiti, za něco, co záleží hlavně na smírčích soudcích jeho Veličenstva. Když již vyjadřuje vzestup ceny potravin, že poptávka je pro nabídku příliš veliká, zvyšujeme cenu práce, abychom dělníka přivedli do téhož stavu jako dříve, to jest zvyšujeme poptávku a jsme pak velmi překvapeni, že cena potravin stoupá dále. V tom jednáme hodně podobným způsobem, jako bychom nějakým násilným tlakem zvedli rtuť v obyčejném tlakoměru, když ukazovala na *bouřlivo*, na trvale pěkné počasí, a pak se velmi divili, že stále ještě prší."⁵)

„Cena práce vyjádří jasně potřeby společnosti co do obyvatelstva;“ bude právě postačovat k udržení toho obyvatelstva, kterého vyžaduje toho času stav prostředků k vydržování dělníků. Byly-li

⁴) [Smith, vyd. Buchananovo, sv. III., str. 338, pozn.]

⁵) [„Essay on Population“, sv. II., kn. III., kap. V., str. 165, 166.]

dříve dělnické mzdy schopny udržovati pouze žádoucí obyvatelstvo, nebudou po uložení daně k tomu postačovati, neboť dělník nebude míti tytéž prostředky na útratu pro svou rodinu. Práce proto stoupne, neboť poptávka trvá dále a pouze zvednutím ceny je možno udržovati nabídku.

Není nic obvyklejšího než viděti, že stoupají kloubouky nebo slad, když jsou zdaněny; stoupají, protože, kdyby nestoupily, nenašla by se požadovaná nabídka: také u práce, když jsou mzdy zdaněny, stoupá její cena, protože, kdyby nestoupila, neudrželo by se vyžadované obyvatelstvo. Nepřipouští pan Buchanan vše, co se zde tvrdí, když praví, že „kdyby byl dělník vskutku omezen na pouhý přiděl nezbytností, neutrpěl by pak žádného dalšího snížení mezd, ježto by za takových podmínek nemohl udržeti své pokolení?“⁶⁾ Dejme tomu, že země jest v takovém stavu, že se od nejnižších dělníků nejen požaduje, aby své pokolení udrželi, nýbrž aby je rozmnožili; podle toho by byly upraveny jejich mzdy. Mohou se rozmnožovati v požadované míře, běře-li jim daň část mezd a omezuje je na pouhé nezbytnosti?

Jest nepochybně pravda, že zdaněný statek nestoupne úměrně dani, kdyby se poptávka po něm zmenšila a množství nemůže býti omezeno. Kdyby se všeobecně užívalo kovových peněz, nebyla by jejich hodnota po značnou dobu daní zvýšena úměrně částce daně, protože by se při vyšší ceně poptávka zmenšila a množství by se nezmenšilo; a není pochyby, že táž příčina často působí na pracovní mzdy: počet dělníků nemůže býti rychle zvýšen nebo zmenšen úměrně vzrůstu nebo poklesu fondu, který je má zaměstnávat; ale v předpokládaném případě není nutného poklesu poptávky po práci, a je-li zmenšena, neklesne poptávka úměrně dani. Pan Buchanan zapomíná, že fond daní vybraný je vládou používán k vydržování dělníků, sice neproduktivních, ale přes to dělníků. Kdyby při zdanění mezd práce nestoupila, vzrostla by soutěž o práci, poněvadž majitelé kapitálu, kteří by na takovou daň nemuseli nic platiti, měli by pro zaměstnávání práce tytéž fondy,

⁶⁾ [Smith, vyd. Buchananovo, sv. III., str. 338, pozn.]

zatím co vláda, která daň dostala, měla by další fond k témuž účelu. Vláda a obyvatelstvo se tak stávají konkurenty a následek jejich soutěže je vzestup ceny práce. Bude zaměstnáván pouze stejný počet lidí, budou však zaměstnávání při vyšších mzdách.

Kdyby byla daň přímo uložena kapitalistům, byl by zmenšen jejich fond k udržování práce právě v té míře, v které by fond vlády k témuž účelu byl zvýšen; a proto by nebylo vzestupu mezd; neboť třeba by byla tatáž poptávka, nebyla by táž soutěž. Kdyby daň byla vybírána a vláda by její výnos ihned vyvážela jako podporu cizího státu, a kdyby tedy byly tyto fondy věnovány vydržování cizích a nikoliv anglických dělníků, jako jsou vojáci, námořníci atd., pak by skutečně byla zmenšená poptávka po práci a mzdy by nemusely vzrůst, třeba by byly zdaněny; ale totéž by se stalo, kdyby byla daň uložena na spotřebitelné statky, na zisky kapitálu, nebo kdyby byla táž částka vybrána jakýmkoli jiným způsobem k opatření této podpory: doma by se mohlo zaměstnávat méně práce. V jednom případě jest zabráněno mzdám stoupnouti, v druhém musí absolutně klesnouti. Avšak předpokládejme, že by částka daně z mezd byla po vybrání od dělníků zdarma vyplácena jejich zaměstnavatelům; rozmnožilo by to jejich peněžitý fond pro udržování práce, nerozmnožilo by to však ani statků ani práce. V důsledku toho by to zvýšilo soutěž mezi zaměstnavateli práce a daň by nakonec nebyla provázena ztrátou ani pro pána ani pro dělníka. Pán by za práci platil zvýšenou cenu; přídavek, který dělník obdržel, by se zaplatil vládě jako daň a byl by opět jeho pánovi vrácen. Nesmí se však zapomínati, že výnos daní se utrácí většinou marnotratně, že jsou vždy získány na účet pohodlí a požitků obyvatelstva a že obyčejně buď zmenšují kapitál nebo zpomalují jeho hromadění. Zmenšováním kapitálu mají sklon zmenšiti skutečný fond; určený k vydržování práce, a proto zmenšiti skutečnou poptávku po ní. Zpravidla tedy daně, pokud postihují skutečný kapitál země, zmenšují poptávku po práci a je proto pravděpodobným, ale ne nutným ani ne zvláštním následkem daně z mezd, že, třeba by mzdy stouply, nestoupnou o částku přesně rovnou dani.

§ 82.

Adam Smith, jak jsme viděli, plně připouští, že účinkem daně z mezd by bylo stoupnutí mezd o částku alespoň rovnou dani, a byla by, když ne přímo, tedy nakonec zaplacená zaměstnavatelem práce. Potud se úplně⁷⁾ shodujeme; avšak podstatně se rozchá-zíme ve svých názorech o dalším působení takové daně.

„O přímé dani z pracovní mzdy nemůže se proto vlastně ani říci,“ praví Adam Smith, „třebas by ji snad dělník platil vlastní rukou, že by ji dával jako zálohu; aspoň kdyby poptávka po práci a průměrná cena potravin zůstaly po dani stejné jako před ní. Ve všech takových případech ve skutečnosti nejen daň, nýbrž o něco více než daň by bylo zaplaceno osobou, která ho bezprostředně zaměstnávala. Konečné placení by v různých případech dopadlo na různé osoby. Vzestup, který by taková daň mohla způsobiti ve mzdách tovární práce, byl by placen továrníkem, *kteřý by byl oprávněn a nucen přiraziti jej se ziskem k ceně svého zboží.*⁸⁾ Vzestup, který by taková daň mohla způsobiti v zemědělské práci, by byl placen statkářem, který k udržení téhož počtu dělníků jako dříve by musel zaměstnávat větší kapitál. Aby dostal zpět tento kapitál *zároveň s obvyklými zisky kapitálu*, bylo by nutné, aby zadržel větší díl, nebo, což jest totéž, cenu většího dílu výnosu půdy, a proto aby platil majiteli půdy menší nájemné. Konečné placení vzestupu mezd by v tomto případě dopadlo na majitele půdy *zároveň s dalšími zisky statkáře, který na tento vzestup mezd jen poskytl zatím zálohu*. Ve všech případech musí nakonec přímá daň z pracovních mezd způsobiti větší snížení nájemného z půdy i větší vzestup ceny vyráběného zboží, než by plynulo z patřičného uložení částky rovné dani částečně na nájemné z půdy a částečně na spotřebitelné statky.⁹⁾ Sv. III., str. 337. V tomto úryvku se tvrdí, že zvýšené mzdy, placené statkáři, konečně do-

7) [Nikoliv úplně; viz svrchu str. 170.]

8) [Zde následuje vynechaná věta: „Konečné placení tohoto vzestupu mezd zároveň s dalším ziskem továrníkovým dopadlo by tedy na spotřebitele.“]

9) [Celý úryvek je citován trochu nepřesně. Kn. V., kap. II., str. 365 b, 366 a.]

padnou na majitele půdy, kteří obdrží snížené nájemné; avšak že zvýšené mzdy, placené továrníky, způsobí vzestup ceny vyráběného zboží a proto dopadnou na spotřebitele těchto statků.

Předpokládejme pak, že se společnost skládá z majitelů půdy, továrníků, statkářů a dělníků; jsme zajedno v tom, že dělníkům bude daň nahrazena; — ale kým? — kdo zaplatí onen díl, který nedopadl na majitele půdy? — továrníci nemohou zaplatiti ani jeho část; neboť kdyby cena jejich zboží snad stoupla v poměru k zvýšeným mzdám, jež zaplatili, byli by v lepší situaci po dani než před ní. Kdyby soukeník, kloboučník, obuvník atd. mohli zvýšiti cenu svého zboží o 10%, — za předpokladu, že 10% je úplně odškodňuje za zvýšené mzdy, které zaplatili — kdyby, jak praví Adam Smith, „byli oprávněni a nuceni přiraziti zvýšené mzdy se ziskem k ceně svého zboží,“ mohl by každý z nich spotřebovávati tolik zboží druhého jako dříve, a proto by na daň nic nepřiplatili. Kdyby soukeník platil více za své klobouky a boty, dostal by více za své klobouky. Všechny tovární statky by jimi byly kupovány se stejnou výhodou jako dříve, a pokud by nestoupla cena obilí, což dr. Smith předpokládá, zatím co by měli k dispozici pro jeho nákup zvýšenou částku, měli by z takové daně výhodu a nikoli škodu.

Kdyby tedy na takovou daň neplatili ani dělníci ani továrníci; kdyby také statkáři byli odškodněni poklesem nájemného, musí majitelé půdy samojediní nejen nésti své vlastní břemeno, nýbrž musí též přispívati ke zvýšeným výtěžkům továrníků. Avšak aby to činili, museli by spotřebovati všechny tovární statky v zemi, neboť zvýšená cena, na celek přiřazená, činí o něco více než daň, původně uložená dělníkům v továrnách.

Nebude pak popíráno, že soukeník, kloboučník a všichni ostatní výrobci jsou spotřebiteli svého zboží navzájem; nebude popíráno, že dělníci všech druhů spotřebovávají mýdlo, sukno, boty, svíčky a různé jiné statky; je tedy nemožné, aby celá tíha těchto daní dopadla pouze na majitele půdy.

Neplatí-li však dělníci ani část daně a přece stoupají tovární výrobky v ceně, musí stoupati mzdy nejen, aby je odškodnily za daň,

nýbrž pro zvýšenou cenu vyráběných nezbytností, což, pokud se to týká zemědělské práce, bude novým důvodem pro pokles nájemného; a pokud se to týká tovární práce, pro další vzestup ceny zboží. Tento vzestup ceny zboží bude opět působiti na mzdy a působení a zpětné působení nejdříve mezd na zboží a pak zboží na mzdy bude se rozvíjeti bez určitelných hranic. Důvody ve prospěch této teorie vedou k tak nesmyslným závěrům, že lze ihned viděti, že tato zásada jest naprosto neudržitelná.

Všechny účinky, které vyvolává na zisky kapitálu a mzdy práce vzestup nájemného a vzestup nezbytností během přirozeného vývoje společnosti a zvýšené výrobní nesnáze, vyplynou také ze vzestupu mezd v důsledku zdanění; a budou proto daní omezeny stejně požitky dělníka jako jeho zaměstnavatelů; a nejen zvláště touto daní, nýbrž každou jinou daní, která má vynést stejnou částku, ježto všechny budou míti sklon k zmenšení fondu, určeného k vydržování práce.

Omyl Adama Smitha plyne v první řadě z předpokladu, že všechny daně, placené statkářem, musí nutně dopadnouti na majitele půdy v podobě snížení nájemného. O tomto předmětu jsem promluvil co nejdříve a doufám, že bylo k uspokojení čtenáře ukázáno, že, ježto je mnoho kapitálu zaměstnaného na půdě, která nájemného nenese, a ježto výnos, získaný tímto kapitálem, upravuje cenu sklizně, nemůže býti nájemné sníženo; v důsledku toho buďto nebude poskytnuta náhrada statkáři za daň z mezd, nebo bude-li poskytnuta, musí se tak státi zvýšením ceny sklizně.

Když daně doléhají na statkáře nerovně, bude moci zvýšiti cenu sklizně, aby se dostal na stejnou výši s těmi, kdo provozují jiná řemesla; ale daň z mezd, která ho nepostihne více než postihne kterékoli jiné řemeslo, nemůže býti odstraněna nebo nahrazena vysokou cenou sklizně; neboť tentýž důvod, který by ho vedl k zvýšení ceny obilí, totiž aby se odškodnil za daň, vedl by soukeníka k zvýšení ceny sukna, obuvníka, kloboučníka a čalouníka k zvýšení ceny obuvi, klobouků a nábytku.

Kdyby všichni mohli zvýšiti cenu svého zboží tak, aby se ziskem odškodnili za daň, je zřejmé, že by daň nikdy nemohla býti zapla-

cena, ježto jsou všichni navzájem spotřebiteli svého zboží; neboť kdo by byl poplatníkem, kdyby všichni byli odškodněni?

Doufám tedy, že se mi podařilo ukázat, že každá daň, jejímž účinkem bude zvýšení mezd, bude zaplacená snížením zisků a proto že daň z mezd je vlastně daní ze zisků.

Tato zásada dělby výnosu práce a kapitálu mezi mzdy a zisky, kterou jsem se pokusil vypracovati, zdá se mi tak jistou, že vyjma bezprostřední účinky bych pokládal za málo důležité, zda budou zdaněny zisky kapitálu nebo mzdy práce. Zdaněním zisků kapitálu byste pravděpodobně změnili rychlost, kterou rostou fondy pro vydržování práce, a mzdy by byly stavu tohoto fondu neúměrné, jsouce příliš vysoké. Zdaněním mezd by byla odměna, dělníku placená, taktéž neúměrná stavu onoho fondu, jsou příliš nízká. V jednom případě poklesem a ve druhém vzestupem peněžitých mezd by byla obnovena přirozená rovnováha mezi zisky a mzdami. Daň z mezd tedy nedopadá na majitele půdy, nýbrž dopadá na zisky kapitálu: „neopravňuje a nenutí továrníka, aby ji přiřazil se ziskem k cenám svého zboží,” ježto nebude moci jeho ceny zvýšiti, a proto musí takovou daň zaplatiti plně a bez náhrady sám.¹⁰⁾

§ 83.

Je-li účinek daní z mezd takový, jak jsem popsal, nezasluhují výtky, vržené na ně drem Smithem. Poznnamenává o takových daních: „Tyto a některé jiné daně téhož druhu, zvyšující cenu práce, prý zničily většinu průmyslu Holandska. Podobné daně, třebaš ne tak tíživé, jsou v Milánsku, ve státech Janovských, ve vévodství Modenském, ve vévodstvích Parmském, Placentském a Guastallském a ve státech církevních. Jeden francouzský význačný

¹⁰⁾ Zdá se, že pan Say převzal běžný názor o tomto předmětu. Mluvě o obilí, praví: „z toho plyne, že jeho cena působí na cenu *všech* ostatních statků. Statkář, továrník či obchodník zaměstnává určitý počet lidí, kteří všichni mají příležitost spotřebovati určité množství obilí. Stoupne-li cena obilí, jest nucen ve stejném poměru zvýšiti cenu svých výrobků.” Sv. I. str. 255.

spisovatel navrhl reformu financí své vlasti nahrazením všech ostatních daní touto ze všech nejzhoubnější. „Není nic tak nemsynlného,” praví Cicero, „aby to někdy nebyli tvrdili někteří filosofové!”¹¹⁾ A na jiném místě praví: „Daně z nezbytností, zvyšující pracovní mzdy, nutně mají sklon k zvyšování cen všech výrobků, a v důsledku toho k snížení rozsahu jejich prodeje a spotřeby.¹²⁾ Nezasluhují této výtky, i kdyby byla správná zásada dra Smitha, že takové daně by zvyšovaly ceny továrních výrobků; neboť takový účinek by mohl býti pouze dočasný a nezpůsobil by nám při zahraničním obchodě žádné nevýhody. Kdyby jakákoli příčina zvedla cenu několika továrních výrobků, zastavila nebo zabrzдила by jejich vývoz; avšak kdyby tatáž příčina působila všeobecně na všechny, byl by účinek pouze jmenovitý a ani by nerušil jejich relativní hodnoty, ani by v žádném stupni nezmenšoval popud k výměnnému obchodu, což jest vlastně všechen obchod, vnitřní i zahraniční.¹³⁾

11) [Ricardo se jímí předpokládaje, že Adam Smith v tomto úryvku (kn. V., kap. II., str. 370 b) mluví o přímých daních z mezd. Mluví o daních na životní nezbytnosti, jichž účinkem by bylo zvednutí mezd a jež by působily stejným způsobem jako takové daně. Že měl o přímých daních z mezd stejné mínění, je jasné z mnoha míst a zvláště z kn. V., kap. II., str. 366 a: „Ať jsou tyto daně sehe nemsynlnější a ničivější, vyskytují se v mnoha zemích,” atd.]

12) [Kn. V., kap. II., str. 369 a.]

13) [Učení o této věci může býti shrnuto ve dvou tvrzeních:

a) Ježto jest poměr, v němž se statky vzájemně směňují, určen poměrnou snadností nebo nesnadností jejich výroby, nemůže změna obecných mezd, to jest stupně, v němž jsou všichni dělníci účastní na statcích, vyrobených jejich prací, tento poměr změnit. Tvrditi, že ano, znamená tvrditi, že je možný všeobecný vzestup nebo pokles hodnot.

Tak by tomu nepopíratelně bylo, kdyby práce byla při výrobě různých statků stejně účastna. Ježto však rozsah jejího podílu při výrobě se velmi různí (§§ 19, 20), mohou býti poměry, v nichž se různé statky směňují, takovým vzestupem mezd změněny.

b) Jest pravda, že se v případech zahraničního obchodu nesměňují statky v poměru výrobních nákladů, nýbrž podle zákonů poměrného nákladu (§ 47). Avšak ježto tomu tak je, nebude míti změna pracovních mezd vlivu na směr zahraničního obchodu, leda by měla, jako svrchu, sklon měnit poměrnou hodnotu statků. Ponecháme-li na

Pokusil jsem se již ukázati, že, když nějaká příčina zvedne ceny všech statků, jsou účinky téměř podobné poklesu hodnoty peněz. Klesá-li hodnota peněz, všechny statky stoupají v ceně; a je-li tento účinek omezen na jednu zemi, bude na její zahraniční obchod působiti stejným způsobem, jako vysoká cena statků, způsobená všeobecným zdaněním; a proto zkoumáme-li účinky nízké hodnoty peněz, omezené na jednu zemi, zkoumáme též účinky vysokých cen zboží, omezených na jednu zemi. Adam Smith byl si vskutku plně vědom podobnosti těchto dvou případů a podle toho tvrdil, že nízká hodnota peněz, nebo, jak on to nazýval, stříbra ve Španělsku v důsledku zákazu jeho vývozu byla velmi škodlivá výrobcům a zahraničnímu obchodu Španělska. „Ale ono snížení hodnoty stříbra, které, jsouc výsledkem buď zvláštních okolností nebo politických zřízení určité země, nastává pouze v této zemi, jest otázkou velmi dalekosáhlou, která, jsouc vzdálena něko-

chvíli cenu stranou a díváme se na obchod jako na otázku směny, není zřejmé, že výše celkového výtěžku nebo odměny pro osoby při výrobě zaměstnané jest výsledkem obratnosti, s níž se taková výroba děje? Kdyby tedy lidé v takové výrobě zaměstnaní brali za svou práci a námahu méně, než jim jejich obratnost dovoluje, jednali by ve prospěch těch, kdo jsou s nimi při výrobě spojeni, to jest zisky by stouply. Kdyby všichni zaměstnavatelé, kapitalisté a dělníci brali méně než svůj podíl, účastnili by se zahraničního obchodu k své škodě. Toho neučiní.

Tyto poznámky mohou sloužiti jako doplňky.

Taková oběť může býti s výhodou přinesena, aby se pro budoucnost zajistil spotřební zvyk nějakého trhu. Tato zásada vede výrobce a jiné podnikatele k tomu, aby po nějaký čas prodávali pod svěstojným nákladem, aby dali vzniknouti myšlence, že jejich zboží jest levnější než zboží, prodávané jinými. Spoléhají na setrvačnost zvyku.

Za druhé nesmíme směřovati účinek poptávky po vysokých mzdách se samotnými vysokými mzdami. Tato může zničiti obchod státu a často tak činí.

Za třetí musíme poznamenati, že vysoké mzdy, způsobené zdaňováním, mohou skončiti zničením všeho produktivního podnikání v zemi. Zůstati v zemi se může státi nemožným, jak Ricardo ukazuje na jiném místě (§ 87).

O celé otázce mezd a zahraničního obchodu obšírně pojednává Cairnes, J. F. „Some Leading Principles of Political Economy” část III., kap. I., II. Smith měl jiný názor, „Wealth of Nations”, kn. I., kap. IX., str. 41 a: „V zemích, které se rychle rozvíjejí,” atd.]

tečně obohatiti, má sklon ve skutečnosti každého ochuditi. *Vzestup peněžité ceny všech statků, který jest v tomto případě vlastní oné zemi, má sklon znesnadniti více či méně každý druh hospodářské činnosti v ní provozované a umožniti cizím národům tím, že budou dodávati téměř všechny druhy zboží za menší množství stříbra, než si to mohou dovoliti její vlastní řemeslníci, aby je podbízelí nejen na zahraničním, nýbrž i na domácím trhu.*"¹⁴⁾ Sv. II., str. 278.

Jedna a myslím, že jediná z nevýhod nízké hodnoty stříbra v nějaké zemi, plynoucí z vynucené hojnosti, byla dobře vyložena drem Smithem. Kdyby byl obchod zlatem a stříbrem volný, „nepůjde do zahraničí zlato a stříbro, které tam půjde, za nic, nýbrž přinese zpět stejnou hodnotu zboží toho či jiného druhu. Také toto zboží nebudou pouze věci pouhého přepychu a utrácení pro spotřebu nečinných lidí, kteří výměnou za svoji spotřebu nic nevyrábějí. Stejně jako nebude skutečný blahobyť a důchod nečinných lidí tímto neobyčejným vývozem zlata a stříbra zvětšen, tak jím nebude zvětšena ani jejich spotřeba. Toto zboží bude tvořeno pravděpodobně z větší části, a určitě do jisté části, surovinami, nástroji a potravinami pro zaměstnání a udržování hospodářsky činných lidí, kteří se ziskem znovu vyrobí plnou hodnotu své spotřeby. Část mrtvého kapitálu společnosti bude takto obrácena v činný kapitál a uvede do pohybu větší množství průmyslu, než ho bylo dříve zaměstnáváno.“¹⁵⁾

Tím, že nedovolíte volný obchod drahými kovy, když ceny statků stoupnou buď zdaněním nebo přílivem drahých kovů, zabraňujete části mrtvého kapitálu společnosti, aby byla obrácena v činný kapitál — zabraňujete zaměstnání většího množství průmyslu. Avšak to jest celý dosah zla; zla nikdy nepocíteného těmi zeměmi, kde je vývoz stříbra buď dovolen nebo trpěn.

Kursy devis mezi zeměmi jsou na paritě pouze, pokud mají přesně ono množství oběživa, které za současného stavu věcí mají míti pro udržení oběhu svých statků. Kdyby byl obchod drahými kovy dokonale svobodný a peníze se mohly bez jakýchkoli výloh

¹⁴⁾ [Kn. IV., kap. V., str. 208 a.]

¹⁵⁾ [Kn. IV., kap. V., str. 209 a.]

vyvážeti, nemohly by v žádné zemi býti jiné kursy než paritní. Kdyby byl obchod drahými kovy dokonale volný, kdyby jich bylo při oběhu všeobecně užíváno, kurs by i s náklady na jejich dopravu se v žádné zemi nemohl od parity odchýliti více než o tyto náklady. Myslím, že tato pravidla nejsou nyní nikde popírána. Kdyby nějaká země používala papírových peněz za zlato nesměnitelných a proto žádným pevným základem neřízených, mohly by se v oné zemi kursy od parity odchýliti v tom poměru, jak by její peníze byly rozmnožovány nad množství, které by jí bylo přiděleno světovým obchodem, kdyby byl obchod penězi volný a drahých kovů se užívalo buď na peníze nebo jako základu peněz.¹⁶⁾

Kdyby bylo z celkového obchodního styku podílem Anglie 10 milionů liber šterlinků známé váhy a ryzosti zlata a ty byly nahrazeny 10 miliony papírových liber, nemělo by to na kurs účinku; avšak kdyby zneužitím možnosti vydávati papírové peníze bylo v oběhu použito 11 milionů liber, byl by kurs 9% proti Anglii; kdyby bylo použito 12 milionů, kurs by byl 16%; a kdyby 20 milionů, byl by kurs 50% proti Anglii. K vyvolání tohoto účinku není však nutné, aby se používalo papírových peněz: každá příčina, která udržuje v oběhu větší množství liber, než by obíhalo, kdyby byl obchod volný a používalo se drahých kovů známé váhy a ryzosti buď jako peněz nebo jako základu peněz, by způsobila přesně tytéž účinky. Dejme tomu, že porušováním mincí by neobsahovala každá libra to množství zlata nebo stříbra, které by podle zákona měla míti; při oběhu by se mohlo používat většího množství takových liber, než kdyby porušeny nebyly. Kdyby se každé libře ubrala desetina, mohlo by se užívat 11 milionů takových liber místo deseti; kdyby se ubraly dvě desetiny, mohlo by se použití 12 milionů; a kdyby se ubrala polovina, nestalo by se možná 20 milionů nadbytečným množstvím. Kdyby se užívalo této částky místo 10 milionů, stoupl by v Anglii každý

¹⁶⁾ [Účinek přílišného výdeje papírových peněz na kursy devis je dopodrobna vyloučen v Goschenových „Foreign Exchanges“, kap. V.]

statek na dvojnásobek své dřívější ceny a kurs by činil 50% proti Anglii; to by však nezpůsobilo poruchy zahraničního obchodu ani nebrzdilo výrobu nějakého statku. Kdyby na příklad v Anglii stouplo sukno z £ 20 na £ 40, vyváželi bychom je stejně hojně před vzestupem jako po něm, neboť v kursu by vznikla pro cizího kupce sleva 50%; takže za £ 20 svých peněz by mohl koupiti směnku, která by mu umožnila zaplatiti v Anglii dluh £ 40. Stejně kdyby vyvezl statek, který doma stál £ 20 a který se v Anglii prodával za £ 40, dostal by pouze £ 20, neboť £ 40 v Anglii koupilo by pouze směnku na £ 20 na cizí zemi. Tytéž účinky by plynuly, ať by z jakéhokoli důvodu bylo 20 milionů nuceno zastávat úkol oběhu v Anglii, kdyby bylo pouze 10 milionů zapotřebí. Kdyby mohlo býti prosazeno provádění tak nemsynelného zákona, jako zákaz vývozu drahých kovů, a důsledkem takového zákazu by bylo vnuceno do oběhu 11 milionů dobrých liber, rovnou z mincovny, místo 10, byl by kurs 9% proti Anglii; kdyby 12 milionů, 16%; a kdyby 20 milionů, 50% proti Anglii. Avšak výroba Anglie by nebyla bržděna; kdyby se domácí statky prodávaly v Anglii za vysokou cenu, prodávaly by se stejně tak cizí; a zda by byly jejich ceny vysoké nebo nízké, mělo by pro cizího dovozce a vývozce malou důležitost, ježto na jedné straně by musel poskytnouti slevu na kursu, kdyby se jeho zboží prodávalo draže, a obdržel by tutéž slevu, kdyby musel anglické zboží kupovati za vysokou cenu. Jedinou tedy nevýhodou, která by zemi mohla postihnouti z podržení většího množství zlata a stříbra v oběhu zákonným zákazem, než by jinak tam zůstalo, byla by ztráta, kterou by utrpěla zaměstnáváním části svého kapitálu neproduktivně, místo aby jej zaměstnávala produktivně. Ve formě peněz nevynáší tento kapitál žádného zisku; ve způsobě surovin, strojního zařízení a potravin, za které by mohl býti směněn, vynášel by důchod a zvyšoval by blahobyť a příjmy státu. Takto jsem tedy, doufám, dostatečně dokázal, že poměrně nízká cena drahých kovů v důsledku zdanění, nebo jinými slovy všeobecně vysoká cena statků by pro stát nebyla nevýhodnou, ježto by část kovů byla vyvezena, což by, zvýšením jejich hodnoty, opět ceny statků sni-

žilo. A dále že, kdyby nebyly vyvezeny, kdyby mohly býti zákonným zákazem zadrženy v zemi, vyrovnal by účinek toho na kurs účinek vysokých cen. Kdyby tedy daně z nezbytností a mezd nezdvihly ceny všech statků, na něž se vynakládá práce, nemohou býti z těchto důvodů odsouzeny; a nad to, i kdyby byl správný názor, uváděný Adamem Smithem, že by takový účinek měly, nebyly by z tohoto důvodu nijakým způsobem škodlivé. Nebylo by možno uváděti proti nim žádné jiné důvody než ty, které by spravedlivě mohly býti uvedeny proti daním jakéhokoli jiného druhu.

Majitelé půdy jako takoví by byli osvobozeni od břemene daně; ale pokud přímo zaměstnávají práci utrácením svých důchodů tím, že si drží zahrádky, domácí služebnictvo atd., byli by jejímu působení podrobeni.

Jest nepochybně pravda, že „daně z přepychu nemají sklonu zvyšovati cenu nějakého jiného zboží, vyjma cenu zboží zdaněného;“¹⁷⁾ ale není pravda, „že daně na nezbytnosti mají zvyšováním pracovních mezd nutně sklon zvyšovati cenu všech vyráběných předmětů.“ Jest pravda, že „daně z přepychu jsou konečně placeny bez jakéhokoli přesunutí náhrady spotřebiteli zdaněného zboží. Dopadají na každý druh důchodu bez rozdílu, na pracovní mzdy, zisky kapitálu a nájemné z půdy;“ ale není pravda, „že daně na nezbytnosti, *pokud postihují pracující chudinu*, jsou nakonec placeny částečně majiteli půdy ve sníženém nájemném z jejich pozemků a částečně bohatými spotřebiteli, ať jsou to majitelé půdy či jiní, ve zvýšené ceně továrních výrobků;“ neboť, *pokud tyto daně postihují pracující chudinu*, budou téměř úplně zaplacený sníženými zisky kapitálu a pouze malá část bude zaplacená pracujícími dělníky samotnými ve zmenšené poptávce po práci, která má sklon způsobovati jakékoli zdanění.

¹⁷⁾ [Tento a následující citáty jsou z „Wealth of Nations“ (vyd. Nicholsonovo), kn. V., kap. II., str. 369 a a b.]

§ 84.

Svým mylným názorem na účinek oněch daní byl veden dr. Smith k závěru, že „střední a vyšší vrstvy obyvatelstva, kdyby znaly své vlastní zájmy, měly by se vždy stavěti proti všem daním na životní nezbytnosti stejně jako proti všem přímým daním z mezd práce.“ Tento závěr plyne z jeho uvažování, „že konečné placení jedněch i druhých společně dopadá na ně samotné a vždy se značnou přírůzkou. Nejtížeji dopadají na majitele půdy,¹⁸⁾ kteří vždy platí v dvojí vlastnosti; jednou jako majitelé půdy snížením nájemného, po druhé jako bohatí spotřebitelé vzrůstem vydání. Pozorování Sira Matthew Deckera, že určité daně se v ceně určitého zboží někdy opakují a hromadí čtyři- či pětkrát, je úplně správné, pokud jde o daně z životních nezbytností. V ceně kůže musíte na příklad platiti nejen daň z kůže svých vlastních bot, nýbrž i část daně z bot obuvníka a koželuha. Musíte také platiti daň ze soli, mýdla a svíček, které spotřebují tito pracovníci, pokud jsou ve vaší službě, a daň z kůže, kterou spotřebují solivárník, mydlář a svíčkář, pokud jsou v jejich službě.“

Ježto dr. Smith netvrdí, že koželuh, solivárník, mydlář a svíčkář budou míti prospěch z daně na kůži, sůl, mýdlo a svíčky, a ježto je jisté, že vláda neobdrží více než předepsanou daň, je nemožno si představit, že by obecenstvo mohlo zaplatiti více, ať by daň dopadla na kohokoli. Bohatí spotřebitelé mohou a vskutku budou platiti za chudého spotřebitele, ale nebudou platiti o nic více než plnou částku daně; a není v povaze věci, aby „daň byla opakována a hromaděna čtyři- nebo pětkrát.“

Daňová soustava může býti vadná; může býti od lidí vybráno více, než co dospěje do pokladen státu, ježto část v důsledku jejího účinku na ceny možná obdrží ti, kdo mají prospěch ze zvláštního způsobu, jímž se daně ukládají. Takové daně jsou zhoubné a neměly by býti podporovány; neboť možno stanoviti jako zásadu, že, když daně působí spravedlivě, odpovídají prvnému poža-

¹⁸⁾ Vzdáleny toho, aby tak činily, sotva by se dotkly majitelů půdy a akcionářů.

davku dra Smitha a vybírají od lidí co možná málo nad to, co přijde do veřejné státní pokladny. Pan Say praví: „jiní nabízejí finanční plány a slibují prostředky, jak naplniti pokladny panovníkovy bez zatížení poddaných. Ale pokud finanční plán nemá povahu obchodního podniku, nemůže vládě dáti více než vezme jiným způsobem buď jednotlivcům nebo samotné vládě v nějaké jiné formě. Něco se nemůže udělati z ničeho úderem kouzelného proutku. Ať jest působení jakýmkoli způsobem tajeno, ať nutíme hodnotu, aby na sebe vzala jakékoli formy, ať jí dáme projíti jakoukoli změnou, můžeme míti hodnotu jen buď tím, že ji vytvoříme, nebo vezmeme jiným. Nejlepším ze všech finančních plánů jest málo vydávati a nejlepší ze všech daní je ta, která je obnosem nejmenší.“¹⁹⁾

Dr. Smith tvrdí jednotně a myslím, že správně, že pracující třídy nemohou podstatně přispěti k břemenům státu. Daň z nezbytností nebo z mezd bude tedy přesunuta s chudého na bohatého: je-li tedy názorem dra Smitha, „že určité daně jsou v ceně určitého zboží někdy opakovány a hromaděny čtyři- či pětkrát“ pouze proto, aby splnily tento účel, to jest přenos daně s chudého na bohatého, nemohou z toho důvodu podléhati výtce.

Dejme tomu, že spravedlivý podíl daní bohatého spotřebitele jest £ 100 a že by je zaplatil přímo, kdyby daň byla uložena na důchod, víno, nebo na jakýkoli jiný přepych; neutrpěl by újmy, kdyby zdaněním nezbytností na něho připadlo placení pouze £ 25, pokud jde o jeho vlastní spotřebu nezbytností a spotřebu jeho rodiny, ale musel by opakovati tuto daň třikrát placením vyšší ceny za jiné zboží, aby odškodnil dělníky nebo jejich zaměstnavatele za daň, kterou museli zaplatiti. Ani v tomto případě není toto uvažování přesvědčivé: neboť kdyby se neplatilo více, než je požadováno vládou, jakou důležitost to může pro bohatého spotřebitele míti, zda zaplatí daň přímo, placením vyšší ceny za nějaký přepychový předmět, nebo nepřímo, placením vyšší ceny za nezbytnosti a jiné statky, které spotřebovává? Když obyvatelstvo nezaplatí více, než

¹⁹⁾ [„Economie Politique“, kn. III., kap. VIII., sv. II., str. 298.]

obdrží vláda, zaplatí bohatý spotřebitel pouze svůj spravedlivý díl; zaplatí-li více, měl Adam Smith uvést, kdo to dostane; ale jeho celé tvrzení je založeno na omylu, neboť ceny statků by takovými daněmi nebyly zvýšeny.

Zdá se, že se pan Say nedržel důsledně zřejmé zásady, kterou jsem uvedl z jeho vynikajícího díla; neboť praví na následující stránce, mluvě o zdanění: „Je-li hnáno příliš daleko, vyvolává tento politováníhodný účinek, zbavuje poplatníka dílu jeho bohatství, aniž obohacuje stát. To snad pochopíme, uvážíme-li, že spotřební schopnost každého člověka, ať produktivní či nikoli, jest omezena jeho příjmem. Nemůže tedy býti zbaven části svého příjmu, aniž musí úměrně snížit svou spotřebu. Z toho plyne zmenšení poptávky po onom zboží, které již nespotřebovává, a zvláště po onom, na něž je daň uložena. Z tohoto zmenšení poptávky plyne zmenšení výroby a tudíž zdanitelných statků. Poplatník pak ztratí část svých požitků; výrobce část svých zisků; a státní pokladna část svých příjmů.”²⁰⁾

Pan Say uvádí za příklad daň ze soli ve Francii před revolucí, která, jak praví, snížila výrobu soli o polovinu.²¹⁾ Když však se spotřebovávalo méně soli, bylo její výrobou zaměstnáno méně kapitálu; a proto třeba by výrobce obdržel menší zisk z výroby soli, obdržel by více z výroby jiných věcí. Když daň, ať je jakkoli tíživá, dopadá na důchod a nikoli na kapitál, nezmenšuje poptávku, nýbrž pouze mění její povahu. Umožňuje vládě, aby spotřebovala tolik výnosu půdy a práce země, kolik bylo dříve spotřebováno jednotlivci, kteří na daň platí, což je zlo dostatečně veliké, i když se daň nepřepíná. Je-li můj roční příjem £ 1000 a mám na daň zaplatiti ročně £ 100, budu moci požadovati pouze devět desetin množství zboží, které jsem spotřeboval dříve, ale umožním vládě, aby požadovala zbylou desetinu. Kdyby zdaněným zbožím bylo obilí, není nutno, aby se zmenšila má poptávka po obilí, ježto mohu raději zaplatiti ročně za své obilí o £ 100 více a snížit ve stejné

²⁰⁾ [„Economie Politique”, kn. III., kap. VIII., sv. II. 300.]

²¹⁾ [Tamže, str. 300, poznámka 1.]

výši poptávku po víně, nábytku nebo jakémkoli jiném přepychu.²²⁾ V důsledku toho bude zaměstnáváno méně kapitálu u oboru vína a čalounictví, ale více ve výrobě statků, za které budou utráceny daně vládou vybrané.

Pan Say praví,²³⁾ že pan Turgot snížením tržních poplatků z ryb (*les droits d'entrée et de halle sur la marée*) v Paříži o polovinu nezmenšil částku jejich výnosu, a že se v důsledku toho musela spotřeba ryb zdvojnásobiti. Z toho vyvozuje, že zisky rybářů a lidí na obchodě účastněných se také musely zdvojnásobiti, a že musel příjem země vzrůsti o celou částku těchto zvýšených zisků; a povzbudiv hromadění kapitálu, jistě zvýšil příjmy státu.²⁴⁾

Aniž beru v diskusi politiku, která vedla k této změně daně, mám své pochyby, zda dala nějaký velký popud k hromadění kapitálu. Jestliže se zdvojnásobily zisky rybářů a jiných v tomto oboru činných v důsledku toho, že se spotřebovalo více ryb, musel býti jiným zaměstnáním odňat kapitál a práce, aby byly zaměstnány v tomto zvláštním oboru. Ale v oněch zaměstnáních vynášely kapitál a práce zisky, kterých se musely vzdáti, když byly odňaty. Schopnost zenuě hromaditi kapitál byla zvýšena pouze o rozdíl mezi zisky docilovanými v podnikání, v němž kapitál byl nově zaměstnán, a zisky docilovanými v podnikání, z něhož byl odňat.²⁵⁾

²²⁾ Pan Say praví, že „daň připočtená k ceně nějakého statku jeho cenu zvyšuje. Každé zvýšení ceny statku nutně snižuje počet těch, kdo jej mohou koupiti, nebo alespoň jeho množství, které spotřebují.“ To naprosto není nutný důsledek. Nevěřím, že, kdyby byl chléb zdaněn, snížila by se spotřeba chleba více, než kdyby bylo zdaněno sukno, víno nebo mýdlo.

²³⁾ [„Econ. Pol.“, kn. III., kap. VIII., sv. II., str. 301-2.]

²⁴⁾ Následující poznámka téhož spisovatele se mi zdá stejně mylnou: „Když jest uloženo vysoké clo na bavlnu, zmenší se výroba všeho toho zboží, jehož je bavlna základem. Kdyby úhrnná hodnota přidaná bavlně v různých výrobach v určité zemi dosahovala 100 milionů franků ročně a výsledkem daně bylo snížení spotřeby na polovinu, pak by daň připravila onu zemi každým rokem o 50 milionů franků vedle částky, vybírané vládou.“ [„Econ. Pol.“] Sv. II., str. 314. [Kn. III., kap. VIII.]

²⁵⁾ [Say praví ve své poznámce, uvedené v A. Fonteyrandově vydání Ricarda, že technicky řečeno jest Ricardovo tvrzení správné; tvrdí však, že by za stávajících okolností neplatilo. Str. 187, pozn. 2.]

Ať jsou daně brány z důchodu nebo kapitálu, snižují zdanitelné statky státu. Přestanu-li utráceti £ 100 za víno, protože jsem zaplacením daně v této částce umožnil vládě, aby utratila £ 100 místo mne, jest nutně ze seznamu zdanitelných statků odstraněno zboží v ceně jednoho sta liber. Je-li důchod jednotlivců nějaké země 10 milionů, budou mít zdanitelných statků nejméně v hodnotě 10 milionů. Kdyby byl zdaněním některých přenesen jeden milion k dispozici vlády, bude jejich důchod nadále nominálně deset milionů, zůstane jim však zdanitelných statků v hodnotě pouze devíti milionů. Není okolností, za kterých zdanění neomezuje požitky těch, na které daně konečně dopadají, a není prostředků, jimiž by se tyto požitky opět zvýšily, kromě nahromadění nového důchodu.

Zdanění nemůže býti nikdy tak rovně použito, aby působilo ve stejném poměru na hodnoty všech statků a zachovalo je nadále při téže poměrné hodnotě. Svými nepřímými účinky působí často velmi odchylně od úmyslu zákonodárců. Viděli jsme již, že účinkem přímé daně z obilí a sklizně je, když se v zemi vyrábějí také peníze, vzestup ceny všech statků v tom poměru, v jakém je sklizeň jejich součástí, a tím zničení přirozeného vztahu, který mezi nimi byl dříve. Jiný nepřímý účinek je ten, že zvedá mzdy a snižuje sazby zisku; a také jsme viděli v jiné části tohoto díla, že důsledkem vzestupu mezd a snížení zisků jest pokles peněžitých cen oněch statků, které jsou převážně vyráběny zaměstnáním stálého kapitálu.

§ 85.

Že statek zdaněný nemůže již býti tak výnosně vyvážen, je tak dobře chápáno, že se často povoluje na jeho vývoz prémie a na jeho dovoz se ukládá clo. Kdyby se tyto prémie a cla dávaly přesně nejen na statky samotné, nýbrž na všechny, které snad nepřímo jsou postiženy, pak by vskutku nebylo poruchy v hodnotě drahých kovů. Ježto bychom mohli stejně dobře vyvážeti nějaký statek po zdanění jako dříve a ježto by se dovozu neposkytovalo zvláštního ulehčení, nepřicházely by drahé kovy o nic více než dříve do seznamu vývozu schopných statků.

Ke zdanění nehodí se snad ze všech statků žádná tak dobře jako ty, které buď pomocí přírody nebo dovednosti jsou vyráběny se zvláštní lehkostí. Se zřetelem k cizím zemím mohou být takové statky shrnuty do třídy statků, jichž cena se neřídí množstvím vynaložené práce, nýbrž spíše rozmarností, vkusem a možnostmi kupujícího. Kdyby Anglie měla více výnosných dolů na cín než jiné země, nebo kdyby pro lepší strojní zařízení nebo palivo měla zvláštní možnosti ve výrobě bavlněného zboží, byly by ceny cínu a bavlněného zboží v Anglii dále řízeny poměrným množstvím práce a kapitálu, potřebným k jejich výrobě, a soutěž našich obchodníků by je cizímu spotřebiteli jen velmi málo zdražila. Naše převaha ve výrobě těchto statků by mohla být tak rozhodná, že by pravděpodobně snesly velmi značnou cenovou přírážku na cizím trhu, aniž by se podstatně zmenšila jejich spotřeba. Této ceny by nikdy nemohly dosáhnouti, dokud byla doma volná soutěž, jiným způsobem, než daní na jejich vývoz. Tato daň by plně dopadla na cizí spotřebitele a část vydání anglické vlády by byla hrazena daní na půdu a práci jiných zemí. Daň z čaje, která jest nyní placena obyvatelstvem Anglie a která přispívá k vydáním anglické vlády, mohla by být obrácena, kdyby byla uložena v Číně na vývoz čaje, k placení vydání čínské vlády.²⁶⁾

Daně z přepychu mají některé výhody před daněmi z nezbytností. Jsou obvykle placeny z příjmu a proto nezmenšují produktivního kapitálu země. Kdyby v důsledku zdanění stoupla značně cena vína, jest pravděpodobné, že by se člověk raději vzdal požitku vína, než aby nějak značně sáhl na svůj kapitál, aby je mohl kupovati. Jsou s cenou tak ztotožněny, že je si poplatník sotva vědom, že daň platí. Mají však též své nevýhody. Předně nikdy nepostihnou kapitál a za některých neobvyklých okolností může být vhodné, aby na veřejné nutnosti přispíval i kapitál; a za druhé

²⁶⁾ [Za předpokladu, že Čína by měla monopol dovozu čaje do Spojeného království. Nyní je to velmi vzdáleno skutečnosti, třebaš tomu tak bylo až do doby poměrně nedávné. Dovoz čaje do Spojeného království roku 1888:

Čína	98 milionů liber,
Indie	113 milionů liber.]

není v částce daně jistoty, ježto třeba nepostihne ani příjem. Člověk spořivý se osvobodí od daně z vína tím, že se vzdá jeho požívání. Příjem země může býti nezmenšen a přece stát může býti neschopen vybrati pomocí daní jediný šilink.

Vše, co se zvykem stalo příjemným, bude váhavě opouštěno a bude spotřebováváno dále přes velmi těžkou daň; avšak tato váhavost má své hranice a zkušenost ukazuje každého dne, že zvýšení jmenovité částky daně často zmenšuje výnos. Člověk, který bude dál pít stejné množství vína, třebas by cena za každou láhev byla zvýšena na tři šilinky, přece spíše opustí požívání vína, než by platil čtyři. Jiný bude ochoten platiti čtyři, ale odmítne platiti pět šilinků. Totéž možno říci o jiných daních z přepychu: mnozí by zaplatili za potěšení, jež poskytuje kůň, daň £ 5 a nezaplatili by £ 10 nebo £ 20. Není to proto, že více platiti nemohou, že se vzdávají užívání vína a koní, nýbrž proto, že více platiti nechtějí. Každý má na mysli určité měřítko, podle kterého oceňuje hodnotu svých požitků, avšak toto měřítko se tak liší jako lidská povaha.²⁷⁾ Země, jejíž finanční situace se stala krajně vyumělkovanou pro špatnou politiku hromadění velkého národního dluhu²⁸⁾ a z toho plynoucí ohromné zdanění, je zvláště vydána nevýhodám, plynoucím z tohoto způsobu vybírání daní. Když navštívil daní celou řadu přepychových předmětů, když zdanil koně, povozy, víno, služebnictvo a všechna ostatní potěšení bohatých, musí se ministr uchýliti k daním přímějším, jako jsou daň důchodová a daň z majetku, nedbaje zlaté zásady pana Saye, „že opravdu nejlepším ze všech finančních plánů je málo vydávati, a nejlepší ze všech daní je ta, která je částkou nejmenší.“

27) [Neukazuje tato věta přibližně k nauce o poměrných užitech?]

28) [Ricardův názor na národní dluh je nejlépe zřejmý z jeho parlamentních řečí. Použil každé příležitosti, aby mluvil proti jeho zvětšování. Tvrdil, že je to pro zemi těžké břímě. Viz zvláště řeč z 16. prosince 1819.]

KAPITOLA XVII.

DANĚ NA JINĚ STATKY NEŽLI SKLIZENĚ.

§ 86.

Podle téhož pravidla, že daň z obilí by zvedla cenu obilí, zvedla by daň na jakýkoli jiný statek cenu onoho statku. Kdyby statek nestoupl o částku rovnou dani, neposkytl by téhož zisku výrobcí, jaký měl dříve, a výrobce by svůj kapitál přenesl na nějaké jiné zaměstnání.

Zdanění všech statků, ať jsou nezbytnostmi nebo přepychem, zvedne jejich ceny, zatím co peníze zůstanou při nezměněné hodnotě,¹⁾ o částku aspoň rovnou dani.²⁾ Daň na vyráběné nezbytnosti dělníkovy by měla na mzdy stejný účinek jako daň z obilí, které se

1) [Zde Ricardo myslí ne na poměrnou hodnotu, nýbrž na to, co nazývá skutečnou čili absolutní hodnotou (§ 12); avšak pokud jde o možnost takového všeobecného stoupnutí v ceně, viz § 81.]

2) Pan Say poznamenává, „že výrobce nemůže donutiti spotřebitele, aby zaplatil celou daň z jeho zboží vybíranou, ježto jeho zvýšená cena sníží jeho spotřebu.“ Kdyby tomu tak bylo, kdyby spotřeba byla snížena, nebyla by též rychle snížena nabídka? Proč by měl výrobce setrávati v oboru, když jsou jeho zisky pod všeobecnou úroveň? Zdá se, že zde pan Say zapomněl také na zásadu, kterou jinde hájí, „že výrobní náklad určuje cenu, pod niž nemůže zboží po delší dobu klesnouti, protože výroba by pak byla zastavena nebo snížena.“ — [Kn. II., kap. IV.] Sv. II., str. 26.

„V tomto případě dopadá pak daň částečně na spotřebitele, který musí za zdaněný statek dáti více, a částečně na výrobce, který po odečtení daně obdrží méně. Státní pokladna získá to, oč kupující zaplatí víc, a také obě části zisků výrobce, kterou musí přinést. Síla střelného prachu působí zároveň na kulku, kterou puď dopředu, i na pušku, která sebou jeho účinkem trhne.“ — [Kn. III., kap. VIII.] Sv. II., str. 333.

od jiných nezbytností liší pouze tím, že je v jejich seznamu první a nejdůležitější; a vyvolala by přesně tytéž účinky na zisky kapitálu a zahraniční obchod. Avšak daň na přepychové předměty by neměla jiného účinku, než že by zvedla jejich ceny. Dopadla by plně na spotřebitele a nemohla by ani zvýšiti mzdy, ani snížit zisky.

§ 87.

Daně, které jsou zemi ukládány za účelem vedení války nebo na běžná vydání státu a které jsou hlavně věnovány vydržování neproduktivních pracovníků, berou se produktivní hospodářské činnosti země; a o každou úsporu, které se na takových vydáních může dosíci, bude všeobecně zvýšen příjem, když ne kapitál poplatníků. Když jest na náklady válečného roku vybráno pomocí půjčky 20 milionů, jest těchto dvacet milionů odňato produktivnímu kapitálu národa. Milion ročně, který se daněmi vybírá na zaplacení úroku této půjčky, se pouze přenáší od těch, kdo jej platí, na ty, kteří jej dostávají, od poplatníka daně na věřitele státu. Skutečný náklad je dvacet milionů, a nikoliv úrok, který za ně musí býti placen.³⁾ Ať se úrok platí či neplatí, země nebude bohatší ani chudší. Vláda by byla mohla požadovati těch dvacet milionů hned ve způsobu daní; v tom případě by nebylo nutné, vybírat roční daně v částce jednoho milionu. To by však nezměnilo povahy této

³⁾ „Melon praví, že státní dluhy jsou dluhy pravé ruky levé ruce, kterými není tělo oslabeno. Je pravda, že všeobecný blahobyt se nezmenšuje placením úroku z nezaplaceného dluhu: Dividendy jsou hodnota, která přechází z ruky poplatníka na věřitele státu: Přiznávám, že má pro společnost malý význam, zda je to věřitel státu nebo poplatník, kdo jej spotřebuje nebo hromadí; ale co se stalo s jistinou dluhu? Již neexistuje. Spotřeba, která následovala půjčku, zničila kapitál, který již nikdy neposkytne dalšího důchodu. Společnost není zbavena částky úroku, ježto přechází z ruky do ruky, nýbrž důchodu ze zničeného kapitálu. Kdyby tento kapitál byl produktivně zaměstnáván tím, kdo jej státu půjčil, poskytoval by mu rovněž příjem, ale tento příjem by plynul ze skutečné výroby a nebyl by brán z kapsy spoluobčana.” — Say [kn. III., kap. IX., sv. II., str. 356, 357], sv. II., str. 357. To jest pojato i vyjádřeno v pravém duchu vědy. [J. F. Melon, „Essai Politique sur la Commerce”, 1724, str. 246.]

transakce. Místo, aby se po jednotlivci žádalo, aby platil ročně £ 100, mohl by býti nucen zaplatiti £ 2000 jednou pro vždy. Také by se mu třebaš lépe hodilo vypůjčiti si tyto £ 2000 a půjčovatel platiti ročně £ 100 úroků, než postrádati tuto větší částku z vlastních prostředků. V jednom případě jest to soukromá transakce mezi A a B, v druhém zaručuje vláda placení úroku B, kterýžto úrok má zase platiti A. Kdyby tato transakce byla soukromé povahy, nevedly by se o ní žádné veřejné knihy a pro zemi by bylo otázkou poměrně nedůležitou, zda A věrně plní svou smlouvu vůči B, nebo neprávem zadržuje £ 100 ročně ve svém vlastnictví. Země by měla všeobecný zájem na věrném plnění smlouvy, ale pokud jde o národní jmění, neměla by jiného zájmu, nežli zda A či B učiní těchto £ 100 nejproduktivnějšími; ale o této otázce rozhodovati by neměla práva ani možnosti. Je snad možné, kdyby je A podržel k vlastnímu užívání, že by je nevýnosně rozházel, a že kdyby byly zaplacený B, přidal by je k svému kapitálu a zaměstnal produktivně. A opak by byl také možný; B by je mohl rozházeti a A je produktivně zaměstnati. Se zřetelem pouze na blahobyt by mohlo býti stejně nebo více žádoucím, aby je A zaplatil nebo nezaplatil; ale zájmy větší užitečnosti, zájmy spravedlnosti a dobré víry, nemají ustupovati zájmům menší užitečnosti; a podle toho, kdyby byl stát požádán o zásah, uložily by soudní dvory A, aby splnil svou smlouvu. Dluh zaručený státem se v žádném směru neliší od svrchu uvedené transakce. Spravedlnost a dobrá víra vyžadují, aby byl vyplácen úrok ze státního dluhu, a aby se nežádalo od těch, kdo své kapitály půjčili pro všeobecný užitek, aby se vzdali svých oprávněných nároků z důvodu výhodnosti.

Ale i bez zřetele na tuto úvahu jest naprosto nejisté, že by politická užitečnost něco získala obětováním politické poctivosti; naprosto není zaručeno, že strana, osvobozená od placení úroku ze státního dluhu, použije ho produktivněji než ti, kterým bezesporně patří. Zrušením státního dluhu zvýšil by se něčí příjem z £ 1000 na £ 1500, ale příjem někoho jiného by klesl s £ 1500 na £ 1000. Příjmy těchto dvou mužů činí nyní £ 2500, pak by nečinily více. Kdyby cílem vlády bylo zvýšení daní, byl by

v jednom jako v druhém případě přesně stejný zdanitelný kapitál a příjem. Země tedy není přiváděna do tísně placením úroku ze státního dluhu, ani jí nemůže býti pomoheno osvobozením od placení. Národní kapitál může býti zvýšen pouze úsporou z příjmu a omezením vydání; a zrušením státního dluhu by ani nebyl zvýšen příjem, ani by nebylo zmenšeno vydání. Země jest ochuzována příliš hojným vydáním vlády a jednotlivců a půjčkami; každý krok tedy, který směřuje k podpoře veřejné a soukromé hospodárnosti, ulehčí veřejné tísní. Jest však omylem a přeludem předpokládati, že může býti skutečná národní nesnáž odstraněna přesunutím s ramen jedné třídy hospodářského celku, která jí po právu má nésti, na ramena jiné třídy, která podle všech pravidel slušnosti nemá nésti více než svůj díl.⁴⁾

Z toho, co jsem řekl, nesmí býti souzeno, že pokládám soustavu půjček za nejvhodnější pro hrazení mimořádných vydání státu. Je to systém, který nás vede k menší šetrnosti, zastiňuje nám skutečnou naši situaci. Kdyby byly válečné výdaje 40 milionů ročně a podíl, kterým by jedinec měl přispěti k celkovému vydání, £ 100, vynasnažil by se, kdyby od něho tento díl byl najednou požadován, aby těch £ 100 rychle ušetřil ze svého příjmu. Při systému půjček se od něho požaduje, aby platil pouze úrok z těchto £ 100, čili £ 5 ročně; pokládá za dostatečné, když ušetří těchto £ 5 na svých vydáních, a pak klamně věří, že je stejně bohat jako dříve. Celý národ, uvažuje a jednáje tímto způsobem, ušetří pouze úrok ze 40 milionů, čili dva miliony; a tak nejen ztrácí všecken úrok nebo zisk, které by poskytlo 40 milionů kapitálu produktivně zaměstnaného, nýbrž také 38 milionů, rozdíl mezi svými úsporami a vydáním.⁵⁾ Kdyby, jak jsem poznamenal dříve, si měl každý

⁴⁾ [Takový konfiskační čin, jako jest uvedený, by kromě svých zlých účinků mravních vedl jistě k vážným hospodářským nesnázím pro pocit nejistoty, který by vyvolal. Ale s hlediska čistě fiskálního, pokud jde o *jedinou* transakci, získaly by se značné výhody přesunem ztráty s ramen hospodářského celku, včetně tříd pokrokových i nepokrokových, na ramena majitelů cenných papírů, které není možno zařaditi mezi hospodářsky více činné a pokrokové.]

⁵⁾ [Třicet osm milionů, které mohly býti uspořeny z důchodu, nebylo tak uspořeno. Kdyby to bylo učiněno, byla by situace státu příštího roku stejná jako dříve.]

vypůjčiti sám a přispěti plným svým dílem na potřeby státu, přestalo by zdanění, jakmile by přestala válka, a ihned bychom se vrátili k přirozenému stavu cen. A by snad ze svých soukromých prostředků musel platiti B úrok za peníze, které si od něho za války vypůjčil, aby mohl zaplatiti svůj podíl nákladu; ale národ by s tím neměl co činiti.

Země, která navršila veliký dluh, nachází se v situaci nanejvýš umělé; a ačkoli jí nemusí částka daní a zvýšená cena práce přinášeti, jak věřím, vzhledem k cizím zemím, žádné jiné nevýhody, než tu nevyhnutelnou — placení těchto daní, přece se stane zájmem každého poplatníka, aby se vyhnul břemeni a přesunul toto placení se sebe na jiného; a pokušení, aby odstěhoval sebe i svůj kapitál do jiné země, kde bude od takových břemen osvobozen, stane se nakonec neodolatelným a překoná přirozenou nechuť k opuštění rodného místa a jeviště začátků svého společenského života, kterou každý pociťuje. Země, která se zapletla do nesnází, spojených s tímto umělým systémem, učinila by dobře, kdyby se z nich osvobodila obětí jakékoli části svého majetku, která by snad byla nutnou k umoření dluhu. Co jest moudré u jednotlivce, je moudré též u národa. Člověk, který má £ 10.000, které mu nesou příjem £ 500, z kterého má ročně platiti £ 100 na úrok z dluhu, má vlastně jen £ 8000, a byl by stejně bohat, ať by dále platil ročně £ 100, nebo najednou a pouze jednou obětoval £ 2000. Ale kde prý by byl kupec majetku, který se musí prodati, aby se získaly ony £ 2000? Odpověď jest prostá: státní věřitel, který má tyto £ 2000 dostati, bude chtíti pro své peníze nějakou investici a bude ochoten půjčiti je buď majiteli půdy nebo továrníkovi, nebo od nich koupiti část majetku, který musí prodati. K takovému placení by do značné míry přispívali sami majitelé cenných papírů. Tento plán byl často doporučován, bojím se však, že nemáme ani dosti moudrosti ani dosti statečnosti, abychom jej přijali.

S tím souvisí jiná důležitá věc. Ty dva miliony ročně představují hlavně daň, placenou vyrábějící třídou těm, kdož nevyrábějí. Pro rozbor této věci viz Walker, „Money”, str. 91—94; Maclaren, „History of the Currency”, str. 312; Chevalier, „La Monnaie”, str. 760.]

Musí se však připustiti, že v míru má směřovati naše neustávající úsilí k splacení té části dluhu, která byla sjednána za války; a že nás nemá pokus o vysvobození, touha uniknouti současné, a jak doufám, dočasné tísní přiměti k oslabení naší pozornosti k tomuto velkému cíli.

Pro účel snížení dluhu nemůže postačovati umořovací fond, který by nebyl odvozen z přebytku veřejných příjmů nad veřejnými vydáními. Jest politování hodné, že umořovací fond je v naší zemi pouze podle jména, neboť nemáme přebytku příjmů nad výdaji. Spořivostí by měl býti učiněn tím, čím se prohlašuje býti, skutečně účinným fondem k splácení dluhu. Nebude-li při vypuknutí nějaké budoucí války náš dluh velmi podstatně snížen, musí se státi jedna ze dvou věcí, buďto musí býti celé náklady této války hrazeny každoročně vybíranými daněmi, nebo musíme na konci této války, ne-li dříve, ohlásiti státní bankrot; ne že bychom nebyli schopni snést jakékoli větší zvýšení dluhu; bylo by nesnadné omezovati síly velkého národa; ale jistě má své meze cena, kterou ve formě stálého zdanění budou jednotlivci ochotni platiti za pouhou výsadu žiti v rodné zemi.⁶⁾

§ 88.

Když má nějaký statek monopolní cenu, má opravdu nejvyšší cenu, za kterou jsou spotřebitelé ochotni jej kupovati. Statky

⁶⁾ „Úvěr jest celkem dobrý, ježto dovoluje, aby kapitály opustily ruce, kde nejsou užitečně zaměstnávány, a přešly do rukou, kde se stanou produktivními: odvrací kapitál od zaměstnání užitečného pouze pro kapitalistu, jako jest investice ve veřejných dluhích, aby jej učinil produktivním v rukou průmyslu. Usnadňuje zaměstnávání všech kapitálů a nenechává žádného bez zaměstnání.“ — „Economie Politique“, str. 463., 2 sv., 4. vyd. — Zde se asi pan Say zmýlil. Kapitál majitele cenných papírů nemůže se nikdy státi produktivním — ve skutečnosti to kapitál vůbec není. Kdyby měl prodati svůj majetek a použití produktivně kapitálu, který by za něj obdržel, mohl by tak učiniti pouze tím, že by kapitál kupce svého majetku odňal nějakému produktivnímu zaměstnání. [Omyl Ricardem takto komentovaný je v pátém vydání zmírněn (Say, sv. III., str. 280). Ve třetím vydání nebyl (sv. II., str. 444).]

mají monopolní cenu pouze tehdy, když není žádným způsobem možno jejich množství rozmnožiti; a kde proto je soutěž pouze na jedné straně — mezi kupci. Monopolní cena jedné doby může býti o mnoho nižší nebo vyšší než monopolní cena jiné doby, poněvadž soutěž mezi kupujícími musí záviseti na jejich bohatství a na jejich vkusu a zálibách. Ona zvláštní vína, která jsou vyráběna ve velmi omezeném množství, a ona umělecká díla, která svou úrovní nebo vzácností získala pohádkovou hodnotu, budou se směřovati za velmi různé množství výnosu obyčejné práce podle toho, jak je společnost bohatá nebo chudá, zda má hojnost nebo nedostatek tohoto výnosu, nebo zda je v hrubém nebo kultivovaném stavu. Směnná hodnota zboží, které má monopolní cenu, neřídí se proto nikde výrobním nákladem.

Sklizeň nemá monopolní ceny, protože tržní cena ječmene a pšenice jest stejně řízena jejich výrobními náklady jako tržní cena sukna a plátna. Jediný rozdíl je v tom, že cenu obilí řídí jedna část kapitálu v zemědělství zaměstnaného, totiž ona část, která neplatí nájemného; kdežto při výrobě továrních výrobků je každý díl kapitálu zaměstnáván se stejnými výsledky; a ježto žádný díl neplatí nájemného, je každý díl stejně upravovatelem ceny: obilí a jiná sklizeň mohou býti také zvýšeny co do množství vynaložením většího kapitálu na půdu, a nemají proto monopolní ceny. Soutěž je mezi prodávajícími stejně jako mezi kupujícími. Není tomu tak při výrobě oněch vzácných vín a oněch cenných uměleckých děl, o nichž jsme právě mluvili; jejich množství nemůže býti zvýšeno a jejich cena je omezena pouze schopností a vůlí kupujících. Nájemné z těchto vinic může býti zvýšeno nad jakékoli blíže určitelné hranice, protože, není-li žádná jiná půda schopna taková vína roditi, nemůže s nimi žádná vstoupiti v soutěž.

§ 89.

Obilí a sklizeň země se mohou sice po nějakou dobu prodávati za monopolní cenu; ale trvale se tak může státi pouze tehdy, když na pozemky není možno vynaložiti více kapitálu a

když tedy nemůže býti jejich výnos zvýšen. V takové době bude poskytovat každý díl kapitálu vynaloženého na půdu a každý díl obdělávané půdy nájemné, lišící se ve skutečnosti v poměru k rozdílu ve výnosu. V takové době dopadne také každá daň, která snad je uložena na statkáře, na nájemné a nikoliv na spotřebitele. Nemůže zvednouti cenu svého obilí, protože je podle předpokladu na nejvyšší ceně, při které je kupující chtějí nebo mohou kupovati. Nespokojí se s nižší sazbou zisku, než dostávají druzí kapitalisté, a jeho jedinou volbou je proto buď získati snížení nájemného, nebo opustiti své zaměstnání.

Pan Buchanan myslí, že obilí a sklizeň mají monopolní cenu, protože poskytují nájemné; má za to, že všechny statky, které poskytují nájemné, musí míti monopolní cenu; a z toho dovozuje, že všechny daně ze sklizně dopadnou na majitele půdy a nikoli na spotřebitele. „Poněvadž na cenu obilí,“ praví, „které vždy poskytuje nájemné, nemají žádného vlivu náklady jeho výroby, musí býti ony náklady zaplacený z nájemného; a proto, když stoupají nebo klesají, není důsledkem toho vyšší nebo nižší cena, nýbrž vyšší nebo nižší nájemné. Z tohoto hlediska jsou všechny daně na zemědělské služebnictvo, koně, nebo zemědělské nářadí ve skutečnosti daněmi pozemkovými; břímě dopadá na statkáře po dobu nájmu a na majitele půdy, když se nájem má obnoviti. Podobně všechno ono zdokonalené hospodářské nářadí, které statkáře chrání před výdaji, jako stroje mláticí a žací, vše, co mu usnadňuje přístup na trh, jako dobré cesty, kanály a mosty, nezmenšují tržní cenu obilí, třebaž zmenšují jeho původní náklady. Vše tedy, co se těmito zlepšeními ušetří, patří majiteli půdy jako část jeho nájemného.“⁷⁾)

Jest zřejmé, že, přiznáme-li panu Buchananovi základ, na kterém je jeho tvrzení vybudováno, že totiž cena obilí vždy poskytuje nájemné, vyloučily z toho ovšem všechny důsledky, o které se zaslouží. Daně na statkáře by pak nedopadly na spotřebitele, nýbrž na nájemné; a všechna hospodářská zdokonalení by zvyšovala ná-

⁷⁾ [Smith, Buchananovo vyd., 1814, sv. IV., „Observations“, str. 37, 38.]

jemné: doufám však, že jsem dostatečně objasnil, že, pokud země není celá a v nejvyšším stupni obdělávána, jest vždy část kapitálu zaměstnána na půdě, která neposkytuje nájemného, a že tento díl kapitálu, jehož výnos jest, jako v průmyslu, rozdělován mezi zisky a mzdy, řídí cenu obilí. Ježto tedy na cenu obilí, které neposkytuje nájemného, mají vliv náklady jeho výroby, nemohou býti tyto náklady placeny z nájemného. Důsledkem vzrůstu těchto nákladů jest tedy vyšší cena a nikoli nižší nájemné.⁸⁾

Jest pozoruhodné, že Adam Smith i pan Buchanan, kteří se úplně shodují v tom, že daně ze sklizně, pozemková daň a desátek dopadají všechny na nájemné z půdy a nikoli na spotřebitele sklizně, by přes to připustili, že daně ze sladu dopadnou na spotřebitele piva a nikoli na nájemné majitele půdy. Důkaz Adama Smitha jest tak skvělým vyjádřením stanoviska, které zaujímám vzhledem k dani ze sladu a každé jiné dani ze sklizně, že nemohu než předložit jej pozornosti čtenáře.

„Nájemné a zisky ječné půdy musí býti vždy skoro stejné s nájemným a zisky jiné půdy stejně úrodné a stejně obdělávané. Kdyby byly nižší, byla by část ječné půdy brzy věnována nějakému jinému účelu; a kdyby byly větší, bylo by brzy věnováno pěstování ječmene více půdy. Když je obvyklá cena jakékoli zemědělské plodiny na ceně, již můžeme nazvati monopolní, snižuje daň na ni nutně nájemné i zisk⁹⁾ z půdy, na které jest pěstována. Daň z výnosu oněch drahocenných vinic, z nichž více o tolik nedostačuje účinné poptávce, že jeho cena je vždy nad přirozeným poměrem k ceně jiné stejně úrodné a stejně dobře obdělávané

8) „Průmyslová výroba zvyšuje svůj výnos v poměru k poptávce a cena klesá; *ale výnos půdy nemůže býti takto zvýšen*; a vysoká cena je vždy nutná, aby se zabránilo spotřebě, aby převýšila nabídku.“ [Smith, vyd.] *Buchanan*, sv. IV., str. 40. Je vůbec možné, že by pan Buchanan mohl vážně tvrditi, že výnos půdy nemůže býti zvýšen, když vzrůstá poptávka?

9) Přál bych si, aby bylo slovo „Zisk“ vynecháno. Dr. Smith musí předpokládati, že zisky nájemců těchto drahocenných vinic jsou nad všeobecnou sazbou zisků. Kdyby tomu nebylo tak, neplatily by daň, pakli by ji nemohly přesunouti buď na majitele půdy nebo na spotřebitele.

půdy, by nutně snížila nájemné a zisk¹⁰⁾ oněch vinic. Ježto je cena těchto vín nejvyšší, kterou možno dostati za množství obvykle posílané na trh, nemohla by býti zvýšena bez snížení tohoto množství; a toto množství by nemohlo býti sníženo bez ztráty ještě větší, poněvadž pozemky by nemohly býti věnovány jiné plodině stejně cenné. Celá tíha daně by proto dopadla na nájemné a zisk;¹¹⁾ vlastně na *nájemné z vinice*." „Ale obvyklá cena ječmene nikdy nebyla cenou monopolní; a nájemné i zisk z ječné půdy nikdy nepřevyšovaly přirozený poměr k nájemnému a zisku z jiných pozemků stejně úrodných a stejně dobře obdělávaných. Různé daně, které byly uloženy na slad, na těžké a lehké pivo, *nesnížily nikdy ceny ječmene*; nikdy nezmenšily nájemné a zisk¹²⁾ z ječné půdy. Cena sladu pro pivovarníky stále stoupala v poměru k daním na něj uloženým; a tyto daně zároveň s různými poplatky z těžkého i lehkého piva stále spotřebiteli buď zvyšovaly cenu, nebo, což je totéž, snižovaly jakost onoho zboží. Konečné placení oněch daní vždy dopadlo na spotřebitele a nikoli na výrobce."¹³⁾ K tomuto úryvku poznamenává pan Buchanan: „Poplatek ze sladu by nikdy nemohl snížit cenu ječmene, poněvadž by nebylo přivezeno na trh požadované množství, kdyby se na ječmeni sladování nedalo vydělati tolik jako prodejem ječmene nesladovaného. Je tedy jasné, že cena sladu musí stoupnouti v poměru k dani na něj uložené, ježto by jinak nemohla býti poptávka uspokojena. Cena ječmene jest však stejně cenou monopolní jako cena cukru; obojí poskytují nájemné a tržní cena obou ztratila také všechno spojení s původním nákladem."¹⁴⁾

Zdá se tedy, že se pan Buchanan domnívá, že daň ze sladu by zvýšila cenu sladu, ale že daň z ječmene, z kterého se slad dělá, by cenu ječmene nezvýšila; a proto, je-li zdaněn slad, bude daň

10) Viz předešlou poznámku.

11) Viz předešlou poznámku.

12) Viz předešlou poznámku.

13) [Předcházející úryvky jsou z „Wealth of Nations“ (vyd. Nicholsonovo), kn. V., kap. II., str. 378 a a b.]

14) [Smith, vyd. Buchananovo, 1814, sv. III., str. 386, poznámka.]

placena spotřebitelem; je-li zdaněn ječmen, bude placena majitelem půdy, ježto obdrží nižší nájemné. Podle pana Buchanana má tedy ječmen monopolní cenu, nejvyšší cenu, kterou jsou kupující ochotni za něj dáti; ale slad z ječmene dělaný nemá monopolní cenu, a proto může stoupati v poměru k daním, které snad na něj budou uloženy. Tento názor pana Buchanana na účinky daně ze sladu se mi zdá býti v přímém rozporu s názorem, který podal o podobné dani, o dani z chleba. „Daň z chleba bude nakonec zaplacená nikoli vzestupem ceny, nýbrž snížením nájemného.“¹⁵⁾ Kdyby daň ze sladu zvedla cenu piva, musí daň z chleba zvednouti cenu chleba.

Následující tvrzení pana Saye je založeno na týchž názorech jako Buchananovo: „Množství vína nebo obilí, které se sklídí na určitém pozemku, zůstane skoro totéž, ať je daň, již je zatíženo, jakákoli. Daň může vzíti polovinu nebo i tři čtvrtiny jeho čistého výnosu, nebo jeho nájemného, přejete-li si, a přece bude pozemek obděláván pro polovinu nebo čtvrtinu daní nepohlčenou. Nájemné, to jest podíl majitele půdy, bude pouze o něco nižší. Důvod toho uvidíme, když uvážíme, že v předpokládaném případě zůstane množství plodiny na pozemku sklizené a poslané na trh přes to stejné. Naproti tomu jsou také stále stejné pohnutky, na kterých počívá poptávka po této plodině.

„Je-li tedy množství dodané plodiny a množství požadované nutně dále totéž bez ohledu na zavedení nebo zvýšení daně, nezmění se cena oné plodiny; a když se cena nezmění, nezaplátí spotřebitel ani nejmenšího dílu této daně.“¹⁶⁾

„Bude tím řečeno, že statkář, ten, kdo poskytuje kapitál a práci, ponese společně s majitelem půdy břímě této daně? Zajisté nikoli; neboť okolnost, že je uložena daň, nezmensila počet statků k pronajmutí ani nezvýšila počet statkářů. Ježto také v tomto případě zůstává poptávka a nabídka stejná, musí zůstatí stejné také nájemné za statky. Příklad výrobce soli, který může přiměti spotře-

¹⁵⁾ [Smith, vyd. Buchananovo.] Sv. III., str. 355.

¹⁶⁾ [Kn. II., sv. II., kap. IX., str. 336—338.]

bitele k placení pouze části daně, a příklad majitele půdy, který se nemůže ani v nejmenší míře odškodniti, dokazují omyl těch, kdo tvrdí v rozporu s národohospodáři, že všechny daně dopadají posléze na spotřebitele."¹⁷⁾ Sv. II., str. 338.

Kdyby daň „pohltila polovinu, nebo i tři čtvrtiny čistého výnosu půdy“ a cena plodiny by nestoupla, jak by mohli oni statkáři dostati obvyklý zisk z kapitálu, kteří platili velmi mírné nájemné, majíce onu jakost půdy, která vyžaduje mnohem většího dílu práce k dosažení daného výsledku než půda lepší úrodnosti? I kdyby bylo vráceno celé nájemné, dostávali by stále ještě nižší zisky než v jiných oborech, a proto by neobdělávali dále svou půdu, leda by mohli zvýšiti cenu své plodiny. Kdyby daň dopadala na statkáře, bylo by méně statkářů ochotno najímati statky; kdyby dopadala na majitele půdy, nebylo by mnoho statků vůbec pronajato, ježto by neposkytovaly nájemného. Ale z kterých prostředků by platili daň ti, kteří pěstují obilí, aniž platí nájemné?

Je zcela jasné, že daň musí dopadnouti na spotřebitele. Jak by platil takový pozemek, který pan Say popisuje v následujícím úryvku, daň ve výši poloviny nebo tří čtvrtin svého výnosu?

„Tak vidíme ve Skotsku neúrodné půdy obdělávané majitelem, které by ani nemohly býti žádnou jinou osobou obdělávány. Ve vnitřních provinciích Spojených států vidíme také rozsáhlé a úrodné půdy, jichž výnos by sám o sobě nestačil uživití majitele. Přes to jsou tyto pozemky obdělávány, ale musí býti obdělávány samotným majitelem, čili jinými slovy, majitel musí přidati k nájemnému, které jest malé nebo žádné, zisky svého kapitálu a přičinlivost, aby mohl slušně žíti. Jest dobře známo, že půda, třebaž obdělávaná, neposkytuje majiteli půdy důchodu, když se nenajde statkář ochotný platiti za ni nájemné: což jest důkazem toho, že taková půda poskytne pouze zisky z kapitálu a píle, které jsou nutné k jejímu obdělávání.“ Say, sv. II., str. 127.¹⁸⁾

¹⁷⁾ [Tamže, str. 338, poznámka.]

¹⁸⁾ [„Econ. Pol.“, 2. vydání, kn. II., kap. IX.]

KAPITOLA XVIII.

CHUDINSKÉ DÁVKY.

§ 90.

Viděli jsme, že daně ze sklizně a ze zisků statkářových dopadnou na spotřebitele sklizně, poněvadž, kdyby neměl možnosti odškodniti se zvýšením ceny, snížila by daň jeho zisky pod všeobecnou úroveň zisků a nutila by ho, aby přestěhoval kapitál do nějakého jiného oboru. Viděli jsme také, že by daň nemohl přenést na majitele půdy odečtením od nájemného; protože onen statkář, který žádného nájemného neplatí, byl by podroben dani stejně jako obdávatel lepší půdy, ať by byla uložena na sklizeň nebo na zisky statkářovy. Pokusil jsem se také ukázati, že, kdyby daň byla obecná a postihovala rovnou měrou všechny zisky, ať průmyslové nebo zemědělské, nepůsobila by ani na cenu zboží ani na cenu sklizně, nýbrž byla by ihned i na konec placena výrobcí. Bylo poznamenáno, že daň z nájemného by dopadla pouze na majitele půdy a žádným způsobem by nebylo možno přesunouti ji na nájemce.

Chudinská dávka je daň, která má něco z povahy všech těchto daní a dopadá za různých okolností na spotřebitele zboží a sklizně, na zisky kapitálu i na nájemné z půdy. Jest to daň, která se zvláštní tíživostí dopadá na zisky statkářovy, a možno ji proto pokládati za daň, působící na cenu sklizně. Podle stupně, ve kterém rovnou měrou postihuje průmyslové i zemědělské zisky, bude všeobecnou daní ze zisků kapitálu a nezpůsobí změny v ceně sklizně a průmys-

lových výrobků.¹⁾ Do té míry, jak statkář se nebude moci hojiti zvýšením ceny sklizně za tu část daně, která postihuje zvláště jeho, bude to daň z nájemného a bude placena majitelem půdy. Abychom tedy věděli, jak bude působiti v určité době chudinská dávka, musíme zjistiti, zda v oné době postihuje rovnou měrou či nestejně zisky statkářovy a výrobcovy; a také zda okolnosti jsou takové, že umožní statkáři, aby zvedl cenu sklizně.

§ 91.

Prohlašuje se, že chudinské dávky se vybírají od statkáře v poměru k jeho nájemnému; a podle toho by statkář, platící velmi malé nájemné nebo vůbec nájemného neplatící, měl platiti malou daň nebo žádnou. Kdyby to bylo pravda, dopadaly by chudinské dávky, pokud jsou placeny zemědělskou třídou, cele na majitele půdy a nemohly by býti přesunuty na spotřebitele sklizně. Myslím však, že to není pravda; chudinská dávka se nevybírá podle nájemného, které statkář skutečně platí svému majiteli půdy; jest úměrná roční hodnotě jeho půdy, ať tato roční hodnota jest jí dávana kapitálem majitele půdy nebo nájemce.

Kdyby dva statkáři najali půdu dvou různých jakostí v téže farnosti a jeden platil ročního nájemného £ 100 za 50 akrů nejúrodnější půdy a druhý touž částku £ 100 za 1000 akrů půdy nejméně úrodné, platili by na chudinské dávce touž částku, kdyby se žádný z nich nepokusil zlepšiti půdu; ale kdyby statkář na chudé půdě, počítaje s velmi dlouhým nájmem, byl veden k tomu, aby velkým nákladem zlepšil produktivní síly svých pozemků hnojením, odvodňováním, oplocením atd., přispíval by na chudinské dávky nikoli v poměru ke skutečnému nájemnému, placenému majiteli půdy, nýbrž ke skutečné roční hodnotě půdy. Daň by se mohla rovnati nájemnému nebo je převyšovati; ale ať tak či onak, majitelem půdy by nebyla zaplácena ani část této dávky. Nájemce by s ní byl již předem býval počítal; a kdyby cena sklizně neposta-

1) [Srv. § 78.]

čovala odškodniti ho za všechny jeho výlohy zároveň s touto další přírážkou pro chudinské dávky, ona zlepšení by nebyla bývala podniknuta. Je tedy zřejmé, že je v tomto případě daň placena spotřebitelem; neboť kdyby nebylo dávky, byly by podniknuty tytéž kroky ke zlepšení a z vynaloženého kapitálu by se byla docílila všeobecně obvyklá sazba zisků při nižší ceně obilí.

Tuto otázku by také ani v nejmenším nepozměnilo, kdyby tato zlepšení provedl sám majitel půdy a v důsledku toho zvedl své nájemné ze £ 100 na £ 500; dávka by byla stejně započítána spotřebiteli; neboť zda vynaloží majitel půdy velkou část peněz na svou půdu, bude záležeti na nájemném nebo na tom, co se nájemným nazývá, které by obdržel jako odměnu za to; a to by zase záleželo na ceně obilí nebo jiné sklizně, která by musila býti dostatečně vysoká, nejen aby kryla toto další nájemné, nýbrž i dávku, které bude půda podrobena. Kdyby ve stejné době přispíval na chudinské dávky všechen výrobní kapitál stejným dílem jako kapitál, vynaložený statkářem nebo majitelem půdy na zlepšování pozemků, pak již by to nebyla dílčí daň ze zisků kapitálu statkáře nebo majitele půdy, nýbrž daň z kapitálu všech výrobců; a nemohla by proto býti již přesunuta ani na spotřebitele sklizně ani na majitele půdy. Zisky statkářovy by nepocitovaly účinek dávky více než zisky továrníkovy; a jeden ani druhý by ji nemohl uváděti jako důvod pro zvýšení ceny svého statku. Nikoliv absolutní, nýbrž relativní pokles zisků jest to, který brání, aby byl zaměstnán kapitál v některém určitém oboru; rozdíl zisku posílá kapitál z jednoho zaměstnání do druhého.

Musí však býti přiznáno, že podle skutečného stavu chudinských dávek dopadá mnohem větší částka na statkáře než na továrníka v poměru k jejich vzájemným ziskům; neboť statkář je zdaněn podle skutečného výnosu, který dostává, továrník pouze podle hodnoty budov, v nichž pracuje, bez ohledu na hodnotu strojního zařízení, práce či kapitálu, které snad zaměstnává. Z této okolnosti plyne, že statkář bude moci zvýšiti cenu své sklizně o celý tento rozdíl. Neboť ježto daň zatěžuje nestejně a zvláště jeho zisky, měl by méně důvodu, aby věnoval svůj kapitál na půdu, než aby jej zaměstnal

v nějakém jiném oboru, ledaže by cena sklizně byla zvýšena. Kdyby naopak dávka dopadla s větší tíhou na továrníka než na statkáře, byl by mohl zvednouti cenu svého zboží o výši rozdílu ze stejného důvodu, pro který mohl statkář za podobných okolností zvýšiti cenu sklizně. Proto ve společnosti, která zvelebujee své zemědělství, budou chudinské dávky, když dopadají se zvláštní tíživostí na půdu, placeny částečně zaměstnavateli kapitálu ve zmenšení zisků kapitálu, částečně spotřebitelem sklizně v její zvýšené ceně. Za takového stavu věcí může tato daň za určitých okolností býti pro majitele půdy dokonce spíše výhodná než škodlivá; neboť bude-li daň, placená obdělavatelem nejhorší půdy, vyšší v poměru k množství získané sklizně než daň, placená statkáři na půdách úrodnějších, odškodní vzestup ceny obilí, který se bude vztahovati na všechno obilí, více než dosti tyto statkáře za daň. Tato výhoda jim zůstane po dobu trvání jejich nájmu, pak však bude přenesena na majitele půdy. To by tedy byl účinek chudinských dávek v rozvíjející se společnosti; ale v ustálené nebo upadající zemi, pokud by nemohl býti půdě odňat kapitál, kdyby se pro podporu chudých vybírala další dávka, byla by placena ta její část, která dopadá na zemědělství, po dobu trvání nájmu statkáři; při vypršení oněch pachtovních smluv by však téměř cele dopadla na majitele půdy. Statkář, který během svého dřívějšího nájmu vynaložil kapitál na zlepšení své půdy, byl by podroben této nové dani, kdyby půda byla stále v jeho rukou, podle nové hodnoty, kterou získala půda jeho zlepšením, a po dobu svého nájmu by byl nucen platiti tuto částku, třeba by tím byly jeho zisky sníženy pod všeobecnou sazbu zisků; neboť kapitál, který vynaložil, přešel třeba v půdu tak, že jí nemůže býti odňat. Kdyby ovšem on sám nebo jeho majitel půdy (kdyby byl vynaložen jím), tento kapitál mohli vzíti zpět a tím snížit roční hodnotu půdy, poklesla by dávka úměrně, a ježto by zároveň byla zmenšena sklizeň, stoupla by její cena; byl by za daň odškodněn tím, že by ji započítal spotřebiteli, a na nájemné by nedopadla ani její část; ale to je, alespoň vzhledem k určitému dílu kapitálu, nemožné a v důsledku toho bude v onom poměru daň placena během nájmu statkářem a po jeho vypršení majitelem

půdy. Tato další daň, kdyby zatěžovala se zvláštní krutostí továr-
níky (čehož nečiní), byla by za takových okolností přičtena k ceně
jejich zboží; neboť není důvodu, proč by jejich zisky měly být
sníženy pod všeobecnou sazbu zisků, když mohou být jejich kapi-
tály snadno převedeny²⁾ do zemědělství.³⁾

2) [Pokud jejich kapitály trčí v továrním zařízení, nemohou být převedeny do zemědělství.]

3) V dřívější části tohoto díla jsem ukázal na rozdíl mezi nájemným ve vlastním slova smyslu a odměnou placenou pod tímto jménem majiteli půdy za výhody, které opatřilo vydání jeho kapitálu nájemci; ale nezdůraznil jsem snad dostatečně rozdíl, který plyne z různých způsobů, jimiž tento kapitál může být použit. Ježto část tohoto kapitálu, když byl jednou vydán na zlepšení statku, jest nerozlučně spojena s půdou a má sklon zvyšovati její produktivní schopnosti, má odměna, placená majiteli půdy za její užívání, přísné povahu nájemného a podléhá všem zákonům o nájemném. Ať jest zlepšení provedeno na útraty majitele půdy nebo nájemce, nebude s počátku podniknuto, dokud nebude velmi pravděpodobno, že bude výnos alespoň roven zisku, který lze docílití použitím každého jiného, stejného kapitálu; ale když bude jednou provedeno, bude míti získaný výnos již provždy povahu nájemného a bude podléhati všem změnám nájemného. Některé z těchto nákladů poskytují však půdě výhody pouze po omezenou dobu a nezvyšují trvale jejich produktivních schopností: jsouce totiž vynaloženy na stavby a jiná pomíjející zdokonalení vyžadují stálého obnovení a nepřinášejí proto majiteli půdy trvalého zvýšení jeho skutečného nájemného. [V souvislosti s tímto předmětem musíme si všimnouti vlivu zákona o zemědělských majetcích (Agricultural Holdings Act, 1883) na oprávnění majitele půdy odmítnouti provedení zlepšení, nedomnívá-li se, že odpovídají jeho zájmu. V určitých případech, jako při zlepšení odvodňování, může nájemce opravdu přinutiti majitele půdy, aby vynaložil na půdu kapitál.]

KAPITOLA XIX.

O NÁHLÝCH ZMĚNÁCH OBCHODNÍCH CEST.

§ 92.

Veliká průmyslová země jest zvláště vystavena dočasným škodám a jich následkům, jež jsou vyvolány stěhováním kapitálu z jednoho zaměstnání do druhého. Poptávka po zemědělských výrobcích je jednotná, není pod vlivem módy, předsudku nebo rozmaru. K udržení života jest zapotřebí potravin a poptávka po potravinách musí trvati v každé době a v každé zemi. V průmyslu je tomu jinak; poptávka po každém zvláštním tovaru podléhá nejen potřebám, nýbrž i vkusu a zálibě kupujících. Také nová daň může zbaviti zemi poměrné výhody, které předtím požívala ve výrobě určitého statku; nebo důsledkem války mohou tak stoupnouti jeho dopravné a pojištění přepravy, že již nemůže soutěžit s domácím průmyslem země, do které byl dříve vyvážen. Ve všech takových případech zakusí ti, kdo se věnovali výrobě takových statků, značnou tíseň a zajisté nějakou ztrátu; ta nebude pocíťována pouze v době změny, nýbrž v celém období, během kterého budou převáděti své kapitály a práci, již mohou ovládati, z jednoho zaměstnání do druhého.

Tíseň nebude pocíťována pouze v té zemi, v níž tyto potíže vznikly, nýbrž i v zemích, do kterých byly její statky dříve vyváženy. Žádná země nemůže dlouho dovážeti bez vývozu, ani nemůže dlouho vyvážeti bez současného dovozu. Kdyby tedy nastala nějaká okolnost, která by trvale zabránila nějaké zemi, aby dovážela ob-

vyklé množství cizího zboží, zmenšila by nutně výrobu některého z oněch statků, které byly obvykle vyváženy; a ačkoli by se celková hodnota výroby země změnila pravděpodobně jen o málo, neboť by byl zaměstnáván též kapitál, přece by nebyla stejně hojná a levná;¹⁾ a změnou zaměstnání vznikne značná tíseň. Kdybychom zaměstnáním £ 10.000 ve výrobě bavlněného zboží pro vývoz dováželi ročně 3000 párů hedvábných punčoch v hodnotě £ 2000 a pro přerušení zahraničního obchodu museli tento kapitál odnítí průmyslu bavlny a sami jej zaměstnatí výrobou punčoch, dostali bychom zase punčochy v hodnotě £ 2000 za předpokladu, že nebyla část kapitálu zničena; ale místo abychom měli 3000 párů, měli bychom třeba jen 2500. Při převádění kapitálu z oboru bavlny do oboru punčoch by se snad zakusilo mnoho tísně, nezměnilo by to však značně hodnotu národního majetku, ačkoli by to mohlo zmenšiti množství naší roční výroby.²⁾

Začátek války po dlouhém míru nebo míru po dlouhé válce obyčejně vyvolává v obchodu značnou tíseň. Velikou měrou mění povahu zaměstnání, kterým byly ty které kapitály daných zemí věnovány dříve; a v době, kdy se usazují v místech, které nové okolnosti učinily nejvýnosnějšími, jest mnoho stálého kapitálu bez zaměstnání, snad úplně ztraceno a dělníci nejsou plně zaměstnání. Délka této tísně bude různá podle síly nechuti, již většina lidí po-

1) [Neboť se zaměstnává stejné množství práce a kapitálu, ale za méně výhodných podmínek. Celková hodnota může být těž, ale poněvadž je počet vyrobených statků menší, bude mít každý větší podíl na této hodnotě.]

2) „Obchod nám umožňuje získati statek na místě, kde se nalézá, a dopravití jej na jiné, kde má být spotřebován; dává nám tedy možnost zvýšiti hodnotu statku o celý rozdíl mezi jeho cenou na prvním a jeho cenou na druhém místě.“ Pan Say, str. 458, sv. II. [Podle II. vyd. sv. II., str. 437, 438, vyd. 1814.] Pravda, ale jak se mu propůjčuje tato další hodnota? Předně přiřetením dopravních výloh k výrobním nákladům; za druhé je to zisk z kapitálu, obchodníkem vynaloženého. Statek je hodnotnější jen ze stejných důvodů, z jakých se může státí hodnotnějším jakékoli jiné zboží: protože se na jeho výrobu a dopravu vynaloží více práce, než je prodán spotřebiteli. To nesmí býtí uváděno jako jedna z výhod obchodu. Když zkoumáme tuto otázku podrobněji, zjistíme, že celé pozehnání obchodu záleží na okolnosti, že jím můžeme získati nikoliv hodnotnější, ale užitečnější předměty.

ciňuje, má-li opustiti to zaměstnání svého kapitálu, kterému za dlouhou dobu přivykli. Často jest také prodlužována omezeními a zázkazy, které jsou vyvolávány nesmyslnou žárlivostí, jež převládá mezi různými státy obchodního světa.

§ 93.

Tíseň, plynoucí z prudkých změn obchodu, se často zaměňuje s tísní, provázející zmenšení národního kapitálu a upadající stav společnosti; a bylo by asi nesnadné ukázati na nějaká znamení, podle kterých by se dalo obojí přesně rozlišiti.

Když však taková tíseň bezprostředně provází změnu od války k míru, bude rozumné, víme-li o existenci této příčiny, domnívati se, že prostředky k vydržování práce se spíše vyšinuly ze své obvyklé dráhy než podstatně zmenšily, a že národ po dočasném utrpení zase dosáhne blahobytu. Musíme také mysliti na to, že úpadek je vždy nepřirozeným stavem společnosti. Člověk od mládí dospívá v muže, pak stárne a umírá; ale tak se vývoj národů ne-utváří. Když dosáhly největší síly, může býti jejich další rozvoj sice zastaven, ale mají přirozenou snahu po věky nadále udržovati nezmenšený blahobyt i obyvatelstvo.

V bohatých a mocných zemích, kde jsou investovány ve strojním zařízení veliké kapitály, pocítí se při náhlé změně obchodu více tísně než v zemích chudších, kde je poměrně mnohem menší množství stálého a mnohem větší množství oběžného kapitálu a kde se proto více vyrábí lidskou prací. Není tak nesnadné odnítí oběžný kapitál jakémukoli zaměstnání, jemuž se snad právě věnuje, jako kapitál stálý. Je často nemožné přizpůsobiti strojní zařízení, které bylo postaveno pro jednu výrobu, pro účely jiné; ale oděv, potrava a přístřeší dělníka v jednom zaměstnání mohou býti věnovány na vydržování dělníka v jiném; nebo může týž dělník dostávati tutěž potravu, oděv a přístřeší, zatím co se jeho zaměstnání změní. To jest však zlo, jemuž se bohatý národ musí podrobiti; a naříkati na to nebylo by rozumnější, než kdyby bohatý obchodník naříkal, že jeho loď je vystavena nebezpečím moře, zatím co chata jeho chudého souseda je před všemi takovými náhodami chráněna.

§ 94.

Takových možných změn není ušetřeno ani zemědělství, třebaž v menší míře. Válka, která v obchodní zemi přeruší mezistátní obchod, zabraňuje často vývozu obilí ze zemí, kde může být vyrobeno s malým nákladem, do jiných, ne tak příznivě položených. Za takových okolností jest do zemědělství uváděno neobyčejné množství kapitálu a země, která dříve dovážela, stane se na cizí pomoci nezávislou.³⁾ Při skončení války jsou překážky dovozu odstraněny a začíná pro domácího pěstitele ničivá soutěž, které se nemůže vyhnouti bez oběti veliké části svého kapitálu. Nejlepší politikou státu by bylo uvaliti daň na dovoz obilí, která by postupem času klesala co do částky, na omezenou řadu let, aby poskytla domácímu pěstiteli příležitost k postupnému odnětí kapitálu půdě.⁴⁾ Tak by sice nemohla ta která země provésti nejdůležitější

³⁾ [Když Ricardo psal, obraz si v mysli nedomyšlil. Uvažoval okolnosti zemědělského zájmu před francouzskou válkou, za ní a po ní. Během prvních let války dalo se dosti snadno dokázat, že je v zájmu země starati se o dostatečnou zásobu doma pěstěného obilí, aby ve svých počínech nebyla brzděna závislostí na dodávkách z cizích zemí (srv. Report on Corn Trade ze 14. května 1804). Při skončení války byly přístavy otevřeny a „pšenice, která dosud stála průměrně £ 5 10 s. za čtvrt, poklesla náhle na £ 3 5 s. a statkáři ihned zvedli pokřik o pomoc“ (Leone Levi, „History of Commerce“, str. 213). Celou otázku probírá Held, „Zwei Bücher“, str. 521—529; Leone Levi, str. 211—218, 292—301.

Směr, kterým se dalo zákonodárství, odpovídal do určité míry směru Ricardem nastíněnému, tak, jak své názory vykládá zde a ve svých řečech v poslanecké sněmovně.]

⁴⁾ V posledním svazku dodatků k Encyclopaedia Britannica, v článku „Obilní zákony a obchod“, jsou tyto vynikající návrhy a pozorování: „Kdybychom chtěli někdy v budoucnu kráčetí touto cestou zpět, mohlo by být použito postupně klesajícího celního tarifu, abychom získali čas ke stažení kapitálu z obdělávání našich chudých půd a investovali jej do výnosnějších zaměstnání. Cena, při které by se cizí obilí mělo dovážeti beze cla, mohla by klesati ročně o 4 s. nebo o 5 s. za čtvrt z 80 s., své nynější hranice, až na 50 s., kdy by se přístavy mohly klidně otevřít a soustava omezení pro vždy odstraniti. Až nastane tato šťastná událost, nebude již třeba znásilňovati přírodu. Kapitál a podnikavost země obrátí se opět k těm odvětvím hospodářské činnosti, ve kterých nám umožňuje naše zeměpisná poloha, národní povaha nebo politické zřízení vyniknouti. Obilí z Polska a surová bavlna z Karoliny budou směňovány za zboží z Birminghamu a mušelíny z Glasgowa. Pravý obchodní duch, ten, který trvale zabezpečuje

rozdělení svého kapitálu, ale dočasná daň, které by podléhala, přinášela by prospěch určité třídě, jejíž rozdělení kapitálu bylo při zastavení dovozu velmi užitečné pro opatřování potravin. Kdyby takové úsilí v době tísně bylo následováno nebezpečím shroucení při skončení nesnází, chránil by se kapitál takového zaměstnání. Vedle obvyklých zisků z kapitálu budou statkáři očekávat odměnu za nebezpečí, kterému by byli vystaveni při náhlém dovozu obilí; a proto bude cena pro spotřebitele v dobách, kdy by nejvíce potřeboval dovozu, zvýšena nejen o vyšší náklad pěstování obilí doma, nýbrž také o pojištění, které by musil v ceně zaplatiti, proti zvláštnímu riziku, kterému je toto zaměstnání kapitálu vystaveno. Přes to tedy, že by bylo pro blahobyt země prospěšnější dovoliti při jakékoli oběti na kapitálu dovoz levného obilí, bylo by snad přece radno uvaliti na něj po dobu několika let clo.

Při probírání otázky nájemného jsme zjistili, že s každým vzrůstem nabídky a s následujícím poklesem jeho ceny bude kapitál odňat chudším půdám; a půda lepší jakosti, která pak nebude platiti nájemného, stane se měřítkem, podle kterého se bude řídit přirozená cena obilí. Při £ 4 za čtvrt by mohla býti obdělávána půda horší jakosti, která se může označiti č. 6; při £ 3 10 s. č. 5; při £ 3 č. 4 atd. Kdyby obilí v důsledku trvalého nadbytku pokleslo na £ 3 10 s., přestal by býti vynakládán kapitál, zaměstnaný na č. 6; neboť mohl docilovati obvyklých zisků, i bez placení nájemného, jen když bylo obilí za £ 4: byl by proto stažen, aby vyráběl ony statky, za které by se koupilo a dovezlo všechno obilí, na č. 6 pěstované. V tomto zaměstnání by byl pro svého vlastníka nutně výnosnějším, nebo by nebyl býval stažen z druhého; neboť kdyby nemohl získati více obilí tím, že by je kupoval za statek, který by vyráběl, než by mohl získati z půdy, za kterou neplatil nájemného, nemohla by jeho cena býti pod £ 4.

rozkvět a blahobyt národů, je naprosto neslučitelný s temnou a mělkou politikou monopolů. Národy země jsou jako provincie téhož království — volný a nebrzděný styk přináší současně všeobecné i místní výhody." Celý článek jest opravdu pozoruhodný; jest velmi názorný, obratně psán a ukazuje, že autor předmět úplně ovládá.

Bylo však řečeno, že kapitál nemůže býti půdě odňat; že na sebe bere formu vydání, kterých nelze znovu nabýti, jako hnojení, oplocení, odvodňování atd., které jsou nutně od půdy neoddelitelné. Do určité míry jest to pravda; avšak kapitál, záležející v hovězím dobytku, ovcích, senících a stodolách, povozech atd., odňat býti může; a vždy se stává otázkou výpočtu, zda tyto mají býti nadále zaměstnávány na půdě přes nízkou cenu obilí, nebo zda mají býti prodány a jejich hodnota převedena do jiného zaměstnání.

Dejme tomu však, že je to skutečně tak, jak se tvrdí, a že nemůže býti ani díl kapitálu stažen;⁵⁾ statkář by pěstoval obilí dále, a také přesně totéž množství, ať by se prodávalo za jakoukoli cenu; neboť nemůže býti v jeho zájmu vyráběti méně, a kdyby nezaměstnával takto svého kapitálu, nedostal by z něho vůbec žádného výnosu. Obilí by se nemohlo dovážeti, protože by je prodával laciněji než za £ 3 10 s. raději, než aby je neprodal vůbec, a podle předpokladu by je dovozce pod touto cenou prodávati nemohl. Ačkoli by tedy statkáři, obdělávající půdu této jakosti, byli zajisté poškozeni poklesem směnné hodnoty statku, který vyrábějí, — jak by tím byla dotčena země? Vyrábělo by se přesně totéž množství každého statku, ale sklizeň a obilí by se prodávaly za mnohem nižší cenu. Kapitál té které země záleží v jejich statcích, a ježto by byly tytéž jako dříve,

⁵⁾ Jakýkoli kapitál, který se s půdou spojí, musí nutně náležeti při uplynutí nájmu majiteli půdy a nikoli nájemci. Každá odměna, kterou snad majitel půdy dostane za tento kapitál při opětném pronájmu svých pozemků, objeví se ve způsobě nájemného; ale nebude placeno žádné nájemné, když se může daným kapitálem získati více obilí z ciziny, než se na této půdě dá vypěstovati doma. Kdyby společenské poměry vyžadovaly, aby se obilí dováželo a mohlo by se získati 1000 čtvrtí vynaložením určitého kapitálu, a vyneseli tato půda s vynaložením téhož kapitálu 1100 čtvrtí, případně nutně 100 čtvrtí na nájemné; dá-li se však z ciziny získati 1200 čtvrtí, přestane se tato půda obdělávati, neboť pak nebude poskytovat ani všeobecnou sazbu zisku. To však není nevýhoda, ať je kapitál, vynaložený předtím na půdu, jakkoli veliký. Takový kapitál jest vydán za účelem zvýšení sklizně — to jest cíl, na to nutno pamatovati; jaký význam tedy může pro společnost míti, klesne-li polovina jejího kapitálu v hodnotě nebo je dokonce zničena, když získá větší roční množství výroby? Ti, kdož v tomto případě litují ztráty kapitálu, přinášejí úcel v obět prostředkům.

pokračovala by znovuvýroba stejnou měrou. Tato nízká cena obilí by však poskytovala obvyklé zisky z kapitálu pouze půdě č. 5, která by pak neplatila nájemného, a nájemné všech lepších půd by pokleslo: poklesly by také mzdy a zisky by stouply.

Ať poklesne cena obilí jakkoli hluboko, nedošlo by k dovozu, kdyby nemohl býti z půdy odstraněn kapitál a kdyby poptávka nestoupla, neboť by se doma vyrábělo totéž množství jako dříve. Ačkoli by došlo k jinému rozdělení výnosu a některé třídy by měly užitek a jiné by byly poškozeny, byl by souhrn výnosu přesně týž a národ jako celek by nebyl ani bohatší ani chudší.

Z poměrně nízké ceny obilí plyne však vždy ta výhoda, že dělbou skutečné výroby se pravděpodobně zvýší prostředky k výživě práce, ježto připadne pod jménem zisku větší podíl třídě výrobní a menší pod jménem nájemného třídě neproduktivní.

To platí, i když kapitál půdě nemůže býti odňat a musí v ní býti zaměstnáván, nebo nebude zaměstnáván vůbec. Ale dá-li se jí odníti veliký díl kapitálu, jako že se zřejmě dá, bude stažen pouze tehdy, poskytně-li vlastníku více tím, že byl stažen, než kdyby se ponechal tam, kde byl; bude stažen pouze tehdy, bude-li moci býti zaměstnáván jinde výnosněji pro vlastníka i pro celek. Souhlasí se ztrátou té části kapitálu, která nemůže býti od půdy oddělena, protože s tou částí, kterou může odníti, může získati větší hodnotu a větší množství sklizně, než kdyby onu část kapitálu neztratil. Jeho případ je přesně podobný případu muže, který ve své továrně postavil s velikým nákladem strojní zařízení, které se později modernějšími vynálezy tak zdokonalí, že zboží jím vyráběné v hodnotě velmi poklesne. Pro něho by to byla pouze otázka výpočtu, zdali má opustiti staré strojní zařízení a zbudovati dokonalejší, *ztrácí celou hodnotu starého*, nebo používati dále svých poměrně slabých sil. Kdo by ho za takových okolností nabádal k tomu, aby se zřekl užívání lepšího strojního zařízení proto, že by to zhoršilo nebo zničilo hodnotu starého? A přece to je důvod těch, kdo nám chtějí zakazovati dovoz obilí, protože zmenší nebo zničí onu část kapitálu statkářova, která jest pro vždy ponořena v půdě. Nechápou, že cílem všeho obchodu jest zvýšení výroby a že se zvyšováním vý-

roby, třebaže může vzniknouti částečná ztráta, zvyšuje všeobecné blaho. Důsledně by se podle toho měli snažiti o zastavení veškerého pokroku v zemědělství a průmyslu a všech vynálezů strojů; neboť třebaže tyto přispívají k všeobecné hojnosti a proto k všeobecnému blahu, vždycky v okamžiku svého zavedení snižují nebo ničí hodnotu části stávajícího kapitálu statkářů a průmyslníků.⁶⁾

Zemědělství, jako všechny jiné obory, jest podrobena, a zvláště v obchodní zemi, reakci, která v opačném směru následuje po působení silného podnětu. Tak, přeruší-li válka dovoz obilí, přivádí jeho vysoká cena z toho plynoucí kapitál do půdy pro veliké zisky, které takové jeho použití poskytuje; to pravděpodobně způsobí, že bude vynaloženo více kapitálu a na trh uvedeno více sklizně, než vyžaduje poptávka země. V takovém případě poklesne cena obilí v důsledku přílišného nadbytku a vznikne mnoho zemědělské tísně, dokud se nevyrovná průměrná nabídka průměrné poptávce.

⁶⁾ K nejlepšímu spisům o chybné politice omezování dovozu obilí lze počítati Majora Torrense „Essay on the External Corn Trade”. [1815.] Zdá se mi, že jeho důvody jsou nevyvrácené a nevyvratitelné.

KAPITOLA XX.

HODNOTA A BOHATSTVÍ, JEJICH ROZLIŠOVACÍ ZNAKY.

§ 95.

„Člověk jest bohat nebo chud“, praví Adam Smith, „podle toho, do jaké míry si může dovoliti užívati nezbytností, příjemností a zábav lidského života.“¹⁾)

Hodnota se tedy podstatně liší od bohatství, neboť hodnota není závislá na hojnosti, nýbrž na nesnadnosti či snadnosti výroby. Práce jednoho milionu lidí v průmyslu vyrobí vždy tutéž hodnotu, nevrobí však vždy téhož bohatství. Vynalézáním strojního zařízení, pokrokem v obratnosti, lepší dělbou práce, nebo objevem nových trhů, kde možno docíliti lepších směn, může milion lidí v jedněch společenských poměrech vyrobiti dvojnásobné či trojnásobné množství bohatství, „nezbytností, příjemností a zábav“, které by mohl vyrobiti v jiných, proto však o nic nezvýší hodnotu; neboť každá věc hodnotou stoupá nebo klesá v poměru k snadnosti nebo nesnadnosti výroby, čili jinými slovy v poměru k množství práce, vynaloženému na její výrobu. Dejme tomu, že s určitým kapitálem vyrobila práce určitého počtu lidí 1000 párů punčoch a že vynálezy v oboru strojního zařízení může vyrobiti též počet lidí 2000 párů, nebo že může dále vyráběti 1000 párů a kromě toho může vyráběti 500 klobouků; pak nebude hodnota 2000 párů punčoch nebo 1000 párů punčoch a 500 klobouků o nic větší ani menší než hodnota

¹⁾ [Kn. I., kap. V., str. 12b.]

onoho 1000 párů punčoch před zavedením strojního zařízení, neboť budou výrobkem téhož množství práce. Ale hodnota celkového úhrnu statků bude přes to snížena;²⁾ neboť, ačkoli bude hodnota zvýšeného množství výrobků v důsledku zdokonalení přesně táž, jako by byla hodnota menšího množství, které by bylo vyrobeno, kdyby nebylo došlo k žádnému zlepšení, má to vliv také na onu část zboží ještě nespotřebovaného, která byla vyrobena ještě před zdokonalením; hodnota onoho zboží bude snížena do té míry, pokud musí kus za kusem poklesnouti na výši zboží, vyrobeného za všech výhod zdokonalení: a společnost bude mít přes zvýšené množství statků, přes své rozhojné bohatství a rozmnožené prostředky požitků menší částku hodnoty. Tím, že stále zvyšujeme snadnost výroby, snižujeme stále hodnotu části statků dříve vyrobených, třebaže tím zároveň nejen rozmnožujeme národní bohatství, nýbrž též mohutnost budoucí výroby. Mnohé omyly národního hospodářství vzešly z omylů o tomto předmětu tím, že se pokládal vzrůst bohatství a vzrůst hodnoty za totéž, a z bezdůvodných představ o tom, co tvoří základní měřítko hodnoty.

§ 96.

Jeden pokládá peníze za měřítko hodnoty a podle něho národ bohatne nebo chudne podle toho, jak dovede své statky všeho druhu směňovati za více či méně peněz. Jiní popisují peníze jako velmi výhodnou pomůcku pro výměnný obchod, ale nikoli jako pravé měřítko, podle něhož by se určovala hodnota jiných věcí;³⁾ pravé měřítko hodnoty je podle nich obilí a země je bohatá nebo chudá podle

²⁾ [V té době existujících, neboť zásoba, vyrobená za dřívějších podmínek, tvoří jejich část.]

³⁾ Adam Smith praví, „že rozdíl mezi skutečnou a jmenovitou cenou statků a práce není věcí pouhé spekulace, nýbrž může někdy mít značný praktický užitek.“ [Kn. I., kap. V., str. 14a.] Souhlasím s ním; ale skutečná cena práce a statků nedá se o nic lépe zjistiti jejich cenou ve zboží, skutečným měřítkem Adama Smitha, než jejich cenou ve zlatě a stříbře, jmenovitým jeho měřítkem. Dělníkovi se platí skutečně vysoká cena za jeho práci pouze tehdy, když koupí jeho mzdy výnos velkého množství práce.

toho, jak se její statky budou směňovati za více či méně obilí.⁴⁾ Jsou opět jiní, kteří pokládají zemi za bohatou nebo chudou podle množství práce, které může koupiti. Ale proč by mělo býti zlato nebo obilí nebo práce spíše základním měřítkem hodnoty než uhlí a železo? — spíše než sukno, mýdlo, svíčky a jiné nezbytnosti dělníka? — proč by zkrátka jakýkoli statek nebo všechny statky dohromady měly býti měřítkem, když takové měřítko je samo vystaveno změnám hodnoty? Obilí může se měniti stejně jako zlato pro obtížnost nebo snadnost výroby vzhledem k jiným věcem o 10, 20 či 30% ; proč bychom vždy měli říkati, že se právě ony ostatní věci změnily, a nikoliv obilí? Pouze ten statek je neměnný, který za všech časů vyžaduje ke své výrobě tutéž obět námahy a práce. Takový statek nám není znám, ale můžeme jej předpokládati a mluvit o něm, jako by nám byl znám; a svou vědeckou znalost můžeme zdokonaliti tím, že jasně ukážeme naprostou nevhodnost všech měřítek, kterých až dosud bylo použito. *A i za předpokladu, že by některé z nich bylo správným měřítkem hodnoty, nebude ještě měřítkem bohatství, neboť bohatství nezávisí na hodnotě.*⁵⁾ Člověk jest bohat nebo chud podle hojnosti nezbytností a přepychu, které může ovládati; a ať je jejich směnná hodnota za peníze, obilí nebo práci vysoká či nízká, k požitkům jejich vlastníka budou přispívati stejně. Zaměňováním představ o hodnotě a blahobytu, či bohatství bylo tvrzeno, že snižováním množství statků, to jest nezbytností, příjemností a požitků lidského života, může býti bohatství zvýšeno. Kdyby byla hodnota měřítkem bohatství, nedalo by se to popírati, neboť vzácností stoupá cena statků; ale má-li pravdu Adam Smith, záleží-li bohatství v nezbytnostech a požitcích, pak nemůže toto bohatství býti zvětšeno zmenšením množství.

Jest pravda, že člověk, vlastnící vzácný statek, jest bohatší, může-li jeho pomocí ovládati více nezbytností a požitků lidského

⁴⁾ Ve sv. I., str. 108 [kn. I., kap. II. druhé vydání] dovozuje pan Say, že stříbro má nyní tutéž hodnotu jako za panování Ludvíka XIV., „protože stejné množství stříbra koupí stejné množství obilí“.

⁵⁾ [Podtrženo vydavatelem. Tento úryvek ukazuje nesnáz statistických pokusů o srovnávání bohatství národa ve dvou různých obdobích.]

života; ale poněvadž se zmenšuje celkový majetek, z něhož plyne bohatství každého člověka, co do množství vším, co kterýkoli jednotlivec z něho bere, musí býti nutně sníženy podíly ostatních lidí v poměru, jak si může favorisovaný jednotlivec přivlastniti větší množství.

Nechť se stane voda vzácnou, praví Lord Lauderdale,⁶⁾ a jest výlučně ve vlastnictví jednotlivce — a zvýší se jeho bohatství, poněvadž voda pak bude míti hodnotu; a je-li blahobyt souhrnem jednotlivých bohatství, zvýší se týmž způsobem také blahobyt. Beze vši pochyby se zvýší bohatství tohoto jednotlivce, ale ježto musí prodati statkář část svého obilí, obuvník část své obuvi a všichni lidé se musí vzdáti části svého vlastnictví za tím jediným účelem, aby si opatřili vodu, kterou měli dříve zdarma, jsou chudší o celé množství statků, které tomuto účelu musí věnovati, a majitel vody získává právě tolik, kolik tito ztratili. Totéž množství vody a totéž množství statků jest k dispozici celé společnosti, jsou však různě rozdělena. Takto však předpokládáme spíše monopol vody než její vzácnost. Kdyby byla vzácná, pak by bohatství země i jednotlivců bylo skutečně zmenšeno, ježto by byli zbaveni části jednoho ze svých požitků. Nejen že statkář by měl méně obilí ke směně za jiné statky, které jsou pro něho snad nutné nebo žádoucí, nýbrž byl by on, jako každý jiný jednotlivec, omezen v užívání nejdůležitějšího pohodlí. Tu by bylo nejen odlišné rozdělení bohatství, nýbrž skutečná ztráta blahobytu.

Může se tedy říci o dvou zemích, které mají přesně totéž množství všech nezbytností a pohodlí života, že jsou stejně bohaté, ale hodnota jejich bohatství by záležela na poměrné snadnosti nebo obtížnosti, s kterou by byla vyráběna. Neboť kdyby nám zdokonalený stroj umožnil vyráběti dva páry punčoch místo jednoho bez větší práce, dávalo by se jich dvojnásobné množství výměnou za yard sukna. Kdyby se docílilo podobného zdokonalení při výrobě sukna, směňovaly by se punčochy a sukno ve stejném poměru jako dříve, obé by však hodnotou pokleslo; neboť při jejich

⁶⁾ [„Inquiry into the Nature and Causes of Wealth”, str. 44.]

směně za klobouky, zlato, nebo jiné statky vůbec, musí se dáti dvojnásobek dřívějšího množství. Rozšířme zdokonalení i na výrobu zlata a každého jiného statku; a dosáhnou všechny svého dřívějšího poměru. Ročně se bude v zemi vyráběti dvojnásobné množství statků a bohatství země bude proto zdvojnásobeno, ale toto bohatství hodnotou nevzroste.

Ačkoli podal Adam Smith správný popis bohatství, což jsem nejednou podotkl, vykládá je pak odlišně a praví: „že člověk musí býti bohat nebo chud podle množství práce,⁷⁾ jež si může dovoliti koupiti.“⁸⁾ A tento popis se podstatně liší od druhého a jest jistě nesprávný; neboť předpokládejme, že by se doly staly vydatnějšími, takže by zlato i stříbro pro větší snadnost své výroby hodnotou pokleslo; nebo že by se samety vyráběly o tolik menší prací než dříve, že by poklesly na polovinu své dřívější hodnoty; bohatství všech těch, kdo tyto statky kupovali, by se zvýšilo; jeden by mohl zvýšiti množství svého stříbrného náčiní, jiný by mohl nakoupiti dvojnásobné množství sametu; ale vlastnictvím tohoto dalšího stříbra a sametu by nemohli zaměstnávat více práce než dříve; neboť ježto by byla snížena směnná hodnota stříbrného náčiní a sukna, musili by se vzdáti poměrně většího množství těchto druhů bohatství, aby koupili práci jednoho dne. Bohatství se tedy nemůže měřiti množstvím práce, které může koupiti.

§ 97.

Vidíme z toho, co bylo řečeno, že může býti blahobyť země zvýšen dvěma způsoby: může býti zvýšen vynaložením většího dílu důchodu na udržování produktivní práce — což nezvýší pouze množství, nýbrž i hodnotu úhrnu statků; nebo může býti zvýšen bez zaměstnání dalšího množství práce tím, že totéž množství učiní produktivnějším — což zvýší hojnost, ale nikoli hodnotu statků.

V prvním případě by nejen země zbohatla, nýbrž vzrostla by i hodnota jejího bohatství. Zbohatla by spořivostí, omezováním

7) [Vlož „jež může ovládati nebo“.]

8) [Kn. I., kap. V., str. 12b.]

svého vydání za přepychové věci a požitky a používáním těchto úspor ve výrobě.

V druhém případě nebude nutně ani sníženého vydání za přepychové věci a požitky, ani nebude zaměstnáváno zvýšené množství produktivní práce, nýbrž toutéž prací by se více vyrábělo; blahobyt by vzrůstal, ale hodnota nikoli. Z těchto dvou způsobů zvyšování blahobytu musí být dána přednost druhému, ježto dociluje téhož účinku, aniž odnímá a zmenšuje požitky, což vždy nutně provází způsob první. Kapitál jest ona část blahobytu země, která jest zaměstnávána za účelem budoucí výroby, a může být zvyšován stejným způsobem jako blahobyt. Nový kapitál bude stejně vydatně působiti při výrobě budoucího blahobytu, ať je získán technickým a strojním pokrokem nebo užitím větší části důchodu reproduktivně; neboť blahobyt vždy závisí na množství vyrobených statků bez ohledu na lehkost, s níž byly snad obstarány nástroje, při výrobě používané. Určité množství oděvu a potravin bude vydržovati a zaměstnávati též počet lidí a opatří tudíž totéž množství pracovního výkonu, ať jsou vyrobeny prací jednoho sta nebo dvou set lidí; bylo-li však při jejich výrobě zaměstnáno 200, budou míti dvojnásobnou hodnotu.

§ 98.

Zdá se mi, že pan Say⁹⁾ přes opravy, které provedl ve čtvrtém a posledním vydání svého díla „*Traité d'Economie Politique*“, je zvláště nešťastný ve své definici bohatství a hodnoty. Tyto dva výrazy pokládá za souznačné a myslí, že člověk jest bohat v tom poměru, jak zvyšuje hodnotu svého majetku a může disponovati mnohými statky. „Tehdy jest zvýšena hodnota příjmů,“ poznamenává, „mohou-li opatřiti větší množství výrobků, nezáleží na tom, jakými prostředky.“ Podle pana Saye¹⁰⁾ by sukno, kdyby se snad

⁹⁾ [Say ve svých „*Lettres à M. Malthus*“, str. 161—167, kritizuje stanovisko Ricardem zaujaté. Nadále odpírá uznati zde činěný rozdíl mezi hodnotou a bohatstvím.]

¹⁰⁾ [Tyto odkazy vztahují se na čtvrté vydání.]

zdvojnásobila nesnadnost jeho výroby a sukno se v důsledku toho musilo směňovati za dvojnásobné množství statků, za které se směňovalo dříve, mělo dvojnásobnou hodnotu, s čímž naprosto souhlasím; ale kdyby byla nějaká zvláštní snadnost při výrobě statků a žádná větší nesnadnost při výrobě sukna a v důsledku toho by se mělo směňovati sukno jako dříve za dvojnásobné množství statků, řekl by pan Say opět, že sukno má dvojnásobnou hodnotu, kdežto podle mého názoru o věci by měl říci, že sukno podrželo svou dřívější hodnotu a ony určité statky poklesly na polovinu své dřívější hodnoty. Což si sám pan Say neodporuje, když praví, že mohou býti usnadněním výroby vyráběny dva pytle obilí týmiž prostředky, kterými byl dříve vyroben jeden, a že tedy každý pytel poklesne na polovinu své dřívější hodnoty, a přece tvrdí, že soukeník, který směňuje své sukno za dva pytle obilí, obdrží dvojnásobek hodnoty dříve dostávané, kdy mohl získati směnou za své sukno pouze jeden pytel. Mají-li dva pytle tutéž hodnotu jako jeden předtím, dostane zřejmě tutéž hodnotu a o nic více, — dostane sice dvojnásobné množství bohatství — dvojnásobné množství užitečnosti — dvojnásobné množství toho, co Adam Smith nazývá hodnotou užítkovou, ale nikoli dvojnásobné množství hodnoty; a proto nemůže míti pan Say pravdu, pokládá-li hodnotu, bohatství a užitečnost za souznačné. V díle pana Saye jest ovšem mnoho míst, na která mohu klidně poukázati, abych dokázal svou nauku o základním rozdílu mezi hodnotou a bohatstvím, ačkoli nutno přiznati, že jsou tam také mnohá jiná místa, ve kterých se zastává nauka opačná. Těchto míst nedovedu uvésti v soulad a zdůrazňuji je tím, že je stavím proti sobě tak, aby pan Say mohl — kdyby mi snad prokázal čest, že by si povšiml těchto poznámek v některém dalším vydání svého díla — podati taková vysvětlení svých názorů, která by odstranila nesnáz, již pociťuje mnoho jiných, stejně jako já sám, při pokusech o jejich výklad.

1. Při směně dvou výrobků směňujeme vlastně jen produktivní služby, které sloužily k jejich vytvoření . . . str. 504.

2. Není skutečné drahoty kromě té, jež pochází z výrobních nákladů. Věc opravdu drahá je ta, jejíž výroba mnoho stojí . . . 497.

3. Hodnota všech produktivních služeb, které musí býti spotřebovány, aby se vytvořil výrobek, tvoří výrobní náklad onoho výrobku . . . 505.

4. Užitečnost určuje poptávku po statku, ale náklad na jeho výrobu omezuje rozsah poptávky po něm. Když nezvedne užitečnost jeho hodnotu na výši výrobních nákladů, nestojí věc za tolik, co stojí; je to důkaz pro to, že by produktivní služby mohly býti vynaloženy na vytvoření statku vyšší hodnoty. Majitelé produktivních prostředků, to jest ti, kdo mají k dispozici práci, kapitál nebo půdu, jsou neustále zaměstnání srovnáváním výrobních nákladů s hodnotou vyrobených věcí, nebo, což jest totéž, srovnáváním hodnoty různých statků navzájem; neboť výrobní náklad není nic jiného než hodnota produktivních služeb, spotřebovaných při uskutečňování výroby; a hodnota produktivní služby není nic jiného než hodnota statku, který je výsledkem. Hodnota statku, hodnota produktivní služby, hodnota výrobního nákladu jsou tedy vesměs podobné hodnoty, když jest každé věci ponechán její přirozený běh.

5. Hodnota příjmů jest tedy zvýšena, mohou-li opatřiti (nezáleží na tom, jakými prostředky) větší množství výrobků.

6. Cena jest měřítkem hodnoty věcí a jejich hodnota jest měřítkem jejich užitečnosti. Sv. 2, str. 4.

7. Volný směnný obchod udává v čase, na místě a ve stavu společnosti, v němž se nacházíme, hodnotu, kterou lidé přikládají směňovaným věcem . . . 466.

8. Vyráběti znamená tvořiti hodnotu tím, že dáváme nebo zvyšujeme užitečnost věci, a tím vyvoláváme poptávku po ní, která jest první příčinou její hodnoty. Sv. 2, 487.

9. Vytvořená užitečnost tvoří výrobek. Z toho plynoucí směnná hodnota jest pouze mírou této užitečnosti, mírou výroby, k níž došlo . . . 490.

10. Užitečnost, kterou lidé určité země nacházejí ve výrobku, nedá se jinak oceniti než cenou, kterou za něj dávají . . . 502.

11. Tato cena jest měřítkem užitečnosti, kterou má podle úsudku lidí; měřítkem uspokojení, které odvozují z jeho spotřeby,

neboť by nedávali přednost spotřebě této užitečnosti, kdyby za cenu, kterou stojí, mohli získati užitečnost, která by jim poskytla většího uspokojení . . . 506.

12. Množství všech ostatních statků, které může někdo ihned obdržeti směnou za statek, který chce prodati, je vždy hodnotou, která se nedá popírati. Sv. II., str. 4.

Není-li skutečné drahoty kromě té, jež plyne z výrobních nákladů (viz 2.), jak se může o nějakém statku tvrditi, že stoupne v hodnotě (viz 5.), nezvýší-li se jeho výrobní náklad? a pouze proto, že se bude směřovati za více levného statku — za více statku, jehož výrobní náklad se zmenšil? Když dám dvoutisíckrát více sukna za libru zlata než dám za libru železa, dokazuje to, že přikládám zlatu 2000krát více užitečnosti než železu? Zajisté nikoli; dokazuje to pouze, jak připouští pan Say (viz 4.), že výrobní náklad zlata je dvoutisíckrát větší než výrobní náklad železa. Kdyby byly výrobní náklady obou kovů stejné, dal bych za ně tutéž cenu; ale kdyby byla užitečnost měřítkem hodnoty, je pravděpodobné, že bych dal více za železo. Soutěž výrobců, „kteří jsou stále zaměstnáni srovnáváním výrobního nákladu s hodnotou vyrobené věci“ (viz 4.) řídí hodnotu různých statků. Když tedy dám šilink za bochník chleba a jedenadvacet šilinků za jednu guinei, není to důkazem, že to jest podle mého odhadu poměrné měřítko jejich užitečnosti.

V čís. 4 zastává pan Say sotva s nějakou odchylkou nauku, kterou hlásám o hodnotě. Zahrnuje do svých produktivních služeb služby, poskytované půdou, kapitálem a prací; do svých zahrnují pouze kapitál a práci a úplně vylučují půdu. Naše názorová různost plyne z různého názoru, který máme o nájemném: vždy je pokládám za výsledek dílčího monopolu, který nikdy cenu neřídí, nýbrž spíše je jejím účinkem. Kdyby se majitelé půdy vzdali všeho nájemného, jsem toho mínění, že by statky, na půdě vyráběné, nebyly levnější, protože je vždy díl týchž statků vyráběn na půdě, za kterou se nájemné neplatí nebo platiti nemůže, ježto čistý výtěžek právě postačuje na zaplacení zisků z kapitálu.

Shrnuji, ačkoli nikdo není ochotnější než já vysoce oceňovati výhodu, která plyne všem třídám spotřebitelů ze skutečné hojnosti a láce statků, že nemohu souhlasiti s panem Sayem, oceňuje-li hodnotu statku podle množství druhých statků, za které se bude směňovati; jsem téhož názoru jako pan Destutt de Tracy, velmi znamenitý spisovatel, který praví, že „měřiti nějakou věc znamená srovnávati ji s určitým množstvím téže věci, kterou bereme za základ srovnání, za jednotku. Měřiti, tedy zjišťovati délku, váhu, hodnotu znamená nalézati, kolikrát obsahují metry, gramy, franky, jedním slovem jednotky téhož druhu.“ Frank není měřítkem hodnoty pro každou věc, nýbrž jen pro množství téhož kovu, z něhož se franky zhotovují, nedají-li se franky a věc, která má býti měřena, převésti na nějakou jinou míru, která jest oběma společná. Myslím, že je to možné, neboť obé jest výsledkem práce; a práce jest proto společnou mírou, podle které se dá jejich skutečná, jakož i jejich poměrná hodnota odhadnouti. K mé radosti se zdá, že jest to též názor pana Destutt de Tracy.¹¹⁾ Praví: „ježto jest jisto, že pouze naše fysické a mravní schopnosti jsou naším původním bohatstvím, jest zaměstnání těchto schopností, práce jakéhokoli druhu, jediným naším pokladem, a vždy v důsledku tohoto zaměstnání se tvoří všechny ony věci, které nazýváme bohatstvím; ty, které jsou nejnezbytnější, jakož i ty, jež jsou pouze nejpříjemnější. Jest také jisto, že všechny ony věci představují pouze práci, která je vytvořila, a mají-li hodnotu nebo dvě rozličné hodnoty, mohou je odvozovati pouze z hodnoty práce, ze které plynou.“

Pan Say přičítá Adamu Smithovi, kde mluví o přednostech a nedostatecích jeho velikého díla, omyl, že „přisuzuje pouze lidské práci schopnost vyráběti hodnotu. Správnější rozbor nám ukazuje, že hodnota plyne z pracovní činnosti, či spíše z lidské přičinlivosti, spojené s působením oněch sil, jež poskytuje příroda, a s působením kapitálu. Jeho neznalost této zásady mu znemožnila, aby vy-

¹¹⁾ *Éléments d'Ideologie*, sv. IV., str. 99. — V tomto díle podal pan de Tracy užitečný a vynikající rozbor všeobecných základů národního hospodářství a je mi líto, že musím dodati, že svou autoritou podporuje definice, které podal pan Say o slovech „hodnota“, „bohatství“ a „užitečnost“.

pracoval pravdivou teorií o vlivu strojního zařízení na výrobu bohatství.”

Odporuje názoru Adama Smitha, mluví pan Say ve čtvrté kapitole o hodnotě, která jest statkům propůjčována přírodními silami, jako sluncem, vzduchem, atmosférickým tlakem atd., které někdy nahrazují práci člověka a někdy mu při vyrábění pomáhají.¹²⁾ Ale ačkoli tyto přírodní síly značně zvyšují *užitkovou hodnotu statku*, nikdy nezvyšují jeho směnnou hodnotu, o níž mluví pan Say: jakmile pomocí strojů nebo znalosti přírodních věd přinutíte přírodní síly, aby vykonávaly práci, která byla předtím vykonávána člověkem, klesne úměrně směnná hodnota takové práce.¹³⁾ Kdyby deset mužů pohánělo mlýn na obilí a bylo objeveno, že se pomocí větru nebo vody dá ušetřiti práce těchto deseti mužů, poklesla by ihned mouka, která jest zčásti výsledkem práce, vykonávané mlýnem, v hodnotě úměrně k množství ušetřené práce; a společnost by byla bohatší o statky, které by mohla vyrobiti práce těchto deseti mužů, ježto by nijak nebyly zmenšeny prostředky, určené k jejich výživě. Pan Say stále přehlíží zásadní rozdíl, který je mezi hodnotou užitkovou a hodnotou směnnou.

12) „První člověk, který dovedl taviti kovy ohněm, není tvůrcem hodnoty, kterou tento proces tavenému kovu dodává. Ona hodnota jest výsledkem fysického působení ohně, spojeného s příčinností a kapitálem těch, kdož použili této znalosti.”

„Z tohoto omylu vyvodil Smith nesprávný závěr, že hodnota veškeré výroby představuje současnou nebo minulou lidskou práci, čili, jinými slovy, že bohatství není nic jiného než nahromaděná práce; z čehož plyne další, stejně nesprávný závěr, že práce jest jedinou mírou bohatství, čili výrobní hodnoty.” [„Econ. Pol.” kn. I., kap. IV., sv. I., str. 31—32.] Závěry, jež vyvozuje pan Say, jsou jeho vlastní a nikoli Dr. Smitha; jsou správné, nečiní-li se rozdíl mezi hodnotou a bohatstvím, a v tomto úryvku pan Say rozdíl nečiní: ale třebaš Adam Smith, který definoval bohatství jako hojnost nezbytností, příjemností a požitků lidského života; by připustil, že stroje a přírodní síly mohou velmi značně zvýšiti bohatství země, nebyl by připustil, že o cokoli zvyšují hodnotu onoho bohatství.

13) [Ačkoli je to v mnoha případech pravda, nemělo by to býti tvrzeno tak všeobecně. Potřebná změna plyne ze skutečnosti, že příroda vykonává snad v některých případech dílo, které jinde musí býti vykonáno prací; to znamená, že týž statek jest často vyráběn za různých podmínek nebo výhod, a když je tomu tak, určuje se jeho cena čili postavení ve směnném poměru dílem, vyráběným takto za nejpříznivějších podmínek.]

Pan Say vytyká Dr. Smithovi, že přehlédl hodnotu, kterou propůjčují statkům přírodní síly a stroje, poněvadž měl za to, že hodnota všech věcí jest odvozena z lidské práce; avšak nezdá se mi, že tato výtka jest oprávněna; neboť Adam Smith nikde nepodceňuje služeb, které za nás vykonávají tyto přírodní síly a stroje, nýbrž velmi správně rozlišuje povahu hodnoty, o kterou statky zvyšují — slouží nám tím, že zvyšují množství výrobků, činí lidi bohatšími a zvyšují užitkovou hodnotu; ale ježto konají svou práci zdarma, ježto se nic neplatí za užívání vzduchu, tepla a vody, nezvyšuje pomoc, kterou nám poskytují, o nic směnnou hodnotu.

KAPITOLA XXI.

ÚČINKY HROMADĚNÍ KAPITÁLU NA ZISK A ÚROK.

§ 99.

Z přehledu, který byl podán o ziscích z kapitálu,¹⁾ se bude zdáti, že žádné hromadění kapitálu nesníží trvale zisků, nebude-li nějakého trvalého důvodu pro vzestup mezd. Kdyby se prostředky, sloužící k vydržování práce, zdvojnásobily, ztrojnásobily nebo čtyřnásobily, netrvala by dlouho nesnáze při opatrování potřebného počtu dělníků, aby byli těmito prostředky zaměstnáváni; ale pro vzrůstající neschopnost stálého rozmnožování potravin země neuziví pravděpodobně prostředky téže hodnoty totéž množství práce.²⁾ Kdyby mohly býti nezbytnosti dělníkovy rozmnožovány stále se stejnou snadností, nemohlo by býti trvalé změny v sazbě zisků nebo mezd, ať by kapitál byl nahromaděn do jakékoli výše. Adam Smith však jednotně přičítá pokles zisků hromadění kapitálu a soutěži, která z toho plyne, aniž vůbec obrací pozornost k vzrůstající neschopnosti opatření potravin pro zvýšený počet dělníků, které bude

¹⁾ [§ 44—45.]

²⁾ [Zde jest třeba dvou poznámek. Předně musíme pamatovati, že Ricardo mluví o tom, co se stane trvale nebo na konec. Nůžky mají dvě ostří různého druhu. Podle předpokladu je nadbytek toho, co bychom mohli nazvati větším ostřím. Že se po nějaký čas budou prodávati s přírůžkou menší ostří, ježto jsou nutná k užívání druhých, Ricardo nepopírá, má však za to, že mohou býti vyrobeny v dostatečném množství za krátký čas.]

Za druhé jest možné, že snad práce co do množství rychle neporoste pro vzestup úrovně pohodlí. § 37, 38.]

zaměstnávati zvýšený kapitál. „Vzrůst kapitálu,” praví, „který zvedá mzdy, má sklon ke snižování zisků. Když se kapitály mnoha bohatých obchodníků obracejí do téhož odvětví, má přirozeně jejich vzájemná soutěž sklon ke snižování jeho zisků; a když jest podobný vzrůst kapitálu ve všech různých odvětvích, která jsou provozována v téže společnosti, musí vyvolati ve všech táz soutěž týž účinek.³⁾ Adam Smith zde mluví o vzestupu mezd, ale o vzestupu dočasném, plynoucím ze zvýšených prostředků, než se rozmnožilo obyvatelstvo; a zdá se, že nevidí, že v téže době, kdy se zvyšuje kapitál, vzrůstá práce, která má být kapitálem provedena, v témže poměru. Pan Say ukázal však velmi uspokojivě,⁴⁾ že není kapitálu, který by v nějaké zemi nemohl býti zaměstnáván, protože poptávka jest omezena pouze výrobou.

§ 100.

Nikdo nevyrabí, leč s úmyslem spotřebovati nebo prodati, a prodává jen s úmyslem koupiti nějaký jiný statek, který mu může býti bezprostředně užitečný, nebo který snad přispěje k budoucí výrobě. Vyráběním se tedy nutně stává buď spotřebitelem svého vlastního zboží nebo kupcem a spotřebitelem zboží jiné osoby. Není možno předpokládati, že by byl po nějaké období špatně zpraven o statcích, které může vyráběti s největší výhodou, aby dosáhl cíle, který si vytkl, totiž získání jiného zboží; a proto není pravděpodobné, že bude stále vyráběti statek, po kterém není poptávky.⁵⁾

³⁾ [Kn. I., kap. IX., str. 36b, 37a.]

⁴⁾ [„Econ. Polit.”, kn. I., kap. XV.]

⁵⁾ Adam Smith mluví o Holandsku, které dává příklad poklesu zisků pro hromadění kapitálu a proto, že každé zaměstnání jest v důsledku toho přeplněno. „Vláda si tam vypůjčuje na 2% a soukromníci s dobrým úvěrem na 3%.” [Kn. I., kap. IX., str. 38a.] Mělo by se však pamatovati na to, že Holandsko musilo dovážeti skoro všechno obilí, které spotřebovalo, a uložením těžkých daní na nezbytnosti dělníkovy zvedlo pracovní mzdy ještě výše. Tyto skutečnosti vysvětlí dostatečně nízkou sazbu zisků a úroků v Holandsku

V zemi se tedy nemůže nahromaditi žádný kapitál, který by nemohl býti produktivně zaměstnán, dokud nestoupnou mzdy v důsledku vzestupu nezbytností⁶⁾ tak vysoko, a zbude tudíž tak málo na zisky z kapitálu, že důvod k hromadění přestane působiti.⁷⁾ Pokud jsou zisky z kapitálu vysoké, budou mít lidé pohnutku k hromadění. Pokud pociťuje člověk ještě nějakou neuspokojenou potřebu, bude mít poptávku po více statcích; a bude to účinná poptávka, pokud bude moci nabídnouti výměnou za ně nějakou novou hodnotu. Kdyby člověk, který má £ 100.000 ročně, dostal deset tisíc liber, nezamkl by jich do truhly, nýbrž by buď zvýšil svá vydání o £ 10.000, zaměstnal by je sám produktivně, nebo by je za tím účelem někomu jinému půjčil; v každém případě by se poptávka zvýšila, ačkoli po různých předmětech. Kdyby zvýšil svá vydání, vztahovala by se pravděpodobně jeho účinná poptávka na budovy, nábytek nebo nějaký podobný požitek. Kdyby zaměstnal svých £ 10.000 produktivně, vztahovala by se jeho účinná poptávka na potraviny, oděv a suroviny, které by mohly zaměstnati nové dělníky; ale stále by to byla poptávka.⁸⁾

6) [Při tomto úryvku, jako při mnoha jiných, je nutno pečlivě míti na mysli význam, který Ricardo dává výrazu „vzestup mezd“, jak vysvětleno v § 23. Nemíní tím, že příjemci mezd dostanou více nezbytností a přepychových předmětů, nýbrž že dostanou větší podíl z výnosu práce. Tento výnos může vzrůst, ale bude třeba jej rozdělit na více dílů.]

7) Souhlasí následující zcela se zásadou pana Saye? — „Čím jsou hojnější volné kapitály v poměru k rozsahu jejich zaměstnání, tím více poklesne úroková sazba z kapitálových půjček.“ — Sv. II., str. 108. [Kn. II., kap. VIII., 2. vydání.] Může-li země zaměstnávat kapitál jakékoli výše, jak možno o něm říci, že je ve srovnání s rozsahem svého zaměstnání hojný?

8) Adam Smith praví, že „když výnos nějakého určitého odvětví hospodářského převyšuje to, čeho poptávka země vyžaduje, musí býti přebytek poslán za hranice a směněn za něco, po čem jest doma poptávka. *Bez takového vývozu musí přestat část produktivní práce země a hodnota jejího ročního výnosu se musí zmenšiti.* Půda a práce Velké Británie vyrábí obyčejně více obilí, vlněného a železného zboží, než vyžaduje poptávka domácího trhu. Přebývající jejich část musí proto býti poslána do ciziny a býti směněna za něco, po čem je v zemi poptávka. Pouze pomocí takového vývozu může tento přebytek získati postačitelnou hodnotu, aby nahradil práci a náklad na svou výrobu.“ [Kn. II., kap. V., str. 153a.] Hořejším úryvkem byli bychom vedeni k před-

Výrobky se vždycky kupují výrobky nebo službami; peníze jsou pouze prostředek, kterým se uskutečňuje směna. Určitého statku může být vyrobeno příliš mnoho a může ho být na trhu taková záplava, že nesplatí kapitál na něj vynaložený; ale tak tomu nemůže být při všech statcích; poptávka po obilí jest omezena ústy, která je mají snísti, po střevících a kabátech osobami, které je mají nositi; ale třebaš by hospodářský celek nebo jeho část měla tolik obilí a tolik klobouků a střevíců, kolik může nebo přeje si spotřebovati, nedá se totéž říci o každém statku, vyráběném přírodou nebo dovedností. Někteří by spotřebovávali více vína, kdyby měli možnost opatřiti si je. Jiní, majíce dosti vína, by si přáli zvýšiti množství nebo zlepšiti jakost svého nábytku. Jiní by si snad přáli zkrášliti svůj majetek nebo zvětšiti své domy. Přání podniknouti toto vše, nebo něco z toho, je vloženo do srdce každého člověka; ničeho není zapotřebí kromě prostředků, a nic nemůže poskytnouti prostředky, leda zvýšení výroby. Kdybych měl k dispozici potraviny a nezbytnosti, nechyběli by mi dlouho dělníci, kteří by mi opatřili vlastnictví některých pro mě velmi užitečných nebo velmi žádoucích předmětů.

Zda tato zvýšená výroba a z toho plynoucí poptávka sníží nebo nesníží zisky, záleží pouze na vzestupu mezd; a vzestup mezd, vyjma kratší údobí, na snadnosti výroby potravin a nezbytností dělníka. Pravím vyjma kratší údobí, poněvadž žádné tvrzení není lépe odůvodněno, než že nabídka dělníků bude nakonec vždy úměrná prostředkům na jejich vydržování.

Jest pouze jeden případ, a ten bude dočasný, v kterém může být hromadění kapitálu při nízké ceně potravin spojeno s poklesem

stavě, že Adam Smith soudil, že jsme nějak nuceni vyráběti přebytek obilí, vlněného a železného zboží a že by kapitál, který je vyrobil, jinak nemohl být zaměstnán. Jest však vždy otázkou volby, jakým způsobem má být kapitál zaměstnáván, a proto nikdy nemůže být po delší dobu nadbytek nějakého statku; neboť kdyby tomu bylo tak, poklesl by pod svou přirozenou cenu a kapitál by byl převeden do nějakého výnosnějšího zaměstnání. Žádný spisovatel neukázal uspokojivěji a případněji než Adam Smith sklon kapitálu opustiti zaměstnání, ve kterých vyráběné statky nezaplatí svou cenou veškerých výloh, včetně obvyklých zisků, za jejich výrobu a uvedení jich na trh. Viz kap. X., kn. I. [souhrn str. 41b].

zisků; a to když přibývá prostředků na výživu práce o mnoho rychleji než obyvatelstva; — pak budou mzdy vysoké a zisky nízké. Kdyby se každý zřekl užívání přepychových předmětů a hleděl si pouze hromadění, dalo by se vyrobiti množství nezbytností, pro které by nemohlo býti bezprostřední spotřeby. Statků co do počtu tak omezených mohl by nepochybně býti všeobecný přebytek a v důsledku toho by snad nebylo ani poptávky po dalším množství takových statků, ani zisků ze zaměstnání většího kapitálu. Kdyby lidé zastavili spotřebu, přestali by vyráběti. Toto přiznání neodporuje všeobecné zásadě. O takové zemi, jako jest na příklad Anglie, jest nesnadno míti za to, že by mohla býti nakloněna k tomu, aby věnovala celý kapitál a práci jen výrobě nezbytností.⁹⁾

§ 101.

Když obchodníci zaměstnávají své kapitály v zahraničním nebo dopravním obchodě, je to vždy dobrovolně a nikdy z nutnosti: je to proto, že v onom obchodě budou jejich zisky o něco větší než v obchodě vnitřním.

Adam Smith správně poznamenal, „že touha po potravě jest

⁹⁾ [To by byla Ricardova odpověď na námitku možnosti všeobecné nadvýroby. Není třeba tvrditi, že podobný způsob pojednání převzal J. S. Mill („Principles“, kn. III., kap. XIV.). O otázce pojednává velmi obšírně profesor Lexis (Schönberg's Handbuch, str. 535—540), který, zatím co zastává teoretický názor o totožnosti výroby a poptávky, tvrdí, že za stávajících podmínek a způsobů výroby může se vyskytnouti všeobecná nadvýroba. Pak bude krise, provázená všemi zjevy bídy a nouze. Nutno však si povšimnouti, že nepojednává o nadvýrobě jako o důvodu krise, nýbrž o okolnostech soutěže, kdy nemohou býti některé statky prodávány za výnosnou cenu. Ježto pak nemohou výrobci těchto statků kupovati statky, vyrobené se zřetelem na jejich potřeby, může se zlo rozšířiti a mnohým může býti znemožněno dosáti zboží, kterého požadují, dokud neprodají svých zásob za ceny stejně nevýnosné. Pak budou lidé váhati a nastane doba nejistoty.]

Skutečnou příčinou jest ovšem počáteční nadvýroba určitých statků, která, je-li dosti velká rozsahem, způsobí, že úhrn ostatních vyrobených statků bude příliš veliký. Jest to případ nesprávné výroby, vedoucí ke změně podmínek hospodářské činnosti.

Samo o sobě to nevyvrací teorii, podanou Ricardem, ačkoli nás to může vésti k pečlivějšímu rozlišování mezi teorií a praktickými poměry.]

u každého člověka omezena malým obsahem lidského žaludku, ale touha po příjemnostech a zkrášlování stavby, po oděvu, ekypáži a domácím nábytku zdá se býti bez hranic či určitého omezení.¹⁰⁾ Příroda tedy nutně omezila výši kapitálu, který může býti v nějaké době výnosně zaměstnán v zemědělství, nepoložila však hranic výši kapitálu, který může býti zaměstnán opatřováním „příjemností a zkrášlování“ života. Předsevzatým cílem jest dosažení těchto prostředků v míře co největší a jen proto, že se ho při zahraničním nebo dopravním obchodě lépe dosáhne, věnují se lidé raději jim, než aby vyráběli požadované statky nebo jejich náhražky doma. Kdyby nám však zvláštními okolnostmi byl zabráněno zaměstnávat kapitál v zahraničním nebo dopravním obchodě, zaměstnávali bychom jej, třeba s menší výhodou, doma; a pokud touha po „příjemnostech a zkrášlování stavby, po oděvu, ekypáži a domácím nábytku“ nemá hranic, nemůže býti hranic pro kapitál, který může býti vynakládán na jejich opatřování, vyjma hranice, které omezují naši schopnost vydržovati dělníky, kteří je mají vyráběti.

Adam Smith mluví však o dopravním obchodě¹¹⁾ jako o obchodě nikoli dobrovolném, nýbrž nuceném; jako by kapitál v něm zaměstnaný byl nečinný, kdyby nebyl takto vynaložen, jako by kapitálu ve vnitřním obchodě mohlo býti příliš mnoho, kdyby se neomezil na určitou výši. Praví: „Když zásoba kapitálu nějaké země vzrostla do takové míry, že *nemůže býti všecken zaměstnán opatřováním spotřeby a vydržováním produktivní práce té které země*, vlévá se jeho přebývající část přirozeně do dopravního obchodu a jest zaměstnána tím, že prokazuje tytéž služby cizím zemím.“¹²⁾

„Ročně se kupuje částí přebývajícího výnosu britského průmyslu kolem devadesáti šesti tisíc balíků tabáku. Ale potřeba

¹⁰⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 69b.]

¹¹⁾ [Pro odhad nynějšího rozsahu námořního dopravního obchodu, který provozuje Anglie pro cizí země, R. Giffen, „Essays in Finance“, řada první (1886), str. 151, atd.; druhá řada (1887), str. 132 atd.; pojednání o spisu pana Giffena ve „Stat. Soc. Journal“, červen 1882, str. 284—296.]

¹²⁾ [Kn. II., kap. V., str. 153b.]

Velké Britanie nevyžaduje snad více než čtrnácti tisíc. Kdyby se tedy zbývající osmdesát dva tisíce nemohly poslati za hranice a směniti za něco, po čem je doma větší poptávka, přestal by okamžitě jejich dovoz a s ním produktivní práce všech obyvatel Velké Britanie, kteří jsou nyní zaměstnáni připravováním zboží, za něž se ročně kupuje těchto dvaosmdesát tisíc balíků.¹³⁾ Avšak nemohl by býti zaměstnán tento díl produktivní práce Velké Britanie přípravou nějakého jiného druhu zboží, za něž by se mohlo kupovati něco, po čem jest doma větší poptávka? A kdyby to nebylo možné, nemohli bychom tuto produktivní práci zaměstnati, třeba s menší výhodou, výrobou onoho zboží, po kterém jest doma poptávka, nebo alespoň nějaké náhražky za ně? Kdybychom potřebovali sametu, zdali bychom se nemohli pokusiti o výrobu sametu; a kdybychom neměli úspěchu, zdali bychom nemohli vyráběti více sukna nebo nějaký jiný předmět pro nás žádoucí?

Statky vyrábíme a kupujeme za ně zboží v cizině proto, že můžeme získati větší množství, než bychom mohli vyrobiti doma. Zbavte nás tohoto obchodu a ihned budeme vyráběti zase pro sebe. Ale tento názor Adama Smitha jest v rozporu se všemi jeho všeobecnými zásadami o tomto předmětu. „Může-li nám cizí země statek dodati laciněji, než jej dovedeme sami vyrobiti, je lépe koupiti jej od ní za nějakou část výnosu našeho vlastního průmyslu, který jest zaměstnán způsobem, z kterého máme určitou výhodu. *Celková hospodářská činnost země nebude tím snížena,*¹⁴⁾ *ježto je vždy úměrná kapitálu, který ji zaměstnává,* nýbrž jí bude pouze ponecháno, aby nalezla způsob, kterým by byla s největší výhodou zaměstnána.“¹⁵⁾

A dále: „Ti proto, kteří mají k dispozici více potravin, než sami mohou spotřebovati, jsou vždy ochotni směniti přebytek, nebo, což jest totéž, jeho cenu za příjmemosti jiného druhu. Co zbude po uspokojení omezené potřeby, použije se k uspokojení těch tužeb,

¹³⁾ (Kn. II., kap. V., str. 153b.)

¹⁴⁾ [Zde jest vynechána jedna věta, která se nevztahuje k této otázce.]

¹⁵⁾ [Kn. IV., kap. II., str. 185a.]

kteřé uspokojeny býti nemohou, nýbrž zdají se býti naprosto bez mezí. Chudí, aby získali potraviny, snaží se, aby uspokojili onu náklonnost bohatých; a aby je tím bezpečněji získali, závodí jeden s druhým v láci a dokonalosti své práce. Počet dělníků vzrůstá se vzrůstajícím množstvím potravin, čili s pokračujícím zlepšováním a obděláváním půdy; a ježto povaha jejich činnosti dovoluje nejzazší dělbu práce, vzrůstá množství hmot, které mohou zpracovati, v mnohem větší míře než jejich počet. Odtud plyne poptávka po každém druhu hmoty, které může lidská vynalézavost použití buď na prospěch nebo na ozdobu stavby, oděvu, ekypáže nebo domácího nábytku; po zkamenělinách a nerostech, obsažených v útrokách země, po drahých kovech a drahých kamenech."¹⁶⁾

Z tohoto doznání tedy plyne, že poptávka nemá hranic — že není hranic pro zaměstnání kapitálu, pokud poskytuje nějaký zisk, a že, ať se stane kapitál jakkoli hojným, není pro pokles zisku rozhodný žádný jiný důvod než vzestup mezd; a dále možno dodati, že jedinou rozhodnou a trvalou příčinou vzrůstu mezd je vzrůstající nesház s opatřováním potravin a nezbytností pro přibývající počet dělníků.

§ 102.

Adam Smith správně poznamenal, že určiti sazbu zisků z kapitálu je nesmírně nesnadné. „Zisk jest tak kolísavý, že by i v určitém odvětví, a mnohem více v živnostech vůbec, bylo nesnadné stanoviti jeho průměrnou sazbu. Souditi s nějakou mírou přesnosti, jaký snad byl dříve nebo ve vzdálených časových obdobích, musí býti naprosto nemožné."¹⁷⁾ Ježto jest však zřejmé, že se za užívání peněz mnoho dá, když je možno jimi mnoho vykonati, má za to, že „tržní úroková sazba povede nás k tomu, že si utvoříme představu o výši zisků, a dějiny vývoje úroku poskytnou nám dějiny vývoje zis-

¹⁶⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 69b.]

¹⁷⁾ [Kn. I., kap. IX., str. 37a. To jest sotva již citát — spíše opis.]

ků.¹⁸⁾ Jest nepochybné, že, kdyby mohla býti přesně známa tržní úroková sazba po nějaké delší období, měli bychom dosti správné měřítko pro odhad vývoje zisků.

Ale ve všech zemích zasáhl z mylných politických představ stát, aby zabránil slušnému a volnému trhu úrokové míry uvalením těžkých a ničivých pokut na všechny ty, kdo by brali více než sazbu zákonem stanovenou. Ve všech zemích jsou tyto zákony pravděpodobně obcházeny, ale o tomto předmětu nám podávají zápisy málo poučení a poukazují spíše na zákonně stanovenou sazbu, než na tržní úrokovou míru. Za nynější války byly často pokladní a námořní poukázky na tak nízkém kursu, že poskytovaly svým kupcům 7,8% nebo vyšší úrokovou sazbu za jejich peníze. Vláda vypjala půjčky o úroku přesahujícím 6% a jednotlivci často musili ne přímo platiti více než 10% jako úrok z peněz; a přece v téže době byla zákonná úroková míra jednotně 5%. Tomu, co jest zákonně stanovená úroková míra, můžeme tedy přiznati málo informační váhy, když shledáváme, že se tak značně může uchylovati od tržní sazby. Adam Smith nám sděluje,¹⁹⁾ že zákonná úroková míra byla od 37. roku vlády Jindřicha VIII. do 21. roku vlády Jakuba I. stále 10%. Brzy po restauraci byla snížena na 6% a zákonem z 12. roku vlády Anny na 5%. Myslí, že zákonná míra sledovala a ne předcházela tržní úrokovou míru. Před americkou válkou si vláda vypůjčovala na 3% a úvěruhodní lidé v hlavním městě a v mnoha jiných částech království na $3\frac{1}{2}$, 4 a $4\frac{1}{2}$ %.

§ 103.

Úroková míra však, třebas je na konec a trvale řízena sazbou zisků, podléhá dočasným změnám z jiných příčin. S každou změnou množství a hodnoty peněz se přirozeně mění ceny statků. Mění se také, jak jsme již ukázali, pro změnu poměru mezi nabídkou a poptávkou, ačkoli nemusí býti ani větší snadnosti, ani obtíž-

¹⁸⁾ [Možno říci totéž jako svrchu. Kn. I., kap. IX., str. 37a.]

¹⁹⁾ [Kn. I., kap. IX., str. 37a.]

nosti výroby. Když tržní ceny zboží klesají pro příliš hojnou nabídku, pro zmenšenou poptávku, nebo pro vzestup hodnoty peněz, hromadí továrník přirozeně neobyčejné množství hotových výrobků, ježto není ochoten prodávati je za velmi stlačených cen. Aby dostál svým běžným platům, pro které se obyčejně spoléhal na prodej svého zboží, pokouší se nyní vypůjčiti si na úvěr a často musí platiti zvýšenou úrokovou míru. To jest však pouze dočasného trvání; neboť buďto bylo továrníkovo očekávání dobře odůvodněno a tržní cena jeho statků stoupne, nebo objeví, že poptávka trvale poklesla, a nestaví se již proti běhu věcí: ceny klesají a peníze i úrok získají opět svoji skutečnou hodnotu. Kdyby objevem nového dolu, bankovními podvody nebo pro nějakou jinou příčinu bylo množství peněz značně zvýšeno, jest konečným výsledkem toho vzestup cen statků v poměru ke zvýšenému množství peněz; ale pravděpodobně uplyne vždy určité mezidobí, v němž jest vykonáván vliv na úrokovou míru.

Cena státních papírů není stálým měřítkem pro posouzení úrokové míry. V době války jest trh cenných papírů tak přeplněn stálými půjčkami vlády, že jejich kurs nemá času, aby se ustálil na své přiměřené výši, než dojde k nové peněžní operaci, nebo na něj působí předvídání politických událostí. V dobách míru naproti tomu operace umořovacího fondu, jakož i nechut', kterou pocítuje určitá třída lidí, má-li svůj majetek převésti do jakéhokoli jiného zaměstnání než do toho, jakému přivykli, které pokládají za bezpečné a v kterém jsou jejich dividendy vypláceny s největší pravidelností, zvyšují kurs státních papírů a v důsledku toho snižují úrokovou míru těchto obligací pod všeobecnou tržní sazbu. Jest rovněž možno pozorovati, že za různé dlužní úpisy vláda platí velmi různé úrokové sazby. Zatím co se prodává kapitál £ 100 v 5% státních papírech za £ 95, prodá se pokladniční poukázka na £ 100 někdy za £ 100 5 s., za kteroužto pokladniční poukázku neplatí se ročně vyšší úrok než £ 4 11 s. 3 d.: jedna z těchto obligací vynáší kupci při svrchu uvedených cenách úrok více než $5\frac{1}{4}\%$, druhá jen o málo více než $4\frac{1}{4}\%$; určité množství těchto pokladničních poukázek jest žádáno jako bezpečná a prodejná in-

vestice bankéři; kdyby byly rozmnoženy značně nad tuto potřebu, byly by pravděpodobně tak znehodnoceny jako 5% státní papíry. Papír ročně nesoucí 3% se bude vždy prodávati za poměrně vyšší cenu než papír nesoucí 5%, neboť kapitálový dluh obou může být splácen pouze al pari, čili £ 100 peněz za £ 100 cenného papíru. Tržní úroková míra poklesne snad na 4% a vláda by pak vyplatila držitele 5% papírů al pari, kdyby nepřivolil vzítí 4% nebo nižší úrokovou míru než 5%: vyplatiti takto držitele 3% papírů nemělo by pro ni výhody, dokud by neklesla tržní úroková míra pod 3% ročně. K zaplacení úroků ze státního dluhu berou se čtyřikrát ročně na několik dnů veliké sumy peněz z oběhu. Ježto jest tato poptávka po penězích pouze dočasná, působí zřídka kdy na ceny; obyčejně se překonává placením vysoké úrokové míry.²⁰⁾

20) „Všecky druhy veřejných půjček“, poznamenává pan Say, „jsou spojeny s nevýhodou, že jest stahován kapitál nebo části kapitálu ze zaměstnání produktivních, aby byly věnovány spotřebě; a když k nim dochází v zemi, jejíž vláda nezbuzuje přílišné důvěry, mají další nevýhodu tím, že zvyšují úrok z kapitálu. Kdo by půjčil na 5% ročně zemědělství, průmyslu a obchodu, když je možno naléztí vypůjčovatele, ochotného zaplatiti úrok 7 nebo 8%? Ten druh příjmu, který se nazývá ziskem z kapitálu, stoupal by tedy na útraty spotřebitele. Spotřeba by se snížila vzestupem výrobní ceny; a po ostatních produktivních službách by byla menší poptávka, byly by méně dobře placeny. Pro takový stav věcí by trpěl celý národ vyjma kapitalisty.“ [Kn. III., kap. IX., sv. II., str. 360, 2. vydání.] Na otázku: „Kdo by půjčil peníze statkářům, továrníkům a obchodníkům na 5% ročně, kdyby dával jiný vypůjčovatel, mající malý úvěr, 7 nebo 8%?“, odpovídám, že by tak učinil každý rozvázný a rozumný člověk. Protože jest úroková míra 7 nebo 8% tam, kde se půjčující vystavuje neobyčejnému nebezpečství, je to nějaký důvod, aby byla stejně vysoká tam, kde jest člověk chráněn před takovým risikem? Pan Say připouští, že úroková míra závisí na sazbě zisků; ale z toho neplyne, že sazba zisků závisí na úrokové míře. Jedno jest příčinou, druhé účinkem a jest nemožné, aby některé okolnosti způsobily výměnu jejich míst.

KAPITOLA XXII.

VÝVOZNÍ PRÉMIE A DOVOZNÍ ZÁKAZY.

§ 104.

Prémie na vývoz obilí má sklon snížit jeho cenu pro zahraničního spotřebitele, nemá však trvalého účinku na jeho cenu na domácím trhu.

Předpokládejme, že cena obilí, aby vynášela všeobecně obvyklé zisky z kapitálu, by měla být v Anglii £ 4 za čtvrt; pak by nemohlo být vyváženo do cizích zemí, kde by se prodávalo za £ 3 15 s. za čtvrt. Kdyby se však poskytovala vývozní prémie 10 s. za čtvrt, mohlo by se na zahraničním trhu prodávat za £ 3 10 s. a v důsledku toho by se dostávalo pěstiteli obilí stejného zisku, ať by je prodával za £ 3 10 s. na cizím nebo za £ 4 na domácím trhu.

Prémie pak, která by měla snížit cenu britského obilí v cizí zemi pod výrobní náklad obilí v oné zemi, by přirozeně zvýšila poptávku po britském a snížila poptávku po vlastním obilí. Toto zvýšení poptávky po britském obilí by nemohlo než na čas zvednout jeho cenu na domácím trhu, a v oné době zabránit také, aby na cizím trhu tak hluboko poklesla, jak se snaží účinkovati vývozní prémie. Avšak příčiny, jež by takto působily na tržní cenu obilí v Anglii, neměly by vůbec účinku na jeho přirozenou cenu, čili na jeho skutečný výrobní náklad. Pěstování obilí by nevyžadovalo ani více práce, ani více kapitálu,¹⁾ a proto, kdyby se zisky

¹⁾ [Avšak pro omezení zde vynechané viz konec paragrafu (str. 238), jakož i § 108. Cena obilí se bude řídit podle obilí, vyrobeného za nejpříznivějších podmínek.]

ze statkářova kapitálu rovnaly dříve pouze ziskům z kapitálu jiných podnikatelů, budou po cenovém vzestupu značně nad nimi. Tím, že prémie zvýší zisk ze statkářova kapitálu, bude působiti jako podpora zemědělství a kapitál bude odnímán průmyslu, aby byl vynaložen na půdu, dokud nebude uspokojena zvýšená poptávka pro cizí trh; v kterémžto případě cena obilí na domácím trhu poklesne opět na svou přirozenou a nutnou cenu a zisky budou zase na své pravidelné a obvyklé výši. Zvýšená nabídka obilí, působící na zahraničním trhu, sníží také jeho cenu v zemi, do které jest vyváženo, a omezí tím zisky vývozcovy na nejnižší sazbu, při které si může dovoliti obchodovati.

Konečný účinek vývozní prémie na obilí není tedy zvýšení nebo snížení ceny na domácím trhu, nýbrž snížení ceny obilí pro zahraničního spotřebitele — o celou výši prémie, nebyla-li dříve cena obilí nižší na cizím trhu než na domácím — a v menší míře, byla-li cena na domácím trhu vyšší než cena na trhu zahraničním.

V pátém svazku *Edinburgh Review*²⁾ pisatel o otázce vývozní prémie na obilí ukázal velmi jasně na její účinky na zahraniční i domácí poptávku. Správně také poznamenal, že by nutně musila poskytnouti podporu zemědělství v zemi vyvážejší; zdá se však, že podlehl obvyklému omylu, který zavedl Dr. Smitha a, jak myslím, i většinu ostatních pisatelů o tomto předmětu. Domnívá se, že cena obilí, protože na konec řídí mzdy, bude proto řídití cenu všech ostatních statků. Praví, že prémie „zvýšením zemědělských zisků bude působiti jako podpora hospodářství; zvýšením ceny obilí pro domácí spotřebitele sníží dočasně jejich schopnost kupovati si tuto životní nezbytnost a tím zmenší jejich skutečný blahobyt. Jest však zřejmé, že tento poslední účinek musí býti dočasný: mzdy pracujících spotřebitelů byly dříve upraveny soutěží a stejný princip uvede je opět na tutéž výši tím, že zvýší peněžitou cenu práce, a tím i cenu jiných statků podle peněžitě ceny obilí. Prémie na vývoz zvýší tedy na konec peněžitou cenu obilí na domácím trhu; avšak ne přímo, nýbrž přes zvýšenou poptávku na cizím trhu a z toho ply-

2) [Říjen 1804.]

noucí zvýšení skutečné ceny doma: *a tento vzestup peněžité ceny, když se jednou přenesl na ostatní statky, zůstane ovšem stálý.*”

Když se mi však podařilo ukázati, že nikoliv vzestup peněžitých pracovních mezd zvyšuje cenu statků, nýbrž že takový vzestup má vždy vliv na zisk, bude z toho následovati, že ceny statků v důsledku prémie nestoupnou.³⁾

Ale dočasný vzestup ceny obilí, způsobený zvýšenou poptávkou z ciziny, neměl by vlivu na peněžitou cenu práce. Vzestup obilí jest vyvoláván soutěží o onu nabídku, která byla dříve výlučně vyhrazena domácím trhu. Zvýšením zisků se zaměstná v zemědělství další kapitál a dosáhne se zvýšené nabídky; ale dokud jí nebude dosaženo, je vysoká cena naprosto nutná, aby přizpůsobila spotřebu nabídkce, čemuž by bylo zabráněno vzestupem mezd. Vzestup obilí je důsledek jeho nedostatku a je prostředkem, jímž se zmenšuje poptávka domácích kupujících. Kdyby stouply mzdy, vzrostla by soutěž a stal by se nutným další vzestup ceny obilí. Při tomto výčtu účinků prémie se předpokládalo, že se nestane nic, co by zvýšilo přirozenou cenu obilí, již se na konec řídí jeho cena tržní; neboť nebylo předpokládáno, že bude zapotřebí další práce na půdě, aby byla zajištěna daná výroba, a pouze to může zvednouti jeho skutečnou cenu. Kdyby byla přirozená cena sukna 20 s. za yard, mohl by veliký vzrůst cizí poptávky zvednouti cenu na 25 s. nebo více, ale zisky, kterých by pak soukeník dociloval, by zajisté tímto směrem lákaly kapitál, a třebas by byla poptávka zdvojnásobena, ztrojnásobena či zčtyřnásobena, nabídky by se na konec dosáhlo a sukno by pokleslo na svou přirozenou cenu 20 s. Tak jest tomu také s nabídkou obilí; třebas bychom ročně vyváželi 2, 3 nebo 800.000 čtvrtí, bylo by na konec vyráběno za svou přirozenou cenu, která se nikdy nemění, není-li k výrobě nutné jiné množství práce.

§ 105.

Závěry Adama Smitha nedávají snad v žádné části jeho právenu proslulého díla více podnět k námitkám než v kapitole o pré-

³⁾ [§§ 16--18.]

zních.⁴⁾ Předně mluví o obilí jako o statku, jehož výroba nemůže býti v důsledku vývozní prémie zvýšena; stále má za to, že působí pouze na množství skutečně vyrobené a není pobídkou pro další výrobu. „V letech nadbytku,” praví, „tím, že způsobuje neobyčejný vývoz, nutně udržuje cenu obilí na domácím trhu výše, než na jakou by přirozeně pokleslo. V letech nedostatku, ačkoli jest prémie často zastavena, musí veliký vývoz, který vyvolává v letech nadbytku, přece často více či méně brániti, aby nadbytek jednoho roku mírnil nedostatek roku druhého. Prémie má proto nutně i v letech hojnosti i v letech nedostatku sklon ke zvýšení peněžité ceny obilí o něco více než by jinak byla na domácím trhu.”⁵⁾

4) [V tomto oddíle a v následujících věnuje se Ricardo kritice Smithových názorů na prémie. Jeho pokus o přednesení Smithových náhledů je sotva šťastný, třeba snad jest jeho kritika velmi bystrozraká. Smith prémie zcela zavrhoval (kn. IV., kap. V.). Na str. 210b uvádí své závěry takto: „Prémie na vývoz kteréhokoli doma vyráběného statku jsou vystaveny

předně všeobecné výtce, která může býti vznesena vůči všem různým prostředkům merkantilistického systému; výtce, že nutí určitou část země do směru méně výhodného než ten, kterým by šla dobrovolně . . .

za druhé zvláštní výtce, že nutí nejen do směru, který je méně výhodný, nýbrž do směru, který je skutečně nevýhodný; neboť obchod, který lze provozovati jen pomocí prémie, je nutně obchod ztrátový.”

Za třetí: „Prémie na vývoz obilí jest vystavena té další námitce, že v žádném směru nemůže podporovati pěstování toho zvláštního statku, jehož výrobu měla povzbuditi.”

Za čtvrté: „Tím, že o něco snížili skutečnou hodnotu stříbra, ochromili (t. j. ti, kdo přemii zavedli, venkovští šlechtici) do jisté míry všeobecnou hospodářskou činnost země.”

Za páté: „Místo aby zvýšili zlepšení vlastních pozemků, zpomalili je více či méně.” Ve své kritice přechází Ricardo obě nevýhody napřed jmenované, ačkoli by byl mohl ukázati, že každý obchod, který neposkytuje průměrné výše zisku a mzdy, mohl by býti nazván ztrátovým. Třetí rozděljuje na dvě a pojednává o nich v §§ 105, 106; čtvrtá zabírá § 107 a pátá § 108. První námitka zde uvedená jest ta, na kterou kladl důraz dříve, poukazuje na příčení zvláštní „skutečné hodnoty” obilí. „Přirozená povaha věcí,” praví Adam Smith, „vtiskla obilí skutečnou hodnotu”. Konečně Smith nerozeznává mezi „konečnou užitečností” a „celkovou užitečností”. Ricardo v této kapitole pokládá jen onu za důležitou.]

5) [Tento citát není doslova přesný. Kn. IV., kap. V., str. 206b.]

Zdá se, že si Adam Smith byl plně vědom, že správnost jeho tvrzení úplně závisí na skutečnosti, zda zvýšení „peněžité ceny obilí nebude nutně podporovati jeho výrobu tím, že by se tento statek stal pro statkáře výnosnějším”.

„Odpovídám,” praví, „že by tomu tak mohlo býti, kdyby účinkem prémie bylo stoupnutí skutečné ceny obilí nebo se umožnilo statkáři, aby stejným jeho množstvím vydržoval větší počet dělníků stejným způsobem, jakým jsou zpravidla vydržováni jiní dělníci v jeho sousedství, ať již bohatě, přiměřeně nebo chudě.”⁶⁾

Kdyby dělník nespotřeboval nic jiného než obilí a kdyby podíl, který obdrží, byl opravdu nejnižší, kterého by vyžadovala jeho výživa, mohl by snad býti nějaký důvod k předpokladu, že by množství, dělníku placené, nemohlo býti za žádných okolností sníženo. Ale peněžité pracovní mzdy někdy vůbec nestoupají a nikdy nestoupají v poměru k vzestupu peněžité ceny obilí, protože obilí, třebas je důležitou částí, jest jen částí spotřeby dělníkovy. Kdyby se polovina jeho mezd vydávala za obilí a druhá polovička za

Na jiném místě praví, že, „ať se rozsah zahraničního trhu zvýší premií jakkoliv, musí se to díti v každém jednotlivém roce zcela na útraty domácího trhu, ježto by každý bušl obilí, který se pomocí prémie vyveze a který by bez prémie nebyl býval vyvezen, zůstal na domácím trhu, aby zvýšil spotřebu a snížil cenu onoho statku. Nutno poznamenati, že obilní prémie, stejně jako každá jiná vývozní prémie, uvaluje na obyvatelstvo dvě různé daně: předně daň, kterou musí přispěti na zaplacení prémie; a za druhé daň, která plyne ze zvýšené ceny statku na domácím trhu a která musí býti při tomto zvláštním statku zaplacená veškerým obyvatelstvem, poněvadž všechno obyvatelstvo obilí kupuje. U tohoto zvláštního statku jest tedy tato druhá daň daleko nejtěživější z obou.” „Proto za každých pět šilinků, kterými přispívají na placení první daně, musí přispěti šesti librami čtyřmi šilinky k placení daně druhé.” „Proto premií vyvolaný neobyčejný vývoz obilí nejen zmenšuje v každém jednotlivém roce domácí trh a spotřebu právě o tolik, oč rozšiřuje cizí; nýbrž jest její konečnou snahou omezením obyvatelstva a hospodářské činnosti země nechatí zakrněti a omeziti postupné rozšiřování domácího trhu a tím trvale spíše zmenšiti než zvětšiti celý trh a spotřebu obilí.” [Kn. IV., kap. V., str. 207b.]

⁶⁾ [Jest dobře přidati další věty, aby vyniklo jasněji mínění Adama Smitha. „Ale ani prémie, ani jakékoli jiné lidské zřízení nemůže míti takového účinku. Nikoli skutečná, nýbrž jmenovitá cena obilí může býti značnější měrou dotčena premií.” Kn. IV., kap. V., str. 207b.]

mýdlo, svíčky, otop, čaj, cukr, oděv atd., tedy za statky, u nichž se cenové zvýšení nepředpokládá, je zřejmé, že by byl právě tak dobře placen půldruhým bušlem pšenice, když byl bušl za 16 s., jako dvěma bušly, když byla cena 8 s. za bušl; nebo 24 šilinky v penězích, jako dříve 16 šilinky. Jeho mzdy by stouply pouze o 50%, ačkoli obilí stoupl o 100%; a v důsledku toho by byl postačující důvod k tomu, aby na půdu bylo obráceno více kapitálu, kdyby zisky ostatních odvětví zůstávaly stejné jako dříve. Ale takový vzestup mezd by přiměl také továrníky, aby odňali své kapitály průmyslové výrobě a použili jich na půdě; neboť, zatím co statkář zvýšil cenu svého zboží o 100% a své mzdy pouze o 50%, musil by továrník také zvýšiti mzdy o 50%, při čemž by neměl nižádné náhrady ve vzestupu svého výrobku za tento zvýšený výrobní náklad. Kapitál by v důsledku toho plynul tak dlouho z průmyslu do zemědělství, dokud by nabídka zase nesnížila cenu obilí na 8 s. za bušl a mzdy na 16 s. týdně; v kterémžto případě by továrník docíloval týchž zisků jako statkář a přestal by proud kapitálu, aby vyschl v každém směru. To jest ve skutečnosti způsob, jak se vždy rozšiřuje pěstování obilí a jak se kryje zvýšená potřeba trhu. Prostředky k výživě práce vzrůstají a mzdy stoupají. Hojnost, ve které žije, vede dělníka k tomu, aby se oženil — obyvatelstva přibývá a poptávka po obilí zvyšuje jeho cenu v poměru k ostatním věcem — v zemědělství se výnosně zaměstnává více kapitálu a stále mu připlývá, až se nabídka rovná poptávce, načež cena opět poklesne a zemědělské a průmyslové zisky jsou zase uvedeny na stejnou výši.

Avšak zda byly mzdy po vzestupu ceny obilí stálé, nebo stouply mírně či značně, nemá pro tuto otázku důležitosti, neboť mzdy jsou placeny továrníkem stejně jako statkářem, a proto musí býti v tomto ohledu stejně dotčeni vzestupem ceny obilí. Jsou však dotčeni nesterjně ve svých ziscích, ježto statkář prodává své zboží za zvýšenou cenu, kdežto továrník prodává své za tutéž cenu jako dříve. V nerovnosti zisku však spočívá vždy popud k převedení kapitálu z jednoho zaměstnání do druhého; a proto by bylo pěstováno více obilí a vyráběno méně zboží. Průmyslové výrobky by nestou-

paly proto, že by se jich méně vyrábělo; neboť by se získávaly dovozem výměnou za vyvážené obilí.

Zvyšuje-li prémie cenu obilí, zvyšuje ji buď ve srovnání s cenou jiných statků, nebo jí nezvyšuje. Je-li kladné tvrzení pravdou, pak je nemožno popíratí větší zisky statkáře a pokušení přestěhovati kapitál, dokud není jeho cena opět snížena hojnou nabídkou. Nevzvyší-li jí ve srovnání s ostatními statky, kde jest škoda pro domácího spotřebitele kromě nepohodlí platiti daň? Platí-li továrník vyšší cenu za své obilí, je odškodněn vyšší cenou, za kterou prodává své zboží, kterým se na konec kupuje jeho obilí.

§ 106.

Omyl Adama Smitha plyne přesně z téhož pramene jako omyl pisatele v Edinburgh Review; neboť oba myslí, „že peněžitá cena obilí řídí cenu všech ostatních doma vyráběných statků.“⁷⁾ „Řídí,” praví Adam Smith, „peněžitou cenu práce, která musí býti vždy taková, aby dělníkovi umožnila kupovati množství obilí postačující k výživě jeho samotného a jeho rodiny tak hojně, přiměřeně nebo nuzně, jak nutí rozvíjející se, ustálený nebo upadající stav společnosti jeho zaměstnavatele, aby ho vydržovali. Tím, že řídí peněžitou cenu všech ostatních částí zemědělské prvovýroby, řídí cenu surovin téměř všech odvětví. Tím, že řídí peněžitou cenu práce, řídí cenu tovární dovednosti a pile; a tím, že řídí obé, řídí cenu hotového výrobku. *Peněžitá cena práce a každé věci, která jest výrobkem buď půdy nebo práce, musí nutně stoupati nebo klesati v poměru k peněžité ceně obilí.*“⁸⁾

Pokusil jsem se dříve vyvrátiti⁹⁾ toto mínění Adama Smitha. Maje vzestup ceny statků za nezbytný důsledek vzestupu ceny obilí, usuzuje, jako by nebylo jiného fondu, z něhož by mohl býti zvýšený náklad placen. Úplně zanedbal vzíti v úvahu zisky, jejichž

⁷⁾ Téhož názoru jest pan Say. [„Econ. Pol.”] Sv. II., str. 335.

⁸⁾ [Uprostřed tohoto citátu je vynechán odstavec. Kn. IV., kap. V., str. 207b, 208a.]

⁹⁾ [Str. 125.]

zmenšení tvoří onen fond, bez zvyšování ceny zboží. Kdyby byl tento názor Dr. Smitha odůvodněn, nemohly by zisky ve skutečnosti nikdy poklesnouti, ať by se kapitál jakkoliv nahromadil. Kdyby při stoupajících mzdách mohl statkář zvýšiti cenu svého obilí a oděvník, kloboučník, obuvník a každý jiný výrobce mohl také zvýšiti cenu svého zboží v poměru ke zvýšení, měly by ve vzájemném poměru dále tutéž hodnotu, ačkoli, vyjádřeny v penězích, všechny by mohly stoupnouti. Každé z těchto odvětví by mohlo disponovati tímž množstvím zboží jiných odvětví jako dříve, což, ježto zboží a nikoli peníze tvoří blahobyt, jest jedinou okolností, která by pro ně mohla míti nějakou důležitost; a celý vzestup ceny surovin a zboží by nebyl škodlivý nikomu jinému než těm, jichž majetek spočívá ve zlatě a stříbře, nebo jichž roční příjem jest placen ve vymíněném množství oněch kovů, ať ve způsobu neraženeho kovu nebo peněz. Dejme tomu, že by se úplně odstranilo užívání peněz a všecken obchod by se prováděl směnou. Mohla by za takových okolností stoupnouti směnná hodnota obilí vůči ostatním věcem? Kdyby mohla, pak není správné, že hodnota obilí řídí hodnotu všech ostatních statků; neboť aby tak činila, nesměla by se měniti v poměrné hodnotě vůči nim. Kdyby nemohla, pak musí býti tvrzeno, že, ať jest obilí získáno na bohaté nebo na chudé půdě, velkou nebo malou prací, pomocí strojů nebo bez nich, vždy by se směňovalo za stejné množství všech ostatních statků.

Nemohu však než poznamenati, že, třebaš všeobecné nauky Adama Smitha odpovídají té, kterou jsem právě vyložil, přece se zdá, že v jedné části svého díla podal správný názor o povaze hodnoty. „Poměr mezi hodnotou zlata a stříbra a hodnotou zboží jakéhokoli jiného druhu z á v í s í v e v š e c h p ř í p a d e c h,“ praví, „na poměru mezi množstvím práce, které jest nutné, aby se uvedlo určité množství zlata a stříbra na trh, a množstvím, které jest nutné, aby se na trh uvedlo určité množství jakéhokoli jiného druhu zboží.“¹⁰⁾ Nepříznává-li zde plně, že, dojde-li ke zvýšení

¹⁰⁾ [Tento citát má výpustky. Vynechaná část se však nedotýká tvrzení. Kn. II., kap. II., str. 135a.]

množství práce, nutné k uvedení jednoho druhu zboží na trh, zatím co nedojde k podobnému zvýšení při uvádění jiného druhu na trh, stoupne poměrná hodnota prvního druhu? Kdyby nebylo zapotřebí více práce než dříve k uvedení sukna nebo zlata na trh, neměnila by se jejich poměrná hodnota, ale kdyby bylo zapotřebí více práce k uvedení obilí a obuvi na trh, nestoupne hodnota obilí a obuvi v poměru k suknu a k penězům, raženým ze zlata?

§ 107.

Adam Smith má dále za to, že premie způsobí částečné snížení hodnoty peněz. „Toto snížení hodnoty stříbra,” praví, „které jest účinkem vydatnosti dolů a které má stejný nebo téměř stejný účinek v největší části obchodního světa, má pro některou jednotlivou zemi velmi malý význam. Z toho plynoucí vzestup všech peněžitých cen, třebas nečiní ty, kteří je dostávají, opravdu bohatšími, nečiní je také opravdu chudšími. Stříbrný příbor bude ve skutečnosti levnější a každá jiná věc bude míti přesně tutéž skutečnou hodnotu jako dříve.”¹¹⁾ Toto pozorování jest velmi správné.

„Ale ono snížení hodnoty stříbra, ke kterému, jsouc účinkem buď zvláštních okolností nebo politického zřízení určité země, dochází pouze v této zemi, jest věc velmi důležitá, která, jsouc daleka toho, aby něhoho opravdu obohatila, směřuje k tomu, aby každého ve skutečnosti ochudila. Vzestup peněžité ceny všech statků, který jest v tomto případě oné zemi vlastní, má sklon odrazovati více nebo méně od každého druhu hospodářské činnosti, která se v ní provádí, a umožňovati cizím národům tím, že budou dodávati téměř všechny druhy zboží za menší množství stříbra, než si to mohou dovoliti její vlastní dělníci, aby je podbízelí nejen na cizích, nýbrž i na domácím trhu.”¹²⁾

¹¹⁾ [Kn. IV., kap. V., str. 208a.]

¹²⁾ [Kn. IV., kap. V., str. 208a.]

Jinde¹³⁾ jsem se pokusil ukázati, že částečné snížení hodnoty peněz, které by se dotklo i zemědělských i průmyslových výrobků, nemůže dobře býti trvalé. Říci, že peníze jsou v tomto smyslu částečně znehodnoceny, znamená říci, že všechny statky mají vysokou cenu; ale pokud zlato a stříbro mohou podle libosti nakupovati na nejlacinějším trhu, budou vyváženy za levnější zboží druhých zemí a snížení jejich množství zvýší jejich hodnotu doma; statky dosáhnou opět své obvyklé úrovně a ty, které se hodí pro cizí trhy, budou vyváženy jako dříve.

Myslím tedy, že proti prémii nemůže býti z tohoto důvodu nic namítáno.

Zvyšuje-li tedy premie cenu obilí ve srovnání se všemi ostatními věcmi, bude z toho míti statkář prospěch a bude obděláváno více půdy; nezvýší-li však premie hodnotu obilí v poměru k ostatním věcem, pak s tím nebude spojena žádná jiná nevýhoda kromě placení premie; nechci ji ani zatajovati ani podceňovati.

§ 108.

Dr. Smith uvádí, že „zavedením vysokých cel na dovoz a přemíí na vývoz obilí napodobili venkovští šlechtici, jak se zdá, chování továrníků.“¹⁴⁾ Obě strany se snažily stejnými prostředky zvýšiti hodnotu svých statků. „Snad nevěnovali pozornost velikému a základnímu rozdílu, který příroda položila mezi obilí a téměř každý jiný druh zboží. Když umožníte některým ze svrchu uvedených prostředků našim továrníkům, aby prodávali své zboží za cenu o něco lepší, než by jinak za ně mohli dostati, zvyšujete nejen jmenovitou, nýbrž i skutečnou cenu onoho zboží. Zvyšujete nejen jmenovitý, nýbrž i skutečný zisk, skutečný blahobyt a důchod oněch továrníků — opravdu podporujete ona odvětví výroby. Když však zvýšíte stejnými zřízeními jmenovitou či peněžní-

¹³⁾ [Str. 124.]

¹⁴⁾ Kn. IV., kap. V., str. 210a.]

tou cenu obilí, nezvyšujete jeho skutečnou hodnotu, nezvyšujete skutečný blahobyt našich statkářů nebo venkovských šlechticů, nepodporujete pěstování obilí. Přirozená povaha věcí vtiskla obilí skutečnou hodnotu, která nemůže býti změněna pouhou změnou jeho peněžité ceny. V celém světě jest všeobecně rovna ona hodnota množství práce, které může vydržovati."¹⁵⁾

Pokusil jsem se již ukázati,¹⁶⁾ že tržní cena obilí by při zvýšené poptávce v důsledku prémie překročila jeho přirozenou cenu, až by se dostavila žádoucí další nabídka, a že by pak zase poklesla na svou přirozenou cenu. Ale přirozená cena obilí není tak pevná jako přirozená cena zboží; protože při každé velké další poptávce po obilí musí se vzíti do obdělávání půda horší jakosti, na níž bude zapotřebí více práce k vyrobení daného množství, a přirozená cena obilí se zvýší. Proto by při trvalé prémii na vývoz obilí byl vytvořen sklon k trvalému vzestupu ceny obilí a to, jak jsem ukázal jinde,¹⁷⁾ vždy zvýší nájemné. Venkovští šlechtici nemají tedy jen dočasný, nýbrž trvalý zájem na zákazech dovozu obilí a na premiích na jeho vývoz; ale továrníci nemají trvalého zájmu na zavedení vysokých dovozních cel a premií na vývoz zboží; jejich zájem jest čistě dočasný.

Prémie na vývoz výrobků zvýší nepochybně na čas, jak tvrdí Dr. Smith, tržní cenu výrobků, ale nezvýší jejich přirozené ceny. Práce 200 lidí vyrobí dvojnásobné množství tohoto zboží, které dříve mohlo vyrobiti 100 lidí; a v důsledku toho, když bylo zaměstnáno potřebné množství kapitálu opatřováním potřebného množství výrobků, poklesnou tyto opět na svou přirozenou cenu a pomine všechna výhoda z vysoké tržní ceny. Pouze tedy v mezidobí po vzestupu tržní ceny zboží, a až se docílí dodatečné nabídky, budou se výrobci těšiti vysokým ziskům; neboť jakmile se ceny sníží, klesnou jejich zisky na všeobecnou úroveň.

Místo abychom tedy souhlasili s Adamem Smithem, že venkovští

15) [Jest vynechán odstavec, opět beze škody. Kn. IV., kap. V., str. 210a.]

16) [Str. 237.]

17) Viz kapitolu o nájemném [zvláště § 27—29].

šlechtici nemají tak velkého zájmu na zákazu dovozu obilí, jako má továrník na zákazu dovozu hotových výrobků, tvrdím, že mají mnohem větší zájem; neboť jejich výhoda je trvalá, kdežto výhoda továrníkova jest pouze dočasná. Dr. Smith podotýká, že příroda položila veliký a zásadní rozdíl mezi obilí a jině zboží, ale správný vývod z této okolnosti je pravý opak toho, co on z toho odvozuje; neboť na základě tohoto rozdílu se vytváří nájemné a venkovští šlechtici mají zájem na vzestupu přirozené ceny obilí. Místo aby srovnával zájem továrníkův se zájmem venkovského šlechtice, měl jej Dr. Smith srovnávati se zájmem statkáře, který se velmi liší od zájmu jeho majitele půdy. Továrníci nemají zájmu na vzestupu přirozené ceny svých výrobků, ani statkáři nemají zájmu na zvýšení přirozené ceny obilí nebo jiných surovin, ačkoliv obě tyto třídy z toho mají prospěch, pokud převyšuje tržní cena jejich výrobků cenu přirozenou. Majitelé půdy mají naopak zcela zvláštní zájem na vzestupu přirozené ceny obilí; neboť vzestup nájemného jest nevyhnutelným důsledkem neschopnosti vyráběti suroviny, bez níž by nemohla stoupnouti jejich přirozená cena. Poněvadž tedy prémie na vývoz a zákazy dovozu obilí zvyšují poptávku a nutí nás k obdělávání horší půdy, nutně způsobují zvýšenou výrobní nesnáž.

Jediným účinkem vysokých cel na dovoz buď továrních výrobků nebo obilí, nebo prémie na jejich vývoz jest obrácení části kapitálu k zaměstnání, jehož by přirozeně nehledal. Způsobuje zhoubné rozdělení jmění společnosti — podplácí továrníka, aby začal nebo pokračoval v zaměstnání poměrně méně výnosném. Jest to nejhorší druh zdanění, neboť neposkytuje cizí zemi vše to, co odnímá domácí, ježto se bilanční ztráta vyrovnává méně výhodným rozdělením celkového kapitálu. Když je podle toho cena obilí v Anglii £ 4 a ve Francii £ 3 15 s., sníží ji konečně prémie 10 s. na £ 3 10 s. ve Francii a udrží ji v Anglii na téže ceně £ 4. Za každou vyvezenou čtvrt platí Anglie daň 10 s. Za každou čtvrt, dováženou do Francie, získává Francie pouze 5 s., takže hodnota 5 s. za čtvrt jest pro svět úplně ztracena v důsledku takového rozdělení jeho prostředků, že způsobí zmenšení výroby prav-

děpodobně nikoli obilí, nýbrž nějakého jiného předmětu potřeby nebo požitku.

§ 109.

Zdá se, že pan Buchanan poznal klamnost tvrzení Dr. Smitha o prémiech, a s velkým rozmyslem podotýká k poslednímu úryvku, který jsem citoval: „Tvrzením, že příroda vtiskla obilí skutečnou hodnotu, které nelze změnit pouhou změnou jeho peněžité ceny, směšuje Dr. Smith jeho užitkovou hodnotu s jeho hodnotou směnnou. Bušl pšenice neuživí v době nouze více lidí než v době hojnosti; ale bušl pšenice se bude směňovati za větší množství přepychových předmětů a výhod, když je vzácná, než když jest jí hojně; a majitelé půdy, kteří mají na prodej přebytek potravin, budou tedy v dobách nedostatku bohatšími lidmi; budou směňovati svůj přebytek za větší hodnotu jiných požitků, než když je obilí ve větší hojnosti. Je tedy chybné tvrzení, že, způsobí-li prémie vynucený vývoz obilí, nezpůsobí také skutečný vzestup ceny.“¹⁸⁾ Zdá se mi, že celý důkaz pana Buchanana o této části prémieové otázky jest dokonale jasný a uspokojující.

Myslím však, že pan Buchanan nemá o nic správnější názory o vlivu vzestupu ceny práce na vyráběné statky než Dr. Smith nebo pisatel v Edinburgh Review. V důsledku svých zvláštních názorů, které jsem uvedl jinde,¹⁹⁾ myslí, že cena práce nemá nic společného s cenou obilí a proto že skutečná hodnota obilí by mohla stoupnouti a stoupne, aniž se dotkne ceny práce; ale kdyby práce byla dotčena, tvrdil by s Adamem Smithem a pisatelem v Edinburgh Review, že by také stoupla cena továrních výrobků; a pak nechápu, jak by rozeznal takový vzestup obilí od poklesu hodnoty peněz, nebo jak by mohl přijíti k nějakému jinému názoru než k názoru Dr. Smitha. V poznámce ke str. 276 prvního svazku Blahobytu národů poznamenává pan Buchanan: „ale cena obilí

¹⁸⁾ [Smith, vyd. Buchananovo, 1814, sv. II., str. 287, poznámka.]

¹⁹⁾ [§§ 80, 81.]

neřídí peněžité ceny všech ostatních částí hrubého výnosu půdy. Neřídí ani ceny kovů, ani různých jiných užitečných látek, jako uhlí, dříví, kamení atd.; a *ježto neřídí ceny práce, neřídí ceny výrobků*; takže prémie, pokud zvyšuje cenu obilí, přináší statkáři nepochybně skutečný prospěch. S tohoto hlediska nesmíme tudíž tuto politiku posuzovati. Nutno uznati, že podporuje zemědělství, zvyšujíc cenu obilí; a pak záleží na otázce, zda zemědělství má býti takto podporováno?" Podle pana Buchanana je tedy skutečným prospěchem pro statkáře, protože nezvyšuje cenu práce; ale kdyby zvyšovala, zvýšila by úměrně cenu všech věcí a pak by neposkytovala zemědělství žádné zvláštní podpory.

Musí se však přiznati, že vývozní prémie na jakékoli zboží má sklon k malému snížení hodnoty peněz. Vše, co usnadňuje vývoz, směřuje k hromadění peněz v zemi; a naopak vše, co zabraňuje vývozu, směřuje ke snížení množství peněz. Všeobecný účinek zdanění směřuje zvýšením cen zdaněných statků ke zmenšení vývozu a proto k zabránění přílivu peněz, kdežto prémie z téhož důvodu podporuje příliv peněz. To jest podrobněji vysvětleno ve všeobecných poznámkách o zdaňování.

Škodlivé účinky merkantilního systému zevrubně dokázal Dr. Smith²⁰⁾; veškerou snahou tohoto systému bylo zvýšení ceny statků na domácím trhu zákazem cizí soutěže; ale tento systém nebyl škodlivější zemědělským vrstvám než kterékoli jiné části hospodářského celku. Tím, že nutil kapitál do řečiště, kam by jinak nebyl proudil, zmenšoval celkové množství vyráběných statků.²¹⁾ Ačkoli cena byla trvale vyšší, nebyla na výši udržována

²⁰⁾ [Kn. IV.]

²¹⁾ [Poučná je Heldova kritika politiky XVIII. století. „Nemůžeme než přiznati, že cla, ukládaná ve prospěch průmyslové výroby země, pomáhala tomuto průmyslu na náklad spotřebitelů, to jest na náklad těch, kdo žili ze zemědělství; že uložení cla na pšenici mělo podobný účinek; pomáhalo zemědělství na náklad těch, kdo byli zaměstnání v průmyslové výrobě.“ Končí říka: „Průmyslu se pomáhalo; ale když se poznalo, že ochrana nemůže býti nadále poskytována tak jednostranně, místo aby byla výše ochrany snížena, byla zvýšena a rovnost se hledala tím, že se nahrazovala pomoc škodou.“ *Zwei Bücher*, str. 15, 16.]

vzácností, nýbrž nesnadností výroby; a ačkoli prodavači takových statků je prodávali za vyšší cenu, neprodávali jich proto přece s vyšším ziskem²²), když bylo při jejich výrobě použito potřebného množství kapitálu.

Sami výrobci jako spotřebitelé musí platiti za takové zboží vyšší cenu a proto nemůže býti správné tvrzení, že „zvýšení ceny oběma (cechovními zákony a vysokými cly na dovoz cizího zboží) vyvolané, je všude nakonec placeno majiteli půdy, statkáři a dělníky země.“²³)

Toto poznamenati jest tím nutnější, že se dnes dovolávají autority Adama Smitha venkovští šlechtici, aby byla uložena stejně vysoká cla na dovoz cizího obilí. Protože byl výrobní náklad a tím ceny různých výrobků pro spotřebitele zvýšeny jedním omylem v zákonodárství, apeluje se na zemi, aby se z důvodu spravedlnosti podrobila klidně novému krajnímu zatížení. Protože všichni platíme vyšší cenu za své plátěné, mušelinové a bavlněné látky, pokládá se za správné, abychom platili vyšší cenu také za své obilí. Poněvadž jsme při všeobecné dělbě práce světa zabránili, aby se dosáhlo největší výše výroby naším podílem na oné práci při továrních výrobcích, máme se ještě dále trestati snížením produktivních sil celkové práce při opatrování surovin. Bylo by mnohem moudřejší přiznati omyly, k nimž nás svedla mylná politika,

²²) Pan Say má za to, že výhoda domácích průmyslníků je více než jen dočasná. „Vláda, která naprosto zakáže dovoz určitého cizího zboží, zřizuje monopol *ve prospěch těch*, kdo doma takové zboží vyrábějí, *proti těm*, kdo je spotřebovávají; jinými slovy. ježto ti, kteří je doma vyrábějí, mají výlučnou výsadu jeho prodeje, mohou jeho cenu zvýšiti nad cenu přirozenou; a poněvadž domácí spotřebitelé je nemohou obdržeti jinde. jsou nuceni kupovati je za vyšší cenu.“ Sv. I., str. 201. [Druhé vydání, kn. I., kap. XVII., str. 200, 201.]

Avšak jak mohou udržeti trvale tržní cenu svého zboží nad cenou přirozenou, když každý jejich spoluobčan se může věnovati tomuto oboru? Jsou chráněni proti cizí, nikoli však proti domácí soutěži. Právě zlo, plynoucí zemi z takových monopolů, mohou-li býti takto pojmenovány, nezáleží ve zvyšování tržní ceny takového zboží, nýbrž ve zvyšování jeho skutečné a přirozené ceny. Zvýšením výrobního nákladu jest část práce země méně produktivně zaměstnána.

²³) [Kn. I., kap. X., str. 54a.]

a ihned počítí s postupným návratem ke zdravým zásadám všeobecného svobodného obchodu.²⁴⁾

„Měl jsem již příležitost poznamenati,“ praví pan Say, „když jsem mluvil o tom, co se nesprávně nazývá obchodní bilancí, že, je-li pro obchodníka vhodnější vyvážeti drahé kovy do cizí země než nějaké jiné zboží, jest také v zájmu státu, aby je vyvážel, protože stát získává nebo ztrácí pouze skrze své občany; a pokud jde o zahraniční obchod, vše, co nejlépe vyhovuje jednotlivci, vyhovuje nejlépe také státu; proto kladou-li se překážky vývozu drahých kovů, který by rádi podnikli jednotlivci, nedosáhne se nic jiného, než že je nutíme, aby v náhradu za to sáhli po jiném zboží, které jest pro ně i pro stát méně výnosné. Musí se však poznamenati, že pravím pouze, *pokud jde o zahraniční obchod*; poněvadž zisky, kterých docilují obchodníci obchodováním se svými krajany, stejně jako zisky, kterých se dociluje ve výlučném obchodu s koloniemi, nejsou zcela zisky pro stát. V obchodě mezi jednotlivci téže země není jiného zisku než hodnota docílené užitečnosti; *que la valeur d'une utilité produite.*“²⁵⁾ Sv. I., str. 401.²⁶⁾ Nemohu uznati rozdíl, dělaný zde mezi zisky obchodu vnitřního a zahraničního. Cílem všeho obchodu jest zvýšení výroby. Kdybych za

24) „Je zapotřebí pouze svobody obchodu, aby se ochránila země, jakou je Britanie, oplývající všemi různými výrobky průmyslu, zbožím přizpůsobeným potřebám každé společnosti, před možností nedostatku. Národové země nejsou odsouzeni ke hře v kostky, aby se určilo, který z nich se má vystaviti hladu. Na světě jest vždy nadbytek potravy. Abychom se těšili stálé hojnosti, je pouze třeba odložití naše zákazy a omezení a ustati v jednání proti blahovůli moudrosti Prozřetelnosti.“ Článek „Obilní zákony a obchod“. Dodatek k Encyclopaedia Britannica.

25) Nejsou následující úryvky v rozporu s úryvkem nahoře citovaným? — „Nehledě k tomu, že vnitřní obchod, ačkoliv se ho méně dbá (poněvadž je ve velkém počtu rukou), je nejdůležitější, je také nejvýnosnější. Statky, směňované v tomto obchodě, jsou nutně výrobky téže země.“ Sv. I., str. 84. [Kn. I., kap. IX.]

„Anglická vláda si neuvědomila, že nejvýnosnější prodeje jsou ty, které uzavírá země sama se sebou, protože k nim nemůže dojíti, aniž jsou národem vyrobeny dvě hodnoty: hodnota, která se prodává, a hodnota, za kterou se kupuje.“ Sv. I., str. 221. [Kn. I., kap. XVII.]

V 26. kapitole budu zkoumati správnost tohoto názoru.

26) [Druhé vydání, kn. I., kap. XXII.]

účelem nákupu sudu vína mohl vyvézti neražený kov, který byl koupen hodnotou výnosu 100 dnů práce, avšak vlada zákazem vývozu neraženého kovu by mě přinutila, abych koupil své víno za statek, který byl koupen hodnotou výnosu 105 pracovních dnů, ztrácím výnos pěti dnů práce a skrze mě stát. Kdyby se však tyto obchody uzavíraly mezi jednotlivci v různých krajích téže země, táž výhoda by připadla i jednotlivci i zemi skrze něho, kdyby mu nebylo bráněno v jeho volbě statků, za něž by nakupoval; a táž newýhoda, kdyby byl vládou nucen, aby nakupoval za statek nejméně výnosný. Kdyby továrník mohl zpracovati s týmž kapitálem více železa tam, kde je hojnost uhlí, než tam, kde je uhlí vzácné, měla by z rozdílu prospěch země. Kdyby však nikde nebylo hojnost uhlí a továrník dovážel železo a kdyby mohl získati toto další množství výrobou nějakého statku s týmž kapitálem a touže prací, obohatil by stejným způsobem svou zemi větším množstvím železa. V šesté²⁷⁾ kapitole tohoto díla jsem se pokusil ukázati, že každý obchod, ať zahraniční nebo vnitřní, jest tím prospěšný, že zvyšuje množství a nikoli hodnotu výrobků. Nedocílíme větší hodnoty, ať provozujeme nejvýnosnější vnitřní a zahraniční obchod, nebo ať pro zákonné zákazy se musíme spokojiti s nejméně výnosným. Výše zisků a vyrobená hodnota zůstanou stejné. Výhoda se objeví vždy v tom, co pan Say, jak se zdá, obmezuje na vnitřní obchod; v obou případech není jiného zisku než hodnota oné *utilité produite*.

27) [Kapitola VII.]

KAPITOLA XXIII.

VÝROBNÍ PRÉMIE.

§ 110.

Snad není nepoučné uvažovati o účincích prémie na *výrobu* surovin a jiných statků, abychom pozorovali použití pravidel o ziscích kapitálu, o dělbě ročního výnosu půdy a práce a o poměrných cenách tovarů a surovin, které jsem se pokusil stanoviti. Předně předpokládejme, že byla uložena na všechny statky daň, aby se získal fond, kterého by vláda použila na udělování prémie na *výrobu* obilí. Ježto by ani díl takové daně vláda nevydávala a ježto by všechno, co se od jedné třídy lidu přijalo, bylo vráceno jiné, národ jako celek by pro takovou daň a prémii nebyl ani bohatší ani chudší. Ochotně bych přiznal, že by daň na statky, již byl fond vytvořen, zvýšila cenu zdaněných statků; proto by všichni spotřebitelé oněch statků přispívali na tento fond; jinými slovy — ježto by byla zvýšena jejich přirozená čili nutná cena, byla by zvýšena také jejich cena tržní. Ale z téhož důvodu, pro který by přirozená cena oněch statků byla zvýšena, byla by snížena přirozená cena obilí; předtím, než se platila výrobní prémie, dostávali statkáři za své obilí tak vysokou cenu, která byla nutná, aby se jim splatilo jejich nájemné a jejich náklady a aby se jim poskytla všeobecná sazba zisků; po prémii by dostali více než tuto sazbu, neklesla-li by cena obilí o částku, která by se rovnala při nejmenším prémii. Účinkem daně a prémie by tedy bylo zvýšení ceny statků v míře, odpovídající dani z nich vybírané, a sní-

žení ceny obilí o částku, která by se rovnala vyplacené prémii. Uvidí se také, že by nemohlo dojít k žádné trvalé změně v rozdělení kapitálu mezi zemědělství a průmysl, protože by byla po chlebu i tovarech přesně táž poptávka,¹⁾ ježto by nebylo změny ani ve výši kapitálu ani obyvatelstva. Zisky statkářovy by po poklesu ceny obilí nebyly nad všeobecnou úroveň; ani by nebyly po vzestupu tovarů zisky továrníkovy nižší; prémie by pak nezpůsobila, že by bylo zaměstnáno více kapitálu na půdě při výrobě obilí, ani méně při průmyslové výrobě. Jak by však byl tím dotčen zájem majitele půdy? Podle týchž zásad, podle kterých daň ze surovin by snížila obilní nájemné z půdy, ponechávajíc beze změny nájemné peněžité, zvýšila by výrobní prémie, která je přímým opakem daně, obilní nájemné, ponechávajíc peněžité nájemné nezměněno.²⁾ Majiteli půdy by bylo platiti při stejném peněžitém nájemném vyšší cenu za své tovary a nižší cenu za své obilí; proto by pravděpodobně ani nezbohatl ani nezchudl.

§ 111.

Zda by pak takové opatření mělo nějaký vliv na pracovní mzdy, záleželo by na otázce, zda by dělník při nákupu statků přispíval tolik na daň, kolik by dostával působením prémie v levné ceně svých potravin. Kdyby byla tato dvě množství stejná, zůstaly by mzdy beze změny; ale kdyby zdaněné statky nepatřily ke statkům dělníkovy spotřeby, poklesly by jeho mzdy a jeho zaměstnavatel by měl z rozdílu prospěch. To však není pro jeho zaměstnavatele skutečná výhoda; působilo by to sice na zvýšení sazby jeho zisků, jak musí každý pokles mezd působiti; ale v poměru, oč dělník přispíval méně na fond, z něhož se vyplácela prémie, a který, na to pamatujme, musí býti vybrán, musí jeho

1) [Kdyby však byla prémie dávana na výrobu statku, kterým by mohl býti jiný statek nahrazen, ale který byl dříve příliš drahý, aby takovou náhradu připouštěl, nastala by změna v rozdělení kapitálu. Dále nutno podotknouti, že poptávka po určitém statku se často mění s jeho cenou.]

2) Viz str. 115.

zaměstnavatel přispívati více; jinými slovy, svým vydáním by tolik zaplatil na daň, kolik by dostal v důsledku prémie a vyšší sazby zisků dohromady. Dostane vyšší sazbu zisků, aby byl odškodněn za to, že zaplatil nejen svůj vlastní díl daně, nýbrž také díl svého dělníka; náhrada, kterou dostává za podíl svého dělníka, se projevuje ve snížených mzdách, čili, což je totéž, ve zvýšených ziscích; náhrada za jeho vlastní podíl se projevuje ve snížení ceny jím konsumovaného obilí, plynoucí z prémie.

§ 112.

Zde bude na místě uvést různé účinky, které má zdanění a prémie na zisky v důsledku změny ve skutečné pracovní čili přirozené hodnotě obilí a změny v poměrné hodnotě obilí. Poklesne-li obilí v ceně pro změnu své pracovní ceny, bude změněna nejen sazba zisků z kapitálu, nýbrž bude zlepšeno postavení kapitalistovo. Při větších ziscích nebude nucen platiti o nic více za předměty, za které jsou ony zisky utráceny; což nenastane, jak jsme právě viděli, když jest pokles způsoben uměle premií. Při skutečném poklesu hodnoty obilí, plynoucím z toho, že jest zapotřebí méně práce k výrobě jednoho z nejdůležitějších předmětů lidské spotřeby, stává se práce produktivnější. Týmž kapitálem se zaměstnává též práce a výsledkem jest zvýšení výroby; pak se zvýší nejen sazba zisků, nýbržlepší se postavení toho, kdo je dostává; každý kapitalista bude míti nejen větší peněžní příjem, zaměstná-li též peněžní kapitál, nýbrž také mu tyto peníze opatří, když budou vydány, větší úhrn statků; jeho požitky se zvýší. V případě prémie má, aby vyrovnal výhodu, která mu plyne z poklesu jednoho statku, nevýhodu, že za jiný musí platiti více než poměrně vysokou cenu; dostává zvýšenou sazbu zisků, aby mohl tuto vyšší cenu zaplatiti, takže není jeho skutečné postavení nijak zlepšeno, třeba se nezhoršilo: ačkoli dostává vyšší sazbu zisků, nevládne přece větším výnosem půdy a práce země. Když jest způsoben pokles hodnoty obilí přirozenými příčinami, neúčinkuje proti němu vzestup jiných statků; naopak klesají, pro-

tože klesá surovina, z níž jsou vyráběny: ale když jest pokles obilí způsoben umělými prostředky, účinkuje proti němu vždy skutečný vzestup hodnoty některého jiného statku, takže, kupuje-li se obilí laciněji, kupují se jiné statky draže.

To je tedy další důkaz, že z daní na nezbytnosti neplyne žádná zvláštní nevýhoda proto, že zvyšují mzdy a snižují sazbu zisků. Zisky jsou sice sníženy, ale pouze o výši dělníkova dílu daně, který musí býti v každém případě zaplacen buď jeho zaměstnavatelem nebo spotřebitelem výnosu dělníkovy práce. Zda odečtete £ 50 od ročního důchodu zaměstnavatelova nebo přičtete £ 50 k cenám statků, které spotřebovává, nebude asi míti pro něho nebo pro hospodářský celek jiného důsledku, než že to může stejně postihnouti všechny ostatní třídy. Přičtou-li se k cenám statku, může se lakomec vyhnouti dani tím, že nespotebovává; odečtou-li se však nepřímo od důchodu každého člověka, neunikne placení svého slušného podílu na veřejných břemenech.

Premie na výrobu obilí by tedy neměla skutečného účinku na roční výnos půdy a práce země, ačkoli by obilí poměrně zlevnila a tovary poměrně zdražila.

§ 113.

Předpokládejme však nyní, že by se sáhlo k opačnému opatření, že by se vybírala daň z obilí, aby se získal fond pro premii na výrobu statků.

V takovém případě jest jasné, že by obilí bylo drahé a statky laciné; práce by měla tutéž cenu, kdyby měl dělník stejně velký prospěch z láce statků, jako by měl škodu z drahoty obilí; kdyby však tomu tak nebylo, stouply by mzdy a klesly by zisky, zatím co by peněžité nájemné zůstalo stejné jako dříve; zisky by poklesly, protože, jak jsme právě vysvětlili, to by byl způsob, jakým by zaměstnavatelé zaplatili dělníkův podíl na dani. Mzdovým zvýšením by byl dělník odškodněn za daň, kterou by platil ve zvýšené ceně obilí; tím, že by ani část svých mezd nevydal za tovary, nedostal by ani část premie; celou premii by dostali zaměstnava-

telé a daň by částečně byla placena zaměstnanými; dělníkům by se ve způsobě mezd poskytla náhrada za toto jim uložené zvýšené břemeno a tak by se sazba zisků snížila. Také v tomto případě by šlo o složité opatření, které by nemělo na národ vůbec žádných účinků.

Při výkladu o této otázce jsme úmyslně nedbali účinku takového opatření na zahraniční obchod; předpokládali jsme spíše případ osamocené země, která s jinými zeměmi nemá obchodního spojení. Viděli jsme, že, ježto by poptávka země po obilí a statcích byla stejná, nebylo by pokušení, ať by prémie byla poskytována v kterémkoli směru, aby se kapitál převáděl z jednoho zaměstnání do druhého: tak by tomu však již nebylo, kdyby tu byl zahraniční obchod a tento obchod byl volný. Změnou poměrné hodnoty statků a obilí, působením tak mocného účinku na jejich přirozené ceny dali bychom silný popud vývozu oněch statků, jichž přirozené ceny byly sníženy, a stejný popud dovozu oněch statků, jichž přirozené ceny byly zvýšeny; a tímto způsobem by podobné finanční opatření mohlo úplně změnit přirozené rozdělení zaměstnání; nepochybně na prospěch cizích zemí, ale ke zkáze země, ve které byla prováděna tak nesmyslná politika.

KAPITOLA XXIV.

UČENÍ ADAMA SMITHA O POZEMKOVÉ RENTĚ.

§ 114.

„Zpravidla mohou býti uvedeny na trh pouze ty díly výnosu půdy,” praví Adam Smith, „jichž obecná cena postačuje nahraditi kapitál, který musí býti vynaložen, aby tam byly uvedeny spolu s jeho obvyklými zisky. Je-li obecná cena vyšší než toto, případně přirozeně její přebytek nájemnému z půdy. *Není-li vyšší, nemůže statek poskytnouti nájemného majiteli půdy, ačkoliv může býti uveden na trh. Zda jest cena vyšší nebo není, záleží na poptávce.*“¹⁾)

¹⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 61 a. Ricardo neuvedl dost podrobně a dost velkomyslně názory, zastávané Smithem o nájemném. Necháme-li dočasně bez povšimnutí zvláštní názory, které Smith byl hotov zastávat v důsledku své představy o hodnotě obilí, můžeme z této kapitoly odvoditi tuto teorii:

Nájemné jest úměrné nikoli absolutní, nýbrž poměrné úrodnosti (73 a); cena statku může býti taková, že poskytuje pouze pouhé mzdy a zisky a žádné nájemné (70 a). Pak nebude žádné nájemné placeno, třebaže bude výroba na této výši dále provozována. Kdyby se objevily výhodnější prameny, zabrání soutěž těch, kdo je mají a provozují, pokračovati oněm, kdo pracují za méně výhodných podmínek, v podnikání a proto tito opustí své postavení (73 a). Takovou výhodu poskytuje stejně úrodnost jako poloha (62 a).

Nájemné jest tedy důsledek ceny, když na ně takto působí změny ceny, a tvoří její část způsobem od mezd a zisků zcela odlišným (61 b).

Nato se však Adam Smith v celé své kapitole obrací k oné původní představě o hodnotě obilí. Ježto obilí vždy podržuje svou hodnotu, bude na obilních půdách vždy nájemné a skutečnost, že takové nájemné může býti vždy získáno ze všech po-

Tento úryvek by přirozeně vedl čtenáře k závěru, že se jeho autor nemohl dopustiti omylu o povaze nájemného a že autor musil viděti, že jakost půdy, která snad pro požadavky společnosti musí býti vzata v obdělávání, bude záviseti na „*obecné ceně jejího výnosu,*“ *totiž zdali „bude postačovati k nahrazení kapitálu, který musí býti vynaložen na její obdělávání, spolu s jeho obvyklými zisky.*”

Avšak dospěl k přesvědčení, že „jsou určité díly výnosu půdy, po nichž musí býti poptávka vždy taková, že poskytuje vyšší cenu než to, co postačuje, aby byly uvedeny na trh“;²⁾ a potraviny pokládal za jeden z oněch dílů.

Praví, že „půda rodí téměř v každé poloze větší množství potravin, než kolik postačuje k vydržování vší práce, nutné k jejich uvedení na trh nejjštědřejším způsobem, jakým kdy ona práce jest vydržována. Také přebytek jest vždy větší, než co postačuje k nahrazení kapitálu, který onu práci zaměstnával, spolu s jeho zisky. Proto vždy něco zbývá na nájemné majiteli půdy.“³⁾

Ale jaký pro to podává důkaz? — žádný jiný než tvrzení, že „nejopuštěnější vřesoviště v Norsku a Skotsku poskytují jakýsi druh pastvy pro dobytek, od něhož mléko a dorost jsou vždy více než dostatečné nejen k vydržování vší práce, nutné k jeho ošetřování, a k zaplacení obvyklého zisku statkáři či majiteli stáda, nýbrž i k poskytnutí malého nájemného majiteli půdy.“⁴⁾ Dovolím si však o tom pochybovati; věřím, že jest doposud v každé zemi, od nejdrsnější až k nejcivilisovanější, půda takové jakosti, že nemůže poskytovati výnos hodnotnější, než jaký postačuje k nahrazení kapitálu, na ni vynaloženého, spolu se zisky v oné zemi

zemků, schopných roditi obilí, založí určité minimální nájemné, které vždy poneseu takové pozemky, když budou obdělávány jinak atd.

Otázka, týkající se této hodnoty obilí, jest ve skutečnosti Ricardem probírána dříve, § 8. Ale tato pozdější poznámka jest zajisté nanejvýše sugestivní. Na neštěstí jest Ricardem přehlížena.]

²⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 61 a.]

³⁾ [Tamže, str. 61 b.]

⁴⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 61 b, 62 a.]

běžnými a obvyklými. Víme všichni, že jest tomu tak v Americe, a přece nikdo netvrdí, že zásady, podle kterých se řídí nájemné, jsou v oné zemi jiné než v Evropě. Avšak kdyby bylo pravda, že Anglie tak pokročila v orbě, že dnes již nezbývá pozemků, které by neposkytovaly nájemného, bylo by stejně pravda, že dříve tu takové pozemky musily býti; a že zda tu jsou či nejsou, nemá pro tuto otázku významu; neboť je to totéž, když se vynakládá ve Velké Británii kapitál na půdu, která poskytuje pouze kmenový kapitál spolu s jeho obvyklým ziskem, zdali se vynakládá na novou nebo na starou půdu. Dohodne-li se statkář na pachtu půdy na sedm nebo čtrnáct let, zamýšlí třeba vynaložiti na ni kapitál £ 10.000, ježto ví, že při nynější ceně obilí a sklizně může nahraditi onu část svého kmenového kapitálu, kterou jest nucen vydati, může zaplatiti své nájemné a docíliti obvyklé výše zisku. Nevynaloží £ 11.000, nedá-li se poslední £ 1000 tak produktivně použiti, že mu poskytne obvyklý zisk z kapitálu. Při svém výpočtu, zda jej má či nemá vynaložiti, uvažuje pouze, zda cena sklizně stačí nahraditi jeho vydání a jeho zisk, neboť ví, že mu nebude platiti dalšího nájemného. Ani při vypršení jeho pachtovní smlouvy nebude jeho nájemné zvýšeno; neboť kdyby požadoval jeho majitel půdy nájemné proto, že byl vynaložen tento další £ 1000, vzal by jej zpět, poněvadž podle předpokladu získává jeho vynaložením pouze běžný a obvyklý zisk, kterého může docíliti každým jiným zaměstnáním kapitálu; a proto si nemůže dovoliti platiti z něho nájemné, ledaže by dále stoupla cena sklizně, nebo by, což je totéž, klesla obvyklá a obecná výše zisku.

§ 115.

Kdyby se byla chápatá mysl Adama Smitha obrátila k této okolnosti, nebyl by tvrdil, že nájemné tvoří jednu ze součástí ceny sklizně; neboť cena jest všude řízena výnosem, získaným tímto posledním dílem kapitálu, za který se vůbec neplatí nájemné. Kdyby byl hleděl k této zásadě, nebyl by činil rozdíl mezi záko-

nem, který řídí nájemné z dolů, a zákonem, který řídí nájemné z půdy.⁵⁾

„Zda na příklad uhelný důl,” praví, „může poskytovatí nájemné, záleží částečně na jeho vydatnosti a částečně na jeho poloze. O každém dolu možno říci, že je buď vydatný nebo chudý podle toho, zda množství nerostů, které z něho může býti vytěženo určitým množstvím práce, jest větší či menší než to, které může býti vytěženo stejným množstvím práce z větší části ostatních dolů téhož druhu. Některé výhodně položené uhelné doly nemohou býti provozovány pro svou malou vydatnost. Výnos nezaplatí vydání. Nemohou poskytovatí ani zisku ani nájemného. Jsou některé, jichž výnos sotva postačuje k zaplacení práce a nahrazení kapitálu, spolu s jeho obvyklými zisky, vynaloženého na jejich provoz. Poskytují nějaký zisk podnikateli díla, ale žádného nájemného majiteli půdy. Nemohou býti výhodně provozovány nikým leda majitelem půdy, který, jsa sám podnikatelem díla, dostane obvyklý zisk z kapitálu, který na ně vynaloží. Mnoho uhelných dolů ve Skotsku jest provozováno tímto způsobem a nemůže býti provozováno jinak. Majitel půdy nedovolí nikomu jinému, aby je provozoval, aniž platí nějaké nájemné, a to platiti si nikdo nemůže dovoliti.

Jiné uhelné doly v těžbě zemi, dostatečně vydatné, nemohou býti provozovány pro svou polohu. Z dolu by se dalo vytěžiti množství nerostů, postačující k uhrazení provozních výloh obyčejným, nebo i méně než obyčejným množstvím práce; ale ve vnitrozemí řídké obydleném a bez dobrých cest nebo vodní dopravy by se toto množství nedalo prodati.”⁶⁾ Celý princip nájemného je zde obdivu-

⁵⁾ [Jest však velmi důležité povšimnouti si rozdílu mezi nájemným z půdy a nájemným z dolů, ježto jest část obnosu, placeného jako nájemné z těchto, vždy platem za nevyhnutelné znehodnocení vlastnictví.]

Může se vypláceti pouze majiteli dolu, aby jej provozoval sám při obvyklé sazbě zisku, když by pro nějaké zvláštní okolnosti nemohl onu obvyklou sazbu ohrdžeti jinde.]

⁶⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 70 a a srv. str. 71 a. „Hodnota uhelného dolu pro majitele závisí často stejně na jeho poloze jak na jeho vydatnosti” atd.]

hodně a bystrozrace vysvětlen, ale každé slovo platí stejně o půdě jako o dolech; a přece tvrdí, že „je tomu jinak při nemovitostech na povrchu zemském. Poměr jak jejich výnosu, tak jejich nájemného jest v poměru k jejich absolutní, nikoli k jejich poměrné vydatnosti.“ Ale dejme tomu, že by nebylo půdy, která by neposkytovala nájemného; pak by výše nájemného z nejhorší půdy byla v poměru k přebytku hodnoty výnosu nad vynaloženým kapitálem a obvyklými jeho zisky: stejná zásada by řídila nájemné z půdy o něco lepší jakosti nebo výhodněji položené a proto by nájemné z této půdy převyšovalo nájemné z horší půdy pro větší výhody, které by měla; totéž by se dalo říci o půdě třetí jakosti a tak dále až k nejlepší. Není tudíž stejně jisto, že právě poměrná úrodnost půdy rozhoduje o dílu výnosu, který jest zaplatiti jako nájemné z půdy, jako jest jisto, že poměrná vydatnost dolů rozhoduje o dílu jejich výnosu, který jest zaplatiti jako nájemné z dolů?

Když Adam Smith prohlásil, že některé doly mohou býti provozovány pouze vlastníky, ježto poskytnou pouze, co stačí na úhradu provozních výloh spolu s obvyklými zisky vynaloženého kapitálu, očekávali bychom, že připustí, že právě tyto zvláštní doly určují cenu výnosu všech dolů. Nepostačují-li staré doly opatření potřebné množství uhlí, stoupne cena uhlí a bude stoupati dále, až majitel nového a horšího dolu zjistí, že provozem svého dolu může získati obvyklý zisk z kapitálu. Je-li jeho důl dosti vydatný, není třeba velkého cenového zvýšení, aby bylo v jeho zájmu zaměstnati kapitál tímto způsobem; není-li však dosti vydatný, je zřejmé, že musí cena dále stoupati, až mu poskytne prostředky k zaplacení jeho vydání a získání obvyklého zisku z kapitálu. Je tedy zřejmo, že vždy nejméně vydatný důl řídí cenu uhlí. Adam Smith jest však jiného názoru: poznamenává, že „také nejvydatnější uhelný důl řídí cenu uhlí na všech ostatních dolech v sousedství. Vlastník, jakož i podnikatel díla shledají, že jeden může dostati větší nájemné, druhý že může docíliti většího zisku, budou-li prodávati o něco levněji než všichni jejich sousedé. Jejich sousedé musí brzy prodávati za stejnou cenu, ačkoli si toho nemohou tak dobře dovoliti, a třebas to vždy zmenšuje a někdy úplně stravuje i jejich

nájemné i jejich zisk. Některé podniky se úplně opustí; jiné nemohou poskytovatí nájemného a mohou býti provozovány pouze majitelem.⁷⁾ Kdyby se poptávka po uhlí zmenšila, nebo kdyby se novým výrobním postupem zvýšilo množství, poklesla by cena a některé doly by byly opuštěny; ale v každém případě musí cena stačiti na zaplacení výloh a zisku toho dolu, který jest provozován bez zatížení nájemným. Je to proto nejméně vydatný důl, který řídí cenu. Ve skutečnosti to potvrzuje sám Adam Smith na jiném místě, neboť praví: „Nejnižší cena, za kterou může býti po delší dobu uhlí prodáváno, jest jako u všech ostatních statků ta cena, která právě postačí k nahrazení kapitálu spolu s jeho obvyklými zisky, který musí býti vynaložen, aby bylo uvedeno na trh. U uhelného dolu, za který nemůže dostati majitel půdy nájemného, nýbrž který musí buď provozovati sám, nebo jej docela opustiti, musí cena uhlí celkem odpovídati asi této ceně.“⁸⁾

§ 116.

Ale tytéž okolnosti, totiž hojnost a z toho plynoucí láce uhlí, ať by byla příčina jakákoliv, jež by činily nutným opuštění těch dolů, které by nevynášely nájemného nebo jen velmi mírné, činily by při téže hojnosti a z toho plynoucí láci sklizně nutným, aby bylo zastaveno obdělávání oněch pozemků, za které by se buď neplatilo žádné, nebo jen velmi mírné nájemné. Kdyby se na příklad staly brambory všeobecně běžnou potravou lidí, jako v některých zemích rýže, byla by praděpodobně čtvrtina nebo polovina půdy nyní obdělávané ihned opuštěna; neboť když, jak praví Adam Smith, „urodí akr brambor šest tisíc liber dobré potravy,

7) [Kn. I., kap. XI., 70 b.]

8) [Kn. I., kap. XI., str. 70b, 71a a srv. str. 72b. Nejnižší cena, při které mohou býti drahé kovy prodávány... se řídí podle týchž zásad, které stanoví nejnižší obecnou cenu všeho ostatního zboží... Musí býti aspoň postačitelá, aby nahradila kapitál s obvyklými zisky; dále srv. dřívější poznámku k § 114, str. 258. Význam dřívějšího tvrzení Adama Smitha vysvitne nejlépe z úryvku Ricardovy kritiky o účinku chudinských dávek, kap. XVIII., § 91.]

tříkrát tolik co akr pšenice”;⁹⁾ nemohlo by po delší dobu dojíti k takovému přírůstku obyvatelstva, aby se spotřebovalo množství, které by mohlo býti sklizeno na pozemcích, dříve používaných k pěstování pšenice; proto by bylo mnoho pozemků opuštěno a nájemné by kleslo; a teprve až by se obyvatelstvo zdvojnásobilo nebo ztrojnásobilo, mohlo by se obdělávati totéž množství půdy a platiti za ni nájemné tak vysoké jako dříve.

Majiteli půdy by se také neplatil žádný větší díl hrubého výnosu, ať by záležel v bramborách, které by uživily tři sta lidí, nebo v pšenici, která by uživila pouze sto. Neboť ačkoli by se výrobní náklady velmi značně snížily, kdyby se dělnické mzdy řídily hlavně cenou brambor a nikoli cenou pšenice, a ačkoli by se proto po zaplacení dělníků značně zvýšil zbývající díl celého hrubého výnosu, přece by nic z tohoto zvětšeného dílu nepřipadlo na nájemné, nýbrž všechno bez výjimky na zisky, — ježto zisky vždy stoupají s poklesem mezd a klesají, když mzdy stoupají. Ať by se pěstovala pšenice nebo brambory, řídilo by se nájemné podle stejné zásady — vždy by se rovnalo rozdílu mezi množstvími výnosu, získanými stejnými kapitály, buď na téže půdě nebo na půdě rozdílné jakosti; a proto, dokud by se obdělávaly pozemky téže jakosti a pokud by se nezměnila jejich poměrná úrodnost či výhodnost, bylo by nájemné vždy ve stejném poměru k hrubému výnosu.

Adam Smith však tvrdí, že podíl, který připadá majiteli půdy, by se zvětšil sníženým výrobním nákladem a že by proto z hojného výnosu obdržel i větší podíl i větší množství než z výnosu právě postačujícího. „Rýžové pole”, praví, „rodí mnohem větší množství potravy než nejurodnější obilné pole. Pravidelný výnos jednoho akru jsou prý dvě sklizně do roka, každá po třiceti až šedesáti bušlech. Ačkoli její pěstování vyžaduje tedy více práce, zbývá po výživě veškeré oné práce mnohem větší přebytek. V oněch rýžových zemích, kde rýže jest běžnou a oblíbenou rostlinnou potravou lidu a kde se jí pěstitelé výhradně živí, měl by tedy nále-

⁹⁾ [Tamže, str. 67 b.]

žeti majiteli půdy větší díl tohoto většího přebytku než v zemích obilnářských."¹⁰⁾

Také pan Buchanan poznamenává, že „je zcela jasno, že, kdyby se nějaká jiná plodina, již by půda rodila hojněji než obilí, stala obecnou potravou lidí, zlepšilo by se nájemné majitele půdy v poměru k její větší hojnosti."¹¹⁾

Kdyby se staly obecnou potravou lidí brambory, majitelé půdy by po dlouhou dobu trpěli nesmírným snížením nájemného. Pravděpodobně by nedostali ani přibližně tolik z výživy člověka, kolik dostávají nyní, a při tom by tato výživa poklesla na třetinu své nynější hodnoty. Avšak všechny tovary, za které se utrácí část nájemného majitele půdy, by nedoznaly jiného poklesu nežli toho, který plyne z poklesu suroviny, z níž jsou vyráběny, a který by vznikl z větší úrodnosti půdy, která by pak mohla býti věnována její výrobě.

Kdyby se v důsledku přírůstku obyvatelstva začala obdělávati půda téže jakosti jako dříve, dostával by majitel půdy nejen týž díl výnosu jako dříve, nýbrž onen díl by měl také stejnou hodnotu jako dříve. Nájemné by pak bylo stejné jako dříve; zisky by však byly mnohem vyšší, protože cena potravin a v důsledku toho mzdy by byly mnohem nižší. Vysoké zisky jsou příznivé hromadění kapitálu. Poptávka po práci by se dále zvýšila a majitelé půdy by měli stálý prospěch ze zvýšené poptávky po půdě.

Nepochybně by právě tytéž pozemky mohly býti obdělávány mnohem intensivněji, kdyby se na nich dala vytěžiti taková hojnost potravin, a proto by při společenském pokroku připouštěly mnohem vyšší nájemné a uživily by mnohem více obyvatelstva než dříve. To by nutně musilo býti s velkým prospěchem pro majitele půdy a srovnává se se zásadou, kterou toto zkoumání zajistě, jak myslím, pevně stanoví; totiž že všechny mimořádné zisky jsou svou povahou pouze omezeného trvání, ježto celý přebývající výnos půdy musí po odečtení jen tak mírných zisků, které stačí, aby

¹⁰⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 67 a, b.]

¹¹⁾ [Smith, vyd. Buchananovo, sv. I., kn. I., kap. XI., str. 266.]

bylo podporováno hromadění kapitálu, na konec zůstatí majiteli půdy.

Při tak nízké ceně práce, jakou by způsobil tak hojný výnos, poskytovaly by nejen pozemky již obdělávané mnohem větší množství sklizně, nýbrž by připouštěly, aby na ně byl vynaložen veliký další kapitál a aby z nich byla vytěžena větší hodnota; a zároveň by se mohly obdělávati pozemky mnohem horší jakosti s velkým ziskem k veliké výhodě majitelů půdy, jakož i celé vrstvy spotřebitelů. Stroj, který vyráběl nejdůležitější předmět spotřeby, by byl zdokonalen a dobře by se za něj platilo podle toho, jak by bylo zapotřebí jeho služeb. Všecky výhody by byly v první řadě na prospěch dělníků, kapitalistů a spotřebitelů; ale s pokrokem obyvatelstva by se postupně převáděly na vlastníky půdy.

§ 117.

Nezávisle na tomto pokroku, na němž má hospodářský celek přímý a majitelé půdy vzdálený zájem, jest zájem majitele půdy vždy protichůdný zájmu spotřebitele a výrobce. Obilí může stoupati trvale v ceně jen proto, že k jeho výrobě jest zapotřebí další práce; protože jest zvýšen jeho výrobní náklad. Táž příčina vždy zvyšuje nájemné,¹²⁾ jest tedy v zájmu majitele půdy, aby se zvýšil náklad, spojený s výrobou obilí. To však není zájem spotřebitele; pro něho jest žádoucí, aby obilí bylo v poměru k penězům a statkům laciné; neboť obilí se vždy kupuje za statky nebo za peníze. Není ani v zájmu továrníka, aby obilí mělo vysokou cenu, neboť vysoká cena obilí způsobí vysoké mzdy, ale nezvýší cenu jeho zboží. Nejen tedy více jeho zboží, nebo, což je totéž, hodnota většího množství jeho zboží musí býti směňována za obilí, které on sám konsumuje, nýbrž musí býti dáno také více, čili větší hodnota jeho dělníkům jako mzda, za což se mu nedostane náhrady. Zvýšením ceny obilí budou tedy poškozeny všechny vrstvy vyjma majitele půdy. Vztahy mezi majitelem půdy a veřejností nejsou jako

¹²⁾ [Vždy zvýší peněžité nájemné.]

obchodní jednání, kde lze říci i o prodávajícím i o kupujícím, že stejně získávají, nýbrž ztráta jest zde úplně na jedné a zisk úplně na druhé straně; a kdyby se obilí mohlo dovozem opatřiti laciněji, jest ztráta v důsledku toho, že se nedováží, daleko větší na jedné straně, než zisk na straně druhé.

Adam Smith nečiní nikdy rozdílu mezi nízkou hodnotou peněz a vysokou hodnotou obilí a dospívá tudíž k závěru, že zájem majitele půdy není v rozporu se zájmem zbývajících částí hospodářského celku. V prvním případě jsou peníze v poměru ke všem statkům laciné; v druhém obilí jest v poměru ke všem drahé. V prvním mají obilí a statky stále tutéž poměrnou hodnotu; v druhém stojí obilí v poměru k statkům, jakož i k penězům výše.

Následující poznámka Adama Smitha se dá použití na nízkou hodnotu peněz, nedá se však vůbec použití na vysokou¹³⁾ hodnotu obilí. „Kdyby dovoz (obilí) byl za všech dob svobodný, dostávali by pravděpodobně naši statkáři a venkovští šlechtici průměrně jednou za rok méně peněz za své obilí než dostávají nyní, kdy jest dovoz většinu času ve skutečnosti zakázán; ale peníze, které by dostali, by měly větší hodnotu, *koupilo by se za ně více zboží všech ostatních druhů* a zaměstnaly by více práce. Jejich skutečný blahobyt, jejich skutečný důchod by byl tedy týž jako nyní, ačkoli by mohl býti vyjádřen menším množstvím stříbra; a nebylo by jim ani znemožňováno pěstovati tolik obilí jako nyní, ani by od toho nebyli zrazováni. Naopak, ježto vzestup skutečné hodnoty stříbra v důsledku snížení peněžité ceny obilí sníží o něco peněžitou cenu všech ostatních statků, poskytne průmyslu země, kde k němu dojde, určitou výhodu na všech zahraničních trzích a tím má sklon k podporování a rozšiřování onoho průmyslu. Ale rozsah domácího trhu na obilí musí býti v poměru k celkovému průmyslu země, kde vzrůstá, čili k počtu těch, kdo vyrábějí něco jiného, aby to směňovali za obilí. Ale v každé zemi jest vnitřní trh, poněvadž jest nejbližší a nejvýhodnější, také největší a nejdůle-

¹³⁾ [Přívlastky jsou přehozeny. Čti „vysokou hodnotu peněz“, „nízkou hodnotu obilí“.]

žitější na obilí. Proto onen vzestup skutečné hodnoty stříbra, který jest důsledkem snížení průměrné peněžité ceny obilí, směřuje k rozšíření největšího a nejdůležitějšího trhu na obilí a tím podporuje jeho pěstování, místo aby od něho zrazoval.¹⁴⁾

Vysoká či nízká peněžitá cena obilí, plynoucí z hojnosti a láce zlata a stříbra, nemá pro majitele půdy významu, ježto by měla stejný vliv na každý druh výroby, právě tak, jak to popisuje Adam Smith; ale poměrně vysoká cena obilí jest vždy velmi prospěšná majiteli půdy; neboť mu předně dává na nájemném větší množství obilí; a za druhé bude míti za každou stejnou míru obilí k dispozici nejen větší množství peněz, nýbrž větší množství každého statku, který lze koupiti za peníze.

¹⁴⁾ [Kn. IV., kap. V., str. 219 a; srv. kn. IV., kap. II., str. 187 a.]

KAPITOLA XXV.

O OBCHODU S KOLONIEMI.

§ 118.

Adam Smith ukázal ve svých úvahách o obchodu s koloniemi co nejlépe výhody svobodného obchodu a nespravedlnost, již pociťují kolonie tím, že jejich mateřské země jim zabraňují, aby prodávaly své výrobky na nejdražším trhu a kupovaly své tovary a zásoby na trhu nejlacinějším. Ukázal, že bude dosaženo nejlepšího rozdělení práce světa a že bude zajištěna největší hojnost nezbytností a požitků lidského života tím, že se každé zemi dovolí, aby svobodně směňovala výrobky své píce, kdy a kde se jí zlíbí.

Pokusil se také ukázati, že tato svoboda obchodu, která nepochybně podporuje zájem celku, podporuje také zájem každé jednotlivé země; a že úzkoprsá politika, kterou sledují evropské státy vůči svým koloniím, není méně škodlivá mateřským zemím samotným než koloniím, jejichž zájmy jsou obětovány.

„Monopol obchodu s koloniemi,” praví, „jako všechna ostatní zavrženíhodná a zlovolná opatření merkantilistického systému, tísní hospodářskou činnost všech ostatních zemí, ale hlavně kolonií, aniž v nejmenším zvyšuje hospodářskou činnost země, v jejíž prospěch jest zaveden; nýbrž naopak ji snižuje.”¹⁾

O této části svého tématu nepojednal však tak jasně a přesvědčivě jako o části, v níž ukazuje nespravedlnost tohoto systému vůči koloniím.

1) [Kn. IV., kap. VII., str. 252 a.]

§ 119.

Myslím, že lze pochybovati o tom, zda mateřská země nemůže míti někdy přece výhody z omezení, jež ukládá svým koloniálním držávám. Kdo může na příklad pochybovati o tom, že by Francie, kdyby Anglie byla francouzskou kolonií, měla užitek z vysoké premie, placené Anglií na vývoz obilí, sukna nebo kteréhokoli jiného statku? Při zkoumání otázky premií jsme viděli, že obilí, při předpokládané ceně £ 4 za čtvrt a anglické vývozní premii 10 s. za čtvrt, by ve Francii pokleslo na £ 3 10 s. Když tedy dříve bylo ve Francii obilí za £ 3 15 s. za čtvrt, bylo by přišlo ve prospěch francouzských spotřebitelů 5 s. na čtvrt ze všeho dovezeného obilí; kdyby přirozená cena obilí byla ve Francii dříve £ 4, byli by získali celou premii 10 s. za čtvrt. Francie by tak měla prospěch ze ztráty, kterou by utrpěla Anglie: nezískala by pouze část, nýbrž všecko z toho, co Anglie ztratila.

Může se ovšem říci, že vývozní premie jest vnitropolitické opatření a že by nemohla býti snadno ukládána mateřskou zemí.

Kdyby vyhovovalo zájmům Jamaiky a Holandska, aby bez zprostředkování Anglie směňovaly statky, které vyrábějí, jest zcela jisto, že by zájmy Holandska i Jamaiky byly poškozovány, kdyby se jim v tom bránilo; je-li však Jamaika nucena posílati své zboží do Anglie a tam je směňovati za holandské zboží, bude zaměstnán anglický kapitál nebo anglická agentura obchodem, na kterém by jinak neměly účasti. Jest lákán premii, kterou neplatí Anglie, nýbrž Holandsko a Jamaika.

Adam Smith sám prohlásil, že ztráta, utrpěná nevýhodným rozdělením práce ve dvou zemích, může býti pro jednu z nich užitečná, zatím co druhá jest poškozována více, než co činí ztráta, vznikající ve skutečnosti z takového rozdělení; což, je-li to pravda, ihned dokáže, že opatření, které jest snad kolonii velmi škodlivé, může přinésti mateřské zemi částečný prospěch.

Mluvě o obchodních smlouvách, praví: „Když se nějaký národ smluvně zaváže, že buď povolí dovoz určitého zboží z jedné cizí země, který zakáže ze všech ostatních, nebo že osvobodí zboží jedné

země od cel, jimž podrobí zboží všech ostatních, musí země, nebo alespoň obchodníci a továrníci této země, jejíž obchod jest takto zvýhodněn, ze smlouvy míti nutně velkou výhodu. Oni obchodníci a továrníci těší se jakémusi monopolu v zemi, která je k nim tak shovívavá. Ona země se stane jak rozsáhlejším, tak výhodnějším trhem pro jejich zboží; rozsáhlejším proto, že, ježto zboží jiných národů jest buď vyloučeno nebo podrobeno vyšším clům, odebírá ho větší množství; výhodnějším proto, že obchodníci zvýhodněné země, těšíce se tam jakémusi monopolu, budou často prodávati své zboží za lepší cenu, než kdyby byli vystaveni volné soutěži všech ostatních národů.²⁾)

Nechť jsou oba národové, kteří uzavírají obchodní smlouvu, mateřská země a její kolonie, a Adam Smith zřejmě připouští, že mateřská země může míti prospěch z utlačování své kolonie. Může se však zase namítnouti, že, nebude-li monopol zahraničního trhu v rukou výlučné společnosti, nebudou zahraniční kupci platiti za zboží více než kupci domácí; cena, kterou oba budou platiti, nebude se značně lišiti od jeho přirozené ceny v zemi, kde se vyrábí. Anglie bude na příklad za obvyklých okolností vždy s to kupovati francouzské zboží za přirozenou cenu onoho zboží ve Francii a Francie bude míti stejnou výsadu, kupujíc anglické zboží za jeho přirozenou cenu v Anglii. Ale za tyto ceny by se zboží kupovalo bez smlouvy. Jakou výhodu nebo nevýhodu má tedy smlouva pro obě strany?

Nevýhodou smlouvy pro zemi dovážející by bylo toto: zavazovala by ji, aby zboží kupovala na příklad z Anglie za přirozenou cenu onoho zboží v Anglii, zatím co by je snad byla mohla kupovati za mnohem nižší přirozenou cenu od některé jiné země. Způsobuje tedy nevýhodné rozdělení všeobecného kapitálu, které hlavně dopadá na zemi, která je svou smlouvou vázána kupovati na trhu nejméně výnosném; prodávajícímu však neposkytuje žádné výhody z důvodu nějakého předpokládaného monopolu, ježto mu brání soutěž jeho vlastních krajanů, aby prodával své zboží nad jeho

2) [Kn. IV., kap. VI., str. 222 b.]

přirozenou cenu; za tuto cenu by je prodával, ať by je vyvážel do Francie, do Španělska nebo do Západní Indie, nebo ať by je prodával pro tuzemskou spotřebu.

V čem tedy záleží výhoda smluvní stipulace? Záleží v tomto: toto zvláštní zboží by se v Anglii nebylo mohlo pro vývoz vyrobiti, kdyby ona jediná neměla výsady zásobovati tento zvláštní trh; neboť soutěž oné země, kde by byla přirozená cena nižší, by ji zbavila vši vyhlídky na prodej onoho zboží.

§ 120.

To však by mělo malý význam, kdyby si Anglie byla zcela jista, že by za touž částku mohla prodati jakékoli jiné zboží, které by snad vyráběla buď na francouzském, nebo se stejnou výhodou na některém jiném trhu. Cíl, který sleduje Anglie, jest na příklad nákup určitého množství francouzských vín v hodnotě £ 5000; přeje si tedy někde prodati zboží, za které by dostala k tomuto účelu £ 5000. Vyhradí-li jí Francie monopol na trhu sukna, bude ihned za tímto účelem vyvážeti sukno; je-li však obchod volný, může soutěž ostatních zemí způsobiti, že přirozená cena sukna v Anglii nebude dosti nízká, aby jí umožnila získati prodejem sukna £ 5000 a docíliti takovým zaměstnáním svého kapitálu obvyklých zisků. Hospodářská činnost Anglie musí tudíž býti vynaložena na nějaký jiný statek; ale mezi jejími výrobky není snad ani jediný, který by mohla při stávající hodnotě peněz prodávati za přirozenou cenu jiných zemí. Co z toho plyne? Angličtí pijáci vína jsou stále ještě ochotni dáti za své víno £ 5000 a v důsledku toho se za tímto účelem vyveze do Francie £ 5000 v penězích. Tímto vývozem peněz stoupne jejich hodnota v Anglii a sníží se v jiných zemích; a s ní se také sníží *přirozená cena* všech statků, vyráběných britským průmyslem. Vzestup hodnoty peněz jest totéž jako pokles ceny statků. Aby se získalo £ 5000, může se nyní vyvážeti britské zboží; neboť může nyní při své snížené přirozené ceně soutěžit se zbožím jiných zemí. Za nízké ceny se však prodá více zboží, aby se získalo potřebných £ 5000, s kterýmžto výtěž-

kem se neopatří totéž množství vína; neboť, zatím co úbytek peněz v Anglii snížil přirozenou cenu tamějšího zboží, rozmnožení peněz ve Francii zvýšilo přirozenou cenu zboží a vína ve Francii. Proto se bude při úplně svobodném obchodu dovážeti do Anglie výměnou za její zboží méně vína, než když požívá zvláštních výhod pomocí obchodních smluv. Výše zisků se však nezmění; poměrná hodnota peněz se změní v obou zemích a výhoda, kterou získá Francie, bude, že dostane větší množství anglického zboží výměnou za určité množství francouzského, zatím co ztráta Anglie bude záležeti v tom, že směnou za určité množství anglického zboží dostane menší množství francouzského.

Zahraniční obchod bude tedy vždy dále trvati, ať jest poután, podporován nebo volný a ať se utvářejí poměrné výrobní nesnáze v různých zemích jakkoli; může však býti upravován pouze změnou přirozené ceny, nikoli přirozené hodnoty, za kterou se zboží v oněch zemích dá vyráběti, a toho se dociluje změnou v rozdělení drahých kovů. Toto vysvětlení potvrzuje názor, který jsem zastával jinde, že totiž se zřetelem na dovoz nebo vývoz zboží není daně, prémie nebo zákazu, kterými by se nezpůsobovalo jiné rozdělení drahých kovů a kterými by se proto všude neměnila přirozená, jakož i tržní cena zboží.

Jest tedy zřejmé, že se obchod s kolonií dá tak upravit, že bude zároveň méně výhodný pro kolonii a výhodnější pro mateřskou zemi než úplně volný obchod. Jako jest pro jednotlivého spotřebitele nevýhodné, je-li při svých nákupech odkázán na jediný krám, tak jest pro národ spotřebitelů s nevýhodou, jsou-li nuceni kupovati od jediné země. Kdyby krám nebo země dodávaly potřebné zboží nejlevněji, zajisté by je také prodávaly bez podobné výlučné výsady; a kdyby neprodávaly levněji, vyžadoval by obecný zájem, aby nebyly podporovány v dalším vedení obchodu, který by nemohly provozovati se stejnou výhodou jako jiní. Možná, že by krám nebo prodávající země utrpěly změnou zaměstnání ztrátu, ale obecné blaho není nikdy tak plně zajištěno, jako nejproduktivnějším rozdělením celkového kapitálu, to jest universálním svobodným obchodem.

Vzestup výrobních nákladů nějakého statku, je-li to předmět nezbytné potřeby, nezmenší nutně jeho spotřeby; neboť ačkoli se celková spotřební síla kupujících zmenší vzestupem každého jednotlivého statku, mohou se přece zřící spotřeby jiného statku, jehož výrobní náklady nestoupily. V onom případě bude nabízené i požadované množství totéž jako dříve; zvýšily se pouze výrobní náklady a přece cena stoupne a musí stoupnouti, aby byl uveden zisk výrobce zdraženého statku na stejnou výši se zisky, plynoucími z jiných odvětví.

Pan Say³⁾ přiznává, že výrobní náklad jest základem ceny, a přece tvrdí v různých částech své knihy, že se cena řídí poměrem poptávky k nabídce. Skutečný a konečný regulátor poměrné hodnoty kterýchkoli dvou statků jsou jejich výrobní náklady a nikoliv to které množství, které se snad vyrobí, ani soutěž mezi kupujícími.

§ 121.

Podle Adama Smitha zvedl obchod s koloniemi, ježto v něm může býti zaměstnán pouze britský kapitál, sazbu zisků všech ostatních odvětví; a ježto podle jeho mínění jak vysoké zisky, tak vysoké mzdy zvedají ceny statků, myslí, že monopol obchodu s koloniemi byl mateřské zemi škodlivý, ježto zmenšil její schopnost prodávati tovary tak levně jako jiné země. Praví, že „v důsledku monopolu nerozmnožil vzrůst obchodu s koloniemi tolik obchod, který měla Velká Británie předtím, jako změnil úplně jeho směr. Za druhé tento monopol nutně přispěl k udržení sazby zisku ve všech různých odvětvích britského obchodu na větší výši, než by byla přirozeně, kdyby se všem národům dovolil svobodný obchod s britskými koloniemi.“⁴⁾ „Ale vše, co v zemi zvedá obvyklou sazbu zisku výše, než by jinak byla, nutně přináší oné zemi jak absolutní, tak relativní nevýhodu v každém obchodním odvětví, v němž nemá monopolu. Přináší jí absolutní nevýhodu, protože v takových obchodních odvětvích nemohou její obchodníci docílit

³⁾ [Viz citáty na str. 312 atd.]

⁴⁾ [Kn. IV., kap. VII., str. 246 b.]

tohoto vyššího zisku, aniž prodávají jak zboží cizích zemí, které dovážejí do své vlastní, tak zboží své vlastní země, které vyvážejí do cizích zemí, draže, než by jinak prodávali. Jejich vlastní země musí draže kupovati a draže prodávati; musí méně kupovati a méně prodávati; musí se méně konsumovati a méně vyráběti, než by jinak činila."⁵⁾

„Naši obchodníci si často stěžují na vysoké mzdy britské práce proto, že jejich tovary jsou na cizích trzích podbízeny; nemluví však o vysokých ziscích kapitálu. Stěžují si na nadměrný zisk jiných lidí, neříkají však nic o svém vlastním. Avšak vysoké zisky britského kapitálu přispívají v mnoha případech k zvýšení ceny britského tovaru zrovna tak, a v některých snad ještě více, než vysoké mzdy britské práce."⁶⁾

Přiznávám, že monopol obchodu s koloniemi změní, a často ke škodě, směr kapitálu; ale z toho, co jsem již řekl o otázce zisků, uvidíme, že jakýkoli přechod z jednoho zahraničního obchodu do jiného, nebo z vnitřního obchodu do zahraničního, nemůže mít vlivu podle mého názoru na výši zisků.⁷⁾ Utrpěná škoda bude záležeti v tom, co jsem právě popsal; dojde k horšímu rozdělení celkového kapitálu a hospodářské činnosti a proto se bude méně vyráběti. Přírozená cena statků se zvýší a proto spotřebitel, ačkoli bude moci kupovati za tutéž peněžitou hodnotu, obdrží menší množství statků. Uvidí se také, že, i kdyby to mělo ten účinek, že by stouply zisky, nezpůsobilo by to ani nejmenší změny v cenách; neboť ceny se neřídí ani mzdami ani zisky.

A neshoduje se s tímto názorem Adam Smith, když praví, že „ceny statků, čili hodnota zlata a stříbra ve srovnání se statky, závisí na poměru mezi *množstvím práce*, kterého jest třeba, aby bylo uvedeno na trh určité množství zlata a stříbra, a na tom, čeho jest třeba, aby na trh bylo uvedeno určité množství kteréhokoli jiného druhu zboží?“ Ono množství zůstane nedotčeno, ať jsou zisky vysoké nebo nízké, či mzdy nízké nebo vysoké. Jak tedy mohou býti ceny zvýšeny vysokými zisky?

⁵⁾ [Kn. IV., kap. VII., str. 246 b.]

⁶⁾ [Kn. IV., kap. VII., str. 247 a.]

⁷⁾ [Srv. § 83, pozn., str. 175.]

KAPITOLA XXVI.

O HRUBÉM A ČISTÉM DŮCHODU.¹⁾

¹⁾ [Tato kapitola jest věnována kritice Adama Smitha. Kn. II., kap. V., „O zaměstnání kapitálu”. Jest poněkud pochybné zda si Ricardo sám uvědomil zvláštní povahu omylu, kterému podlehl Adam Smith. Tento, rozděluje hospodářskou činnost na čtyři třídy podle toho, je-li extraktivní, výrobní, dopravní nebo distribuční, viděl, že tyto vynakládaly svůj kapitál (str. 149) ve stále klesajícím měřítku na skutečné zaměstnávání práce, ve stále vzrůstajícím měřítku na nákup toho, co pro ně bylo surovinou. Čeho neviděl, bylo, že každá další strana při tomto postupu půjčovala kapitál, aby dovolila svému předchůdci, aby odňal svůj kapitál statku dřive, než mohl býti prodán spotřebiteli, aby ho znovu použil při dalším zaměstnávání práce. Nový kapitál umožňuje toto nové zaměstnání a tak v jistém smyslu zaměstnává práci. Neviděl, že časový rozdíl je jednou z nutností případu a že jest zapotřebí kapitálu, aby se takový časový rozdíl překlenul. Profesor Nicholson („Wealth of Nations”, vyd. Nicholsonovo. Úvod, str. 22) klade důraz na to, že Adam Smith se snažil osvětliti výhodu přiblížení výrobce ke spotřebiteli. Není pochyby o tom, že taková výhoda existuje, je-li jí možno dosáhnouti bez obtíží; ale můžeme stejně dobře mluvit o výhodě, plynoucí z toho, že spotřebitele přemluvíme, aby jedl stravu nevařnou a nosil nezpracovanou vlnu a bavlnu. Vše jest ovšem prospěšné, co činí časový rozdíl nebo vzdálenost nepotřebnými, ale pouze dosáhne-li se cíle bez obtíží.

Na toto stanovisko Ricardo přímo neútočí, ačkoli, jak vidíme z jeho vlastních slov, ho nesdílí. Popírá pouze důležitost tohoto tvrzení, pokud jde o daňový fond čili sílu národa.

Zcela jinak jest tomu, když přicházíme k zvláštnímu stanovisku Adama Smitha se zřetelem k větším výhodám zemědělství. Ty jsou zvláštní a odlišné od výhod sruchu zmíněných. Ale jest, myslím, naprosto nesprávné míti za to (Nicholson, Úvod, str. 22), že Ricardo souhlasil s Adamem Smithem. Tento pokládal kapitál, je-li ho použito v zemědělství, za zvláště výnosný, poněvadž kromě toho, že uvádí v pohyb další množství práce, uvádí v činnost přírodní síly, které přispívají svým dílem. Pokládá to za prokázáno tím, že se platí nájemné. Ve skutečnosti myslí, že kapitál a práce,

§ 122.

Adam Smith velebí stále výhody, které plynou zemi spíše z velkého hrubého než z velkého čistého příjmu. „Čím větší díl kapitálu země nalezne zaměstnání v zemědělství,“ praví, „tím větší bude množství produktivní práce, které uvede v pohyb uvnitř země; a tím větší bude také hodnota, kterou jeho použití připojí k ročnímu výnosu půdy a práce společnosti. Po zemědělství uvádí v pohyb kapitál, zaměstnaný v průmyslu, největší množství produktivní práce a připojuje k ročnímu výtěžku největší hodnotu. Kapitál, který jest zaměstnán ve vývozním obchodě, má z těchto tři nejmenší účinek.“²⁾

Dejme tomu na okamžik, že by to bylo pravda; v čem by záležela výhoda, plynoucí zemi ze zaměstnání velikého množství produktivní práce, kdyby její čisté nájemné a zisky, ať by zaměstnala ono nebo menší množství, dohromady byly tytéž. Celkový

vynaložená na zemědělství, vyrábí více „bohatství“ než v kterémkoli jiném případě. Ale Ricardo myslí na něco zcela odlišného, když píše tak, jako na začátku § 123; „Ačkoli připouštím,“ atd. Tvrdí s největší pozorností, že stejné množství kapitálu uvádí v pohyb větší množství práce, než když je zaměstnán v průmyslu, jen tehdy, je-li vynaložen na kteroukoli půdu mimo půdu posledně vzatou v obdělávání. V takových případech se tak děje proto, že se to provádí za podmínek, kdy menší množství práce a kapitálu vyrábí množství rovné onomu, které jest vyrobeno větším množstvím za méně příznivých okolností. Obojí množství, jak praví (§ 115), musí býti směřováno za jiné statky podle výnosů, získaných za méně příznivých podmínek. Má za to, že v průmyslu nejsou naproti tomu přírodní síly monopolisovány a stejně přístupné všem výrobcům (§ 27). Tak bude úhrn práce, uvedený v činnost, větší. Na rozdíl od Adama Smitha přísně rozlišuje mezi „hodnotou“ a „bohatstvím“.

²⁾ Pan Say jest téhož názoru jako Adam Smith: „Pro zemi vůbec jest nejproduktivnějším zaměstnáním kapitálu, po zaměstnání na půdě, zaměstnání v průmyslu a ve vnitřním obchodě; neboť uvádí v činnost pili, jejich zisky se vydělávají v zemi, zatím co ony kapitály, které jsou zaměstnány v zahraničním obchodě, činí produktivními pili a půdu všech zemí bez rozdílu.“

Pro národ nejméně příznivé uložení kapitálu jest to, které slouží dopravě výrobků z jedné cizí země do druhé.“ Say, sv. II., str. 120. [Kn. II., kap. VIII., druhé vyd., str. 120. 121.]

výtěžek půdy a práce každé země se dělí na tři díly, z nichž jeden díl jest věnován mzdám, druhý ziskům a další nájemnému. Pouze z posledních dvou dílů se může něco sraziti na daně nebo na úspory; kdežto první díl, je-li mírný, tvoří vždy nutný výrobní náklad.³⁾ Jednotlivci s kapitálem £ 20.000, jehož zisky by činily ročně £ 2000, by bylo zcela lhostejné, zda by jeho kapitál zaměstnával sto nebo tisíc lidí, zda by se vyrobený statek prodával za £ 10.000 nebo za £ 20.000; za předpokladu, že by se ve všech případech jeho zisky nezměnšily pod £ 2000. Není skutečný zájem národa podobný? Za předpokladu, že jeho čistý skutečný příjem, jeho nájemné a zisky jsou tytéž, nemá významu, má-li národ deset nebo dvanáct milionů obyvatel. Jeho schopnost udržovati loďstvo a vojsko a všechny druhy neproduktivní práce musí býti v poměru k jeho čistému a nikoli v poměru k jeho hrubému příjmu. Kdyby mohlo vyrobiti pět milionů lidí tolik potravin a oděvu, kolik je potřebí pro deset milionů, tvořily by potraviny a oděv pro pět milionů čistý důchod. Mělo by pro zemi nějakou výhodu, kdyby k výrobě téhož čistého důchodu bylo zapotřebí sedmi milionů lidí, to jest kdyby se za účelem výroby potravin a oděvu, postačující pro dvanáct milionů, zaměstnávalo sedm milionů? Potraviny a oděv pěti milionů by stále ještě tvořily čistý důchod. Zaměstnávání většího počtu lidí by nám nepomohlo ani zvětšiti naše vojsko a loďstvo o jednoho muže, ani zaplatiti na daních o guineu více.

Adam Smith nedává přednost onomu zaměstnání kapitálu, které uvádí v pohyb největší množství hospodářské energie, z důvodů nějaké domnělé výhody, plynoucí z velikého počtu obyvatelstva, nebo pro štěstí, kterému se snad těší větší počet lidských bytostí, nýbrž výslovně z toho důvodu, že zvětšuje moc země⁴⁾; neboť

³⁾ To jest snad vyjádřeno příliš silně, ježto se obyčejně přiděluje dělníku pod jménem mezd více, než naprosto nezbytné výrobní náklady. V onom případě dostává dělník část čistého výtěžku země, který může uspořiti nebo utratiti; nebo mu může umožniti, aby přispěl k obraně země.

⁴⁾ Pan Say mně vůbec neporozuměl, má-li za to, že jsem za nic nepokládal štěstí tolika lidských bytostí. Myslím, že text dostatečně ukazuje, že jsem omezil své po-

praví, že „bohatství, a pokud moc závisí na bohatství, moc každé země musí vždy býti v poměru k hodnotě jejího ročního výnosu, fondu, z něhož na konec musí býti placeny všechny daně.“⁵⁾ Musí však býti zřejmé, že schopnost platiti daně jest uměrná čistému a nikoli hrubému důchodu.

§ 123.

Při rozdělení zaměstnání mezi všechny země bude přirozeně kapitál chudších národů zaměstnán v oněch odvětvích, ve kterých jest velké množství práce vydržováno doma, protože se v takových zemích dají nejsnáze opatřiti potraviny a nezbytnosti pro vzrůstající obyvatelstvo. Naproti tomu v bohatých zemích, kde potraviny jsou drahé, bude kapitál, je-li obchod volný, přirozeně plynouti do oněch zaměstnání, kde musí býti doma vydržováno nejmenší množství práce, jako na př. v dopravním obchodě, v obchodě do dalekých zemí a v odvětvích, v nichž jest zapotřebí nákladného strojního zařízení; v odvětvích, kde zisky jsou úměrné kapitálu a nikoli množství zaměstnávané práce.⁶⁾

Ačkoli připouštím, že podle povahy nájemného určitý kapitál, kterého jest použito v zemědělství na kterékoli půdě mimo půdu posledně vzatou v obdělávání, uvádí v pohyb větší množství práce než stejný kapitál, uložený v průmyslu a obchodu, přece nemohu připustiti, že jest nějaký rozdíl v množství práce, která jest za-

známky na zvláštní důvody, o které se opíral Adam Smith. [Srv. poznámku na str. 222, sv. II.; srv. francouzský překlad (1819) Ricardových „Zásad“.]

⁵⁾ [Kn. II., kap. V., str. 153 a.]

⁶⁾ Na štěstí jest kapitál přirozeným během věci lákán nikoli do oněch zaměstnání, kde se dociluje největších zisků, nýbrž do těch, kde jeho účinek jest pro hospodářský celek nejvýhodnější.“ — Sv. II., str. 122. [Kn. II., kap. VIII.] Pan Say nám neřekl, která jsou to zaměstnání, jež, zatím co jsou nejvýnosnější pro jednotlivce, nejsou nejvýnosnější pro stát. Nepouštějí-li se země s omezenými kapitály, avšak s nadbytkem úrodné půdy brzy do zahraničního obchodu, je to z toho důvodu, že jest pro jednotlivce méně výnosný a proto také méně výnosný pro stát.

městnána kapitálem, činným ve vnitřním obchodě, a stejným kapitálem, činným v obchodě zahraničním.⁷⁾

„Kapitál, který posílá skotské tovary do Londýna a přináší zpět anglické obilí a tovary do Edinburghu,“ praví Adam Smith, „nutně nahrazuje každým takovým výkonem dva britské kapitály, které byly oba zaměstnány v zemědělství nebo v průmyslu Velké Británie.“

Kapitál, kterého jest použito k nákupu cizího zboží pro vnitrozemskou spotřebu, nahrazuje každým takovým výkonem, když jest tohoto nákupu docíleno výrobky domácí hospodářské činnosti, také dva rozličné kapitály; ale pouze jeden z nich jest zaměstnán udržováním domácí hospodářské činnosti. Kapitál, který posílá britské zboží do Portugalska a přináší zpět do Velké Británie portugalské zboží, nahrazuje každým takovým výkonem pouze jeden britský kapitál, kdežto druhý jest portugalský. Ačkoli by tudíž obraty v zahraničním obchodě se spotřebními předměty měly býti tak rychlé, jako ve vnitřním obchodě, kapitál v něm zaměstnaný dodá hospodářské činnosti nebo produktivní práci země pouze poloviční podporu.”⁸⁾

Zdá se mi, že jest toto tvrzení klamné; neboť ačkoli jsou zaměstnávány dva kapitály, jeden portugalský a jeden anglický, jak předpokládá Dr. Smith, bude v zahraničním obchodě stále ještě zaměstnáván kapitál, který jest dvakrát větší než kapitál, který by byl zaměstnáván ve vnitřním obchodě. Dejme tomu, že Skotsko zaměstnává kapitál £ 1000 ve výrobě plátna, které směňuje za výnos podobného kapitálu, zaměstnaného v Anglii výrobou hedvábí; v obou zemích bude zaměstnáno dva tisíce liber a příslušné množství práce. Předpokládejme pak, že Anglie objeví, že může dovážeti více plátna z Německa za hedvábí, které dříve vyvážela do Skotska, a že Skotsko objeví, že může z Francie dostati více hedvábí výměnou za své plátno, než dříve dostávalo z Anglie; nepřestanou Anglie a Skotsko ihned spolu obchodovati a nebude

⁷⁾ [Srv. § 122, pozn. a § 45.]

⁸⁾ [Kn. II., kap. V., str. 151 b.]

pak zaměněn vnitřní obchod se spotřebními předměty za zahraniční obchod se spotřebními předměty? Ale ačkoli vstoupí do tohoto obchodu dva další kapitály, německý a francouzský, nebude dále zaměstnáváno stejné množství skotského a anglického kapitálu a neuvede v pohyb totéž množství hospodářské energie, jako když se uplatňoval ve vnitřním obchodě?

KAPITOLA XXVII.

O MĚNĚ A BANKÁCH.¹⁾

§ 124.

O měně toho bylo již tolik napsáno, že z těch, kdož věnují pozornost takovým otázkám, jsou nejasné její pravé základy jen předpojatým. Podám proto pouze stručný přehled některých všeobecných zákonů, které řídí její množství a hodnotu.

Jako všechny jiné statky jsou i zlato a stříbro hodnotné jen v poměru k množství práce, kterého je potřebí k jejich výrobě a k jejich uvedení na trh. Zlato jest asi patnáctkrát dražší než stříbro ne proto, že jest po něm větší poptávka, ani proto, že nabídka stříbra jest patnáctkrát větší než nabídka zlata, nýbrž jedině proto, že k opatření určitého množství zlata jest zapotřebí patnáctinásobného množství práce.

Množství peněz, které může býti v zemi zaměstnáno, musí záviseti na jejich hodnotě: Kdyby se používalo k oběhu statků pouze zlata, bylo by zapotřebí množství, které by činilo jen patnáctinu toho, čeho by bylo třeba, kdyby se za stejným účelem používalo stříbra.²⁾

1) [Jest nemožné pouštěti se zde do rozboru Ricardových měnových teorií. Ve stručném výtahu, podaném v této kapitole, obrací čtenářovu pozornost k jejich hlavním zásadám:

- a) Ke kvantitativní teorii peněz.
- b) k výhodám papírové měny a neomezeného vydávání směnitého papíru.
- c) k zvýšené proměnlivosti bimetalistického standardu.]

2) [T. j. pouze stříbra.]

Oběh nemůže býti nikdy tak hojný, aby ho byl nadbytek; neboť zmenší-li se jeho hodnota, zvýší se v témž poměru jeho množství, a zvýší-li se jeho hodnota, zmenší se jeho množství.

Dokud stát razí peníze a nezapočítává ražebného, budou míti peníze tutéž hodnotu, jako každý jiný kus téhož kovu o stejné váze a ryzosti; započítává-li však stát za ražbu ražebné, bude ražený peníz zpravidla převyšovati hodnotu neraženého kovu o celé započítané ražebné, poněvadž jeho opatření bude vyžadovati většího množství práce, nebo, což jest totéž, hodnotu výtěžku většího množství práce.

Dokud razí mince sám stát, nemůže býti pro tento ražební poplatek hranic; neboť omezením množství mincí může býti zvýšen na jakoukoli myslitelnou hodnotu.

§ 125.

Na této zásadě spočívá oběh papírových peněz: veškeré výlohy za papírové peníze lze pokládati za ražebné. Ačkoli nemají skutečné hodnoty, jest přece jejich směnná hodnota omezením jejich množství tak velká jako stejná jmenovitá hodnota v minci nebo v neraženém kovu v oné minci. Podle téže zásady, totiž omezením jejího množství, obíhala by také lehká mince při hodnotě, kterou by musela míti, kdyby odpovídala zákonné váze a ryzosti, a nikoli při hodnotě množství kovu, které by skutečně obsahovala. V dějinách britského mincovnictví zjišťujeme podle toho, že měna nebyla nikdy v témž poměru znehodnocena, v jakém byla zlehčena; příčinou toho bylo, že její množství nebylo nikdy zvýšeno v poměru k její zmenšené skutečné hodnotě.³⁾

Při vydávání papírových peněz není nic důležitějšího, než abychom si byli plně vědomi účinků, jež plynou ze zásady omezení množství. Sotva se po padesáti letech bude věřiti, že za našich dob vážně tvrdili bankovní ředitelé a ministři i ve sněmovně i před

³⁾ Co pravím o zlaté minci, platí stejně o minci stříbrné; ale není třeba zmiňovati se o obou při každé příležitosti.

sněmovními výbory, že by vydávání bankovek Anglickou bankou, nebrzděné oprávněním držitelů takových bankovek, požadovati výměnou buď hotové peníze nebo neražený kov, nemělo, ani nemohlo míti vlivu na ceny statků, neraženého kovu nebo kursy devis.

Po zřízení bank nemá stát výlučné moci raziti nebo vydávati peníze. Oběživo může býti stejně účinně rozmnoženo papírem jako mincí; takže, kdyby snad stát zlehčil své peníze a omezil jejich množství, nemohl by udržeti jejich hodnotu, ježto by banky měly stejné právo rozmnožovati celkové množství oběživa.

Z těchto zásad uvidíme, že není nutné, aby papírové peníze byly směnitelné za hotové, aby podržely svou hodnotu; jest pouze nezbytné, aby bylo jejich množství řízeno podle hodnoty kovu, který jest prohlášen za základ. Kdyby základem bylo zlato o určité váze a ryzosti, mohly by papírové peníze býti rozmnoženy při každém poklesu hodnoty zlata nebo, což jest ve svých účincích totéž, při každém stoupnutí ceny zboží.

§ 126.

„V důsledku vydání příliš velkého množství papírových peněz,“ praví Dr. Smith, „jejichž přebytek se stále vracel, aby byl směněn za zlato a stříbro, byla nucena Anglická banka po mnoho let raziti zlato ve výši mezi osmisty tisíci a milionem liber ročně, čili průměrně asi 850.000 liber. Pro tuto velikou ražbu musela banka v důsledku opotřebovaného a zhoršeného stavu, do kterého se zlatá mince před několika lety dostala, často kupovati neražený kov za vysokou cenu čtyř liber za unci, který brzy nato vydala v minci po £ 3 17 s. 10½ d. za unci, ztrácejíc tak při ražbě tak značně veliké sumy 2½ a 3%. Ačkoli tedy banka neplatila ražebného, ačkoli náklady ražby nesla vlastně vláda, nezabránila přece tato štedrost vlády zcela výdajům banky.“⁴⁾

Podle shora uvedené zásady se mi zdá úplně jasným, že by se zadržováním takto došlých papírových peněz zvýšila hodnota ce-

⁴⁾ [Kn. II., kap. II., str. 123 a.]

lého oběživa, i zlehčené i nové zlaté mince, načež by přestaly všechny nároky na banku.

Pan Buchanan však není tohoto názoru, neboť praví, „že veliké vydání, kterému v oné době byla banka vystavena, nebylo způsobeno, jak si podle všeho Dr. Smith představuje, nerozumným vydáváním papírových peněz, nýbrž zhoršeným stavem oběživa a z toho plynoucí vysokou cenou neražného kovu. Ježto banka, jak uvidíme, neměla jiné cesty, aby si opatřila guinee, než posílati neražený kov do mincovny k ražení, byla vždy nucena vydávati nově ražené guinee výměnou za své zpět došlé bankovky; a když oběživo ztratilo všeobecně na váze a cena neražného kovu byla poměrně vysoká, stalo se výhodným odniti tyto těžké guinee bance výměnou za její papírové peníze; přeměnění je v neražený kov a prodání je se ziskem za bankovky, aby se zase vrátily bance za nový dovoz guineí, které by byly opět roztaveny a prodány. Tento odtok hotových peněz si musí banka dáti stále líbiti, pokud nemá oběživo patřičné váhy, ježto pak plyne snadný a jistý zisk z ustavičného směňování papírových peněz za hotové. Možno však poznamenati, že, ať byla tehdy banka vystavena jakýmkoli nepřijemností a vydáním v důsledku odtoku svých hotových peněz, nikdy nebylo pokládáno za nutné, aby byla zrušena povinnost vypláceti peníze za její bankovky.“⁵⁾)

Pan Buchanan zřejmě myslí, že celé oběživo nutně musí býti sníženo na úroveň hodnoty zlehčených mincí; avšak zmenšením množství oběživa může býti zajisté celá zbývající část zvýšena na hodnotu nejlepších mincí.

Zdá se, že Dr. Smith zapomněl na svou vlastní zásadu při svém posuzování koloniální měny. Místo aby přičítal znehodnocení oněch papírových peněz jejich příliš velkému nadbytku, ptá se, zdali za předpokladu, že koloniální obligace jsou úplně bezpečné, bude míti sto liber, splatných ode dneška za patnáct let, stejnou hodnotu jako sto liber, splatných ihned?⁶⁾) Odpovídám, že ano, nebude-li jich přílišný nadbytek.

⁵⁾ [Smith, vyd. Buchananovo, 1814. Sv. I., str. 477, poznámka.]

⁶⁾ [Kn. II., kap. II., str. 134 a, b.]

§ 127.

Zkušenost však ukazuje, že ani stát ani banka neměly nikdy neomezené moci k vydávání papírových peněz, aniž by oné moci zneužívaly: ve všech státech by proto mělo býti vydávání papírových peněz nějak omezeno a kontrolováno; a nic se nezdá pro onen účel vhodnějším, než podrobiti vydavatele papírových peněz povinnosti, aby směňovali své bankovky buď za zlaté mince nebo za neražený kov.

[„Chrániti veřejnost⁷⁾ před všemi jinými změnami v hodnotě měny vyjma ty, jimž podléhá sama peněžní hodnota, a zároveň prováděti oběh prostředkem nejméně nákladným, znamená dosáhnouti nejdokonalějšího stavu, k němuž možno měnu vůbec přivésti, a měli bychom všechny tyto výhody tím, že bychom uložili bance, aby vydávala výměnou za své bankovky neražené zlato nebo stříbro, odpovídající mincovnímu standardu a ceně, místo aby vydávala guinee; tímto způsobem by papírové peníze nikdy neklesly pod hodnotu neraženého kovu, aniž by z toho plynulo snížení jejich množství. Aby se zabránilo vzestupu papírových peněz nad neražený kov, mělo by se bance také uložit, aby své papírové peníze vydávala výměnou za standardní zlato při ceně £ 3 17 s. za unci. Aby banka nebyla příliš obtěžována, nemělo by býti množství zlata, které by se požadovalo výměnou za papírové peníze při mincovní ceně £ 3 17 s. 10½ d., nebo množství, které by se prodávalo bance za £ 3 17 s., nikdy menší než dvacet uncí. Jinými slovy řečeno, bance by mělo býti uloženo kupovati každé jí nabízené množství zlata, avšak nikoli méně než dvacet uncí, za £ 3 17 s.⁸⁾ za unci a prodávati každé požadované množství za

⁷⁾ Tento a následující odstavec až k druhé závorce jsou výňatky ze spisku, nazvaného „Návrhy k docílení hospodárné a bezpečné měny“ (Proposals for an Economical and Secure Currency), který autor vydal roku 1816.

⁸⁾ Cena £ 3 17 s., zde uvedená, jest ovšem cena libovolná. Dalo by se snad dobře odůvodniti, kdyby se stanovila buď o něco výše, nebo o něco níže. Uvádím-li £ 3 17 s., chci tím pouze vysvětliti zásadu. Cena by měla býti tak stanovena, aby bylo v zájmu prodáváče zlata raději je prodati bance než je zanést do mincovny k ražení.

€ 3 17 s. 10½ d. Pokud banka má moc upravovati množství svých papírových peněz, nemohla by jí z takové úpravy vzniknouti vůbec žádná nevýhoda.

Zároveň by se měla poskytnouti co nejdokonalejší volnost vyvážeti nebo dovážeti každý druh neraženého kovu. Těchto obchodů neraženým kovem by bylo na počet velmi málo, kdyby banka řídila své půjčky a vydávání papírových peněz podle kriteria, o kterém jsem se tak často zmiňoval, totiž podle ceny standardního neraženého kovu bez zřetele na absolutní množství papírových peněz v oběhu.

Cíle, který mám na mysli, by se do značné míry dosáhlo, kdyby byla banka povinna vydávati výměnou za své hankovky neražený kov v mincovní ceně a jakosti, třebas by nebyla nucena kupovati každé jí nabízené množství neraženého kovu za pevně stanovené ceny, zvláště kdyby mincovna byla stále přístupná veřejnosti pro ražbu peněz: neboť ona úprava jest pouze navrhována proto, aby se zabránilo kolísání hodnoty peněz a hodnoty neraženého kovu o více než o nepatrný rozdíl mezi cenami, za které by banka měla kupovati a prodávati, a což by bylo přiblížením k oné jednotnosti jejich hodnoty, která jest uznána za tak žádoucí.

Kdyby banka svévolně omezila množství svých papírových peněz, zvedla by jejich hodnotu; a zlato by mohlo zdánlivě klesnouti pod hranice, ve kterých by banka měla podle mého návrhu kupovati. V tom případě by se snad zlato nosilo do mincovny a odtud zpět proudící peníze, které by rozmnožovaly oběh, by měly ten účinek, že by snížily jeho hodnotu a přizpůsobily by je opět standardu. Avšak nedělo by se to ani tak bezpečně, ani tak hospodárně, ani tak výhodně, jako prostředky, mnou navrhovanými, proti nimž nemůže banka nic namítati, ježto jest v jejím zájmu, aby raději opatrovala oběh papírovými penězi, než aby jiné nutila, aby jej opatrovali mincemi.

Za takové soustavy a při měně tak řízené by banka vůbec nikdy

Táž poznámka se vztahuje na specifikované množství dvaceti uncí. Dalo by se dobře odůvodniti, kdyby se stanovilo na deset nebo na třicet.

nebyla vystavena nesnázím, vyjma za těch mimořádných okolností, kdy zachvátí zemi všeobecná panika a kdy by každý rád měl drahé kovy jako nejvhodnější způsob realizování nebo skrytí svého majetku. Proti takovým panikám nejsou banky chráněny, ať jest soustava jakákoliv; jsou jim podrobeny právě svou vlastní povahou, ježto nikdy nemůže býti v bance nebo v zemi tolik hotových peněz nebo zlata, kolik mají právo požadovati zámožní jednotlivci takové země. Kdyby každý vyzvedl u svého bankéře svou pohledávku týž den, nestačilo by mnohonásobné množství bankovek nyní obíhajících k uspokojení takové poptávky. Podobná panika byla příčinou krise roku 1797; a nikoliv, jak se mělo za to, veliké půjčky, které tehdy poskytla banka vládě.⁹⁾ Ani banka ani vláda neměly tehdy viny; byla to epidemie neodůvodněného strachu bázlivé části hospodářského celku, která způsobila run na banku, a stejně by k němu došlo, i kdyby nebyla poskytla banka vládě žádných půjček a měla dvojnásob větší kapitál než nyní. Kdyby byla banka dále platila v hotovosti, byla by pravděpodobně panika přestala dříve, než by její hotovost byla vyčerpána.

Při známém názoru bankovních ředitelů na úpravu vydávání papírových peněz lze o nich říci, že vykonávali svá oprávnění bez jakékoliv velké nerozvážnosti. Jest zřejmé, že se řídili s nejkrajnější opatrností svou vlastní zásadou. Podle dnešního zákonného stavu jsou oprávnění vůbec bez jakékoli kontroly zvyšovati nebo zmenšovati oběživo v každé míře, kterou uznávají za vhodnou: oprávnění, které by se nemělo svěřovati ani samotnému státu, ani jakékoli korporaci ve státě; ježto nemůže býti záruky za jednotnost hodnoty měny, když její rozmnožování nebo snižování závisí pouze

⁹⁾ [Ačkoli je to pravda, jest málo pochyb o tom, že veliké půjčky, poskytnuté bankou vládě, směřovaly k jejím značným potížím. Krise vznikla všeobecným pocitem nejistoty, vyvolaným francouzskou půjčkou a pověstmi o jejích možných důsledcích. Vzhledem k dalšímu ještě runu vedle toho, který právě zakusili, dostali ředitelé 26. února 1797 dovolení, aby nevypláceli svých bankovek v hotovosti. V sobotu 25. měli pouze £ 1,272,000 v mincích a neraženém kovu k úhradě svých závazků. Ricardo se pravděpodobně mýlil, pokud jde o to, co by se mohlo státi, kdyby byli dále vypláceli v hotovosti.]

na vůli vydavatelů. Že banka má býti oprávněna k snižování oběhu po nejužší mez, nebude popíráno ani těmi, kteří se shodují s řediteli v názoru, že nejsou oprávněni bez omezení rozmnožovati jeho množství. Ačkoliv jsem plně přesvědčen o tom, že jest to jednak proti zájmu, jednak proti přání banky, aby toto oprávnění bylo vykonáváno ke škodě veřejnosti, přece mohu, když uvažuji o zlých následcích, které by mohly vyplynouti z náhlého a velkého snížení oběhu, jakož i z jeho velkého rozmnožení, jen hluboce litovati lehkověrnosti, s níž stát vyzbrojil banku tak ohromnou výsadou.

Potíže, kterým byly vystaveny venkovské banky před omezením placení hotovými, byly asi někdy velmi značné. Ve všech neklidných dobách nebo v době očekávaného zneklidnění byly asi nuceny zaopatřiti se guineami, aby byly připraveny pro každý případ, který by mohl nastati. Guinee se za těchto okolností dostávaly u banky výměnou za větší bankovky a byly dopravovány venkovským bankám na vlastní náklad a nebezpečností důvěry hodnými lidmi. Když vykonaly služby, pro něž byly určeny, našly si opět cestu do Londýna a byly se vši pravděpodobností opět uloženy u banky, neztratily-li tolik na váze, že by stály pod zákonným standardem.

Kdyby byl přijat nyní navrhovaný plán, aby byly bankovky vypláceny neraženým kovem, bylo by nutné buď tutéž výsadu rozšířiti na venkovské banky, nebo učiniti bankovky zákonným platidlem; v kterémžto druhém případě by nedošlo ke změně zákona o venkovských bankách, ježto by musely právě tak jako nyní propláceti své bankovky na požádání bankovkami Anglické banky.

Úspora, která by vznikla z toho, že by se guinee nevystavovaly ztrátě na váze třením, ke kterému nutně dochází při jejich opětovaných cestách, jakož i úspora dopravních výloh by byla značná; ale daleko největší výhoda by plynula z toho, že by potřeba venkovského, jakož i londýnského oběhu byla, pokud jde o menší platy, trvale uspokojena velmi levným prostředkem, papírem, místo prostředku velmi hodnotného, zlata; a tím by se zemi umožnilo, aby dostala všecken zisk, kterého lze docílití produktivním

zaměstnáním kapitálu v této výši. Zajisté bychom nebyli oprávněni zamítati tak rozhodný prospěch, nemohlo-li by se ukázati na nějakou zvláštní nevýhodu, která by pravděpodobně plynula z volby levnějšího prostředku.”]

Oběživo jest ve svém nejdokonalejším stavu, když záleží úplně v papírových penězích, ale v papírových penězích stejné hodnoty jako zlato, o kterém prohlašují, že je zastupují. Užívání papíru místo zlata nahrazuje nejnákladnější prostředek nejlevnějším a umožňuje zemi, aniž komu škodí, aby směňovala všechno zlato, kterého dříve za tímto účelem používala, za suroviny, nástroje a potraviny, jichž užíváním se zvyšuje jak její blahobyť, tak její požitky.

§ 128.

S národního hlediska nezáleží na tom, je-li vydavatelem těchto dobře řízených papírových peněz vláda nebo banka; celkem přinesou stejně mnoho bohatství, ať jsou vydávány jedním nebo druhým; neplatí to však vzhledem k zájmu jednotlivců. V zemi, kde je tržní úroková míra 7% a kde stát potřebuje na určité vydání ročně £ 70.000, je pro jednotlivce oné země důležitou otázkou, zda musí býti zdaněni, aby zaplatili těchto £ 70.000 ročně, nebo zda je mohou sehnati bez daní. Dejme tomu, že by bylo zapotřebí milionu peněz na vystrojení výpravy. Kdyby stát vydal milion v papíru a nahradil tak milion v mincích, byla by výprava vybavena bez jakéhokoli zatížení obyvatelstva; ale kdyby banka vydala milion v papíru a půjčila jej vládě na 7% úrok, nahrazujíc tím milion v mincích, byla by země zatížena trvalou daní £ 70.000 ročně: lidé by daň platili, banka by ji dostávala a společnost by v obou případech byla tak bohata jako předtím; výprava by byla ve skutečnosti vybavena zlepšením naší soustavy tím, že bychom kapitál v hodnotě jednoho milionu učinili produktivním ve způsobě statků, místo a bychom jej nechali neproduktivním ve způsobě mincí; ale výhoda by vždy byla ve prospěch vydavatelů papíru; a ježto stát představuje národ, ušetřil by národ daň, kdyby on, a nikoliv banka, vydal tento milion.

Poznamenal jsem již, že, kdyby byla dokonalá záruka, že nebude zneužito oprávnění vydávati papírové peníze, by nemělo pro bohatství země jako celku významu, kdo by je vydával; a ukázal jsem nyní, že by veřejnost měla přímý zájem na tom, aby byl vydavatelem stát a nikoli společnost obchodníků nebo bankéřů. Hrozí však nebezpečství, že by toto oprávnění bylo s větší pravděpodobností zneužito, kdyby bylo v rukou vlády, než kdyby bylo v rukou bankovní společnosti. Společnost by, jak se praví, byla více pod kontrolou zákona, a ačkoli by bylo snad v jejím zájmu, aby při svých emisích překročila hranice rozvahy, byla by přece omezována a bržděna oprávněním jednotlivců požadovati neražený kov nebo hotové peníze. Namítá se, že by tohoto brždění nebylo dlouho dbáno, kdyby měla vláda výsadu vydávati peníze; že by byla příliš nakloněna k tomu, aby dbala spíše okamžité výhody než budoucí bezpečnosti, a že by proto z uvedených důvodů účelnosti byla příliš ochotna odstraniti brzdy, kterými by byla omezena výše jejích emisí.

Za neodpovědné vlády by tato námitka byla velmi závažná; ale ve svobodné zemi s osvíceným zákonodárstvím mohlo by oprávnění k vydávání papírových peněz, za platnosti nutných brzd směnitelnosti na přání majitele, býti bezpečně vloženo do rukou úředníků, ustanovených za tímto zvláštním účelem, a tito by mohli býti zcela nezávislí na kontrole ministrů.

Umořovací fond jest spravován úředníky, kteří jsou odpovědni pouze sněmovně, a investování peněz, svěřených jejich péči, se děje s krajní pravidelností; z jakého důvodu lze pochybovati o tom, že by se vydávání papírových peněz mohlo řídit se stejnou poctivostí, kdyby bylo podřízeno podobné správě?

§ 129.

Lze říci, že, ačkoli jest výhoda, plynoucí státu a proto i veřejnosti z vydávání papírových peněz, dostatečně zřejmá, ježto by přeměnilo díl státního dluhu, ze kterého jsou úroky placeny veřejnosti, na dluh bezúročný, přece by pro obchod bylo nevýhodné,

ježto by zabraňovalo obchodníkům, aby si vypůjčovali peníze a dávali své směnky diskontovati, což jest způsob, jímž se bankovky zčásti vydávají.

To však znamená předpokládati, že by se peníze nemohly vypůjčovati, kdyby jich banka nepůjčila, a že tržní sazba úroku a zisku závisí na výši peněžních emisí a na cestě, kterou se vydávají. Ale jako by země netrpěla nedostatkem sukna, vína nebo jakéhokoli jiného statku, kdyby měla prostředky, jimiž by za ně zaplatila, tak by stejně nebylo ani nedostatku hotových peněz, kdyby vypůjčovatelé poskytli dobrou záruku a byli ochotni platiti za ně tržní úrokovou míru.

V jiné části tohoto díla jsem se pokusil ukázati, že se skutečná hodnota statku neřídí náhodnými výhodami, kterým se snad těší někteří z jeho výrobců, nýbrž skutečnými nesnáze, s nimiž se setkává onen výrobce, který je nejméně podporován. Stejně je tomu vzhledem k úroku z peněz; neřídí se mírou, za kterou bude banka půjčovati, ať jest 5, 4 nebo 3%, nýbrž výší zisků, které lze docíliti uložením kapitálu a která jest úplně nezávislá na množství nebo hodnotě peněz. Ať banka půjčí jeden milion, deset milionů nebo sto milionů, nezmění trvale tržní úrokovou míru; změní pouze hodnotu peněz, které tímto způsobem vydá. K provozování jednoho a téhož podniku by mohlo býti v jednom případě zapotřebí desetkrát nebo dvacetkrát více peněz, než kolik by snad bylo zapotřebí v jiném případě. Žádosti za půjčku u banky závisí pak na srovnání mezi sazbou zisků, které se dá docíliti uložením peněz, a sazbou, za kterou jest ochotna je půjčovati. Žádá-li méně než tržní úrokovou míru, není částky peněz, které by nemohla půjčiti; požaduje-li více než onu míru, nenajde se nikdo kromě marnotratníků a rozhazovačů, aby si od ní vypůjčili. Vidíme tudíž, že, když přesahuje tržní úroková míra pětiprocentní sazbu, za kterou banka jednotně půjčuje, jest diskontní oddělení obléháno žadateli o peníze; a když je naopak tržní míra třeba i dočasně pod 5%, nemají úředníci onoho oddělení co dělati.

Důvodem tedy, proč v posledních dvaceti letech banka prý tolik

podporovala obchod tím, že vypomáhala obchodníkům penězi, jest ten, že v celém tomto období půjčovala peníze pod tržní úrokovou mírou; pod onou mírou, při které by si byli mohli obchodníci vypůjčovati jinde; ale přiznávám se, že se mi to zdá býti spíše námitkou proti tomuto podniku, než důvodem v jeho prospěch.

Co bychom řekli o podniku, který by pravidelně dodával polovině soukeníků vlnu pod tržní cenou? Jaký prospěch by z toho měl hospodářský celek? Nerozšířil by se tím náš obchod, neboť vlna by se stejně kupovala, i kdyby se za ni požadovala tržní cena. Nesenížila by se tím pro spotřebitele cena sukna, neboť cena, jak jsem již poznamenal, by byla řízena výrobními náklady těch, kteří by byli nejméně podporováni. Jediným účinkem toho by tedy bylo, že by narostly zisky části soukeníků nad všeobecnou a běžnou sazbu zisků. Podnik by byl připraven o svůj přiměřený zisk a jiná část hospodářského celku by z toho měla v téže míře prospěch. Nuže, to jest přesně účinek našich bankovních podniků; zákonem jest stanovena úroková míra, která stojí pod mírou, za kterou lze vypůjčovati na trhu, a banka má za tuto sazbu půjčovati nebo vůbec nepůjčovati. Z povahy podniku plyne, že má značné prostředky, jimiž může disponovati pouze tímto způsobem; a části obchodníků země jest nespravedlivě a bez prospěchu pro zemi poskytována výhoda tím, že se mohou opatřiti obchodními prostředky s menším nákladem než ti, kteří se musí řídit jen podle tržní ceny.

Veškerá obchodní činnost, kterou může rozvinouti hospodářský celek, záleží na množství jeho kapitálu, to jest jeho surovin, strojního zařízení, potravin, lodí atd., kterých se při výrobě používá. Když byly zavedeny dobře řízené papírové peníze, nedají se bankovními operacemi ani rozmnožiti, ani zmenšiti. Kdyby tedy stát snad vydával papírové peníze země, nenastala by, i kdyby nikdy neeskontoval směnky, nebo nepůjčil veřejnosti ani šilinku, v rozsahu obchodu žádná změna; neboť bychom měli totéž množství surovin, strojního zařízení, potravin a lodí; a jest také pravděpodobné, že by se asi půjčovala stejná částka peněz, ne sice vždy za 5%, za míru zákonem stanovenou, kdyby tato snad byla pod

tržní sazbou, nýbrž za 6, 7 nebo 8%, které jsou výsledkem poctivé soutěže na trhu mezi půjčovatelí a vypůjčovatelí.

Adam Smith mluví o výhodách, které obchodníkům plynou z převahy skotského způsobu, kterým se poskytují obchodu prostředky pomocí pokladních účtů,¹⁰⁾ nad anglickým způsobem. Tyto pokladní účty jsou úvěry, které skotský bankéř poskytuje svým zákazníkům vedle směnek, které pro ně diskontuje; ježto však jest bankéři do té míry, do jaké jedním způsobem půjčuje peníze a posílá je do oběhu, bráněno ve vydávání tolika peněz druhým způsobem, jest nesnadno pochopiti, v čem výhoda záleží. Snese-li celý oběh pouze milion papíru, bude v oběhu pouze jeden milion; a ani pro bankéře ani pro obchodníka nemůže míti skutečného významu, zdali jest celá částka vydána eskontem směnek, nebo jen část jest tak vydána a zbytek jest vydán pomocí těchto pokladničních účtů.¹¹⁾

§ 130.

Snad jest nezbytné říci několik slov k otázce obou kovů, zlata a stříbra, kterých se při oběživu používá, zvláště když se zdá, že tato otázka uvádí ve zmatek jasné a prosté měnové zásady v myslích mnoha lidí. „V Anglii,“ praví dr. Smith, „nebylo zlato pokládáno za zákonné platidlo ještě dlouhý čas potom, kdy byly z něho raženy peníze. Poměr mezi hodnotou zlatých a stříbrných peněz nebyl stanoven žádným veřejným zákonem nebo nařízením, nýbrž jeho úprava byla ponechána trhu. Nabídl-li dlužník placení ve zlatě, mohl věřitel takové placení buď vůbec odmítnouti, nebo je

¹⁰⁾ [Kn. II., kap. II., str. 120 b—122 a.]

¹¹⁾ [Ricardo má v teorii pravdu; ale použitelnost oné teorie na praxi závisí na předpokladu, že pohyblivost kapitálu jest úplná a že za platnosti anglické soustavy mohou malí, ale prosperující továrníci dosáhnouti úvěru stejně snadno za platnosti anglické jako skotské soustavy. Tomu podle vši pravděpodobnosti tak *nebylo*. Tím méně tomu tak mohlo býti po změně, navrhované Ricardem a v praxi, pokud jde o banky, uskutečněné zákonem z r. 1844.]

přijmouti při takovém hodnocení zlata, na jakém se mohl se svým dlužníkem dohodnouti.¹²⁾)

Za tohoto stavu věcí je zřejmé, že guinea mohla někdy platiti 22 s. nebo více a jindy 18 s. nebo méně, jsouc úplně závislá na změně poměrné tržní hodnoty zlata a stříbra. Také byly všechny změny jak v hodnotě zlata, tak v hodnotě stříbra vyjadřovány ve zlatých mincích, — zdálo se, jako by stříbro bylo neměnné a jako by pouze zlato podléhalo vstupu a poklesu. Tak, ačkoli guinea platila 22 s. místo 18 s., nemohla se změnit hodnota zlata; změna mohla býti zcela omezena na stříbro a proto 22 s. nemohlo míti větší hodnotu než předtím 18 s. A naopak mohla nastati celá změna u zlata: guinea, která měla hodnotu 18 s., mohla stoupnouti na hodnotu 22 s.

Předpokládáme-li pak, že tato stříbrná měna jest zlehčována obřezáváním a také co do množství rozmnožována, pak by mohla guinea platiti 30 s.; neboť stříbro, obsažené v 30 s. tak zlehčených peněz, nemohlo by míti větší hodnotu než zlato v jedné guinei. Kdyby byla stříbrná měna uvedena na svou mincovní hodnotu, stříbrné peníze by stouply: ale zdálo by se, jako by zlato kleslo, neboť by guinea pravděpodobně neměla větší hodnoty než 21 takových dobrých šilinků.

Stane-li se pak také zlato zákonným platidlem a je-li každému dlužníku ponecháno na vůli, aby dluh zapravil zaplacením 420 šilinků nebo dvaceti guineí za každých £ 21, které dluží, pak v jednom nebo v druhém zaplatí podle toho, jak co nejlaciněji může svůj dluh zapraviti. Dovede-li si pěti čtvrtěmi pšenice opatřiti tolik zlatého kovu, kolik mincovna razí v dvaceti guineích, a za tutéž pšenici tolik stříbrného kovu, kolik pro něho mincovna razí ve 430 šilincích, pak zaplatí svůj dluh raději stříbrem, poněvadž takovým zaplacením svého dluhu získá deset šilinků. Kdyby však naopak mohl dostati za svou pšenici tolik zlata, kolik se razí v dvaceti a půl guineích, a pouze tolik stříbra, kolik se razí ve 420 šilincích, zaplatil by přirozeně svůj dluh raději zlatem. Kdyby

¹²⁾ [Kn. I., kap. V., str. 16 b.]

se množství zlata, které by si mohl opatřiti, dalo zpracovati pouze na dvacet guineí a množství stříbra na 420 šilinků, bylo by pro něho úplně lhotejně, v jakých penězích, stříbrných nebo zlatých, by zaplatil svůj dluh. To vše se tedy neděje náhodou; své dluhy platíme vždy raději zlatem ne proto, že se zlato lépe hodí za prostředek oběhu bohaté země, nýbrž prostě proto, že je v zájmu dlužníka tak je platiti.

V dlouhém období, které předcházelo rok 1797, rok omezení bankovních výplat v mincích, bylo zlato ve srovnání se stříbrem tak laciné, že bylo pro Anglickou banku a všechny ostatní dlužníky výhodné kupovati na trhu zlato a nikoliv stříbro, aby je dopravili do mincovny k ražbě, ježto tímto raženým kovem mohli levněji vyrovnávati své dluhy. Stříbrné peníze byly po velkou část tohoto období velmi značně zlehčeny; ale byly do jisté míry vzácné a proto podle zásady, kterou jsem vysvětlil dříve, nikdy neklesly ve své běžné hodnotě. Třebas byly tak zlehčeny, bylo stále ještě v zájmu dlužníků platiti ve zlatých mincích. Kdyby ovšem bylo množství těchto zlehčených stříbrných mincí nesmírně veliké, nebo kdyby mincovna vydala tak zlehčené mince, bylo by snad v zájmu dlužníků, aby platili těmito zlehčenými penězi; ale jejich množství bylo omezeno a to udrželo jejich hodnotu a zlato bylo tudíž v praxi skutečným základem měny.

Že tomu tak bylo, se nikde nepopírá; tvrdilo se však, že se tak stalo v důsledku zákona, který prohlásil, že stříbro nemá býti zákonným platidlem pro dluhy, přesahující £ 25, leda podle váhy, jež by odpovídala mincovnímu standardu.¹³⁾

Avšak tento zákon nebránil žádnému dlužníku, aby splatil svůj dluh bez ohledu na jeho výši ve stříbrné měně, právě vyšlé z mincovny. Že dlužník tímto kovem neplatil, nedálo se náhodou ani z nutnosti, nýbrž zcela ze svobodné volby; nehodilo se proň nositi do mincovny stříbro; hodilo se mu nositi tam zlato. Jest pravděpodobné, že, kdyby obíhající množství tohoto zlehčeného stříbra bylo nesmírně veliké a kdyby bylo také zákonným platidlem, gui-

¹³⁾ [Až do vydání 68. kapitoly zákona z 56. roku vlády Jiřího III.]

nea by měla zase hodnotu třiceti šilinků; byl by to však zlehčený šilink, jehož hodnota by klesla, a nikoli guinea, která by stoupla.

Stává se tudíž zřejmým, že jsme stále byli vystaveni změně hlavního standardního měřítka hodnoty, pokud oba tyto kovy byly stejně zákonným platidlem pro dluhy jakékoliv výše. Někdy to bývalo zlato, někdy stříbro, což úplně záviselo na změnách poměrné hodnoty obou kovů; a v takových dobách býval kov, který nebyl základem, taven a stahován z oběhu, ježto jako neražený kov měl větší hodnotu než jako mince. To byla nevýhoda, již odstraniti bylo velmi žádoucí; ale pokrok postupuje tak pomalu, že, ačkoli na něj bylo nevývratně poukázáno panem Lockem¹⁴⁾ a od jeho doby mu věnovali pozornost všichni pisatelé o otázce peněz, lepší soustava byla zavedena teprve v parlamentním zasedání r. 1816, kdy bylo zákonem stanoveno, že pouze zlato má býti zákonným platidlem pro každou částku, přesahující čtyřicet šilinků.

Zdá se, že dr. Smith si nebyl zcela vědom účinků, které plynou z používání dvou kovů jednak jako oběživa, jednak jako zákonného platidla pro dluhy jakékoli výše; neboť praví, že „po dobu trvání jakéhokoli stanoveného poměru mezi příslušnými hodnotami různých kovů v mincích řídí hodnota nejdražšího kovu ve skutečnosti hodnotu všech mincí.“¹⁵⁾ Protože zlato bylo za jeho doby prostředkem, kterým dlužníci rádi platili své dluhy, myslel, že má jakousi přirozenou vlastnost, kterou tehdy opravdu řídilo a vždy bude řídit hodnota stříbrných mincí.

Při nápravě zlaté mince r. 1774 vyměňovala se nová guinea přímo z mincovny pouze za jedenadvacet zlehčených šilinků; ale za

14) [„Some Considerations of the Consequences of the lowering of Interest and raising the Value of Money“, druhé vydání 1696. Viz zvláště závěr na straně 171: „Chci s jistotou tvrditi, že jest v zájmu každé země, aby všechny její běžné peníze byly z jednoho a téhož kovu; aby různé druhy byly všechny z téže směsi a žádný aby neměl horšího složení; a aby základ, jednou takto stanovený, byl nedotknutelně a nezměnitelně držen na věčné časy.“ Srv. „Further Considerations concerning raising the Value of Money“, str. 20 atd.]

15) [Kn. I., kap. V., str. 17 a, b. To jest ovšem opak skutečnosti. K správnému názoru došel Sir Thomas Gresham. Srv. Locke, „Some Considerations“ atd., jak svrchu uvedeno, str. 165, 166.]

vlády krále Viléma, když byly stříbrné peníze přesně v témže stavu, vyměňovala se guinea, rovněž nová a přímo z mincovny, za třicet šilinků. K tomu poznamenává pan Buchanan: „Zde tedy jest nanejvýš zvláštní skutečnost, o které nepodávají běžné měnové teorie žádného vysvětlení; guinea se jednou směňuje za třicet šilinků, svou skutečnou hodnotu ve zlehčených stříbrných penězích, a potom se táž guinea směňovala pouze za jedenadvacet oněch zlehčených šilinků. Je jasné, že mezi těmito dvěma různými obdobími asi došlo ke značné změně ve stavu měny, o které nám nepodává domněnka dra Smitha vysvětlení.“¹⁶⁾

Zdá se mi, že se nesnáz dá velmi prostě rozřešiti tím, že uvedeme tento různý stav hodnoty guinee v uvedených dvou obdobích ve vztah s různým *množstvím* obíhajících zlehčených stříbrných peněz. Za vlády krále Viléma nebylo zlato zákonným platidlem; obíhalo pouze podle smluvené hodnoty. Všechny velké platy se pravděpodobně konaly ve stříbře, zvláště když se tehdy papírovým penězům a bankovním transakcím málo rozumělo. Množství těchto zlehčených stříbrných peněz převyšovalo množství stříbrných peněz, které by se bylo udrželo v oběhu, kdyby se nebylo používalo ničeho jiného než nezlehčených peněz; a proto byly jednak znehodnoceny, jednak zlehčeny. Avšak v následujícím období, když zlato bylo zákonným platidlem, když se při provádění platů používalo také bankovek, nepřevyšovalo množství zlehčených stříbrných peněz množství stříbrných mincí, přicházejících přímo z mincovny, které by obíhalo, kdyby nebylo zlehčených stříbrných peněz; proto, ačkoli byly peníze zlehčeny, nebyly znehodnoceny. Vysvětlení pana Buchanana jest poněkud jiné; myslí, že vedlejší měna není schopna znehodnocení, kdežto hlavní měna ano. Za vlády krále Viléma bylo stříbro hlavní měnou a proto bylo schopno znehodnocení. Roku 1774 bylo vedlejší měnou a proto podrželo svou hodnotu. Znehodnocení však nezávisí na tom, je-li měna vedlejší nebo hlavní měnou, závisí zcela na tom, je-li oběživa nadbytečné množství.¹⁷⁾

16) [Smith, vyd. Buchanonovo, 1814, srv. I., str. 64, poznámka.]

17) Nedávno tvrdil ve směnovně Lord Lauderdale, že banka při stávajících min-

Proti mírnému ražebnému za ražbu peněz nedá se mnoho namítati, zvláště když postihne ono oběživo, které má prováděti menší platy. Peníze obyčejně stoupají v hodnotě o celou částku ražebného a proto je to daň, která se nikterak nedotýká těch, kdož ji platí, pokud není množství peněz přílišné. Jest však třeba poznamenati, že v zemi, kde jest zavedena papírová měna, třebas by byli vydavatelé takového papíru povinni vypláceti jej hotově na požádání držitele, přece by mohly i její bankovky i mince býti znehodnoceny o plnou částku ražebného oné mince, která jediná jest zákonným platidlem, dříve než by začal účinkovati korektiv, který omezuje oběh papíru. Kdyby na př. činilo ražebné na zlatou minci 5%, oběživo by se mohlo ve skutečnosti znehodnotiti hojným vydáváním bankovek o 5%, dříve než by bylo v zájmu držitelů, aby požadovali minci za účelem jejího roztavení na neražený kov; znehodnocení, kterému bychom nikdy nebyli vystaveni, kdyby buď nebylo ražebného na zlatou minci, anebo, kdyby ražebné bylo povoleno, držitelé bankovek by mohli požadovati neražený kov a nikoliv mince výměnou za bankovky při mincovní ceně

covních řádech nemůže svých bankovek vypláceti v hotovosti, protože poměrná hodnota obou kovů je taková, že by bylo v zájmu všech dlužníků, aby své dluhy platili stříbrnými a nikoli zlatými mincemi, kdežto zákon opravňuje všechny věřitele banky, aby požadovali zlato výměnou za bankovky. Toto zlato, tak myslí jeho lordstvo, by mohlo býti se ziskem vyváženo a pro tento případ tvrdí, že banka, aby udržela zásobu, bude nucena stále kupovati zlato s přírůžkou a prodávati je al pari. Kdyby mohl každý jiný dlužník platiti ve stříbře, měl by Lord Lauderdale pravdu; ale nemůže tak činiti, přesahuje-li jeho dluh 40 s. [68. kap. zák. z 56. roku vlády Jiřího III.] To by tedy omezilo množství obíhajících stříbrných mincí (kdyby si vláda sama nevyhradila právo zastaviti ražbu onoho kovu, kdykoli by to uznala za vhodné), neboť, kdyby bylo raženo příliš mnoho stříbra, pokleslo by v poměrné hodnotě ke zlatu a nikdo by ho nepřijímal jako platbu za dluh, převyšující 40 šilinků, nebylo-li by poskytnuto odškodnění za jeho nižší hodnotu. K zaplacení dluhu £ 100 by bylo zapotřebí jednoho sta zlatých liber (sovereignů) nebo bankovek v částce £ 100; ale ve stříbrných mincích by snad bylo potřebí £ 105, kdyby bylo v oběhu příliš mnoho stříbra. Proti přílišnému množství stříbrných mincí jsou tedy dva korektivy: předně přímý korektiv, který může vláda kdykoliv uplatniti, aby se zabránilo další ražbě; za druhé by nikdo neměl zájmu na tom, aby nosil stříbro do mincovny, kdyby to mohl činiti; neboť po ražbě by nemělo svou běžnou mincovní, nýbrž pouze svou tržní hodnotu. [Viz protest Lorda Lauderdale, Hansard, 27. května 1818.]

§ 3 17 s. 10¹/₂ d. Nebude-li tedy banka povinna vypláceti své bankovky v neraženém kovu nebo mincích na žádost držitele, pak jest nedávno vydaný zákon, který povoluje ražebné 6% čili 4 penice za unci na stříbrnou minci, ale který ustanovuje, že zlato má býti raženo mincovnou bez jakéhokoli zdražení, snad nejvhodnější, protože nejpůsobivěji zabrání všem zbytečným změnám oběživa.

KAPITOLA XXVIII.

O POMĚRNÉ HODNOTĚ ZLATA, OBILÍ A PRÁCE V BOHATÝCH A CHUDÝCH ZEMÍCH.¹⁾

§ 131.

„Zlato a stříbro jako všechny ostatní statky,” praví Adam Smith, „přirozeně vyhledávají trh, kde se za ně dává nejlepší cena; a za každou věc se obvykle dává nejlepší cena v zemi, která si to může nejlépe dovoliti. Třeba pamatovati, že práce jest konečnou cenou, která se za každou věc platí; a v zemích, kde

¹⁾ [Tato kapitola obsahuje poněkud zběžnou kritiku Smitha. (Kn. I., kap. XI., část III.) Ricardo na neštěstí nepřihlížel k celé kapitole, nýbrž místo toho obrátil svou kritiku proti určitým izolovaným úryvkům. Smithův cíl je prostý. Zkoumal různé poměry, ve kterých se budou směřovati nezbytnosti a zbytečnosti za různých podmínek blahobytu. Během celého postupu pokroku by měla hodnota těchto stále stoupati ve srovnání s oněmi, neboť potřeby těmito naznačované budou ukojovány se stále větší snadností. Obilí tudíž pokládá za hlavní nezbytnost. Aby dokázal své tvrzení, pouští se do zkoumání, obsaženého v *Pojednání o změnách v hodnotě stříbra*. V něm uvádí statistiky, aby ukázal, že během let před velkými objevy stříbra klesala stále cena obilí; že k tomu přirozeně docházelo, plyne, jak praví, z toho, že se postupně užívalo stále více stříbra i za účelem oběhu i ozdoby. To znamená, že obilí tvoří zmenšující se část celkové hodnoty země. Připouští však, že v městech a v zemích, jako je Holandsko a Janov, které nemohou vyráběti své vlastní potraviny, může dojít k zdánlivé odchylce od tohoto pravidla k vůli dopravnímu nákladu, atd., který způsobuje *opravdovou drahotu obilí*. Nevzal však v úvahu působení zákona klesajících výnosů. Tomuto hlavnímu tvrzení, které rozlišuje mezi vztahy primérních a sekundérních statků, nevěnuje Ricardo pozornosti. Útočí na osamocené věty často proto, že mylně chápal jejich význam. Nepřipouští to, co jest zřejmé z celého Smithova tvrzení, totiž definici bohaté země jako země, v níž jest hojnost životních potřeb.]

jest práce stejně dobře odměňována, bude peněžité cena práce úměrná peněžité ceně dělníkovy výživy. Ale zlato a stříbro se budou přirozeně směňovati za větší množství výživy v bohaté zemi než v chudé; v zemi, jež výživou oplývá, za více než v zemi, která jest výživou jen tak tak opatřena.”²⁾)

Ale obilí jest statek stejně jako zlato, stříbro a jiné věci; mají-li tudíž v bohaté zemi všechny statky vysokou směnnou hodnotu, obilí nesmí tvořiti výjimku;³⁾) a podle toho bychom mohli správně říci, že se obilí směňovalo za velké množství peněz, protože bylo drahé, a že se také peníze směňovaly za velké množství obilí, protože i ty byly drahé; což znamená tvrditi, že jest obilí zároveň drahé i laciné. V národním hospodářství se nedá nic lépe dokázati, než že v bohaté zemi jest zabraňováno vzrůstu obyvatelstva ve stejném poměru jako v chudé zemi vzrůstající nesnázi opatření potravin. Ona nesnáz musí nutně zvýšiti poměrnou cenu potravin a dáti podnět k jejich dovozu. Jak se tedy mohou peníze, nebo zlato a stříbro, směňovati za více obilí v bohatých než v chudých zemích? Pouze v bohatých zemích, kde jest obilí drahé, vedou držitelé půdy zákonodárství k zákazu dovozu obilí.⁴⁾) Kdo kdy slyšel o zákonu, zabraňujícím dovozu sklizně v Americe nebo v Polsku? — Příroda v oněch zemích ve skutečnosti zamezila její dovoz poměrnou snadností její výroby.

Jak tedy může býti pravda, že, „vyjmeme-li obilí a jiné takové plodiny, které jsou pěstovány vesměs lidskou přičinností, zdražují se přirozeně všechny ostatní druhy prvotní výroby — dobytek, drůbež, zvěř všeho druhu, užitečné zkameněliny a nerosty země s pokrokem společnosti.”⁵⁾) Proč by jen obilí a plodiny

2) [Kn. II., kap. XI., str. 80 a.]

3) [To jest nesprávný výklad Smithovy řeči. „Každá věc” a „to” se vztahují k zvláštnímu statku, který si může země nejspíše dovoliti, a nesmějí býti vykládány ve všeobecném smyslu.]

4) [Tato kritika vzniká nesprávným pochopením toho, co Smith myslel. Smith se dívá na peníze, či spíše na zlato a stříbro, jako na zbytečnosti a zkoumá, zda se budou směňovati za velký díl výživy v bohatých nebo v chudých zemích.]

5) [Kn. I., kap. XI., str. 91 b. Srv. jiné úryvky v téže kapitole, jako na př. str. 78 b: „Bylo řečeno, že obilí, ježto jest druhem výroby, bylo v oněch dávných dobách

měly býti vyňaty? Omyl dra Smitha, který se táhne celým jeho dílem, spočívá v předpokladu, že hodnota obilí je stálá; že, ačkoli hodnota všech ostatních věcí může, hodnota obilí nikdy nemůže býti zvýšena. Obilí má podle něho vždy tutéž hodnotu, protože vždy uživí týž počet lidí.⁶⁾ Stejně by se mohlo říci, že sukno má vždy tutéž hodnotu, protože se z něho vždy dá zhotoviti stejný počet kabátů. Co má hodnota společného se schopností živiti a šatiti?

§ 132.

Obilí, jako každý jiný statek, má v každé zemi svou přirozenou cenu, t. j. tu cenu, která jest nutná k jeho výrobě a bez níž by nemohlo býti pěstěno: tato cena jest to, která určuje jeho tržní cenu a která rozhoduje o účelnosti jeho vývozu do cizích zemí. Kdyby byl v Anglii zakázán dovoz obilí, mohla by jeho přirozená cena stoupnouti v Anglii na £ 6 za čtvrt, zatím co by bylo ve Francii za polovičku této ceny. Kdyby byl v této době zákaz dovozu odstraněn, pokleslo by na anglickém trhu obilí nikoliv na cenu mezi £ 6 a £ 3, nýbrž na konec a trvale na přirozenou cenu Francie, cenu, za kterou by se mohlo dodávati na anglický trh a poskytovat ve Francii obvyklé a běžné zisky z kapitálu; a zůstalo by na této ceně, ať by Anglie konsumovala sto tisíc nebo milion čtvrtí. Kdyby poptávka Anglie odpovídala tomuto množství, jest pravděpodobné, že by přirozená cena ve Francii stoupla pro nezbytnost, která by Francii přiměla uchýliti se k půdě horší jakosti, aby kryla tuto velikou potřebu; a to by ovšem působilo také na cenu obilí v Anglii. Celé mé tvrzení směřuje k tomu, že jest to přirozená cena

poměrně mnohem dražší než většina jiných statků; mám za to, že je tím méně, než většina nevyvráběných statků, jako na př. dobytek, drůbež, zvěř všeho druhu, atd.⁷⁾

⁶⁾ [Není pochyby, že Smithova řeč je dvojsmyslná. Dívá se na tyto jiné potravinové statky jako na předměty, darované lidu, a sotva jako na výsledek práce. Mají proto, říká, nejdříve velmi nízkou hodnotu, zatím co obilí má velmi vysokou hodnotu: ale s pokrokem doby, a ježto jejich množství nemůže býti snadno zvýšeno, aby se vyhovělo zvýšené poptávce, jejich hodnota stoupne. Tvrdí proto, že mají jiné postavení než obilí.]

statků ve vyvážející zemi, která na konec určuje ceny, za které mají být prodávány v dovážející zemi, nejsou-li předmětem monopolu.

Ale dr. Smith, který tak obratně zastával nauku o tom, že přirozená cena statků konečně upravuje jejich tržní cenu, předpokládal případ, při kterém by se podle jeho mínění tržní cena neřídila přirozenou cenou ani vyvážející, ani dovážející země. „Snižme skutečné bohatství Holandska nebo janovského území,” praví, „zatím co počet jejich obyvatel zůstane stejný; snižme jejich schopnost krýti svou potřebu ze vzdálených zemí a cena obilí, místo aby klesala s oním snížením množství jejich stříbra, které musí tento pokles nutně provázeti buď jako jeho příčina nebo jako jeho důsledek, stoupne na cenu z doby hladu.”⁷⁾

Mně se zdá, že by došlo k pravému opaku: všeobecně snížená schopnost Holanďanů nebo Janovanů nakupovati mohla by na čas snížit cenu obilí pod jeho přirozenou cenu v zemi, z které by bylo vyváženo, stejně jako v zemích, do kterých by bylo dováženo; ale jest zcela nemožné, aby je někdy mohla zvednouti nad onu cenu.⁸⁾ Pouze rozmnožováním holandského nebo janovského bohatství by se dala zvýšiti poptávka a zvednouti cena obilí nad jeho dřívější cenu; a k tomu by došlo jen na velmi krátkou dobu, nevznikly-li by nové nesnáze při získávání dovozu.

Dr. Smith poznamenává dále o této věci: „Potřebujeme-li nezbytností, musíme se rozloučiti se všemi zbytečnostmi, jichž hod-

⁷⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 80 b.]

⁸⁾ [Zdá se, že výňatek, citovaný z Adama Smitha, sotva snese výklad, který se mu v této větě přikládá. Smith upozorňoval na zvláštní stav těchto dvou zemí; a přeje si ukázati rozdíl mezi jejich stavem a stavem obyčejné bohaté země, řekl, že obilí, kdyby bylo dováženo do oněch zemí, bylo by dražší než v zemích, z kterých bylo vyváženo. Nyní však, aby vysvětlil své hledisko, že by cena obilí byla vyšší v chudých než v bohatých zemích, snaží se obrátiti pozornost: a) k výhodě, které se takové země těší pro své bohatství, které jim umožňuje dovážeti; b) k jejich hrozné situaci, kdyby se musely spoléhati na své domácí zásoby. Těto nutnosti jsou zba-veny vzhledem k svému bohatství.]

Zdá se tedy, že se Ricardova kritika mívá cíle. Je sotva zapotřebí tvrditi, že jeho kritika by byla správná, kdyby jeho výklad byl správný.]

nota v dobách chudoby a nouze klesá, jak stoupá v dobách bohatství a blahobytu." Toto jest nepochybně pravda; ale pokračuje: „Jinak jest tomu s nezbytnostmi. Jejich skutečná cena, množství práce, které mohou koupiti nebo ovládnouti, stoupá v dobách chudoby a nouze a klesá v dobách bohatství a blahobytu, což jsou vždy doby velikého nadbytku, neboť jinak by nemohly býti dobami bohatství a blahobytu. Obilí jest nezbytný, stříbro jest pouze zbytný statek."⁹⁾

Jsou zde uplatňována dvě tvrzení, která nemají vzájemného vztahu; jedno, že za předpokládaných okolností bude obilí ovládati více práce, což není popíráno; druhé, že se obilí bude prodávati za vyšší peněžitou cenu, že se bude směňovati za více stříbra; o tomto tvrdím, že jest mylné. Mohlo by býti pravdivé, kdyby obilí bylo v tutéž dobu málo — kdyby nebyl dodán obvyklý dovoz. Ale v tomto případě jest ho nadbytek; netvrdí se, že se dováží menší množství než obyčejně, nebo že se ho požaduje více. K nákupu obilí potřebují Holanďané nebo Janované peněz, a aby získali tyto peníze, musejí prodávati své zbytné statky. Tržní hodnota a cena těchto zbytných věcí jest to, která klesá, a zdá se, že peníze ve srovnání s nimi stoupají. To však nebude míti sklon k zvýšení poptávky po obilí ani k snížení hodnoty peněz, což jsou jediné dva důvody, které mohou zvednouti cenu obilí.¹⁰⁾ Po penězích může býti pro nedostatek úvěru a z jiných důvodů velká poptávka a mohou býti proto ve srovnání s obilím drahé; ale na žádné správné zásadě se nedá založiti tvrzení, že by za takových okolností byly peníze laciné a že by proto cena obilí stoupla.

⁹⁾ [Kn. I., kap. XI., str. 80 b.]

¹⁰⁾ [Tato kritika se snaží vysvětliti předcházející tvrzení (poznámka na str. 301), že Ricardovi se nepodařilo pochopiti pravý cíl tvrzení Adama Smitha. Smith zdůrazňoval, že v dobách blahobytu bude po zbytných statcích, k nimž počítá stříbro, surovinu peněz, větší poptávka než v dobách chudoby. Když se tedy země vrátí z onoho do tohoto stavu, poklesnou zbytné statky v hodnotě, srovnáme-li je s nezbytnostmi. Ricardo připouští, že, měříme-li je hodnotou práce, tyto stoupnou, zvláště obilí; proto by Adam Smith pokládal celé své tvrzení za přijaté. Toto tvrzení jest zřejmě založeno na dvou předpokladech, že jedinými penězi jsou kovové peníze a že užívání stříbra jako statku vykazuje vysoké procento ve srovnání s jeho užíváním

Když mluvíme o vysoké nebo nízké hodnotě zlata, stříbra nebo kteréhokoli jiného statku v různých zemích, vždy bychom měli uvést nějaké měřítko, podle kterého je oceňujeme, nebo jinak si nedovedeme to, o čem se mluví, představit. Když se tedy řekne o zlatu, že jest dražší v Anglii než ve Španělsku, jakou představu vyjadřuje tvrzení, není-li uveden žádný statek? Je-li ve Španělsku obilí, olivy, olej, vína a vlna lacinější v ceně než v Anglii, pak jest zlato, vyjádříme-li je těmito statky, ve Španělsku dražší. Bude-li naopak v Anglii železářské zboží, cukr, sukno atd. za nižší cenu než ve Španělsku, pak bude zlato, vyjádříme-li je těmito statky, v Anglii dražší. Tak se zlato ve Španělsku jeví dražším nebo lacinějším podle toho, jak se upne obrazotvornost pozorovatele na měřítko, podle kterého oceňuje jeho hodnotu. Adam Smith, který označil obilí a práci za všeobecné měřítko hodnoty, by přirozeně měřil poměrnou hodnotu zlata množstvím těchto dvou předmětů, za které by se směňovalo; a když podle toho mluví o poměrné hodnotě zlata ve dvou zemích, rozumím mu tak, že míní jeho hodnotu, vyjádřenou v obilí a práci.

§ 133.

Ale viděli jsme, že zlato, měřené v obilí, může mít ve dvou zemích velmi rozličnou hodnotu. Snažil jsem se ukázat, že bude nízká v bohatých zemích a vysoká v chudých zemích; Adam Smith jest jiného názoru: myslí, že hodnota zlata, měřená v obilí, jest nejvyšší v bohatých zemích.¹¹⁾ Ale aniž dále zkoumáme, který z těchto názorů jest správný, oba dostatečně ukazují, že zlato nebude nutně levnější v oněch zemích, které mají doly, ačkoli jest to tvrzení, za-

jako peněz. První a důležitější z těchto předpokladů správně vyvrací Ricardo v následující větě: „Po penězích může býti pro nedostatek úvěru“ atd.]

¹¹⁾ [Tento názorový rozdíl plyne z různých významů, které spojují oba spisovatelé se slovy „bohatý“ a „chudý“. Adam Smith myslí, že země jest „bohatá“, „oplývá-li prostředky k živobytí“, Ricardo pokládá za bohatou zemi hustě zalidněnou, ve které musí býti každá další potřeba potravin získávána neúměrným vynaložením úsilí.]

stávané Adamem Smithem. Dejme tomu, že Anglie má doly a že jest správné mínění Adama Smitha, že zlato má největší hodnotu v bohatých zemích :ačkoli by zlato přirozeně plynulo z Anglie do všech ostatních zemí výměnou za jejich *statky*, neplynulo by z toho, že by zlato bylo v Anglii nutně lacinější ve srovnání s obilím a prací než v oněch zemích. Na jiném místě mluví ovšem Adam Smith o tom, že drahé kovy jsou nutně lacinější ve Španělsku a v Portugalsku než v jiných částech Evropy, protože ony země jsou náhodou téměř výlučnými vlastníky dolů, které je poskytují. „Polsko, kde stále ještě vládne feudální systém, je dnes stejně žebráckou zemí, jakou bylo před objevením Ameriky. *Peněžitá cena obilí však stoupla*; skutečná hodnota drahých kovů poklesla v Polsku stejně, jako v jiných částech Evropy. Jejich množství tam tedy asi vzrostlo jako na jiných místech a *téměř v téměř poměru k ročnímu výtěžku půdy a práce*. Tento vzrůst množství oněch kovů nezvýšil však, jak se zdá, onoho ročního výtěžku; ani nezlepšil průmysl a zemědělství země, ani poměry jejich obyvatel. Španělsko a Portugalsko, země, které mají doly, jsou po Polsku snad dvě nejžebráččejší země v Evropě. Avšak hodnota drahých kovů *musí býti ve Španělsku a v Portugalsku nižší než ve ve všech ostatních částech Evropy, kde je zatížena nejen dopravným a pojištěním, nýbrž i výlohami pašování, ježto je jejich vývoz buď zakázán nebo podroben clu. Proto v poměru k ročnímu výtěžku půdy a práce musí býti jejich množství větší* v oněch zemích než v kterékoli jiné části Evropy: ony země jsou však chudší než větší část Evropy. Ačkoli ve Španělsku a v Portugalsku byl feudální systém odstraněn, nebyl nahrazen *o mnoho lepším.*”¹²⁾)

12) [Kn. I., kap. XI., str. 101 b. Proložené a tučné písmo je od Ricarda. Zdá se, že myslí, že Adam Smith věřil, že peníze by mohly míti velmi rozličnou hodnotu v různých zemích téhož obchodního systému. Adam Smith však, jak ukázaly dřívější poznámky, ve skutečnosti zkoumal otázku úplně jinou.

V tomto úryvku tvrdí o málo něco jiného, než co se tvrdí v obvyklých pojednáních o zahraničních kursech měny. Skutečný vývoz peněz nenastane, dokud se nedosáhne zlatého bodu.]

Zdá se mi, že dr. Smith tvrdí toto: Zlato, měřené v obilí, je ve Španělsku levnější než v jiných zemích, a důkazem toho je nikoliv to, že jest Španělsku od jiných zemí dáváno za zlato obilí, nýbrž že sukno, cukr a železářské zboží jest oněmi zeměmi dáváno výměnou za onen kov.

KAPITOLA XXIX.

DANĚ, KTERÉ JSOU PLACENY VÝROBCEM.

§ 134.

Pan Say příliš zveličuje nevýhody, které vznikají, je-li daň z tovaru vybírána raději v dřívějším než v pozdějším období jeho výroby.¹⁾ Poznává, že továrníci, jejichž rukama statek postupně prochází, musejí vynakládati větší prostředky, aby mohli platiti daň předem, což jest často spojeno se značnou nesnází pro továrníka s velmi omezeným kapitálem a úvěrem. Proti této poznámce nelze nic namítati.

Jiná nevýhoda, kterou zdůrazňuje, jest ta, že v důsledku placení daně předem musí býti spotřebitel zatížen také ziskem z této platby, a že z této daňové přírážky nemá státní pokladna žádné výhody.

Při této druhé námitce nemohu s panem Sayem souhlasiti. Předpokládejme, že stát potřebuje *okamžitě* £ 1000 a vybere je od továrníka, který je po dobu jednoho roku nebude moci přesunouti na spotřebitele svého hotového výrobku. V důsledku tohoto průtahu musí žádati za své zboží vyšší cenu, nejen £ 1000, daňovou částku, nýbrž pravděpodobně £ 1100, při čemž £ 100 je úrok z předem zaplaceného £ 1000. Ale odměnou za těchto dalších £ 100, zaplacených spotřebitelem, má skutečnou výhodu potud, pokud jeho placení daně, kterou vláda požadovala ihned a kterou na konec musí zaplatiti, bylo o rok odloženo; byla mu tedy poskytnuta příležitost, aby půjčil továrníkovi potřebných £ 1000 na 10% nebo na nějakou jinou úrokovou míru, na které by se do-

1) [„Pol. Econ.“, druhé vydání, kn. III., kap. VIII., sv. II., str. 341.]

hodli. Jedenáct set liber, splatných na konci jednoho roku, nemá, když úrok z peněz jest 10%, větší hodnotu než £ 1000, splatných ihned. Kdyby vláda odložila přijetí daně o jeden rok, až by byla skončena výroba statku, musela by třeba vydati zúročitelné pokladniční poukázky a zaplatila by na úrocích právě tolik, kolik by spotřebitel ušetřil na ceně; vyjma ovšem onu část ceny, kterou by továrník v důsledku daně mohl přičísti ke svým skutečným ziskům. Kdyby na úroku za pokladniční poukázky zaplatila vláda 5%, jest tím, že nebyly vydány, ušetřena daň £ 50. Kdyby si továrník vypůjčil další kapitál na 5% a spotřebiteli započítal 10%, získal by také 5% ze svého placení předem kromě svých obvyklých zisků, takže továrník a vláda dohromady vydělají nebo ušetří přesně částku, kterou spotřebitel zaplatí.

§ 135.

Pan Simonde ve svém vynikajícím díle „De la Richesse Commerciale” vypočítal,²⁾ sleduje týž směr tvrzení jako pan Say, že daň 4000 franků, původně zaplacená továrníkem, jehož zisk byl na mírné výši 10%, by se zvýšila, kdyby tovar prošel jen rukama pěti různých osob, pro spotřebitele na částku 6734 franků. Tento výpočet vychází z předpokladu, že ten, kdo první předem zaplatil daň, dostane od dalšího továrníka 4400 franků a ten zase od dalšího 4840 franků; takže při každém kroku by k ní bylo na její hodnotu připočteno 10%. To znamená předpokládati, že hodnota daně by rostla podle složitého počtu úrokového; nikoli při míře 10% ročně, nýbrž při absolutní míře 10% při každém dalším kroku. Tento názor pana de Simonde by byl správný, kdyby uplynulo pět let mezi prvním zálohovým placením daně a prodejem zdaněného statku spotřebiteli; kdyby však uplynul pouze jeden rok, poskytlo by odškodné 400 franků, místo 2734 franků, zisk ve výši 10% ročně všem, kdož by přispěli k zálohovému zaplacení daně, ať by statek prošel rukama pěti nebo padesáti továrníků.

2) [Sv. II., str. 43—6.]

KAPITOLA XXX.

O VLIVU POPTÁVKY A NABÍDKY NA CENY.

§ 136.

Výrobní náklady jsou to, které musí na konec řídití cenu statků, a nikoli, jak se často tvrdilo, poměr mezi nabídkou a poptávkou: poměr mezi nabídkou a poptávkou může sice nějaký čas působiti na tržní hodnotu statku, až jest opatřen ve větším nebo menším množství podle toho, jak poptávka snad vzrostla nebo se zmenšila; ale tento účinek bude trvati pouze dočasně.

Snižme výrobní náklad klobouků a jejich cena poklesne na konec na jejich novou přirozenou cenu, i kdyby se snad poptávka zdvojnásobila, ztrojnásobila nebo zčtyřnásobila. Snižme náklad na výživu lidí snížením přirozené ceny potravin a oděvu, jimiž se život udržuje, a mzdy na konec poklesnou přes to, že se snad poptávka po dělnících velmi značně zvýší.

Názor, že cena statků závisí pouze na poměru nabídky k poptávce nebo poptávky k nabídce, stal se v národním hospodářství skoro axiomem a byl v této vědě pramenem mnohého omylu. Tento názor vedl pana Buchanana k tvrzení, že na mzdy nemá vlivu vzestup nebo pokles ceny potravin, nýbrž pouze poptávka po práci a její nabídka; a že by daň z pracovních mezd nezvedla mzdy, protože by nezměnila poměru poptávky po dělnících k nabídce.

§ 137.

Nelze tvrditi, že poptávka po statku vzrůstá, nekupuje-li se ho nebo nespotřebovává další množství; a přece může za takových okolností jeho peněžitá hodnota stoupnouti. Tak by, kdyby snad hodnota peněz poklesla, cena každého statku stoupla; neboť každý ze soutěžících by byl ochoten vydati na jeho koupi více peněz než dříve. Ale ačkoli by jeho cena stoupla o 10 nebo 20%, nebylo by, kdyby se ho nekupovalo více než dříve, podle mého mínění přípustné tvrditi, že změna v ceně statku byla způsobena zvýšenou poptávkou po něm. Jeho přirozená cena, jeho peněžitě výrobní náklady byly by skutečně změněny změněnou hodnotou peněz; a cena statku by se bez jakéhokoli vzrůstu poptávky přirozeně přizpůsobila oné nové hodnotě.

„Viděli jsme,” praví pan Say, „že výrobní náklady určují nejnižší cenu, na kterou mohou věci klesnouti; cenu, pod kterou nemohou delší dobu zůstat, protože by se jinak výroba buď úplně zastavila nebo zmenšila.” Sv. II., str. 26.¹⁾

Později praví, že, ježto poptávka po zlatě od objevení dolů vzrostla v míře ještě větší nežli nabídka, „jeho cena ve zboží, místo aby poklesla v poměru deseti k jedné, poklesla pouze v poměru čtyř k jedné; to znamená, místo aby poklesla v poměru, v jakém klesla jeho přirozená cena, poklesla v poměru, v jakém nabídka převýšila poptávku.”²⁾ — „*Hodnota každého statku stoupá vždy v přímém poměru k poptávce a v nepřímém poměru k nabídce.*”

V téměř smyslu se vyjádřil hrabě z Lauderdale.

1) [Kn. II., kap. IV.)]

2) Kdyby se množství zlata a stříbra, které skutečně existuje, používalo pouze k výrobě náčiní a ozdob, bylo by ho nadbytek a bylo by mnohem levnější, než jest nyní: jinými slovy při jeho směňování za jakýkoli jiný druh zboží byli bychom nuceni dávatí poměrně větší jeho množství. Ale ježto se značného množství těchto kovů používá jako peněz a ježto tento díl neslouží žádnému jinému účelu, zbývá méně k použití na ozdoby a klenoty; tato vzácnost pak zvyšuje jejich hodnotu. Say, sv. II., str. 316. Viz též poznámku k str. 78.

„Kdybychom se zřetelem k změnám hodnoty, jimž podléhá každá hodnotná věc, mohli na okamžik předpokládati, že nějaká hmota má vnitřní a pevnou hodnotu, takže by mělo předpokládané její množství stále za všech okolností stejnou hodnotu, pak by se stupeň hodnoty všech věcí, zjištěný takovým pevným měřítkem, měnil podle poměru *mezi jejich množstvím* a poptávkou po nich, a každý statek by byl přirozeně podroben změně své hodnoty v důsledku čtyř různých okolností:

1. Podléhal by vzrůstu své hodnoty v důsledku zmenšení svého množství.

2. Zmenšení své hodnoty v důsledku zvětšení svého množství.

3. Mohl by jej postihnouti vzrůst jeho hodnoty v důsledku zvýšené poptávky.

4. Jeho hodnota by se mohla zmenšiti pro nedostatek poptávky.

Ježto se však jasně ukáže, že žádný statek nemůže míti pevnou a vnitřní hodnotu, aby byl kvalifikován za měřítko hodnoty ostatních statků, jest lidstvo vedeno k tomu, aby volilo za praktické měřítko hodnoty to, co, jak se zdá, nejméně podléhá kterémukoli z těchto čtyř pramenů změn, *jež jsou jedinými příčinami změny hodnoty*.

Když tedy vyjadřujeme v běžné řeči *hodnotu* jakéhokoli statku, může se v určité době od toho, čím jest v jiné době, odchylovati v důsledku osmi různých okolností:

1. V důsledku čtyř svrchu uvedených v poměru k statku, jehož hodnotu chceme vyjádřiti.

2. V důsledku týchž čtyř okolností v poměru k statku, který jsme zvolili za měřítko hodnoty.³⁾)

§ 138.

To platí o monopolisovaných statcích a ovšem také o tržní ceně všech ostatních statků po omezenou dobu. Kdyby se snad poptávka po kloboucích zdvojnásobila, cena by ihned stoupla, ale tento vze-

³⁾ „An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth”, str. 13.

stup by byl pouze dočasný, kdyby se nezvýšily výrobní náklady klobouků nebo jejich přirozená cena. Kdyby snad přirozená cena chleba poklesla o 50% pro nějaký veliký objev v zemědělské vědě, poptávka by značně nestoupla, neboť nikdo by nepožadoval více, než co by uspokojilo jeho potřeby; a ježto by nevzrostla poptávka, nevzrostla by ani nabídka; neboť statek není nabízen jen proto, že může být vyráběn, nýbrž proto, že je po něm poptávka. Zde tedy máme případ, kde se nabídka a poptávka sotva změnily, nebo když vzrostly, vzrostly ve stejném poměru; a přece poklesne cena chleba o 50% i v době, kdy hodnota peněz zůstala beze změny.⁴⁾

Statky, které jsou monopolisovány buď jedincem nebo společností, mění se podle zákona, který stanovil Lord Lauderdale: klesají v poměru, v jakém prodávající zvyšují jejich množství, a stoupají v poměru k snaze kupujících koupiti si je; jejich cena nemá nutnou spojitost s jejich přirozenou hodnotou: ale ceny statků, které podléhají soutěži a jejichž množství se dá zvýšiti také jen v mírném rozsahu, nebudou na konec záviseti na stavu poptávky a nabídky, nýbrž na zvýšených nebo snížených jejich výrobních nákladech.

⁴⁾ [Do jisté míry nešťastně tu Ricardo nepřihlédl k spojitosti, která jest mezi nabídkou a výrobním nákladem.]

KAPITOLA XXXI.

O STROJÍCH.¹⁾

§ 139.

V této kapitole budu poněkud zkoumati vliv strojů na zájmy různých tříd společnosti, předmět veliké důležitosti, který, jak se zdá, nebyl nikdy zkoumán způsobem, který by vedl k nějakým jistým nebo uspokojivým výsledkům. Pokládám tím více za svou povinnost projevit svůj názor o této otázce, ježto doznal při delším přemýšlení značné změny; a ačkoli si nejsem vědom, že bych kdy byl uveřejnil o strojích něco, co bych musel odvolati, přece jsem jiným způsobem podporoval nauky, které nyní pokládám za mylné; pokládám tedy za svou vnitřní povinnost podrobiti nynější své názory zkoumání a udati důvody, proč je zastávám.

Od té doby, co jsem po prvé obrátil svou pozornost k otázkám politické ekonomie, byl jsem stále toho mínění, že takové použití strojů v kterémkoli výrobním odvětví, jehož výsledkem by byla úspora práce, jest obecné dobro, provázené pouze oním dílem neshody, který jest ve většině případů spojen s převodem kapitálu a práce z jednoho zaměstnání do druhého. Zdálo se mi, že majitelé půdy za předpokladu, že budou míti totéž peněžité nájemné, budou míti prospěch ze snížení cen některých z oněch statků, za které ono nájemné bylo vydáváno, a že toto snížení ceny nevyhnutelně muselo býti důsledkem použití strojů. Myslel jsem, že kapitalista měl nakonec prospěch přesně stejným způsobem. Ten sice, kdo stroj vynalezl nebo kdo ho po prvé užitečně použil, těšil by se

¹⁾ [Tato kapitola není ani v prvním ani v druhém vydání.]

větší výhodě tím, že by po nějaký čas dociloval velkých zisků; ale v tom poměru, v jakém by se začínalo stroje všeobecně užívat, klesala by cena vyráběného statku účinkem soutěže na jeho výrobní náklad; načež by kapitalista dostal tytéž peněžité zisky jako dříve a měl by podíl na všeobecné výhodě pouze jako spotřebitel tím, že by mohl při stejném peněžitém důchodu ovládati větší množství pohodlí a požitků. Myslel jsem, že by i dělnická třída měla stejný prospěch z používání strojů, ježto by měli možnost kupovati více statků za tytéž peněžité mzdy; a myslel jsem, že by nedošlo k žádnému snížení mezd, ježto kapitalista by byl oprávněn požadovati a zaměstnávatí totéž množství práce jako dříve, ačkoli by mohl býti nucen zaměstnávatí ji ve výrobě nového, nebo na každý způsob jiného statku. Kdyby zdokonalenými stroji při použití téhož množství práce mohlo býti množství punčoch zčtyřnásobeno a poptávka po punčochách by se pouze zdvojnásobila, byli by nutně někteří dělníci z výrobního odvětví punčoch propuštěni; ale ježto by kapitál, který je zaměstnával, stále ještě existoval, a ježto by bylo v zájmu těch, kdo by jej měli, aby byl produktivně zaměstnáván, zdálo se mi, že by byl vynaložen na výrobu nějakého jiného statku, který by byl pro společnost užitečný a po kterém by jistě byla poptávka; neboť jsem byl a dosud jsem zcela zaujat správným pozorováním Adama Smitha, že „touha po potravě jest u každého člověka omezena malým objemem lidského žaludku, ale touha po příjemnostech a krásných budovách, po oděvu, ekypáži a domácím nábytku nemá, jak se zdá, hranic nebo určitého omezení“. Ježto se mi tedy zdálo, že by byla stejná poptávka po práci jako dříve a že by mzdy nebyly nižší, myslel jsem, že by pracující třída měla stejně jako ostatní třídy podíl na výhodě všeobecné láce statků, plynoucí z používání strojů.

§ 140.

To byly mé názory a jsou stále nezměněny, pokud se týkají majitele půdy a kapitalisty; jsem však přesvědčen o tom, že nahrazení lidské práce stroji jest často zájmem dělnické třídy velmi škodlivé.

Můj omyl vznikl z předpokladu, že, kdykoliv vzrostl čistý příjem společnosti, vzrostl také její hrubý příjem; nyní však mám dostatečný důvod k přesvědčení, že jeden fond, z něhož mají svůj důchod majitelé půdy a kapitalisté, může vzrůstat, kdežto druhý, ten, na němž hlavně závisí pracující třída, se může zmenšovat; a z toho plyne, mám-li pravdu, že táž příčina, která může čistý důchod země zvýšiti, může zároveň způsobiti přelidnění a zhoršiti postavení dělníka.

Budeme předpokládati, že kapitalista zaměstnává kapitál v hodnotě £ 20.000 a že jest zároveň činný jako statkář a výrobce nezbytností. Dále budeme předpokládati, že jest £ 7000 z tohoto kapitálu trvale investováno v budovách, nářadí atd., atd. a že zbývajících £ 13.000 jest zaměstnáváno jako oběžný kapitál k vydržování práce. Předpokládejme mimo to, že zisk jest 10% a že v důsledku toho kapitál kapitalistův se každého roku uvádí do svého původního stavu výkonnosti a poskytuje zisk £ 2000.

Kapitalista začíná každoročně své operace tím, že má ve svém vlastnictví potraviny a nezbytnosti v hodnotě £ 13.000, které během roku vesměs prodá svým vlastním dělníkům za tuto sumu peněz, a v téže době jim vyplatí stejnou částku peněz jako mzdu: na konci roku vrátí mu do vlastnictví potraviny a nezbytnosti v hodnotě £ 15.000, z nichž £ 2000 spotřebuje sám nebo libovolně použije k své zábavě a potěšení. Pokud jde o tyto výrobky, činí hrubý výtěžek za onen rok £ 15.000 a čistý výtěžek £ 2000. Předpokládejme pak, že následujícího roku zaměstnává kapitalista polovinu svých lidí stavbou stroje a druhou polovinu výrobou potravin a nezbytností jako obyčejně. V onom roce by zaplatil jako obyčejně na mzdách sumu £ 13.000 a prodal by svým dělníkům potraviny a nezbytnosti ve stejné částce; ale jak by tomu bylo příštího roku?

Po dobu stavby stroje by se získala pouze polovina obvyklého množství potravin a nezbytností a měly by pouze poloviční hodnotu dříve vyrobeného množství. Stroj by měl hodnotu £ 7500 a potraviny a nezbytnosti £ 7500 a proto by kapitalistův kapitál byl právě tak velký jako dříve; neboť by měl vedle těchto dvou

hodnot svůj stálý kapitál v hodnotě £ 7000, což by v celku činilo £ 20.000 kapitálu a £ 2000 zisku. Po odečtení této poslední sumy pro svá vlastní vydání by neměl větší oběžný kapitál než £ 5500, kterým by mohl prováděti své další operace; a proto by byly jeho prostředky k vydržování práce sníženy v poměru £ 13.000 k £ 5500 a v důsledku toho by se všechna práce, která byla dříve zaměstnávána 7500 librami, stala přebytečnou.

Zmenšené množství práce, které může kapitalista zaměstnávat, musí ovšem za pomoci stroje a po odečtení nákladu na jeho opravy vynést hodnotu rovnou £ 7500, musí oběžný kapitál se ziskem £ 2000 nahraditi na celkový kapitál; ale stane-li se to, nesnížili se čistý příjem, jaký má význam pro kapitalistu, má-li hrubý příjem hodnotu £ 3000, £ 10.000 nebo £ 15.000?

Ačkoli se tedy čistý výtěžek v hodnotě nesníží, ačkoli se jeho síla, kupovati statky, může značně zvýšiti, poklesne hrubý výtěžek s hodnoty £ 15.000 na hodnotu £ 7500, a ježto schopnost vydržovati obyvatelstvo a zaměstnávat práci závisí vždy na hrubém výtěžku národa a nikoli na jeho čistém výtěžku, nutně dojde k snížení poptávky po práci, k přelidnění a situace pracujících tříd bude bídná a ubohá.

§ 141.

Ježto však schopnost šetřiti z důchodu, aby se zvětšil kapitál, musí záviseti na výkonnosti čistého důchodu, jak uspokojí potřeby kapitalistovy, muselo by ze snížení ceny statků v důsledku zavedení strojů nutně následovati, že při stejných potřebách bude míti větší možnost šetřiti, — větší snadnost převáděti důchod v kapitál. Ale s každým vzrůstem kapitálu by zaměstnával více dělníků; a proto by část lidí, kteří byli zprvu vyřazeni z práce, byla pak zase zaměstnána; a kdyby zvýšená výroba v důsledku používání stroje byla tak veliká, že by poskytovala ve formě čistého výtěžku právě tak velké množství potravin a nezbytností, jaké bylo dříve ve formě hrubého výtěžku, pak by byla táž možnost zaměstnávat veškeré obyvatelstvo, a proto by nutně nedošlo k přelidnění.

Vše, co bych rád dokázal, směřuje k tomu, že vynález a užívání strojů může býti spojeno se zmenšením hrubého výtěžku; a kdykoli k tomu dojde, bude to pro pracující třídu se škodou, ježto někteří z jejího počtu budou vyřazeni ze zaměstnání a obyvatelstva bude příliš mnoho ve srovnání s prostředky, které je mají zaměstnávat.

Případ, který jsem předpokládal, je nejjednodušší, jaký jsem mohl vybrati; avšak nic by se na výsledku nezměnilo, kdybychom předpokládali, že by se strojů použilo v odvětví kteréhokoli továrníka, na příklad soukeníka nebo výrobce bavlněného zboží. Kdyby k tomu došlo v odvětví soukeníka, vyrábělo by se po zavedení strojů méně sukna; neboť část onoho množství, které se prodává za tím účelem, aby se zaplatilo velikému počtu dělníků, by jejich zaměstnavatelem nebyla potřebována. V důsledku použití stroje by pro něho bylo nutné znovu vyrobiti hodnotu, která by se rovnala jen konsumované hodnotě zároveň se ziskem z celého kapitálu. £ 7500 by na to mohlo stačiti se stejným úspěchem jako £ 15.000 dříve, ježto se tento případ nikterak neliší od dřívějšího příkladu. Může se však tvrditi, že by poptávka po sukne byla právě tak velká jako dříve, a lze se ptáti, odkud by tato nabídka přišla? Ale kdo by sukno požadoval? Statkáři a jiní výrobci nezbytností, kteří použili svých kapitálů na výrobu těchto nezbytností, aby za ně dostali sukno: dali soukeníkovi za sukno obilí a jiné nezbytnosti a ten přenechal obojí svým dělníkům za sukno, které mu poskytovala jejich práce.

Tento obchod by nyní přestal; soukeník by nepotřeboval potraviny ani oděvu, ježto by měl pro méně lidí zaměstnání a méně sukna na prodej. Statkáři a jiní, kdo vyráběli nezbytnosti pouze jako prostředek k určitému cíli, nemohli by již získávati sukno podobným vynakládáním svých kapitálů a proto by buď sami použili svých kapitálů k výrobě sukna, nebo by je půjčili jiným, aby mohl býti získán skutečně potřebný statek, a aby výroba onoho statku, který by nemohl nikdo zaplatiti, nebo po kterém by nebyla poptávka, mohla býti zastavena. To nás tedy vede k stejnému vý-

sledku; poptávka po práci by se zmenšila a statky, nutné k vydržování práce, by se již nevyráběly v téže hojnosti.

Jsou-li tyto názory správné, plyne z toho: 1. Že vynález a užitečné použití strojů vždy vede k zvýšení čistého výtěžku země, ačkoli nemůže zvýšiti a nezvýší po nepatrné době hodnotu onoho čistého výtěžku.

2. Že zvýšení čistého výtěžku země jest ve shodě se zmenšením hrubého výtěžku a že důvody pro použití strojů jsou vždy postačující, aby zajistily jejich zaměstnání, zvýší-li čistý výtěžek, ačkoli může a často²⁾ musí zmenšiti jak množství hrubého výtěžku, tak jeho hodnotu.

3. Že názor, zastávaný pracující třídou, že používání strojů často škodí jejich zájmům, nezakládá se na předsudku a omylu, nýbrž jest v souhlasu se správnými zásadami politické ekonomie.

4. Že, kdyby zdokonalené výrobní prostředky v důsledku používání strojů snad zvýšily čistý výtěžek země do tak veliké míry, že by nezmenšily hrubého výtěžku (vždy myslím množství statků a nikoli hodnotu), pak se postavení všech tříd zlepší. Majitel půdy a kapitalista budou míti prospěch nikoliv ze zvýšení nájemného a zisku, nýbrž z výhod, plynoucích z vydání téhož nájemného a zisku za statky, jichž hodnota velmi značně poklesla, kdežto postavení pracujících tříd se také značně zlepší; předně pro zvýšenou poptávku po domácím služebnictvu; za druhé pro popud k spoření z důchodu, který poskytne tak hojný čistý výtěžek; a za třetí pro nízkou cenu všech předmětů spotřeby, za které bude jejich mzda vydávána.

§ 142.

Nezávisle na úvaze o vynálezu a používání strojů, které byla právě věnována naše pozornost, má pracující třída ne menší zájem na způsobu, kterým se vydává čistý příjem země, ačkoli by měl

²⁾ [Tento účinek může však býti *velmi* krátký. Senior popírá, že by takové důsledky byly „časté“. Senior, „Political Economy“, 3. vyd., str. 164.]

býti ve všech případech vydáván k uspokojení a potěšení těch, kteří na něj mají spravedlivý nárok.

Vydává-li majitel půdy nebo kapitalista svůj důchod jako baron minulých dob na vydržování velikého počtu osobních přívrženců nebo domácího služebnictva, přispěje k zaměstnání mnohem více práce, než kdyby jej vydával za krásné šaty nebo nákladné zařízení; za povozy, za koně, nebo na nákup kterýchkoli jiných přepychových předmětů.³⁾

V obou případech by byl čistý důchod týž a právě tak i hrubý důchod, ale onen by byl realizován v různých statcích. Kdyby můj důchod činil £ 10.000, téměř totéž množství produktivní práce by bylo zaměstnáno, ať bych jej uložil do krásných šatů a nákladného zařízení atd., atd., nebo do množství potravin a oděvu téže hodnoty. Uložil-li jsem však svůj důchod do první skupiny statků, nebude již *v důsledku toho* žádná práce zaměstnávána: měl bych svůj nábytek a své šaty a tím by svůj účel splnily; ale kdybych svůj důchod uložil do potravin a oděvu a přál si zaměstnávat domácí služebnictvo, museli by býti všichni ti, které bych mohl takovým způsobem zaměstnávat svým důchodem £ 10.000 nebo za potraviny a oděv, které by bylo lze za tuto sumu koupiti, přičtení k dřívější poptávce po práci a k tomuto přírůstku by došlo pouze proto, že jsem zvolil tento způsob vydání svého důchodu. Ježto tedy dělníci mají zájem na poptávce po práci, musejí si přirozeně přát, aby co největší důchod byl odvrácen od vydávání za přepychové předměty a aby se ho používalo na vydržování domácího služebnictva.

Stejným způsobem zaměstnává země, zapletená do války, která nutně musí vydržovati veliké loďstvo a vojsko, o mnoho větší počet lidí, než bude zaměstnáváno, až válka skončí a přestanou roční výdaje, které s sebou přináší.

Kdyby mně za války nebyla uložena daň £ 500, která jest vydána za lidi v postavení vojínů a námořníků, vydal bych pravděpodobně onen díl svého příjmu za nábytek, šaty, knihy atd., atd.; a ať by byl utracen tím nebo oním způsobem, při výrobě by bylo

³⁾ [Viz poznámku na konci kapitoly.]

zaměstnáváno stejné množství práce; neboť potraviny a oděv vojína a námořníka budou vyžadovati k své výrově stejného množství hospodářské činnosti jako přepychovější statky; ale v případě války by se zvýšila poptávka po mužích jako vojínech a námořnících; a proto válka, která jest vedena z důchodu a nikoli z kapitálu země, jest přízniva vzrůstu obyvatelstva.

Při ukončení války, když se ke mně zase část mého důchodu vrátí a použije se jí jako dříve na nákup vína, nábytku a jiných přepychových předmětů, stane se obyvatelstvo, které dříve vydržovala, a které válka povolala do života, přebytečným a jeho působením na ostatní obyvatelstvo a jeho soutěží s ním o zaměstnání poklesne hodnota mezd a postavení pracujících tříd se velmi značně zhorší.

Je ještě jiný povšimnutí hodný případ možnosti, jak zvýšiti částku čistého důchodu země a dokonce jejího hrubého důchodu při zmenšené poptávce po práci, a to když jest nahrazena lidská práce prací koní. Kdybych zaměstnával na svém statku sto lidí a zjistil, že by se potraviny, dávané padesáti z těchto lidí, daly převést na vydržování koní, kteří by mně po odečtení úroku z kapitálu, věnovaného na nákup koní, opatřili větší výtěžek surovin, bylo by pro mne s výhodou nahraditi lidí koňmi, což bych podle toho také učinil; to by však nebylo v zájmu lidí, a kdyby se příjem, který bych dostával, o tolik nezvýšil, že by mně umožnil zaměstnávat lidi i koně, jest zřejmé, že by došlo k přelidnění a že by se postavení dělníka v celku zhoršilo. Je zřejmé, že by za žádných okolností nemohl býti zaměstnán v zemědělství; ale kdyby se výtěžek půdy zvýšil tím, že by se lidé nahradili koňmi, pak by mohl býti zaměstnán v průmyslu nebo jako domácí služebník.

§ 143.

Tvrzení, mnou uvedená, nepovedou, doufám, k závěru, že by stroje neměly býti podporovány. Abych zásadu objasnil, předpokládal jsem, že zdokonalené stroje jsou vynalezeny *náhle* a že se jich velkou měrou užívá; pravda však jest, že tyto vynálezy jsou

postupně a působí spíše tak, že rozhodují o použití kapitálu, který jest uspořen a nahromaděn, než aby odvracely kapitál od jeho nynějšího zaměstnání.

S každým přírůstkem kapitálu a obyvatelstva se potraviny všeobecně zdraží, ježto jejich výroba jest nesnadnější. Důsledkem vzestupu potravin bude mzdové zvýšení a každé mzdové zvýšení bude míti sklon usměrňovati uspořený kapitál ve větší míře než předtím k používání strojů. Stroje a práce jsou ve stálé soutěži a často jich nelze použiti dříve, dokud se práce nezdraží.

V Americe a v mnoha jiných zemích, kde se potraviny pro lidi dají snadno opatřiti, není pokušení používatí strojů ani přibližně tak velké jako v Anglii, kde jsou potraviny drahé a jejich výroba stojí mnoho práce. Táž příčina, která zdražuje práci, nezdražuje hodnotu strojů a proto při každém zvýšení kapitálu se ho ukládá větší část do strojů. Poptávka po práci se bude stále se vzrůstem kapitálu zvyšovati, ale nikoli v poměru k jeho zvýšení; poměr se bude nutně stále zmenšovati.⁴⁾

4) „Poptávka po práci je závislá na zvyšování oběžného a nikoli stálého kapitálu. Kdyby bylo pravda, že poměr mezi oběma těmito druhy kapitálu jest za všech dob a ve všech zemích stejný, pak z toho vskutku plyne, že počet zaměstnaných dělníků jest úměrný blahobytu státu. Ale takové tvrzení nemá ani zdání pravděpodobnosti. V té míře, jak se pěstuje umění a šíří se civilisace, jest stálý kapitál stále větší v poměru k oběžnému kapitálu. Částka stálého kapitálu, které se používá při výrobě jednoho kusu britského mušelínu, jest nejméně stokrát, možná tisíckrát větší než částka, které se používá k výrobě podobného kusu indického mušelínu. A částka použitého oběžného kapitálu jest stokrát nebo tisíckrát menší. Lze snadno pochopiti, že by se za určitých okolností mohly všechny roční úspory pilného národa přičísti k stálému kapitálu, v kterémžto případě by neměly na zvýšení poptávky po práci žádného účinku.”

Barton, „On the Condition of the Labouring Classes of Society”, str. 16. [Celý titul: „Observations on the Circumstances which influence the Condition of the Labouring Classes of Society”, od Johna Bartona, 1817.]

Myslím, že není snadné pochopiti, že by za některých okolností zvýšení kapitálu nemělo za následek zvýšenou poptávku po práci; nanejvýš lze říci, že poptávky bude uměrně ubývati. Myslím, že pan Barton v uvedeném spisu správně pohlíží na některé účinky vzrůstající částky stálého kapitálu na postavení pracujících tříd. Jeho pojednání obsahuje mnoho cenného poučení.

Dříve jsem také poznamenal, že zvýšení čistých příjmů, vyjádřené ve statcích, které jest vždy důsledkem zdokonalených strojů, povede k novým úsporám a hromadění kapitálu. Nutno pamatovati, že tyto úspory jsou roční a že brzy musí vytvořiti fond, který jest mnohem větší než hrubý důchod, který byl původně ztracen vynálezem stroje, načež poptávka po práci bude právě tak velká jako dříve a postavení obyvatelstva se ještě dále zlepší zvýšenými úsporami, jichž docíliti jim umožní zvýšený čistý důchod.

Ve státě nelze nikdy bez nebezpečení odrazovati od používání strojů; neboť, nedovolí-li se kapitálu, aby docílil největšího čistého důchodu, který zde poskytne používání strojů, bude převeden do ciziny a to musí mnohem vážněji znesnadniti poptávku po práci než nejrozsáhlejší používání strojů; neboť pokud jest v této zemi zaměstnáván kapitál, musí vytvářeti poptávku po nějaké práci; stroje nemohou pracovati bez pomoci lidí, mohou býti zhotovovány jen pomocí jejich práce. Uložením části kapitálu do zdokonalených strojů se zmenší stoupající poptávka po práci; jejím vývozem do jiné země se poptávka úplně zničí.⁵⁾

Také ceny statků jsou určovány jejich výrobním nákladem. Používáním zdokonalených strojů se snižuje výrobní náklad statků a v důsledku toho lze je prodávati za levnější cenu na cizích trzích. Kdybychom však zavrhli používání strojů, zatím co by je všechny ostatní země podporovaly, byli bychom nuceni vyvážeti své peníze výměnou za cizí zboží, až bychom snížili přirozené ceny svého zboží na ceny jiných zemí. Provádějíce s oněmi zeměmi směnný obchod, dávali bychom možná statek, který zde stojí dva dny práce, za statek, který v cizině stojí jeden, a tato nevýhodná směna by byla důsledkem našeho vlastního zavinění; neboť statek, který vyvážíme a který nás stojí dva dny práce, by nás stál pouze jeden den, kdybychom nebyli zavrhli používání strojů, jejichž služby si naši sousedé moudřeji přivlastnili.

⁵⁾ [Celkový účinek používání strojů na postavení pracující třídy byl předmětem mnohých debat. Hlavní důsledky tohoto používání uvedl velmi nestranně profesor Kleinwächter Schönberg, Handbuch, sv. I., str. 180—182.]

[Poznámka. — Tvrzení na str. 321 nás vede k rozboru nesnadného předmětu. Ricardo byl ve svém tvrzení pozorně následován J. S. Millem (*Principles of Political Economy*, Kn. I., kap. V., § 9), který zahajuje rozbor tvrzením, že „poptávka po statcích není poptávkou po práci.“

Není pochyby, že tato konečná forma, ke které dospělo Ricardovo a Millovo tvrzení, má zapotřebí značného vysvětlení; ale i řeč samotného Ricarda jest možno kritizovati. Srovnajme „barona minulých dob“ a moderního majitele půdy nebo kapitalistu. Onen bezpochyby žil obklopen služebnictvem daleko větším, než by se které mukoli z druhých dvou zdálo nutným. Měl veliký počet služebníků, protože si přál jejich služeb. Mezi službami, které mu poskytovali, byly takové, jež byly nutné k získávání mnoha předmětů spotřeby, které nyní vyrábějí továrníci a hotové prodávají spotřebitel. Přál-li si nábytek, byl zhotoven jeho vlastním truhlářem; krásné šaty byly často zhotovovány uvnitř zámeckých hradeb; kovář i podkovář, oba stejně náleželi k baronovým služebníkům. Přál-li si nějaký předmět k vánocím, jak budeme předpokládati, uložil by jeho výrobu svým služebníkům, řekneme, již za předešlého léta. Po dobu pěti nebo šesti měsíců budou od něho dostávat potraviny atd., aby o vánocích mohl míti výsledek jejich práce. Avšak nyní přijde kapitalista nebo majitel půdy několik dní přede dnem, kdy žádá onen předmět, koupí jej a dá si jej poslati domů. Ricardo tvrdí, že baron zaměstnává více práce než moderní zákazník.

Mezi oběma jsou ovšem velké rozdíly. Zhruba řečeno, baron platí předem, druhý nikoliv. Tak jsou v úplně jiném postavení vzhledem k době, kdy uzavírají obchod. Baron jej uzavírá v létě, moderní spotřebitel o vánocích, ale oba dostávají zboží o vánocích. Kdyby kapitalista — abychom srovnali oba případy — rozhodl o své koupi v předešlém létě a částku, která by měla býti vydána, uložil do banky, nebylo by mezi oběma rozdílu, neboť by v tomto případě nákupní peníz byl v obou případech zaplacen předem, v jednom případě přímo, v druhém nepřímo, ale stejně jistě, úvěrní operací. A v praxi bude malá nebo žádná pochybnost o tom, že peníze kapitalistovy, ať je definitivně uloží nebo nikoli, budou tvořiti část bankovního kapitálu země a budou tak sumou, zapůjčenou průmyslu. Rozdíl, který se Ricardo snaží vyvoditi se zřetelem k různým výhodám, plynoucím pracující třídě z rozdílu v používání kapitálu, neboli přesněji řečeno, v používání majetku, nedá se udržeti. Pro tuto třídu by nebylo s větším prospěchem, kdyby vlastník majetku zaměstnával určitý počet domácích služebnictva, místo aby zaměstnával množství dělníků v továrně za účelem výroby nějakého cenného nábytku, který by potřeboval. Dále můžeme říci, že by pro pracující třídu nebylo s prospěchem, kdyby šest měsíců předtím, než by ho potřeboval, realizoval své investice a vyráběl jej za pomoci svých vlastních služebníků.

Jediná výhoda, která by z toho byla, by plynula ze skutečnosti, že by se povaha přicházející poptávky poznala v dřívějším stadiu výroby.

V příkladu, uváděném Ricardem, se předpokládá, že v jednom případě zaplatí zákazník kupní cenu v červenci, v druhém ji podrží *bez zaměstnání* do vánoc. Jest zcela pravda, že v onom případě bude míti pracující třída výhody, kterých by nemohla míti v tomto; ale za stávajících okolností bude i v případě kapitalistického spotře-

bitele poskytnut stejný prospěch, protože nebude dovoleno, aby suma, která má být vydána, zůstala bez zaměstnání. Jinými slovy lze říci, že poskytnete kapitál, potřebný k výrobě statků, které hodlá koupiti a spotřebovati. V obou případech plyne vzniklý prospěch ze šestiměsíční spotřební zdržlivosti.

Přesně stejné kritice lze podrobiti Millovo pojednání o tomto předmětu. Vezměme jeden z jeho příkladů. Spotřebitel kupoval samet po dobu jednoho roku, řekněme 1880. Rozhodne se, že oné sumy použije na zaměstnání práce při výrobě cihel nebo hloubení rybníka. Mill nyní zdůrazňuje, že v důsledku tohoto rozhodnutí a nového směru, daného kapitálu, budou na trhu umístěny dvě části kapitálu, aby zaměstnaly práci; předně část, která dříve zaměstnávala práci; za druhé část, která byla vydána při koupi sametu. Nevšímá si však toho, že, ježto druhá jest dána průmyslu až na konci roku, to jest, když jest samet hotový, bude na trhu na začátku roku 1881 pouze jeden z oněch kapitálů, poněvadž druhý bude uvolněn teprve ke konci. Jak jsem řekl, jest za stávajících okolností pochopitelné, že tento druhý kapitál, jsa investován, bude ve skutečnosti celou tu dobu uložen v nějakém produktivním podniku. Na konci roku 1881 jest uvolněn a pak, *místo aby byl vydán*, se ho právě tak jako prvního použije k přímému zaměstnávání dělníků při hloubení rybníka nebo výrobě cihel. To, co tedy přináší dělníku prospěch, jest zdržlivost, která vede kapitalistického spotřebitele k tomu, aby na konci roku 1881 neuspokojoval svých zálib, jak to činil dříve.

Nyní vidíme, jaký význam může být dáván větě „poptávka po statcích není poptávkou po práci.“ Kdybychom platili zedníkům na konci roku, jako platíme výrobcům sametu, bylo by s oběma stejně jednáno; a kdyby „baron minulých dob“ najal své služebnictvo za roční plat a neplatil jim tak, jak pracovali, neprospíval by práci o nic více než moderní spotřebitel. Na dělníky nemá vlivu způsob, jak *používají* svého majetku, nýbrž jejich individuální spotřební zdržlivost. Rozsah pracovní působnosti jest zvětšen a o pracovní služby se horlivěji soutěží. Seniorova kritika tohoto úryvku („Pol. Econ., str. 170—172) není velmi šťastná.]

KAPITOLA XXXII.

NÁZORY PANA MALTHUSA O RENTĚ.

§ 144.

Ačkoli bylo o povaze renty (nájemného) na předcházejících stránkách tohoto díla dosti obšírně pojednáno, pokládám přece za svou povinnost upozorniti na některé názory o tomto předmětu, které se mi zdají mylnými a jež jsou tím závažnější, že se nacházejí ve spisech muže, jemuž ze všech lidí dneška jsou některá odvětví národohospodářské vědy nejvíce zavázána. Raduji se z příležitosti, která se mi tu naskytá, že mohu vyjádřiti svůj obdiv nad pojednáním pana Malthusa o obyvatelstvu. Útoky odpůrců tohoto velikého díla posloužily pouze k tomu, že dokázaly jeho sílu; a jsem přesvědčen, že se jeho zasloužený věhlas rozšíří s pěstováním oné vědy, pro kterou jest ono dílo tak vynikající ozdobou. Pan Malthus také uspokojivě vyložil základy renty a ukázal, že stoupá nebo klesá úměrně k poměrným výhodám buď úrodnosti nebo polohy různých obdělávaných pozemků, a tím značně osvětlil mnohé ne snadné otázky, které souvisí s předmětem renty a které byly dříve buď neznámy nebo velmi nedokonale chápány; avšak zdá se mně, že se dopustil některých omylů, jichž povšimnouti si stává se pro jeho váženost dvojnásob nutným, zatím co upřímnost jeho povahy činí to méně nepřijemným. Jeden z těchto omylů spočívá v předpokladu, že renta jest čistý zisk a že nově vytváří bohatství.

Nesouhlasím se všemi názory pana Buchanana o rentě; ale s oněmi, které jsou vysloveny v následujícím úryvku, citovaném

z jeho díla panem Malthusem, plně souhlasím; a proto musím jinak souditi o poznámkách pana Malthusa, k nim se vztahujících.

„V tomto směru (renta) nemůže vytvářeti pro majetek hospodářského celku žádného všeobecného přírůstku, ježto čistý přebytek, o který jde, není nic jiného než důchod, převedený od jedné třídy na druhou; a jest jasné, že z pouhé okolnosti podobné změny majetku nemůže vzniknouti fond, z něhož se dají platiti daně. Důchod, který se platí za výtěžek půdy, existuje již v rukou těch, kdo onen výtěžek koupí; a kdyby byla cena výživy nižší, zůstal by nadále v jejich rukou, kde by byl pro zdaňovací účely právě tak dosažitelný, jako když jest v důsledku vyšší ceny převeden na vlastníka půdy.”¹⁾

Po různých poznámkách o rozdílu mezi produkty prvovýroby a tovary se pan Malthus ptá: „Jest tedy možné pokládati s panem de Sismondí rentu za jediný výtěžek práce, který má čistě jmenovitou hodnotu a který jest pouze výsledkem onoho zvýšení ceny, kterého prodávající dosáhne v důsledku zvláštní výsady; nebo ji s panem Buchananem nepokládati za přírůstek národního majetku, nýbrž pouze za převod hodnoty, který jest výhodný pouze pro majitele půdy a poměrně *škodlivý pro spotřebitele?*”²⁾

Své mínění o tomto předmětu jsem vyslovil již při pojednávání o rentě (nájemném) a musím k tomu nyní pouze ještě dodat, že renta vytváří hodnotu, jak já rozumím onomu slovu, ale nikoli bohatství. Kdyby cena obilí pro nesnadnost výroby některé jeho části stoupla ze £ 4 na £ 5 za čtvrt, bude míti milion čtvrtí hodnotu £ 5,000.000 místo £ 4,000.000, a ježto se toto obilí bude směňovati nejen za více peněz, nýbrž za více každého jiného statku, budou míti vlastníci větší částku hodnoty; a ježto v důsledku toho nikdo jiný nebude míti méně, společnost jako celek bude v držení větší hodnoty a v tomto smyslu renta tvoří hodnotu. Ale tato hodnota jest potud jmenovitá, že o nic nezvětšuje bohat-

¹⁾ [Smith, vyd. Buchananovo, 1814, sv. III., str. 272, pozn.; srv. sv. IV., str. 134.]

²⁾ „An Inquiry into the Nature and Progress of Rent,” str. 15.

ství, to jest nezbytnosti, příjemnosti a společenské požitky.³⁾ Měli bychom přesně totéž množství statků a ne více a týž milion čtvrtí obilí jako dříve; ale důsledkem toho, že jest oceňováno £ 5 za čtvrt místo £ 4, by bylo převedení části hodnoty obilí a statků od jejich dřívějších vlastníků na majitele půdy. Renta jest tedy tvůrcem hodnoty, ale nikoli tvůrcem bohatství; o nic nerozmnoužuje pomocné zdroje země, neumožňuje jí vydržovati loďstva a vojska; neboť země by měla větší použitelný fond, kdyby byla její půda lepší jakosti a kdyby mohla používatí téhož kapitálu bez vytváření renty.

Musí se tedy přiznati, že pan Sismondi a pan Buchanan, neboť názory obou jsou v podstatě stejné, měli pravdu, když pokládali rentu za čistě jmenovitou hodnotu, která nerozmnoužuje národního majetku, nýbrž pouze za převod hodnoty, který jest výhodný jen pro majitele půdy a poměrně škodlivý pro spotřebitele.

§ 145.

V jiné části svého „Zkoumání“ poznamenává pan Malthus, „že bezprostřední příčinou renty jest zřejmě rozdíl, o který převyšuje cena, za kterou se plodiny prodávají na trhu, výrobní náklad“;⁴⁾ a na jiném místě⁵⁾ praví, „že se jako příčiny vysoké ceny sklizně dají uvéstí tři: —

Předně, a to hlavně, ona vlastnost půdy, kterou jest možno přiměti ji k tomu, aby poskytovala větší množství životních nezbytností, než jest zapotřebí k výživě lidí na půdě zaměstnaných.

Za druhé ona schopnost, vlastní životním nezbytnostem, uměti si vytvořiti svou vlastní poptávku, nebo vyvolati počet poptavatelů, úměrný množství vyrobených nezbytností.

A za třetí poměrná vzácnost nejúrodnější půdy.“ Mluvě o vysoké ceně obilí, nemíní tím zřejmě pan Malthus cenu za čtvrt nebo

³⁾ [V „Grounds of an Opinion on the Policy of restricting the Importation of Foreign Corn“, str. 35, blíží se Malthus více názorům Ricardovým.]

⁴⁾ [„Inquiry“, str. 2.]

⁵⁾ [Tamže, str. 8.]

za bušl, nýbrž spíše rozdíl mezi cenou, za kterou se celá sklizeň prodá, a nákladem její výroby, při čemž do výrazu „náklad její výroby“ vždy zahrnuje jak zisk, tak mzdu. Jednostopadesát čtvrtí obilí při £ 3 10 s. za čtvrt by poskytlo majiteli půdy větší rentu než sto čtvrtí při £ 4 za předpokladu, že by výrobní náklady byly v obou případech stejné.

Vysoká cena, užije-li se výrazu v tomto smyslu, nemůže tedy býti nazvána *příčinou* renty; nemůže se říci, „že bezprostřední příčinou renty jest zřejmě rozdíl mezi cenou a výrobním nákladem při prodeji plodin na trhu,“ neboť onen rozdíl jest sama renta. Pan Malthus definoval rentu jako „onen díl hodnoty celkové sklizně, který zbude majiteli půdy po zaplacení všech vydání jakéhokoli druhu, patřících k jejímu obdělávání, včetně zisků z použitého kapitálu, odhadnutých podle obvyklé a v té době běžné výše zisků zemědělského kapitálu.“ Suma, za kterou se tento přebytek prodá, jest pak peněžitá renta; je to to, co míní pan Malthus „rozdílem mezi cenou, za kterou se plodiny prodávají na trhu, a výrobním nákladem“; a proto při zkoumání příčin, které mohou zvýšiti cenu sklizně ve srovnání s výrobním nákladem, zkoumáme příčiny, které mohou zvýšiti rentu.

§ 146.

Pokud se týče první příčiny, které pan Malthus přičítá stoupání renty, totiž „oné vlastnosti půdy, kterou jest možno přiměti ji k tomu, aby poskytovala větší množství životních nezbytností, než jest zapotřebí k výživě lidí na půdě zaměstnaných,“ přičiňuje tyto poznámky:

„Stále ještě nevíme, proč jsou spotřeba a nabídka takové, že způsobují, aby cena tak značně převýšila výrobní náklady, a hlavním důvodem jest zřejmě *úrodnost* půdy při vyrábění životních nezbytností. Zmenšeme tuto hojnost, zmenšeme *úrodnost* půdy a zmenší se přebytek; zmenšeme ji ještě dále a zmizí.“⁶⁾ Jest

⁶⁾ [„Inquiry“, str. 13.]

pravda, že přebytek nezbytností se zmenší a zmizí, ale o to nejde. Jde o to, zda se zmenší a zmizí přebytek jejich ceny nad jejich výrobním nákladem, ježto právě na tom závisí peněžitá renta. Jest pan Malthus v právu se svým závěrem, že proto, že se přebytek množství zmenší a zmizí, „spočívá příčina *vysoké ceny* životních nezbytností nad výrobním nákladem spíše v jejich hojnosti než v jejich vzácnosti; a jest nejen podstatně odlišná od vysoké ceny, vyvolané umělými monopoly, nýbrž i od vysoké ceny oněch zvláštních produktů země s potravinami nesouvisících, které lze nazvatí přirozenými a nutnými monopoly?“⁷⁾)

Není okolnosti, za kterých může býti úrodnost půdy a hojnost jejího výtěžku snížena, aniž by tím došlo k snížení rozdílu mezi cenou a výrobním nákladem, to znamená k snížení renty? Jsou-li takové okolnosti, pak jest tvrzení pana Malthusa příliš všeobecné; neboť se mi zdá, že prohlašuje za všeobecnou zásadu, platnou za všech okolností, že renta stoupne se zvýšenou úrodností půdy a poklesne s její zmenšenou úrodností.

Pan Malthus by měl nepochybně pravdu, kdyby se platil majiteli půdy v tom poměru, v jakém by půda⁸⁾ hojně rodila, větší podíl z celkového výtěžku kteréhokoliv statku; ale skutečnost jest opačná: když se neobdělává jiná než nejúrodnější půda, má majitel půdy nejmenší podíl na celkovém výtěžku, jakož i nejmenší hodnotu, a teprve když jest zapotřebí horších půd k výživě přibývajícího obyvatelstva, vzrůstá postupně jak podíl majitele půdy na celkovém výtěžku, tak hodnota, kterou dostává.

Předpokládejme, že jest poptávka po milionu čtvrtí obilí a to že jest výtěžek půdy, která se právě obdělává. Předpokládejme pak, že se úrodnost vši půdy tak zmenší, že zrovna tytéž pozemky poskytnou pouze 900.000 čtvrtí. Ježto by byla poptávka po milionu čtvrtí, stoupla by cena obilí a musili bychom se nutně uchýlit k půdě horší jakosti dřívě, než kdyby lepší půda stále vyná-

7) [„Inquiry“, str. 13.]

8) [Nikoli pouze půda onoho statku, nýbrž veškerá půda země. Dovojuje, že zvýšení celkové úrodnosti nepovede ke zvýšení renty, placené za určitý statek.]

šela milion čtvrtí. Ale právě tato nutnost, začítí obdělávati horší půdu, jest příčinou vzestupu renty a zvýší ji, i když se množství obilí, které dostává majitel půdy, sníží co do množství. Nutno pamatovati, že renta není úměrná absolutní úrodnosti obdělávané půdy, nýbrž jest v poměru k její poměrné úrodnosti. Každá příčina, která žene kapitál k horším pozemkům, musí zvýšiti rentu z lepších pozemků, ježto příčinou renty jest, jak pan Malthus uvádí ve své třetí větě, „poměrná vzácnost neúrodnější půdy“. Cena obilí přirozeně stoupne s nesnází výroby posledních jeho dílů a hodnota celkového množství, vypěstovaného na určitém statku, se zvýší, třeba se jeho množství sníží; ale ježto výrobní náklad na úrodnějších pozemcích nestoupne, ježto mzdy a zisky dohromady budou míti stále tutéž hodnotu,⁹⁾ jest zřejmé, že rozdíl ceny nad výrobním nákladem, čili jinými slovy renta, musí stoupati se zmenšenou úrodností půdy, neúčinkuje-li proti tomu značné snížení kapitálu, obyvatelstva a poptávky. Zdá se tedy, že tvrzení pana Malthusu není správné: renta nestoupá nebo neklesá bezprostředně a nutně se zvýšenou nebo zmenšenou úrodností půdy; ale její zvýšená úrodnost jí umožňuje platiti někdy v budoucnosti zvýšenou rentu. Půda velmi malé úrodnosti nemůže nikdy nésti rentu; půda střední úrodnosti může býti při vzrůstajícím obyvatelstvu přivedena k tomu, aby nesla střední rentu; a půda veliké úrodnosti vysokou rentu; ale jedna věc jest moci nésti vysokou rentu a jiná věc skutečně ji platiti. Renta může býti v zemi, kde jsou pozemky neobyčejně úrodné, nižší než v zemi, kde poskytují střední výtěžek, ježto jest úměrná spíše poměrné než absolutní úrodnosti — hodnotě sklizně a nikoli její hojnosti.¹⁰⁾

9) Viz str. 98 [str. 79, 80], kde jsem se pokusil ukázati, že při jakékoli snadnosti nebo neshodnosti ve výrobě obilí budou míti mzdy a zisky dohromady tutéž hodnotu. Když mzdy stoupají, je to vždy na útraty zisků, a když klesají, zisky vždy stoupají.

10) Pan Malthus nedávno poznamenal, že jsem mu na tomto místě neporozuměl, ježto nechtěl říci, že renta bezprostředně a nutně stoupá a klesá se zvýšenou nebo zmenšenou úrodností půdy. Je-li tomu tak, pak jsem mu zajisté neporozuměl. Slova pana Malthusu znějí: „Zmenšeme tuto hojnost, zmenšeme úrodnost půdy a přebytek

Pan Malthus předpokládá, že renta z pozemku, který poskytuje ony zvláštní produkty země, které lze nazvati přirozenými a nutnými monopoly, řídí se zásadou, která se podstatně liší od zásady, která řídí rentu z půdy, jež poskytuje životní nezbytnosti. Myslí, že jest to vzácnost produktů onoho pozemku, která jest příčinou vysoké renty, ale že jest to hojnost této půdy, která vyvolává týž účinek.

Zdá se mi, že tento rozdíl není dobře odůvodněn; neboť bychom stejně jistě zvýšili rentu z půdy, poskytující vzácná vína, jako rentu z obilní půdy zvýšeným množstvím jejího výtěžku, kdyby zároveň stoupla poptávka po tomto zvláštním statku; a bez podobného zvýšení poptávky by hojná nabídka obilí snížila rentu z obilní půdy, místo aby ji zvýšila. Ať jest povaha půdy jakákoliv, vysoká renta musí záviseti na vysoké ceně výtěžku; ale za předpokladu vysoké ceny musí býti renta vysoká v poměru k hojnosti a nikoli k vzácnosti.

Není nutno, abychom trvale vyráběli větší množství nějakého statku, než jest požadováno. Kdyby náhodou bylo vyrobeno větší množství, poklesl by pod svou přirozenou cenu a proto by nezaplatil výrobního nákladu, počítaje v to obvyklé a běžné zisky z kapitálu: tak by byla nabídka zabrzděna, až by odpovídala poptávce a až by tržní cena stoupla na přirozenou cenu.

Zdá se mi, že se pan Malthus příliš kloní k názoru, že obyvatelstva přibývá pouze předchozím opatřením potravin, — „že si potraviny vytvářejí svou vlastní poptávku,”¹¹⁾ — že se předchozím opatřením potravin dává popud k manželství, místo aby uvážil, že na všeobecný přírůstek obyvatelstva má vliv vzrůst kapitálu, z toho plynoucí poptávka po práci a vzestup mezd; a že výroba potravin jest pouze účinkem oné poptávky.

Postavení dělníků se zlepšuje tím, že se jim dá více peněz nebo jakéhokoli jiného statku, v němž jsou placeny mzdy a který hod-

(renta) se zmenší; zmenšeme ji ještě dále a zmizí.” [„Inquiry”, etc., str. 13.] Pan Malthus neuvádí svého tvrzení podmíněně, nýbrž absolutně. Popíral jsem to, co rozumívám z jeho slov, že pokles úrodnosti půdy jest neslučitelný se zvýšením renty.

¹¹⁾ [Viz svrchu str. 329.]

notou nepoklesl. Vzrůst obyvatelstva a rozmnožení potravin bude v celku účinkem, ale nikoli nutným účinkem vysokých mezd. Zlepšení postavení dělníka v důsledku zvýšené hodnoty, která se mu platí, nenutí ho nutně oženiti se a převzít starost o rodinu. Se vši pravděpodobností použije části svých zvýšených mezd k tomu, aby se hojně zaopatřil potravinami a nezbytnostmi; ale se zbytkem může podle libosti nakoupiti jakékoli jiné statky, které snad zvýší jeho požitky, jako židle, stoly a železářské zboží, nebo lepší šaty, cukr a tabák. Jeho zvýšené mzdy nebudou pak provázeny žádným jiným účinkem než zvýšenou poptávkou po některém z těchto statků; a ježto pokolení dělníků podstatně nevzroste, budou jeho mzdy stále trvale vysoké. Ale ačkoli by to mohl býti důsledek vysokých mezd, přece jsou radosti domácího života tak veliké, že ve skutečnosti stále shledáváme, že vzrůst obyvatelstva jest důsledkem zlepšeného postavení dělníka; a pouze proto, že tomu tak jest, vzniká nová a zvýšená poptávka po potravinách s nepatrnou výjimkou, o které již byla zmínka. Tato poptávka jest tedy účinkem, ale nikoli příčinou rozmnožení kapitálu a obyvatelstva; pouze proto, že výdaje národa se berou tímto směrem, převyšuje tržní cena nezbytností přirozenou cenu a vyrábí se žádoucí množství potravin; a protože počet obyvatelstva vzrůstá, mzdy opět klesají.

Jaký důvod může míti statkář k tomu, aby vyráběl více obilí, než se právě požaduje, kdyby důsledkem toho bylo snížení jeho tržní ceny pod jeho přirozenou cenu a v důsledku toho ztráta části jeho zisků tím, že by se snížily pod všeobecnou sazbu? „Kdyby životní nezbytnosti,“ praví pan Malthus, „nejdůležitější výrobky půdy neměly té vlastnosti, že by vytvářely zvýšenou poptávku, úměrnou jejich zvýšenému množství, způsobilo by takové zvýšené množství pokles jejich směnné hodnoty.¹²⁾ Ať jest výnos země jakkoli hojný, přece by její obyvatelstvo mohlo zůstatí nezměněné; a tato hojnost bez úměrné poptávky a při velmi vysoké

12) O kterém zvýšeném množství mluví pan Malthus? Kdo je má vyrobiti? Kdo může míti nějaký důvod k jeho vyrobení, dokud neexistuje nějaká poptávka po dalším množství?

ceně za práci v obilí, která by se přirozeně za těchto okolností dostavila, mohla by snížit cenu sklizně, rovnou ceně tovarů, na výrobní náklad."¹³⁾

Mohla by snížit cenu sklizně na výrobní náklad. Jest někdy po delší dobu nad touto cenou nebo pod ní? Což netvrdí sám pan Malthus, že tomu nikdy tak není? „Doufám,“ praví, „že mi bude prominuto, že tu poněkud prodlévám a čtenáři předkládám v různých obměnách nauku, že obilí vzhledem k množství *skutečně vyrobenému* se prodává za svou nutnou cenu, jako tovary, poněvadž to pokládám za nejvyšší důležitou pravdu, kterou přehlédli ekonomisté, Adam Smith a všichni ti spisovatelé, kteří poukazovali na to, že se sklizeň vždy prodává za monopolní cenu."¹⁴⁾

„Můžeme se takto dívat na každou rozsáhlou zemi jako na vlastníka řady strojů pro výrobu obilí a surovin, počítající do této řady nejen všechny různé jakosti neúrodné půdy, které má obyčejně každé území nadbytek, nýbrž i podřadnější stroje, o nichž lze říci, že se jich užívá, když se na dobré půdě stále vynucuje další výtěžek. Podle toho, jak cena sklizně stále stoupá, jsou uváděny tyto podřadnější stroje postupně v činnost; a podle toho, jak cena sklizně stále klesá, jsou postupně z činnosti vyřazovány. Obráz zde použitý slouží k tomu, aby se zároveň ukázala *nutnost skutečné ceny obilí pro skutečný výtěžek* a různý účinek, který by byl spojen se značným snížením ceny kteréhokoli určitého tovaru a se značným snížením ceny sklizně."¹⁵⁾

¹³⁾ [„An Inquiry into the Nature and Progress of Rent,“ 1815, str. 9, 10.]

¹⁴⁾ [„Inquiry“, str. 39.]

¹⁵⁾ „Inquiry“ atd. „Ve všech rozvíjejících se zemích není průměrná cena obilí nikdy vyšší než cena, která jest nutná k pokračování v průměrném stoupaní sklizně.“ „Observations on the Effects of the Corn Laws,“ 1815, str. 21.

„Při vynaložení čerstvého kapitálu na půdu, aby byly opatřeny potřeby pro vzrůstající obyvatelstvo, ať jest tohoto čerstvého kapitálu použito k tomu, aby se uvedlo více půdy pod pluh nebo aby se zlepšila půda již obdělávaná, závisí hlavní otázka vždy na očekávaných výnosech tohoto kapitálu; a ani část hrubých zisků nemůže býti snížena, aniž se oslabí popud k tomuto způsobu jeho vynaložení. Každé snížení ceny, které není úplně a ihned vyrovnáno přiměřeným poklesem ve všech nutných vydáních venkovského statku, každá pozemková daň, každá daň ze zemědělského

Jak se dají tato místa uvést v soulad s místem, které tvrdí, že, kdyby životní nezbytnosti neměly té vlastnosti, že by vytvářely zvýšenou poptávku, odpovídající jejich zvětšenému množství, vyrobené přebytké množství by potom, a to pouze potom, snížilo cenu sklizně na výrobní náklad? Není-li obilí nikdy pod svou přirozenou cenou, není ho nikdy více, než kolik ho potřebuje pro svou vlastní spotřebu současné obyvatelstvo; žádné zásoby nemohou být ukládány pro konsum jiných; nikdy tedy nemůže být svou láci a hojností popudem k rozmnožení obyvatelstva. V tom poměru, v jakém se dá obilí levně vyrábět, budou mít zvýšené mzdy dělníků větší schopnost uživit rodinu. V Americe obyvatelstva rychle přibývá proto, že potraviny mohou být vyráběny za levnou cenu, a nikoli proto, že napřed bylo postaráno o hojnou nabídku. V Evropě vzrůstá obyvatelstvo poměrně pomalu, ježto potraviny nemohou být vyráběny za levnou hodnotu. Za obvyklého a obvyčejného běhu věcí předchází poptávka po všech statcích jejich nabídku. Říká-li pan Malthus, že by obilí jako tovary pokleslo na svůj výrobní náklad, kdyby nemohlo vyvolat poptavatele, nemůže tím mínit, že by byla veškerá renta pohlcena; neboť sám správně poznamenal, že, kdyby se majitelé půdy zřekli vší renty, obilí by nekleslo v ceně; renta jest totiž účinkem a nikoli příčinou vysoké ceny a v obdělávání jest vždy jedna jakost půdy, která neplatí vůbec žádné renty a jejíž obilí nahrazuje svou cenou pouze mzdy a zisky.

V následujícím úryvku podal pan Malthus výborný výklad příčin vzestupu ceny sklizně v bohatých a pokrokových zemích, s kterým do slova souhlasím; zdá se mi však, že se odchyluje od některých tvrzení, která jím byla zastávána v jeho pojednání o rentě. „Neváhám prohlásiti, že neodvisle od nepravidelností měny ně-

kapitálu, každá daň na nezbytnosti rolníků přijdou při výpočtu v úvahu; a neponechá-li po odečtení všech těchto výloh cena sklizně přiměřeného odškodnění pro zaměstnaný kapitál, které by odpovídalo všeobecné sazbě zisků, a rentu, která by se aspoň rovnala rentě z pozemku v jeho dřívějším stavu, nemůže být dostačujícího důvodu, aby bylo provedeno zamýšlené zlepšení.” „Observations”, str. 22. [„Inquiry”, str. 38, 39.]

jaké země a jiných dočasných a nahodilých okolností jest důvodem poměrné peněžitě ceny obilí jeho vysoká poměrná *skutečná cena*, čili větší množství kapitálu a práce, které musí býti vynaloženo na jeho výrobu; a že důvody, proč jest skutečná cena obilí vyšší a stále stoupá v zemích, které jsou již bohaté a stále ještě přibývá jejich blahobytu a obyvatelstva, lze nalézt v nutnosti stále se uchýlovati k horší půdě, ke strojům, které vyžadují k svému provozu většího vydání a které v důsledku toho způsobují, že každý nový přírůstek sklizně země jest vykupován větším nákladem; lze je krátce nalézt v důležité pravdě, že se obilí v rozvíjející se zemi prodává za cenu, která jest nutná k dosažení skutečné nabídky; a že cena stoupá v tom poměru, v jakém se tato nabídka stává stále obtížnější.¹⁶⁾

O skutečné ceně statku jest zde správně řečeno, že závisí na větším či menším množství práce a kapitálu (to jest nahromaděné práce), které musí býti vynaloženo na jeho výrobu. Skutečná cena nezáleží, jak někteří tvrdili, na peněžitě hodnotě; ani, jak říkali jiní, na hodnotě v poměru k obilí, k práci, nebo k některému jinému statku, vzatým jednotlivě, nebo ke všem statkům dohromady; nýbrž, jak praví správně pan Malthus, „na větším (nebo menším) množství kapitálu a práce, které musí býti vynaloženo na jeho výrobu”.

§ 147.

Mezi důvody vzestupu renty uvádí pan Malthus „takový vzrůst obyvatelstva, který sníží pracovní mzdy”. Ale stoupá-li zisk z kapitálu v té míře, jak klesá pracovní mzda, a obojí dohromady má vždy tutéž hodnotu,¹⁷⁾ nemůže žádný pokles mzdy zvýšiti rentu; neboť nesníží ani podíl, ani hodnotu podílu na výnosu, který bude přidělen statkáři a dělníku dohromady; a neponechá proto ani většího podílu, ani větší hodnoty majiteli půdy. V tom poměru,

16) [„Inquiry” atd., str. 40, 41.]

17) [§ 42, str. 73, 74.]

v jakém se méně věnuje mzdám, bude více věnováno ziskům a *naopak*. Toto rozdělení si vyřídí statkář a jeho dělníci bez jakéhokoli zásahu majitele půdy; a jest to vskutku záležitost, o kterou nemůže míti zájmu vyjma potud, pokud jedno rozdělení může býti příznivější novému hromadění kapitálu a dalšího poptávce po půdě než jiné. Kdyby mzdy poklesly, stouply by zisky a nikoli renta. Kdyby stouply mzdy, klesly by zisky a nikoli renta. Vzestup renty a mezd a pokles zisků jsou obyčejně nevyhnutelné účinky těžké příčiny — vzrůstající poptávky po potravinách, zvýšeného množství práce, potřebného k jejich výrobě, a z toho plynoucí jejich vysoké ceny. Kdyby se majitel půdy vzdal celé své renty, neměli by z toho dělníci nejmenší výhody. Kdyby bylo dělníkům možno vzdáti se veškerých svých mezd, neměli by z této okolnosti majitelé půdy prospěchu; ale v obou případech by statkář dostal a podržel všechno, čeho se vzdávají. Snažil jsem se ukázati v tomto díle, že pokles mezd by neměl jiného účinku, než že by zvýšil zisky. Každý vzestup zisků jest příznivý hromadění kapitálu a dalšímu vzrůstu obyvatelstva a vedl by proto se vši pravděpodobností nakonec ke zvýšení renty.

§ 148.

Jiný důvod vzestupu renty jest podle pana Malthusa „takové zemědělské zlepšení nebo takové vystupňování námahy, které sníží počet dělníků, nutný k docílení daného účinku“. Proti tomuto úryvku mám tutéž námitku, kterou jsem měl proti tomu, který mluví o tom, že zvýšená úrodnost půdy jest důvodem bezprostředního vzestupu renty.¹⁸⁾ Jak pokrok v zemědělství, tak i větší úrodnost poskytnou půdě schopnost, vynášeti v budoucí době vyšší rentu, poněvadž při stejné ceně potravin tu bude velké další množství; ale dokud přírůstek obyvatelstva nebude v témž poměru, nebude zapotřebí dalšího množství potravin a proto budou renty sníženy a nikoli zvýšeny. Množství, které by mohlo býti spotřebo-

¹⁸⁾ [§ 31.]

váno za tehdy stávajících okolností, dalo by se opatřiti buď menším počtem rukou, nebo menším množstvím půdy, cena sklizně by poklesla a kapitál by byl půdě odňat.¹⁹⁾ Rentu nemůže zvednouti nic jiného, než poptávka po nové půdě horší jakosti, nebo nějaká příčina, která způsobí změnu v poměrné úrodnosti půdy již obdělávané.²⁰⁾ Pokrok v zemědělství a v dělbě práce se vztahuje na veškerou půdu; zvyšuje absolutní množství sklizně, na ní získávané, ale neruší pravděpodobně značně poměrných vztahů, které dříve mezi nimi byly.”

§ 149.

Pan Malthus opravil omyl v argumentaci Dr. Smitha, že obilí má tak zvláštní vlastnost, že jeho výroba nemůže býti podporována týmiž prostředky, kterými jest podporována výroba všech ostatních statků. Poznává: „Není nikterak v úmyslu popírati mocný vliv ceny obilí na cenu práce v průměru značného počtu let; ale že tento vliv není takový, aby zabránil pohybu kapitálu

¹⁹⁾ Viz str. 47, 48,

²⁰⁾ Nemusí se při každé příležitosti uváděti, ale musí se vždy rozuměti, že se dosáhne stejných výsledků, pokud přichází v úvahu cena sklizně a vzestup rent, ať je další kapitál určité výše vynakládán na novou půdu, za kterou se neplatí renta, nebo na půdu již obdělávanou, je-li výnos z obou získaný co do množství přesně stejný. Viz str. 38.

Pan Say se ve svých poznámkách k francouzskému překladu tohoto díla [Poznámky ke kap. II. francouzského překladu Ricarda, 1819] pokusil ukázati, že nikdy není v obdělávání půda, která by neplatila nájemného; a přesvědčiv se o této věci, míní nakonec, že vyvrátil všechny závěry, které plynou z oné nauky. Namítá na příklad, že nemá pravdu, tvrdím-li, že daně na obilí a na jiné plodiny tím, že zvyšují jejich cenu, dopadají na spotřebitele a nedopadají na rentu. Tvrdí, že takové daně musí dopadnouti na rentu. Ale dříve než bude moci pan Say odůvodniti správnost této námítky, musí také dokázati, že žádný kapitál není vynaložen na půdu, za kterou se neplatí renta (viz začátek této poznámky a str. 34 a 40, 41 tohoto díla); a o to se nepokusil. Nikde ve svých poznámkách nevyvrátil tuto důležitou nauku, ba ani se o ní nezmínil. Podle jeho poznámky ke stránce 182 druhého svazku francouzského vydání se zdá, že si není vědom, že dokonce byla vyslovena. [Str. 42 byla asi nesprávná citace. V tomto vydání viz §§ 26, 27.]

k půdě nebo od půdy, což jest právě sporný bod, bude dostatečně objasněno krátkým zkoumáním způsobu, jak jest práce placena a uváděna na trh, jakož i úvahou o důsledcích, ke kterým by předpoklad tvrzení Adama Smitha nevyhnutelně vedl.²¹⁾

Pan Malthus pak přechází k tomu, aby ukázal, že poptávka a vysoká cena budou právě tak účinně podporovati výrobu plodin, jako bude poptávka a vysoká cena kteréhokoli jiného statku podporovati jeho výrobu. Z toho, co jsem řekl o účincích přemíí, bude zřejmo, že s ním v tomto názoru úplně souhlasím.²²⁾ Uvedl jsem úryvek z páně Malthusových „Poznámek k obilním zákonům“ (Observations on the Corn Laws), abych ukázal, v jak různém smyslu se zde a v jiném jeho spisku, nazvaném „Důvody pro názor“ atd. (Grounds of an Opinion, etc.), užívá výrazu skutečná cena. V tomto úryvku nám pan Malthus říká, že „patrně pouze zvýšení skutečné ceny může podnítiti výrobu obilí,²³⁾ a skutečnou cenou zřejmě míní zvýšení jeho hodnoty vzhledem k všem ostatním věcem; čili jinými slovy vzestup jeho tržní ceny nad jeho přirozenou cenu čili náklad jeho výroby. Je-li to to, co se míní skutečnou cenou, pak jest názor pana Malthusa nepochybně správný, ačkoli nepřipouštím účelnost tohoto pojmenování; je to vzestup tržní ceny obilí, který jediné podněcuje jeho výrobu; neboť lze stanoviti jako bezvýminečně správnou zásadu, že jediný mocný podnět k zvýšení nějakého statku záleží v tom, že jeho tržní hodnota převyšuje jeho přirozenou čili nutnou hodnotu.

Ale to není význam, který pan Malthus při jiných příležitostech spojuje s výrazem „skutečná cena“. V pojednání o rentě praví pan

21) „Observations on the Corn Laws“, str. 4 [ve skutečnosti 5].

22) [§ 107.]

23) [To není zcela správné. Celý úryvek u Malthusa („Observations“ atd., str. 4, 5) zní takto: „Musíme tedy začíti zkoumáním pravdivosti tvrzení Adama Smitha“ atd.]

Podstatou jeho tvrzení jest, že obilí má tak zvláštní povahu, že jeho skutečná cena nemůže býti zvýšena vzestupem jeho peněžité ceny; a zřejmě jen vzestup skutečné ceny může podnítiti jeho výrobu.

Malthus shrnuje tvrzení Smithovo. Lze však dodatí, že, pokud jde o „skutečnou cenu“, Ricardův výklad by odpovídal Malthusovi. Srv. jak užívá výrazu na jiných místech. „Observations“ etc., str. 8, 21 atd.]

Malthus: „Skutečnou výrobní cenou obilí myslím skutečné *množství* práce a kapitálu, *kteřé bylo vynaloženo* na výrobu posledních dílů, jež byly připočteny k národnímu výnosu.“ Na jiném místě tvrdí, „že příčinou vysoké poměrné skutečné ceny obilí jest *množství* kapitálu a práce, které musí býti *vynaloženo* na jeho výrobu.“²⁴⁾ Předpokládáme-li, že bychom v předešlém úryvku dosadili tuto definici skutečné ceny, nezněl by pak takto? — „Jest to zřejmě zvýšení množství práce a kapitálu, které musí býti vynaloženo na výrobu obilí, což jediné může podnítiti jeho výrobu.“ Tím by se říkalo, že jest to zřejmě vzestup přirozené čili nutné ceny obilí, který podněcuje jeho výrobu — tvrzení, které by se nedalo zastávati. Není to cena, za kterou obilí může býti vyráběno, co má nějaký vliv na vyrobené množství, nýbrž cena, za kterou se dá prodati. Kapitál jest lákán k půdě nebo jest od ní odpuzován v poměru ke stupni rozdílu jeho ceny nad výrobním nákladem nebo pod ním. Je-li tento přebytek takový, že kapitálu tak vynaloženému poskytuje větší než obecný zisk z kapitálu, bude se kapitál stěhovati do půdy; pakli menší, bude jí odňat.

Výroba obilí není tedy podněcována změnou jeho skutečné ceny, nýbrž změnou jeho tržní ceny. Nikoliv „více kapitálu a práce jest lákáno k půdě, poněvadž musí býti na jeho výrobu vynaloženo větší množství kapitálu a práce (páně Malthusova správná definice skutečné ceny), nýbrž poněvadž tržní cena převyšuje tuto jeho skutečnou cenu a přes zvýšený náklad způsobuje, že jest obdělávání půdy výnosnějším zaměstnáním kapitálu.“

§ 150.

Nic nemůže býti správnějšího než následující poznámky pana Malthusa o měřítku hodnoty Adama Smitha. „Adam Smith byl

²⁴⁾ Když jsem ukázal tento úryvek panu Malthusovi v době, kdy tyto řádky šly do tisku, poznamenal, že v těchto dvou případech nedopatřením použil výrazu *skutečná cena* místo *výrobní náklad*. Z toho, co jsem již řekl, lze viděti, že po mém zdání v těchto dvou případech použil výrazu *skutečná cena* v jeho pravdivém a správném smyslu a že ho bylo pouze v dřívějším případě nesprávně použito.

zřejmě veden k této řadě závěrů svým zvykem pokládáti *práci za základní měřítko hodnoty* a obilí za měřítko práce. Že však obilí jest velmi nepřesným měřítkem práce, ukáží s dostatek dějiny naší vlastní země, kde se zjistí, že práce ve srovnání s obilím doznala velmi značných a nápadných změn nejen rok od roku, ale i od století k století; a v obdobích deseti, dvaceti a třiceti let.

A že ani práce ani jakýkoli jiný statek nemůže býti přesným měřítkem skutečné směnné hodnoty, se dnes pokládá za jednu z nejnepopíratelnějších zásad politické ekonomie a plyne ve skutečnosti z pouhé definice směnné hodnoty.²⁵⁾

Nejsou-li ani obilí ani práce přesnými měřítky skutečné směnné hodnoty, což zřejmě nejsou, jaký jiný statek jest? — Zajisté žádný. Má-li tedy výraz „skutečná cena statků“ míti nějaký význam, musí to býti ten, který uvedl pan Malthus v pojednání o rentě — musí býti měřena poměrným množstvím kapitálu a práce, nutným k jejich výrobě.

Ve svém „Zkoumání o povaze renty“ (Inquiry into the Nature of Rent) praví pan Malthus, „že nezávisle na nepravidelnostech měny nějaké země a jiných dočasných a náhodných okolnostech jest příčinou vysoké poměrné peněžité ceny obilí jeho vysoká poměrná skutečná cena, čili větší množství kapitálu a práce, které musí býti vynaloženo na jeho výrobu.“²⁶⁾

To jest podle mého názoru správné vysvětlení všech trvalých změn ceny ať obilí nebo jakéhokoli jiného statku. Statek může jen trvale stoupnouti v ceně, buď že musí býti na jeho výrobu vynaloženo větší množství kapitálu a práce, nebo že hodnota peněz poklesla; a naopak může jen v ceně poklesnouti, buď že lze na jeho výrobu vynaložiti menší množství kapitálu a práce, nebo že hodnota peněz stoupla.

Změna, plynoucí z druhé z těchto možností, ze změněné hodnoty peněz, vztahuje se ihned na všechny statky; ale změna, plynoucí z první příčiny, jest omezena na zvláštní statek, který vyžaduje pro

²⁵⁾ [„Observations“ etc., str. 12.]

²⁶⁾ Str. 30, 31.

svou výrobu více nebo méně práce. Sklizeň by poklesla v ceně povolením volného dovozu obilí nebo pokrokem v zemědělství; ale cena žádného jiného statku by nebyla dotčena, vyjma v poměru k poklesu skutečné hodnoty čili výrobního nákladu sklizně, která vstoupila v jeho složení.

Poněvadž pan Malthus uznal tuto zásadu, nemůže podle mého mínění důsledně tvrditi, že celá peněžitá hodnota všech statků v zemi musí poklesnouti přesně v poměru k poklesu ceny obilí. Kdyby obilí v zemi spotřebovávané mělo v jednom roce hodnotu deseti milionů a kdyby konsumované výrobky průmyslové a zahraniční měly hodnotu dvaceti milionů, což by dohromady činilo třicet milionů, nebylo by přípustné usuzovati z toho, že roční vydání bylo sníženo na 15 milionů, protože obilí pokleslo o 50%, čili s 10 na 5 milionů.

Hodnota sklizně, která by tvořila část těchto tovarů, by na příklad nemohla převyšovati 20% jejich celkové hodnoty a proto by hodnota tovarů poklesla místo s 20 na 10 milionů pouze s 20 na 18 milionů; a po 50%ním poklesu ceny obilí by celková částka ročního vydání poklesla místo s 30 na 15 milionů, s 30 na 23 milionů.²⁷⁾

To, pravím, by byla jejich hodnota, kdybychom pokládali za možné, že by při tak levné ceně obilí nebylo spotřebovááno více obilí a statků; ale ježto všichni ti, kdo by vynaložili kapitál za účelem výroby obilí na ony pozemky, které by již nebyly obdělávány, mohli by ho použiti k výrobě tovarů; a pouze část oněch tovarů by byla dávána výměnou za cizí obilí, ježto by se za kteréhokoli jiného předpokladu nedocílilo dovozem a nízkými cenami nižádné výhody; musili bychom přičísti další hodnotu onoho celého množství tovarů, které by byly takto vyrobeny a nebyly by vyvezeny, k svrchu uvedené hodnotě, takže skutečné snížení,

²⁷⁾ Tovary by ve skutečnosti nemohly v takovém poměru poklesnouti, protože by za předpokládaných okolností došlo k novému rozdělení drahých kovů mezi různé země. Naše levné statky by byly vyváženy výměnou za obilí a zlato, až by nahromadění zlata snížilo jeho hodnotu a zvýšilo peněžitou cenu statků.

i v peněžité hodnotě, všech statků v zemi, včetně obilí, by se rovnalo pouze ztrátě majitelů půdy v důsledku snížení jejich rent, zatím co by se množství předmětů, sloužících požitkům, značně zvýšilo.

§ 151.

Místo aby se pan Malthus s tohoto hlediska díval na účinek poklesu hodnoty sklizně, jak by byl měl podle svého dřívějšího přiznání učiniti, pokládá jej za přesně totéž jako vzestup hodnoty peněz o 100% a dovozuje proto, jako by všechny statky poklesly na polovici své dřívější ceny.

„V průběhu dvaceti let od roku 1794,“ praví, „do roku 1813 byla průměrná cena britského obilí kolem osmdesáti tří šilinků za čtvrt; v průběhu deseti let až do roku 1813 devadesát dva šilinky; a v průběhu posledních pěti let z těchto dvaceti let sto osm šilinků. Během těchto dvaceti let si vypůjčila vláda téměř pět set milionů skutečného kapitálu, za který se zavázala v hrubém průměru platiti kolem pěti procent, nečítajíc do toho uměrovací fond. Ale kdyby obilí snad pokleslo na 50 šilinků za čtvrt a jiné statky v poměru k tomu, platila by vláda místo úroku asi pětiprocentního ve skutečnosti úrok sedmi-, osmi-, devítiprocentní a za posledních dvě stě milionů desetiprocentní.“

Vůči této neobyčejné štedrosti k majitelům cenných papírů byl bych ochoten nečiniti námitek, kdyby nebylo nutné uvažovati o tom, kdo ji má zaplatiti; a krátká úvaha nám ukáže, že ji mohou zaplatiti pouze průmyslové třídy společnosti a majitelé půdy; to jest všichni ti, jejichž jmenovitý příjem se změní se změnami měřítka hodnoty. Jmenovité důchody této části společnosti se ve srovnání s průměrem posledních pěti let zmenší o polovinu a z tohoto nominelně sníženého příjmu bude jim platiti tutéž jmenovitou částku daní.²⁸⁾

Předně myslím, že jsem již ukázal, že ani hodnota hrubého příjmu celé země nebude zmenšena v tom poměru, jak zde pan

²⁸⁾ „The Grounds of an Opinion“, atd., str. 36.

Malthus tvrdí; z toho, že by obilí pokleslo o padesát procent, by neplynulo, že by se hodnota hrubého příjmu každého člověka snížila o padesát procent;²⁹⁾ jeho čistý příjem by se mohl ve skutečnosti co do hodnoty zvýšiti.³⁰⁾

Za druhé myslím, že čtenář bude se mnou souhlasiti, že by zvýšené břímě, připustíme-li je, nedopadlo výlučně „na majitele půdy a průmyslové vrstvy společnosti“: majitel cenných papírů přispívá svými výdaji na svůj podíl, určený ke krytí veřejných břemen, stejným způsobem jako jiné třídy společnosti. Kdyby se tedy peníze skutečně staly hodnotnějšími, platil by, ačkoli by dostával větší hodnotu, také větší hodnotu na daních a proto nemůže býti pravda, že by celý přírůstek skutečné hodnoty úroku byl zaplacen „majiteli půdy a průmyslovými vrstvami společnosti“.

Avšak celé tvrzení pana Malthusa jest vybudováno na vratkém základě: předpokládá, že, protože se hrubý příjem země zmenšil, musí se proto také zmenšiti čistý příjem ve stejném poměru. Jedním z cílů tohoto díla bylo ukázati, že při každém poklesu skutečné hodnoty nezbytností poklesnou pracovní mzdy a že stoupnou zisky z kapitálu — jinými slovy, že z každé dané roční hodnoty bude vyplácen menší díl pracující třídě a větší díl těm, jejichž prostředky tuto třídu zaměstnávaly. Dejme tomu, že by hodnota statků, vyrobených v určité továrně, činila £ 1000 a byla by rozdělena mezi zaměstnavatele a jeho dělníky v poměru £ 800 dělníkům a £ 200 zaměstnavateli; kdyby snad hodnota těchto statků poklesla na £ 900 a kdyby bylo £ 100 ušetřeno na pracovních mzdách v důsledku poklesu nezbytností, nebyl by čistý příjem zaměstnavatelů nijak zkrácen a proto by mohl právě tak snadno zaplatiti tutéž částku daní po snížení ceny jako před ním.³¹⁾

²⁹⁾ Pan Malthus v jiné části téhož díla předpokládá, že se statky mění o 25 nebo 30%, když se obilí změní o 33 1/3%.

³⁰⁾ [Ricardova odpověď má tři části. Předně nepoklesne cena všech statků tak, jak se předpokládá. Za druhé majitel cenných papírů přispívá sám na fond, vybraný zdaněním. Za třetí jsou daně placeny z čistého a nikoli z hrubého příjmu.]

³¹⁾ O čistém výnosu a hrubém výnosu praví pan Say toto: „Vyrobená celková hodnota jest hrubý výnos; tato hodnota jest po odečtení výrobních nákladů čistý výnos.“ [Páté vydání.] Sv. II., str. 491. Nemůže tedy býti čistého výnosu, protože

Jest důležité jasně rozeznávat hrubý důchod a čistý důchod, neboť všechny daně musí býti placeny z čistého důchodu společnosti.³²⁾ Předpokládejme, že všechny statky v zemi, všechno obilí, plodiny, tovary atd., jež by mohly býti během roku uvedeny na trh, mají hodnotu 20 milionů a že by k docílení této hodnoty bylo zapotřebí práce určitého počtu lidí a že by bezpodmínečně nutné potřeby těchto dělníků vyžadovaly vydání 10 milionů. Řekl bych, že by hrubý důchod takové společnosti byl 20 milionů a její čistý důchod 10 milionů. Z tohoto předpokladu neplyne, že by dělníci měli dostati za svou práci pouze 10 milionů; mohli by dostati 12, 14 nebo 15 milionů a v onom případě by měli 2, 4 nebo 5 milionů čistého příjmu. Zbytek by se rozdělil mezi majitele půdy a kapitalisty; ale celkový čistý příjem by nepřesahoval 10 milionů. Za předpokladu, že by taková společnost zaplatila dva miliony na daních, snížil by se její čistý příjem na 8 milionů.

Předpokládáme-li pak, že by se peníze staly o desetinu hodnotnějšími, všechny statky by poklesly a také cena práce by poklesla, protože bezpodmínečně nutné potřeby dělníka tvořily část oněch statků; v důsledku toho by se hrubý příjem snížil na 18 milionů a čistý příjem na 9 milionů. Kdyby daně poklesly ve stejném poměru a místo 2 milionů by se vybíralo pouze £ 1,800.000, čistý příjem by se dále snížil na £ 7,200.000, které by však měly přesně tutéž hodnotu jako dříve 8 milionů a proto by společnost takovou událostí ani neztratila ani nezískala. Předpokládejme však, že by se po stoupenutí peněz vybíraly 2 miliony na daních jako dříve; pak by společnost byla o £ 200.000 ročně chudší, její daně by se ve skutečnosti zvýšily o jednu devítninu. Změniti peněžitou hodnotu statků změnou hodnoty peněz a přece vybíratí tutéž peněžitou částku na daních, znamená pak nepochybně zvyšovati břemena společnosti.

výrobní náklady podle pana Saye záleží z renty, mezd a zisků. Na straně 508 praví: „Hodnota výrobku, hodnota produktivního výkonu, hodnota výrobního nákladu jsou tedy vesměs podobné hodnoty, kdykoliv se věcem ponechá jejich přirozený běh.“ Odečtíme celek od celku a nezbude nic.

³²⁾ [§ 118.]

Předpokládejme však, že by z deseti milionů čistého důchodu dostali majitelé půdy pět milionů jako rentu a že by se usnadněním výroby nebo dovozem obilí nezbytný pracovní náklad na onen předmět snížil o jeden milion; renta by poklesla o jeden milion³³⁾ a ceny všech statků by také poklesly o tutéž částku, ale čistý důchod by byl právě tak velký jako dříve; jest pravda, že by hrubý příjem byl pouze 19 milionů a vydání, nutné k jeho docílení, 9 milionů, ale čistý příjem by byl 10 milionů. Předpokládejme nyní, že se z tohoto zmenšeného hrubého příjmu vyberou dva miliony na daních; byla by společnost celkem bohatší nebo chudší? Jistě bohatší; neboť po zaplacení svých daní by měla jako dříve k dispozici čistý příjem 8 milionů na nákup statků, kterých by co do množství přibýlo a jejichž cena by poklesla v poměru 20 k 19; pak by se dalo snést nejen totéž zdaňování, nýbrž i větší a celek obyvatelstva by byl přes to lépe opatřen výhodami a nezbytnostmi.

Kdyby čistý příjem společnosti byl po zaplacení téhož peněžitého zdanění právě tak velký jako dříve a třída majitelů půdy by ztratila poklesem renty 1 milion, musily by ostatní produktivní třídy mít přes pokles cen zvýšené peněžité příjmy. Kapitalista bude pak mít dvojnásobný prospěch; obilí a maso, spotřebované jím a jeho rodinou, bude sníženo v ceně; a mzdy jeho domácího služebnictva, jeho zahradníků a dělníků všeho druhu se také sníží. Jeho koně a dobytek budou státi méně a budou vydržovány menším nákladem. Všechny statky, do nichž vstoupí sklizeň jako hlavní součást jejich hodnoty, poklesnou. Tato celková částka úspor, docílených na vydáních z příjmu při současném zvýšení jeho peněžitého příjmu, přinese mu pak dvojnásobný prospěch a umožní mu nejen rozmnožiti své požitky, nýbrž i snést další daň, kdyby jich bylo zapotřebí: jeho zvýšená spotřeba zdaněných statků více než vyrovná sníženou poptávku majitelů půdy v důsledku snížení jejich rent. Tytéž poznámky se hodí na statkáře a řemeslníky všeho druhu.

Může se však říci, že se kapitalistův příjem nezvýší; že se mi-

33) [T. j. proto, že by se práce nemusila konati za tak nepříznivých podmínek.]

lion, odečtený od renty majitele půdy, vyplatí ve vyšších mzdách dělníkům! Budiž tomu tak; to na důkazu nic nemění: postavení společnosti se zlepši a bude moci nésti stejná peněžítá břemena s větší lehkostí než dříve; bude to pouze důkazem, což jest ještě žádoucnější, že jest to postavení jiné, a to daleko nejdůležitější třídy lidské společnosti, která bude míti z nového rozdělení hlavní prospěch. Vše, co dostane nad 9 milionů, tvoří část čistého příjmu země a nemůže býti vydáno bez zvýšení jejího důchodu, jejího štěstí nebo její moci. Rozdělně tedy čistý příjem zcela podle libosti. Dejme jedné třídě o něco více a druhé o něco méně a přece se tím nezmenší; stále ještě bude vyráběno větší množství statků toužé prací, ačkoli se úhrn hrubé peněžité hodnoty takových statků zmenší; ale čistý peněžitý příjem země, onen fond, z něhož se platí daně a zjednávají požitky, byl by mnohem způsobilejší než dříve k tomu, aby udržoval přítomné obyvatelstvo, poskytoval mu požitky a přepychové předměty a aby sehnal jakoukoli danou částku daní.

Nelze pochybovati o tom, že majitel cenných papírů má prospěch z velkého poklesu hodnoty obilí; není-li však nikdo jiný poškozen, není to důvodem, proč by mělo býti obilí zdraženo: neboť zisky majitele cenných papírů jsou národní zisky a zvyšují, jako všechny jiné zisky, skutečný blahobyt a moc země. Mají-li prospěch neoprávněně, nechť se přesně zjistí, do které míry se to děje, a pak jest věcí zákonodárství, aby navrhlo nápravu; ale není nemoudřejší politiky, než vylučovati se z velikých výhod, které plynou z levného obilí a hojné výroby, pouze proto, že by majitel cenných papírů měl nezasloužený podíl na zvýšení.

O úpravu dividendy ze státních papírů podle peněžité hodnoty obilí se doposud nikdo nepokusil. Kdyby spravedlnost a dobrá víra vyžadovaly takové úpravy, pak jsme zavázáni starým majitelům cenných papírů velikým dluhem; neboť po více než sto let dostávali tytéž peněžité dividendy, ačkoli se obilí v ceně snad zdvojnásobilo nebo ztrojnásobilo.³⁴⁾

³⁴⁾ Pan M'Culloch se ve výborné publikaci zasazoval velmi horlivě o spravedlivou úpravu dividend ze státního dluhu podle snížené hodnoty obilí. Jest pro volný obchod

Jest však veliký omyl předpokládati, že se postavení majitele cenných papírů zlepší více než postavení statkáře, továrníka a ostatních kapitalistů země; zlepší se ve skutečnosti méně.

Majitel cenných papírů obdrží nepochybně tutéž peněžitou dividendu, zatím co nejen cena sklizně a práce, nýbrž i ceny mnoha jiných věcí, jichž jest sklizeň součástí, poklesly. To jest však, jak jsem právě zjistil, výhoda, které by se těšil společně se všemi ostatními osobami, které by měly na útratu tíž peněžitý příjem: jeho peněžitý příjem by se nezvýšil; příjem statkáře, továrníka a jiných zaměstnavatelů by se zvýšil a v důsledku toho by měli dvojnásobný prospěch.

Lze říci, že by se příjmy kapitalistů zmenšily poklesem peněžní hodnoty jejich statků, ačkoli jest snad pravda, že by jim byl vzestup zisků v důsledku poklesu mezd ku prospěchu. Co je má snížit? Žádná změna hodnoty peněz, neboť se podle předpokladu neděje nic, co by změnilo hodnotu peněz. Žádné zmenšení množství práce, kterého jest potřebí k výrobě jejich statků, neboť žádná taková příčina nepůsobila, a kdyby opravdu působila, nesnížila by peněžitých zisků, ačkoli by mohla snížit peněžité ceny. Avšak suroviny, z kterých se statky vyrábějí, poklesly podle předpokladu v ceně a proto statky poklesnou. Jest pravda, že poklesnou, ale jejich pokles nebude spojen se žádným zmenšením peněžitého příjmu výrobcova. Prodá-li svůj statek za méně peněz, jest to pouze proto, že jedna ze surovin, z kterých jest vyráběn, hodnotou poklesla. Prodá-li soukeník své sukno za £ 900 místo za £ 1000, nebude jeho příjem menší, poklesla-li vlna, ze které se vyrábí, o £ 100 v hodnotě.

Pan Malthus praví: „Jest pravda, že poslední přírůstky zemědělské sklizně rozvíjející se země nejsou provázány velikým podílem renty; a právě tato okolnost může bohatou zemi přimět

obilím, ale myslí, že by měl být provázen snížením úroku vůči věřiteli státu. [Dílo, k němuž jest takto odkazováno, má název „An Essay on the Question of reducing the Interest of the National Debt“, 1816. Potvrzuje se tu spravedlivost a prospěšnost onoho opatření.]

k tomu, aby dovážela část svého obilí, může-li býti jista, že docílí stejnoměrné nabídky. Ale dovoz cizího obilí musí ve všech případech býti v odporu s národním zájmem, není-li o tolik levnější než obilí, které může býti pěstováno v tuzemsku, aby vyrovnalo jak zisky, tak rentu obilí, které vytlačuje.” — *Grounds* atd., str. 36.

Pan Malthus má v této poznámce zcela pravdu; ale dovážené obilí *musí* býti vždy o tolik levnější než obilí, které může býti pěstováno v tuzemsku, „aby vyrovnalo jak zisky, tak rentu obilí, které vytlačuje”. Kdyby tomu nebylo tak, nemohl by nikdo jeho dovozem docílití výhody.

Ježto jest renta důsledkem vysoké ceny obilí, jest ztráta renty důsledkem nízké ceny. Cizí obilí nikdy nesoutěží s takovým tuzemským obilím, které poskytuje rentu; pokles ceny nezměnitelně postihuje majitele půdy, až jest pohlcena celá jeho renta; klesá-li ještě dále, neposkytne cena ani obvyklý zisk z kapitálu; kapitál pak zamění půdu za nějaké jiné zaměstnání a obilí, které na ní bylo dříve pěstováno, bude potom, ale ne dříve než potom, dováženo. Ze ztráty renty vyplyne ztráta hodnoty, oceněné peněžité hodnoty, ale také zisk co do blahobytu. Úhrn sklizně a jiných výrobků dohromady bude zvýšen; v důsledku větší snadnosti, s níž jsou vyráběny, budou míti menší hodnotu, ačkoliv se množství zvýší.

Dva lidé zaměstnávají stejné kapitály — jeden v zemědělství, druhý v průmyslu. Kapitál, použitý v zemědělství, vyrábí čistou roční hodnotu £ 1200, z nichž jest £ 1000 zadrženo jako zisk a £ 200 placeno jako renta; druhý kapitál, použitý v průmyslu, vyrábí pouze roční hodnotu £ 1000. Dejme tomu, že dovozem může býti získána totéž množství obilí, které stojí £ 1200, za statky, jež stojí £ 950, a že v důsledku toho kapitál, zaměstnaný v zemědělství, jest obrácen k průmyslu, kde může vyrobiti hodnotu £ 1000. Čistý důchod země bude pak míti menší hodnotu, bude snižen s £ 2200 na £ 2000; ale bude tu nejen totéž množství statků a obilí pro její vlastní spotřebu, nýbrž také ještě takové zvýšení onoho množství, jaké by koupilo £ 50, rozdíl mezi hod-

notou, za kterou se její tovary prodávaly do cizí země, a hodnotou obilí, které od ní bylo koupeno.

Nuže, to jest právě otázka, týkající se výhodnosti dovozu nebo pěstování obilí; obilí se nikdy nemůže dovážeti, dokud množství, získávané použitím určitého kapitálu z ciziny, nepřevyší ono množství, které budeme moci s tímž kapitálem pěstovati doma, — nejen ono množství, které připadá na podíl statkářův, nýbrž také ono, které se platí majiteli půdy jako renta.

Pan Malthus praví: „Adam Smith správně poznamenal, že nikdy stejné množství produktivní práce, zaměstnané v průmyslu, nemůže dosáhnouti tak velké reprodukce jako v zemědělství.” Mluví-li Adam Smith o hodnotě, má pravdu;³⁵⁾ ale mluví-li o bohatství, a to jest důležitá otázka, mýlí se; neboť sám definoval bohatství tak, že záleží v nezbytnostech, příjemnostech a požitcích lidského života. Jedna skupina nezbytností a příjemností nepřipouští srovnání s jinou skupinou; užitná hodnota se nedá měřiti žádným známým měřítkem; různí lidé ji různě oceňují.

³⁵⁾ [§ 122, str. 276, poznámka.]

REJSTŘÍK.*)

- Anglická banka a její počínání, 284; pomoc bankou poskytovaná se kritikuje, 292.
- Bankovní sazba, 292—294.
- Banky jako vydavatelky peněz, 284; papírové peníze vydává buď stát nebo banky, 290; pokladní účty jako ve Skotsku, 294.
- Barton o postavení pracujících tříd, 323.
- Bimetallism, 294—296.
- Blahobyť Anglie, jeho vzrůst, 109.
- Blahobyť rostoucí působí na nájemné, 43; jak může být blahobyť země zvýšen, 217.
- Bohatství, jeho definice, 213; rozdíl mezi bohatstvím a hodnotou, 213—224; jak vzrůstá, 217.
- Buchanan, jeho poznámky o zvláštních výhodách zemědělství, 42—43; o chudinských podporách, 68; omyl, týkající se pracovních mezd, 166—169; o poměru mezi daněmi z mezd a cenou, 167—168; omyl, týkající se nemožnosti zvýšení výnosu půdy, když vzrůstá poptávka, 196; omyl, týkající se daně ze sladu, 196—198; o účinku vzestupu ceny práce na vyráběné statky, 248; o Smithových omylech, 248—249; omyl, týkající se činnosti Anglické banky v případě papírových peněz, 284—285; názor o hlavní a pomocné měně, 298; názor, že mzdy závisí na pracovní nabídce a poptávce po práci, 311; Malthusova kritika renty, 327—328.
- Cena, Smithova definice *skutečné* ceny, 3; účinek změn hodnoty peněz na cenu, 30—31, 121; stanovená konečným nákladem, 43; nájemné není součástí ceny, 43; účinek pokroku na cenu, 45, 92 až 93; příčina a důsledky dočasných změn cen, 52; rozlišování mezi přirozenou a tržní cenou, 52—56; vzestup nebo pokles ceny není způsoben vzestupem nebo poklesem mzdy, 66—67, 93; proč jsou ceny domácích statků vyšší v průmyslových zemích, 101—102; účinek daně ze sklizně na cenu, 113; vzestup ceny v důsledku rozmnožení peněz, 120; účinek změny v cenách na zahraniční obchod, 125; monopolní cena, 193—195; řízena nejméně úrodným dolem, 262; jejím konečným určovatelem *není* nabídka a poptávka, 311; vysoká cena není příčinou renty, 330.
- Cicero, 175.
- Cizí devisy a jejich kursy 98—99, 105—107, 177.
- Čistý a hrubý důchod se rozlišují, 277—279.
- Daně, jejich povaha, 108—112; na monopolisované a částečně monopolisované statky, 186. (Viz *Mzda, Výnos, Nezbytnosti životní, Zisk, Nájemné atd., Desátek, Pozemková daň atd.*)
- Decker, Sir M., citován A. Smithem, 181.
- Desátek, úvaha o něm, 130; škodlivý pro majitele půdy, 132.
- Destutt de Tracy o hodnotě, 222.
- Dědické poplatky, 110.
- Dělníci, na jejichž štěstí má vliv vztah mezi přirozenou a tržní cenou práce, 58; nabídka práce a poptávka po ní příčinou vzestupu nebo poklesu mezd, 59; vzestup mezd nevede nutně k většímu pohodlí dělníků, 64—65; účinek zavedení strojního zařízení na dělníky, 315—321; jejich zájem o způsob zaměstnání, 321.
- Distribuce a změny v ní, 72—77.
- Doly, nájemné z nich, 35, 49, 261; Smith o nájemném z dolů, 260—262. (Viz *Nájemné.*)

*) Pochází od Sira E. C. K. Gonnera.

- Domy, účinek daní z nich, 151; nájemné z domů odlišné od pozemkového nájemného, 151.
- Dopravní obchod, o němž mluví A. Smith, 230.
- Dovoz, účinek cel na něj, 238—252; špatný účinek cel, jsou-li vysoká, 247—248.
- Drahé kovy, zlato a stříbro podléhají změně, 5; proměnlivost, 50; méně proměnlivé než většina ostatních statků, 51; poměr mezi nimi v chudých a bohatých zemích, 302 atd. (Viz Zlato a stříbro.)
- Důchod, účinek zvýšeného čistého důchodu na hromadění kapitálu, 324; rozlišení hrubého a čistého důchodu, 346.
- Edinburgh Review o přemiích, 237—238.
- Encyklopaedia Britannica o stažení kapitálu z obdělávání, 208 pozn.; o svobodném obchodě, 251 pozn.
- Fond kapitálový, určený k vydržování práce, 170.
- Hodnota, její měřítka a příčiny, 4, 44; obilí jest proměnlivé měřítko, 4—9; její měřítka, 6—8; práce jako měřítko hodnoty podle Smitha a podle Ricarda, 6—9, 52; rozdíl v odměňování různých druhů práce, 10; nepřímá práce, určující hodnotu, 12—13; účinek rozdílného poměru, v kterém se zaměstnává stálý kapitál, 23—27; její neměnné měřítko, 27—29; zlato a jeho užívání jako takového měřítka, 28; určována použitím práce za nejnepríznivějších okolností, 40; význam a zdroje hodnoty, 45; množství hodnoty; na ně zahraniční obchod nepůsobí, 39; rozdíl mezi hodnotou a bohatstvím, 213. (Viz Cena.)
- Hojnost a z ní plynoucí láce, 263.
- Holandsko, jehož průmysl zničily podle Smitha daně z mezd, 174; zisková sazba v Holandsku, 226 pozn.
- Hromadění kapitálu a jeho účinek v primitivní společnosti, 11—12; zvyšuje se, když stoupnou zisky, 45; jak na ně působí pokles úrokové míry nebo zisku, 82—83; v důsledku zvýšeného příjmu nebo zmenšené spotřeby, 91; jak k němu přispívá zahraniční obchod, 93; pokles zisků od něho odrazuje, 116; jeho účinek na zisk, 225; jeho dočasné důsledky, je-li velmi rychlé, 228—229; účinky strojního zařízení na jeho zvýšení, 324; jak na ně účinkuje zvýšení čistého důchodu, 324 až 326. (Viz Kapitál.)
- Chléb, daň z něho, 198.
- Chudinské dávky dopadají různě, 200—201; vybírají se ze zlepšené hodnoty půdy, 202—203.
- Chudinské zákony, jejich účinek, 68; výhody místních systémů proti ústředním, 69; uvažuje se o jejich zrušení, které se schvaluje, 69.
- Kapitál v dávném stavu společnosti a jeho původ, 11—12; oběžný a stálý, toto rozdělení není ztrulé, 18, 108; příslušné zaměstnávání obou druhů, 18 atd.; účinek jeho nestejně trvanlivosti, 23—27; jeho pohyblivost, 53; jeho definice a jeho zvětšování, 59; způsoby, jak se hromadí, 91, 108; jak zahraniční obchod přispívá k jeho hromadění, 93; jeho imobilita z jedné země do druhé, 96; špatná politika při zdaňování, 110; z jeho zvýšení má práce prospěch, 119; může-li býti vždycky odňat půdě, 210; soutěž kapitálů nemusí zisky snižovati, 225—226; prospěch kapitalistů z poklesu hodnoty obilí, 255 až 256.
- Kolonie a výhody, které má mateřská země z omezení, jim ukládaných, 270—273.
- Kurs devis, jeho zásady, 105—107, 177; výměna mezi národy, když je v rovnováze.
- Lauderdale, Lord, o vzácnostní hodnotě, 216; o bankovkách, 298 pozn.: o vzácnosti a hodnotě, 311—314.
- Locke o dvojitým standardu měnovém, 297.
- Majetek, poměr mezi úrokem z něho a všeobecnou sazbou, 234.
- Majitelé půdy, jak jsou dotčeni zlepšením v zemědělství, 46 pozn.; daně z nájemného dopadají na majitele půdy, 127—129; mají prospěch z daně, uložené na zemědělské zisky, 161—163; jak jsou dotčeni daněmi z mezd, 180—182; jejich zájem jest protichůdný zájmu spotřebitelů a výrobců, 266—267; díl výtěžku, který dostávají majitelé půdy 331.

Malthus, uveřejnění jeho Enquiry into Nature and Progress of Rent, I.; o hodnotě, 9; poznámky o „nákladu“ a „hodnotě“, 30 pozn.; citován se zřetelem k ceně práce, která prý vyjadřuje potřeby společnosti, 168—169; jeho omyly, týkající se renty, 327—351; tři příčiny renty podle Malthusa, 329; nedůslednost, pokud se týká výrazu „skutečná cena“, 341.

Melon. 189 pozn.

Merkantilní systém, jeho škodlivé účinky, 249.

Měna a její zásady, 282; hospodárná měna, 286; měna v nejdokonalejším stavu, 290.

Mincovna, její pravidla, 285—287.

Monopol, definice monopolní ceny, 193 až 195; škody z něho v obchodu s koloniemi, 275; proč se monopolisované statky mění v hodnotě, 313—314.

Mzdy, mzdový vzestup nepůsobí na hodnotu ani na cenu, 15, 67; to pozměněno nestejným používáním kapitálu, 17—23; nestejná trvanlivost různých částí kapitálu, 23 atd.; jejich skutečná hodnota, 32; normální (přirozené) a tržní mzdy se rozlišují, 57—58; trh, 58; účinek vzestupu mezd na obyvatelstvo, 58; účinek kapitálového zvýšení na mzdy, 59; proměnlivost standardu přirozených mezd, 60; mzdové změny důsledkem dvou příčin, 61; rozdíl mezi vzestupem mezd a renty v rozvíjejících se společnostech, 64; postupné zvyšování reálných mezd ač ne pohodlí, 63—64, 85; tento vzestup jest týž, ať jest zlato vyráběno v zemi nebo mimo ni, 66; nemají býti ujednávány státem, 67; zisk závisí na mzdách, 71—72, 79—80, 86, 87—88, 93, 102; daň z mezd jest rovnocenná daní ze zisku, 165; jsou upravovány cenou životních nezbytností, 166—167. (Viz Zisk.)

Nájem, jeho účinek na zlepšení půdy, 203.

Nájemné, jeho definice, 34; jest směšováno se ziskem, 34—35; dvojsmyslné užívání výrazu A. Smithem, 35; nájemné z dolů, 35, 49—50; jeho historický původ, 36; určuje se nestejnými výnosy postupně použitého kapitálu, 38—39; nutný plat, 40—41, 221; jeho placení není příčinou blahobytu, 43; účinek vzrůstajícího blahobytu, a obyvatelstva na nájemné, 43;

není součástí ceny, 43, 260; účinek pokroku v zemědělství na nájemné, 44—48, 338; definováno jako rozdíl, 114; rozlišuje se na pozemkové a stavební nájemné, 128; rozdíl mezi stavebním a pozemkovým nájemným, 151; pozemkové nájemné se nehodí za předmět vylučného zdanění, 154; daň z něho dopadá na majitele půdy, 200; zkoumá se Smithův názor na nájemné, 258—260; zmenšení nájemného v důsledku zvýšené úrodnosti, 265; zkoumá se Malthusův názor o nájemném, 327—352; převod hodnoty, 328; tři příčiny nájemného podle Malthusa, 329—330.

Nezbytnosti životní, postupný vzestup jejich ceny, 63; účinek daní na životní nezbytnosti, 181.

Obdělávání nedotčeno daněmi z pravého nájemného, ale dotčeno daněmi z nájemného, tak jak je uspořádá, 127—128; jaký na ně má vliv majitel půdy, atd., 137.

Obchod a jeho stav na sklonku napoleonských válek, 54; výhoda volné obchodní soustavy, 93—94; jest vlastně výměnným obchodem, 175—176; prudké změny v něm, 207—208; důležitost volného obchodu pro Anglii, 251. (Viz Dopravní obchod, Zahraniční obchod.)

Obchod světový, úzký styk mezi zeměmi ve světovém obchodě, 205.

Obchodní smlouvy, 270.

Obilí a práce jako proměnlivé měřítko hodnoty, 5, 8, 302, 341; změna jeho hodnoty, 5; souvislost mezi jeho vysokou cenou a nájemným, 43, 350; vzestup jeho ceny, zvyšující peněžitě mzdy, snižuje peněžitý zisk, 74; jeho vysoká cena v průmyslových zemích, 104; možná nutnost dočasně omeziti jeho dovoz, 209; jeho nízká cena a z toho plynoucí výhoda, 211; účinek vývozních premií na obilí, 236; prospěch majitelů půdy z jeho vysoké ceny, 265 až 267; poměrná hodnota zlata, obilí a práce, 301—308; rozdíl mezi poklesem jeho ceny a vzestupem hodnoty peněz, 343 až 344; majitel cenných papírů nemá tolik prospěchu z poklesu jeho ceny, 348 až 349. (Viz Prémie.)

Obilní cla a jejich navrhované postupné snížení, 208.

- Obyvatelstvo, jeho vzrůst jest příčinou vze-
stupu nájemného, 37—39; míra přírůst-
ku obyvatelstva, 61; vztah ke mzdám,
334—336; jeho vzrůst v Americe ve srovná-
nání s Anglií, 336.
- Panika, její všeobecné účinky, 288; banky
proti ní nemají ochrany, 288.
- Papírové peníze, veškeré výlohy za ně lze
pokládati za ražebné, 283. (Viz Peníze,
Měna.)
- Peníze jsou proměnlivé, ačkoliv se předpo-
kládá, že jsou neměnné, 27—28, 30—31;
změny v jejich hodnotě nepůsobí na saz-
bu zisků, 33; vysvětluje se jejich různá
hodnota v různých zemích, 99—104; zdo-
konalení v provozu dolů zmenšuje hod-
notu peněz, 104; poptávka po nich není
poptávkou po určitém množství, 144—145;
hodnota mincí se mění s množstvím, 145,
282; změna v hodnotě peněz působí na
různé statky různě, 159—160; účinek
nízké hodnoty peněz, 176—177; prostře-
dek směny, 228; Smithův názor, že hod-
nota peněz jest částečně snižována přé-
mií na vývoz obilí, 244—245; zásady, ří-
dicí papírové peníze, 282—292. (Viz Zla-
to a stříbro, Měna.)
- Pitt o chudinských podporách, 69 pozn.
- Pokladní účty, 294.
- Pokrok, jeho účinek ve výrobě na distri-
buci drahých kovů, 98—99. (Viz Země-
dělství.)
- Poměrný výrobní náklad, 95 pozn.
- Poptávka po statcích není nutně poptávkou
po práci, 320—322, 325—326.
- Potraviny, příčiny jejich vysoké ceny, 117
až 119.
- Potřeby lidské nemají podle své povahy
hranic, 230.
- Potřeby, povaha lidských potřeb nemá hra-
nic, 230.
- Pozemková daň, její nespravedlivost, je-li
vybírána z počtu pozemkových jiter, 135.
- Pozemkové nájemné se hodí k značnému
zdanění, 153.
- Práce, původní nákupní peníz a základ hod-
noty, 3; nedostatek shody mezi prací na
trhu a prací, vynaloženou na výrobu, 4;
proměnlivé měřítko, 5—7, 8, 342; účinek
zdokonaleného strojního zařízení na prá-
ci, 6; její různá jakost, 10, 11; přímá
nebo nepřímá, 11, 12; účinek úspory
práce na poměrnou hodnotu 14, 15; pro-
duktivní a neproduktivní, 42 pozn.; mo-
bilita práce, 55; imobilita práce z jedné
země do druhé, 96; poměrná hodnota zla-
ta, obilí a práce, 301—308; poptávka po
práci závisí na množství nikoliv stálého,
nybřz oběžného kapitálu, 323 pozn. (Viz
Mzda.)
- Premie na vývoz mají vliv na zahraniční a
nikoliv na domácí cenu, 236—237; názo-
ry Smithovy a jiných na vývozní premie
se kritisují, 237—252; důležité účinky
na cenu, 239—243; mění povahu roz-
dělení kapitálu, 247 atd.; nemají skuteč-
ného účinku na roční výnos, 256.
- Premie výrobní a jejich malý účinek na
povahu zaměstnání, 253; jejich účinek
na mzdy a zisky, 254—256.
- Průmysl, jehož zdokonalení působí na roz-
dělení drahých kovů, 96—99; ceny domác-
cích statků jsou vyšší v průmyslových
zemích, 100—101; jest více vystaven škodám
než zemědělství, 205; premie na vý-
voz výrobků nemění přirozené ceny, 246;
nevýhoda vybírání daně z tovarních vý-
robků v dřívějším stadiu se velmi pře-
hání, 309—310.
- Přepych, daně z něho, 186—187.
- Příjem, daně na něj uložené nesmějí býti
placeny z důchodu, 110; jak získati vý-
hodu daně z příjmu bez její nevýhody,
117.
- Příroda, její přispění v zemědělství a v prů-
myslu, 42 pozn.
- Půda, poměrné rozdělení celkového výnosu
půdy ukazuje na změnu v sazbě mezd,
zisku a nájemného, 31—32; povaha ná-
jemného z půdy, 34 atd.; účinek pokro-
ku, jde-li o půdu, 45; námitka proti de-
sátku, že vzrůstá s nesnadností obdělá-
vání, 131; kapitál na zlepšení půdy vy-
daný se nerozlučně spojuje s půdou, 204
pozn.; kapacita půdy pro různou výrobu,
263.
- Půjčky, 189—191, 235 pozn.
- Ražebné, 283—300.
- Say, J. B., citován se zřetelem k tomu, jak
se užívá přírodních činitelů, 36 pozn.;
o regulování ceny, 40 pozn.; omyl, týka-
jící se poměru mezi mzdou a cenou, 40

- pozn.; o daních z převodu majetku, 112; omyl, týkající se dopadu pozemkové daně, 139—140; omyl, týkající se naturalních a poměrných daní, 140; že cena obilí působí na ceny všech ostatních statků, 174 pozn.; o finančních plánech a účinku zdaňování 182—187; o účinku úvěru, 193 pozn.; omyl, týkající se dopadu daní ze sklizně, 198—199, o výhodách obchodu, 206 pozn.; omyl, týkající se hodnoty stříbra, 215 pozn.; nesprávnosti, týkající se hodnoty a bohatství, 218—224; o soutěži kapitálů, 226; o veřejných půjčkách, 235; názor o poměrných ziscích domácího a zahraničního obchodu, 250—252; o obchodní bilanci, 251; o poměrné výhodě velkých hrubých a čistých důchodů, 277 pozn.; o daních vybíraných v dřívějším stadiu výroby, 309; o účinku zákonů nabídky a poptávky na cenu, 312—314.
- Sazba, její význam, použije-li se jí na mzdu, zisk a nájemné, 31—32.
- Sazba úroková a kontrola státu, 232; sazba úroková a sazba zisku, 233.
- Simonde de Sismondi, 310.
- Slad, daň z něho, 196—198.
- Smith Adam o hodnotě, 3; o skutečné ceně atd., 3, 214 pozn.; jeho měřítka hodnoty, 4, 5; nesnáze se srovnáním různých druhů práce, 10 pozn.; omyl, týkající se poměru mezi vzestupem mezd a vzestupem ceny, 29, 30; o nájemném, 35, 258—268; o produktivní a neproduktivní práci, 42 pozn.; o daních z majetkových převodů, 111; o zásadách zdaňování, 135; omyl, týkající se dopadu pozemkové daně, 137; o zdaňování pozemkového nájemného, 153; o daních z mezd, 165 atd.; o neschopnosti dělnické třídy platit daně, 165, 182; o daních, které platí statkáři, 173; omyl, týkající se daní z životních nezbytností, 181—182; omyl, týkající se daně ze sladu, 196—198; o „bohatství“ 213—217; Smithova nedůslednost v užívání výrazu „hodnota“, 217; o soutěži kapitálů, 226; omyl, týkající se dopravního obchodu, 230; obtíž při stanovení ziskové sazby, 232; o prémiích, 238 až 252; někteří jej citují na podporu vysokých obilních cel, 250; o ceně uhlí a provozu dolů, 262; o vysoké hodnotě obilí a nízké hodnotě peněz, 267—268; o obchodu s koloniemi, 269; o obchodních smlouvách, 270; směšování čistého a hrubého důchodu, 277—279; o zahraničním obchodu, 280; o bankách a vydávání papírových peněz, 284 atd.; omyl, týkající se stále hodnoty obilí, 303; o hodnotě zlata v různých zemích, 304 až 308.
- Soutěž kapitálu, 225.
- Spotřeba neproduktivní, 109 pozn.
- Statkáři, vzestup ceny obilí pro ně nevýhodný, 73—74; renta dopadá na spotřebitele a nikoliv na statkáře, 74—75; jejich zájem na nízké ceně zisků, 75, 247; zdanění jejich zisků prospívá majitelům půdy, 161—163; platí více než povinný díl chudinských dávek, 202.
- Statky a účinek daně na ně ukládané, aby se získal premiový fond, 253—254. (Viz Hodnota a Cena.)
- Státní dluh, jeho účinky a škody, je-li velký, 187—192; nejlepší způsob, jak jej zmenšiti, 193—194.
- Strojní zařízení, účinek jeho zdokonalení na hodnotu, 6; ve starých zemích se ho více používá než v nových, 25 pozn.; jak jest prospěšné veřejnosti, 26; účinek zdokonalení v zemědělských strojích, 45; jeho zavedení působí na cenu, nikoliv na zisk, 92—93; jeho účinek na hodnotu statků, 113; jeho účinek na rozdělení peněz, 164; všeobecný prospěch z jeho používání, 315; jeho účinek na kapitalistův podíl, 316—317; a na podíl dělníků, 316—321; konečné účinky jeho zavedení, 318; všeobecné závěry, plynoucí z jeho zavedení, 320; jeho prospěšný vliv na hromadění kapitálu, 324.
- Stříbro, nevýhody jeho nízké hodnoty, 177. (Viz Zlato a stříbro.)
- Španělsko, důsledek nízké hodnoty peněz ve Španělsku, 176.
- Torrens citován, 60 pozn., 212 pozn.
- Touha, její neomezená povaha, 229, 232.
- Továrníci jsou méně postiženi chudinskými dávkami než statkáři, 202; nemají zájmu o vzestup přirozené ceny výrobků, 247 až 248.
- Turgot citován, 184.

Umořovací fond, 193, 291—292.

Úrodnost, její zvýšení není nutnou příčinou zvýšení renty, 332.

Úrok, účinek hromadění kapitálu na zisk a úrok, 225—235; nízká sazba v Holandsku, 226 pozn.; souvislost se ziskem, 232, 233, 292; dějiny zákonné sazby, 233; příčiny dočasné změny úrokové míry z majetku nejsou kritériem všeobecné sazby, 233—234; banka půjčující peníze pod tržní sazbou, 292. (Viz Zisk.)

Užitečnost, zdroj hodnoty, ne však měřítko, 1. (Viz Hodnota.)

Válečné výdaje by měly být kryty z důchodu, 191.

Výnos, desátek klesá z čistého výnosu, ale zvyšuje se s hrubým výnosem, 131; rozdíl mezi zvýšením hrubého a čistého výnosu, 196—198.

Výroba a spotřeba, vztah mezi nimi, 226.

Výroby monopolisované, 186. (Viz Daně.)

Vývoz. (Viz Prémie na vývoz.)

Vývozní prémie, 185.

Vzácnost a hodnota, 2 pozn., 215.

Zahraněční obchod, jeho poměr k ziskům, 89; řízen zásadou poměrných nákladů, 93 až 94; jak naň působí změny ceny, 125 až 126; působí na zvýšení bohatství a nikoliv hodnoty, 252; stejně výhodný, jako vnitřní obchod, 279—281.

Zdaňování, jeho účinek, jsou-li daně vybírány z kapitálu, 109; na majetkové převody, 110; jeho zásady, 135.

Zemědělská půda a chudinské dávky, 202 až 203.

Zemědělství a účinek pokroku v něm, 45 až 48, 338—339; investovaný kapitál se nedá od půdy odloučiti, 203; jest méně vystaveno dočasným náhlým odklonům kapitálu než přemysl, 20—21; vynaložení kapitálu na zlepšení, 335, pozn. 15.

Zisk, jehož změny jsou důsledkem změn v hodnotě práce, 21; na jeho sazbu nemají změny v hodnotě peněz účinku, 33; působí na něj množství oběžného kapitálu, 52—56; má sklon klesati s pokrokem, 63—64; vzájemná závislost mzdy a zisku, 71—72, 80, 86—88, 93, 102; účinek vzestupu ceny obilí na zisk, 73—75; závisí na množství práce, potřebném k výrobě životních nezbytností, 80—88; účinek zahraničního obchodu na zisk, 90, 92; v různých zemích, 93—94; příliv a odliv peněz nemá účinku na výši zisku, 102; úvaha o daních ze zisku, 155—164; daně ze mzdy jsou ve skutečnosti daněmi ze zisku, 175; účinek hromadění kapitálu na zisk a úrok, 225—235; nízká sazba zisku v Holandsku, 226; účinek sazby zisku na hromadění kapitálu, 227; sazba zisku se těžko stanoví, 232—233; vysoké zisky jsou příznivě hromadění kapitálu, 265.

Zlato a stříbro, proměnlivé co do hodnoty, 5; hodnota se nakonec určuje výrobním nákladem, 28, 145, 282—283; méně proměnlivé co do hodnoty než jiné statky, 29; zvláště vhodné k měnovým účelům, 50, 294—296; ve zlatě a stříbře hodnota papírových peněz závisí na jejich hodnotě, 67; změny ve výrobě mají vliv na jejich distribuci, 98; rozdíl v hodnotě zlata a stříbra v různých zemích, 103; konečný dopad daně ze zlata a stříbra, 144—150; poměr mezi zlatem a stříbrem, 282; povinnost směňovati bankovky za zlato a stříbro — jediné účinné omezení při vydávání papírových peněz, 286; nejdokonalejší stav oběživá, 290; nevýhoda dvojího měnového standardu, 297; korektivy proti přílišnému užívání stříbrných mincí, 298—299 pozn.; o poměrné hodnotě zlata, obilí a práce, 301—308. (Viz Peníze, Měna.)

Změny náhlé a škody s nimi spojené, 205 až 207.

OBSAH.

	Str.
I. Úvod	I.
II. Spisovatelova předmluva	XIV.
III. Spisovatelovo upozornění k třetímu vydání	XVI.

Zásady politické ekonomie a zdaňování.

KAPITOLA I. *)

O hodnotě.

Oddíl I.

§ 1. Dvojsmyslnost výrazu hodnota; hodnota užtková a hodnota směnná	1
§ 2. Nutná přítomnost užitečnosti v předmětech, majících hodnotu	2
§ 3. Příčiny kvantitativní hodnoty; vzácnost a tak, ve většině případů, práce	2
§ 4. Vzácnost	2
§ 5, 6. Práce jako výrobní náklad a základ směnné hodnoty; potvrzuje to Smith	4
§ 7. Který však potom uvádí jiná měřítka hodnoty v obilí a práci jako sám předmět směny	4
§ 8. Omyl vzhledem k obilí, které jest samo z mnoha příčin proměnlivé co do hodnoty	5
§ 9. Práce jest také proměnlivá	5
§ 10. Smithův omyl, týkající se práce	6
§ 11. Dále se to vysvětluje	7
§ 12. Skutečnou hodnotu všech věcí jest oceňovati podle množství práce, nutného k jejich výrobě, nebo v případě práce samé, k jejímu vydržování	7

Oddíl II.

§ 13. Ačkoliv práce jest nepochybně různého druhu, není předešlý zákon vyvrácen, poněvadž se rozdíl mezi těmito druhy brzy upravil a jest stále pevný	10
---	----

Oddíl III.

§ 14. Kromě toho jest v každém podnikání potřebí kapitálu a tak nejen práce, vynaložená přímo na statky, má skutečný vliv na jejich hodnotu, nýbrž i ona práce, které se používá při přípravě nástrojů k usnadnění konečného výrobního procesu	11
--	----

*) Ricardo dělil svou knihu pouze na kapitoly, jejichž názvy jsou zde v kursivě uvedeny. Rozdělení na paragrafy spolu s hesly podle smyslu jednotlivých odstavců pochází od vydavatele anglického originálu, Connera.

	Str.
§ 15. To nemá vlivu na zákon, že se statky směňují podle vzájemného množství práce, vynaloženého na jejich výrobu. Na práci jest třeba se dívat jako na přímou i nepřímou	12
§ 16. To by ukázalo neproměnlivé měřítko hodnoty, kdyby podobné existovalo	15

O d d í l IV.

§ 17. Zákon, že se statky směňují podle vzájemného množství práce, vynaloženého na jejich výrobu, jest pozměněn	17
§ 18. a. Poměrným stupněm, ve kterém taková práce jest přímá nebo nepřímá, totiž proměnlivým poměrným množstvím strojního zařízení a jiného trvanlivého kapitálu, při čemž vzestup nebo pokles pracovní hodnoty má na některé statky větší vliv než na jiné	19

O d d í l V.

§ 19. b. Nestejnou trvanlivostí kapitálu tak použitého. c. Poměrnou nestejností doby, použité při výrobě	23
§ 20. Přehled předcházejícího	26

O d d í l VI.

§ 21. Neměnné měřítko hodnoty; podmínky, nutné k jeho existenci a k jeho použití	27
--	----

O d d í l VII.

§ 22. Peníze nejsou takovým neměnným měřítkem	30
§ 23. Rozdíly, vznikající v důsledku změn v jejich hodnotě	31

KAPITOLA II.

O nájemném.

§ 24. Povaha a definice nájemného. Zač jest placeno	34
§ 25. Historický vznik. Příčina vzniku; vzniká z rozdílu mezi výnosy, které poskytují různé obdělávané půdy	36
§ 26. Nebo spíše z rozdílu mezi výnosy z různých kapitálových dosí	38
§ 27. Směnná hodnota se určuje nikoliv množstvím práce, vynakládaným za nejpriznivějších, nýbrž množstvím, vynakládaným za nejnepriznivějších existujících okolností	39
§ 28. Existence nájemného není důkazem výhod zemědělství	41
§ 29. Nájemné účinkem a nikoli příčinou vzrůstu blahobytu	43
§ 30. Celkové nájemné se zmenšuje úbytkem poptávky po sklizni	44
§ 31. Stejného výsledku se dosahuje vzrůstem úrodnosti půdy nebo pokrokem ve způsobu jejího obdělávání	44

KAPITOLA III.

O rentě z dolů.

§ 32. Hospodářská renta z dolů jest určována týmiž zákony, které řídí nájemné z půdy. Existence renty nemá tudíž na hodnotu drahých kovů vlivu	49
--	----

KAPITOLA IV.

O ceně přirozené a tržní.

	Str.
§ 33. Tržní cena se často liší od přirozené ceny statků. Toto kolísání řídí uložení kapitálu	52
§ 34. Některé rozdíly mezi sazbami v různých zaměstnáních, které lze vysvětliti existencí skutečných nebo domnělých výhod v tom nebo onom zaměstnání	54

KAPITOLA V.

O mzdách.

§ 35. Přirozená (normální) cena práce závisí na ceně nezbytných statků	57
§ 36. Tržní cena práce	58
§ 37. Tržní cena se zvyšuje nad přirozenou cenu nahromaděním kapitálu, přirozená cena sama se zvyšuje vzestupem ceny nezbytných statků nebo změnou v životní úrovni	58
§ 38. Poměr mezi vzrůstem kapitálu a vzrůstem práce	61
§ 39. Zmenšení rychlosti kapitálového vzrůstu způsobí pokles tržní sazby mezd, jak jest vyjádřena ve statcích, ačkoliv peněžitá mzda musí stoupnouti, poněvadž s postupným zornováním musí stoupnouti cena nezbytných statků	63
§ 40. Na to nemá vlivu skutečnost, že se zlato dováží z ciziny. Mzdový vzestup nezpůsobuje vzestupu v cenách	66
§ 41. Špatný vliv chudinských zákonů	66

KAPITOLA VI.

O ziscích.

§ 42. Změna v ceně nezbytností bude působiti na zisky továrníka a nikoli na cenu tovarů	71
§ 43. Účinek takto předpokládaný — trvalý účinek	79
§ 44. Zisky mají sklon k poklesu. Jest potřebí určitého minima, aby se podítilo kapitálové hromadění	80
§ 45. Další úvahy	84

KAPITOLA VII.

O zahraničním obchodu.

§ 46. Rozšíření trhu zahraničním obchodem nezvyšuje hodnotu a nepůsobí na „vyšší zisku“	89
§ 47. Statky, vyráběné v různých zemích, se však nesměňují podle výrobních nákladů, což dlužno přičísti imobilite výrobních činitelů od jedné země k druhé. Každá země vyrábí ony statky, z nichž má největší prospěch	93
§ 48. To nezmění zásah peněz. Zahraničním obchodem peníze jsou rozděleny mezi různé země podle jejich potřeb	96
§ 49. Používání směnek	98
§ 50. Výsledky pokroku v průmyslu v jedné z obou zemí, zahrnutých ve směně	99

	Str.
§ 51. Jiné příčiny, způsobující změnu v hodnotě peněz v různých zemích	100
§ 52. Tyto změny v cenách a v hodnotě peněz nebudou mít účinku na zisky. Dvě hlavní příčiny místního cenového kolísání — vzdálenost od dolů a hospodářské postavení	102
§ 53. Kolísání směnečných kursů	104

KAPITOLA VIII.

O daních.

§ 54. Daně musejí býti placeny buď z kapitálu nebo z důchodu	108
§ 55. Jest správná politika podporovati jejich placení z důchodu. Toho se nedbá. — 1. Při dědických poplatcích. 2. Při daních z převodu majetku. Tyto daně mimo to brání nejvýhodnějšímu rozdělení průmyslu	110

KAPITOLA IX.

Daně ze sklizně.

§ 56. Daně ze sklizně dopadají na spotřebitele, poněvadž účinkují v případě půdy na hranici obdělávání	113
§ 57. Kromě toho a v důsledku toho mají sklon k zvyšování pracovních mezd a k snižování zisku za předpokladu, že se sklizeň, o kterou jde, spotřebo- vává dělníky. V důsledku toho se zdůrazňují čtyři námitky proti takovým daním	116
§ 58. a. Ti, kteří se těší pevným příjmem, nejsou postiženi. Tomu lze čeliti	117
§ 59. b. Mzdy jen poněnáhu jdou za vzestupem ceny nezbytností. Důsledek toho jest nouze. O tom se uvažuje podle toho, je-li vzestup ceny způso- ben: — 1. Nepostačující nabídkou. 2. Vzrůstající poptávkou. 3. Poklesem v hodnotě peněz. 4. Daní na nezbytnosti	117
§ 60. c. Odrazuje se od hromadění kapitálu	122
§ 61. d. Nevýhoda v případě cizí soutěže	124

KAPITOLA X.

Daně z nájemného.

§ 62. Daně z nájemného jako nájemného nemají vlivu na cenu	127
§ 63. Ale placené nájemné se skládá ze dvou částí, z vlastního nájemného a ze zisků připadajících na náklady; tak může daň z placeného nájemného mít vliv na cenu	127

KAPITOLA XI.

Desátek.

§ 64. Desátek dopadá na spotřebitele	130
§ 65. Jest však škodlivý majiteli půdy, poněvadž má povahu prémie na cizí dovoz 132	132

KAPITOLA XII.

Daň pozemková.

§ 66. Daň pozemková, mění se s nájemným, jest daň z nájemného a proto nemá vlivu na cenu	134
---	-----

	Str.
§ 67. Ale pevná pozemková daň působí na cenu a jest nespravedlivá k těm, kteří obdělávají horší půdy, a nakonec dopadá na spotřebitele. Může tudíž postihnouti poměr mezi mzdami a zisky	135
§ 68. Avšak všechny daně z půdy a výnosu brzdí výrobu, poněvadž mění poměr mezi nabídkou a poptávkou. Názory Adama Smitha a J. B. Saye	137

KAPITOLA XIII.

Daně na zlato.

§ 69. Zlato podle všeho nestoupne rychle v ceně pro daň z něho vybíranou, poněvadž za prvé množství existujícího zlata se může zmenšiti jen postupně	143
§ 70. Za druhé není poptávka po zlatě tolik poptávkou po určitém množství jako po určité směnné síle	144
§ 71. V důsledku toho by mohla býti za určitých podmínek vybírána ze zlata daň a nikdo by ji neplatil. Příklad Španělska	146

KAPITOLA XIV.

Daň z domů.

§ 72. Rovněž daň z domů má tendenci dopadati na majitele půdy, poněvadž se jejich množství nedá rychle zmenšiti	151
§ 73. Rozlišování nájemného na stavební a pozemkové nájemné	151

KAPITOLA XV.

Daně ze zisku.

§ 74. Daně ze zisku dopadnou na spotřebitele, postihující cenu. Proto všeobecná daň ze zisku bude znamenati všeobecný vzestup ceny, nezmění-li se hodnota peněz	155
§ 75. Vzestup nebude však týž ve všech případech pro rozdíl ve způsobu, kterým se kapitál rozděluje na stálý nebo oběžný. Závěry, plynoucí z toho vzhledem k účinku zákona o bankovní restrikci atd.	157
§ 76. Zvláštní účinek daně ze zisku na třídu majitelů půdy	160
§ 77. Na akcionáře jako spotřebitele	162
§ 78. Způsob, jak jsou daněmi ze zisku postíženy ceny	163

KAPITOLA XVI.

Daně z mezd.

§ 79. Daně z mezd dopadnou na zisk pro existenci „normální“ mzdové sazby. Tuto sazbu uvádí Adam Smith, námitky však proti ní má Buchanan, který popírá za prvé	165
§ 80. Ze peněžité mzdy jsou upravovány cenou potravin	166
§ 81. Za druhé, že daň zvýší cenu práce	167
§ 82. Takové daně musejí nakonec dopadnouti na zisk, nikoliv, jak Adam Smith myslí, na spotřebitele	171
§ 83. I kdyby jeho závěry byly přesné, nezničily by sílu země v zahraničním obchodu, jak si představuje	174
§ 84. Jeho názory na zdaňování životních nezbytností a mezd jsou dále zkoumány	181
§ 85. Všeobecné účinky zdaňování	185

KAPITOLA XVII.

Daně na jiné statky nežli sklizeň.

	Str.
§ 86. Daně ze statků zvyšují cenu takových statků. Budou-li zdaněny všechny statky, stoupnou všechny ceny jen s tou podmínkou, že peníze zůstanou nezdaněny a jejich nabídka nezměněna	188
§ 87. Pojednání o účinku zdaňování na produktivní podnikání. Daně, vybírané za účelem placení úroku z půjčky, neznamenají nic jiného než určitý převod majetku z ruky do ruky. Státní dluh a umořovací fond	189
§ 88. Když má nějaký statek monopolní cenu, nepostihnou daně, z něho vybírané, cenu, nýbrž nájemné	193
§ 89. U sklizeň však tomu není tak. Uvažuje se o Smithově, Buchananově a Sayově teorii, pokud se týká této věci, se zvláštním zřetelem k dopadu daně ze sladu	194

KAPITOLA XVIII.

Chudinské dávky.

§ 90. Dopad chudinských dávek může kolísati. Kdyby daň postihla všechny zisky, platili by ji zaměstnavatelé práce. Kdyby daň postihla zvláště zemědělské zisky, platili by ji spotřebitelé. Kdyby postihla nájemné, platil by jí majitel půdy	200
§ 91. Vzhledem ke skutečnosti, že podobné chudinské dávky obvykle dopadají krutěji na zemědělství než na průmysl, nebudou daň platiti zcela zaměstnavatelé práce, nýbrž zčásti spotřebitelé cenovým vzestupem	201

KAPITOLA XIX.

O náhlých změnách obchodních cest.

§ 92. Účinek náhlých změn na určitá průmyslová odvětví	205
§ 93. Na prosperitu národa. Rozdíl mezi oběma účinky; národ má nakonec vždy prospěch; průmysl může býti i trvale poškozen	207
§ 94. Zvláštní případ zemědělství, jako na př. v Anglii na konci války	208

KAPITOLA XX.

Hodnota a bohatství, jejich rozlišovací znaky.

§ 95. Podstatný rozdíl mezi hodnotou a bohatstvím; hodnota závisí na obtížnosti výroby, bohatství na snadnosti	213
§ 96. Měřítka hodnoty není tudíž měřítkem bohatství. Bohatství nezávisí tedy na hodnotě	214
§ 97. Bohatství neboli blahobyt země může býti zvýšen dvěma způsoby: 1. Zvýšením pracovní síly země a tudíž celkové hodnoty, jakož i množství vyrobených statků; 2. novými výrobu usnadňujícími prostředky, které nejsou proto nutně provázeny nějakým zvýšením hodnoty	217
§ 98. Na neštěstí se tohoto rozdílu mezi hodnotou a bohatstvím příliš často nebdá; nevšímá si ho zvláště Say	218

OBSAH.

KAPITOLA XXI.

Účinky hromadění kapitálu na zisk a úrok.

		Str.
§ 99.	Žádné hromadění kapitálu nesníží trvale zisků, nebude-li nějakého trvalého důvodu pro vzestup mezd	225
§ 100.	Výroba jest hmotný výraz poptávky	226
§ 101.	Zaměstnání kapitálu v zahraničním obchodě neukazuje, že jest absolutní mez pro množství kapitálu, který lze se ziskem zaměstnati v tuzemsku. K podobnému zaměstnání však dochází, poněvadž se očekává, že zisky budou větší	229
§ 102.	Poměr mezi ziskem a úrokem	232
§ 103.	Úroková míra jest nakonec a trvale řízena vlivem zisků, ačkoliv podléhá dočasným změnám z jiných příčin	233

KAPITOLA XXII.

Vývozní prémie u zákazy dovozu.

§ 104.	Vývozní prémie nemění nutně cenu (trvale) na domácím trhu. Tak jest tomu s přemiemi na obilí s výhradou případu, kdy zvýšení výroby způsobuje, že dochází k obdělávání půdy za méně příznivých podmínek	233
§ 105.	První omyl Adama Smitha, který se domníval, že vzestup peněžité ceny obilí nepovede k zvýšené výrobě	238
§ 106.	Druhý omyl jest tvrzení, že peněžítá cena obilí řídí cenu všech ostatních statků	242
§ 107.	Třetí omyl jest, že účinkem prémie se způsobí trvalé snížení hodnoty peněz	244
§ 108.	Čtvrtý omyl, že statkáři a venkovští šlechtici nezískávají přemiemi na vývoz obilí, kdežto továrníci by měli prospěch z přemií na vývoz svých výrobků. Továrníci a statkáři jsou však v témže postavení a nezískávají. Venkovský šlechtic by získával, což dlužno přičísti existenci nájemného	245
§ 109.	Celá otázka se dále probírá se zřetelem k názorům Buchananovým a Sayovým	248

KAPITOLA XXIII.

Výrobní prémie.

§ 110.	Účinky prémie na výrobu obilí v osamocené zemi, když fond, z něhož se tato prémie platí, se získává daněmi, ukládanými na tovární výrobky. Za takových okolností nebylo by přímé změny v rozdělení kapitálu	253
§ 111.	Účinek na pracovní mzdy a na kapitalistické zaměstnavatele	254
§ 112.	Rozdíl mezi účinky, způsobenými v postavení kapitalistové změnou hodnoty obilí skrze změnu v množství práce, potřebném k jeho výrobě, a změnou v jeho hodnotě v důsledku zdanění nebo přemií	255
§ 113.	Účinky prémie na tovar, vyplácené z fondu, opatřeného z daně na obilí atd. — opak prvního případu	256

KAPITOLA XXIV.

Učení Adama Smitha o pozemkové rentě.

§ 114.	Názor Adama Smitha, že půda, na které se pěstuje obilí, musí vždy poskytovat nájemné, se kritikuje a popírá	258
--------	---	-----

	Str.
§ 115. Naproti tomu se tvrdí, že nájemné z půdy, na které se pěstuje obilí, se řídí způsobem, který Smith popisuje jako pravidla řídící nájemné z uhelných dolů, ačkoliv v obou případech Ricardo upozorňuje na skutečnost, že se cena řídí výrobou z nejméně vydatného zaměstnaného zdroje	260
§ 116. Zájem majitele půdy může tudíž býti poškozen, což odporuje Smithovu názoru, zvýšením výrobní schopnosti půdy	263
§ 117. Zájem majitele půdy jest vždy protichůdný zájmu spotřebitele. Smith zanedbává rozdíl mezi nízkou hodnotou peněz a vysokou hodnotou obilí	266

KAPITOLA XXV.

O obchodu s koloniemi.

§ 118. Jest správné hájiti, jak to činí Adam Smith, všeobecných výhod volného obchodu	269
§ 119. Mateřská země však může míti z omezení, uložených kolonii, značný prospěch	270
§ 120. To se objasňuje všeobecnějším případem omezení, uložených na obchod kterýchkoli dvou zemí spolu obchodujících	272
§ 121. Že vysoké zisky nemají vlivu na ceny.	

KAPITOLA XXVI.

O hrubém a čistém důchodu.

§ 122. Síla země, pokud ona síla závisí na bohatství nebo na fondech, z nichž se platí daně, závisí na čistém a nikoli na hrubém důchodu. Toho nepochopil Adam Smith	276
§ 123. Další Smithův omyl, týkající se těch kterých výhod domácího a zahraničního obchodu. Jeden není výhodnější než druhý	279

KAPITOLA XXVII.

O měně a bankách.

§ 124. Zásady, kterými by se měla řídit ražba. Hodnota závisí na množství	282
§ 125. Papírové peníze	283
§ 126. Nutnost, aby se zabránilo jejich převýdeji	284
§ 127. Tím, že by se za určitých podmínek směňovaly za zlato. Výhody užívání papírových peněz místo kovových peněz	286
§ 128. Měly by býti vydávány vládou	290
§ 129. Jsou o tom různé názory	291
§ 130. Užívání jediného nebo dvojího standardu	294

KAPITOLA XXVIII.

O poměrné hodnotě zlata, obilí a práce v bohatých a chudých zemích.

§ 131. Zlato, měřené obilím, má v bohatých zemích nízkou spíše než vysokou hodnotu, jak tvrdí Adam Smith	301
§ 132. Když zámožná země upadá, hodnota zlata atd., měřená obilím, v důsledku toho nestoupá	303
§ 133. Zlato nemá nutně nižší hodnotu v oněch zemích, které mají doly	306

KAPITOLA XXIX.

Daně, které jsou placeny výrobcem.

	Str.
§ 134. Oprava dvou omylů, týkajících se účinků placení daně raději v dřívějším než v pozdějším období výroby	309
a. Spotřebitel jest odškodněn za placení úroku ze zálohy tím, že může odložit dobu svého placení daně	309
§ 135. b. Kdyby se počítalo 10%, bylo by to 10% ročně, nikoli z každého převodu	310

KAPITOLA XXX.

O vlivu poptávky a nabídky na ceny.

§ 136. O poptávce a nabídce nelze říci, že určují cenu, nejsou-li vyšetřeny	311
§ 137. a. Peněžní změny	312
§ 138. b. Základní účinky výrobních nákladů	313

KAPITOLA XXXI.

O strojích.

§ 139. Na první pohled se zdá, že zavedení strojního zařízení postihne různé vrstvy, zaměstnané výrobou, jen potud, pokud způsobí změnu v cestách průmyslu	315
§ 140. Přímá poptávka po práci se však vážně zmenší změnou kapitálu z oběžného ve stálý	316
§ 141. Toto zmenšení se pravděpodobně napraví, ačkoliv ne nutně ihned	318
§ 142. Zájmy práce budou dále vážně postiženy rozdílem ve způsobu, jak bude zaměstnáván oběžný kapitál	320
§ 143. Poněvadž se však strojní zařízení bude zpravidla zaváděti postupně, škodlivé účinky nemusejí býti s určitostí anticipovány	322

KAPITOLA XXXII.

Názory pana Malthusa o rentě.

§ 144. Malthusovy omyly při pojednávání o rentě. První omyl v mínění, že renta tvoří bohatství	327
§ 145. Tři příčiny renty pana Malthusa	329
§ 146. Druhý omyl, že renta jest způsobena úrodností půdy	330
§ 147. Třetí omyl, že příčinou renty jest pokles mezd	337
§ 148. Čtvrtý omyl, že zvýšení úrodnosti povede k zvýšení renty a obráceně	
§ 149. Malthus používá protikladně výrazu „skutečná cena“ v poměru k obilí	339
§ 150. Že pokles ceny obilí nezpůsobuje nutně pokles ceny všech ostatních statků	
§ 151. Malthus nedbá této zásady, kterou dříve uznával, když pojednává o postavení majitele cenných papírů	341
Rejstřík	353